

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI

MÜCTEHİD HANIM SAHABİLER

GULZAR ASYLBEKOVA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN:
PROF. DR. ORHAN ÇEKER

KONYA-2021

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ KONYA SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	GULZAR ASYLBEKOVA		
	Numarası	19810601022		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	MÜCTEHİD HANIM SAHABİLER			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığımı bildiririm.

Gulzar ASYLBEKOVA

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	---

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	GULZAR ASYLBEKOVA		
	Numarası	19810601022		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ / İSLAM HUKUKU		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	PROF. DR. ORHAN ÇEKER		
Tezin Adı	MÜCTEHİD HANIM SAHABİLER			

Hız. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe devrinde günümüzdeki gibi ilimlerin tasnifi olmadığı için, kendi beceriklerine, kapasitelerine göre dini bilgileri öğrenmeye çalıştılar. Hız. Peygamber (s.a.v.)'den direkt öğrendikleri için, onların aktardıkları rivayetler bugüne kadar gelen ilimlerin baş kaynağı olmaktadır.

Sahabiler dünyevi ve uhrevi hayatını ilgilendiren ilimleri öğrenmişlerdir. Bu ilimlerin başında da fıkıh gelmektedir. Hanım sahabilerden bazıları tefsir, hadis, akaid, dil bilgisi, tıbbi bilgiler gibi birçok alanda kendilerini göstermişlerdir. Fıkıh alanında da müctehid sayılan hanım sahabiler faaliyette bulunmuştur.

Dinin hükümlerini doğru anlayabilme ve aktarabilme, bir meselenin çözümünü bulabilme kapasitesine sahip müctehid ve fakih sahabiler arasında hanım sahabilerin de yer alması sonraki nesillerde fakihe âlimelerin yetişmesine örnek olmuşlardır. Bunlar çok fetva veren, orta derecede fetva veren ve az sayıda fetva veren sahabiler olarak sınıflandırılmaktadır. Onlardan aktarılan rivayetler de fıkıh ilmindeki hükümlere büyük bir yarar sağlamaktadır.

Bu çalışmada müctehid hanım sahabilerin hayatlarını, ilmi kişiliğini, ictihad ve fetva örnekleri incelenmeye gayret gösterildi. Hanım sahabiler ağırlıklı olarak hangi konularda fetva verdiklerini ve görüşlerinden hangi mezhebin etkilendiği bildirilmeye çalışıldı. Görüşlerini benimseyen mezheb imamlarının da görüşleri açıklanmaya çalışıldı.

Anahtar Sözcükler: Sahabe, İctihad, Müctehid, Fakih, Fetvâ.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	GULZAR ASYLBEKOVA		
	Student Number	19810601022		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES / ISLAMIC LAW		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	PROF. DR. ORHAN ÇEKER		
Title of the Thesis/Dissertation	MUJTAHİD WOMEN SAHABAS			

Hz. Since there was no classification of sciences in the time of the Prophet (pbuh) and the Companions, they tried to learn religious knowledge according to their own skills and capacities. Hz. Since they learned directly from the Prophet (pbuh), the narrations they conveyed are the main source of sciences until today.

The Companions learned the sciences related to the worldly and otherworldly life. Fiqh is one of these sciences. Some of the female Companions showed themselves in many fields such as tafsir, hadith, akaid, grammar and medical knowledge. Female Companions, who were considered mujtahids, were active in the field of fiqh.

The fact that female Companions were among the mujtahid and jurist Companions who had the capacity to understand and convey the rules of religion correctly and to find a solution to a problem set an example for the training of jurist scholars in the next generations. They are classified as Companions who give a lot of fatwa, give a moderate amount of fatwa, and give a small number of fatwas. The narrations transferred from them also provide a great benefit to the provisions in the science of fiqh.

In this study, the lives, scientific personalitiy, ijthihad and fatwa examples of mujtahid female companions were tried to be examined. It was tried to be reported on which subjects the female companions gave fatwas and which sect was affected by their opinions. The views of the sect imams who adopted their views were also tried to be explained.

Keywords: Companions, Ictihad, Mujtahid, Fakih, Fatwa.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ VE KAYNAKLARI	3
1. Araştırmanın Konusu	3
2. Araştırmanın Önemi ve Amacı	3
3. Araştırmanın Kaynakları.....	4
4. Araştırmanın Yöntemi.....	5
5. Konu ile İlgili Çalışmalar	5
6. Araştırmanın Sınırlandırılması	6

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KONUYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR.....	8
1.1. Sahâbe	8
1.2. İctihad.....	12
1.3. Müctehid	16
1.4. Fakih.....	19
1.5. Fetvâ	21
2. SAHABİLERİN İCTİHAD USULLERİ.....	24
1. Kur'ân	25
2. Sünnet.....	26
3. İcmâ/Şûrâ.....	27
4. Kıyas	27
5. İstihsan	28
6. Istislâh (Mesâlih-i Mürsele).....	28
7. Sedd-i Zerâi.....	29
8. Örf ve Âdet.....	29
3. KADINLARIN FIKİH İLMİNDEKİ YERİ	30
4. KADINLARIN FIKİH BİLGİSİNE OLAN İHTİYACI	32

İKİNCİ BÖLÜM

1. MÜCTEHİD HANIM SAHABİLER.....	35
1.1. Hz. Âişe (58/678).....	38
1.1.1. Hayatı	38
1.1.2. İlmi Kişiliği	40

1.1.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	46
1.1.4. İctihadlarının Etkilediği Mezhebler	78
1.2. Hz. Ümmü Seleme (62/681)	121
1.2.1. Hayatı	121
1.2.2. İlmi Kişiliği	123
1.2.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	125
1.2.4. İctihadlarının Etkilediği Mezhebler	129
1.3. Ümmü Atıyye (70/689)	132
1.3.1. Hayatı	132
1.3.2. İlmi Kişiliği	132
1.3.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	134
1.4. Safiyye bint Huyey b. Ahtab (50/670).....	135
1.4.1. Hayatı	135
1.4.2. İlmi Kişiliği	137
1.4.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	137
1.5. Hafsa bint Ömer b. el-Hattâb (45/665).....	138
1.5.1. Hayatı	138
1.5.2. İlmi Kişiliği	139
1.5.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	141
1.5.4. İctihadlarının Etkilediği Mezhebler	142
1.6. Ümmü Habîbe (44/664).....	142
1.6.1. Hayatı	142
1.6.2. İlmi Kişiliği	144
1.6.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	145
1.7. Leyla bint Kanif.....	146
1.7.1. Hayatı	146
1.8. Esmâ binti Ebû Bekir (73/692).....	147
1.8.1. Hayatı	147
1.8.2. İlmi Kişiliği	148
1.8.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	149
1.8.4. İctihadlarının Etkilediği Mezhebler	151
1.9. Ümmü Şerîk.....	152
1.9.1. Hayatı	152
1.10. Havlâ bint Tüveyt.....	153
1.10. 1. Hayatı	153
1.11. Ümmü Derdai'l-Kubra (30/650).....	154
1.11.1. Hayatı	154
1.11.2. İlmi Kişilği.....	154
1.12. Âtike bint Zeyd (40/660)	155
1.12.1. Hayatı	155
1.12.2. İlmi Kişiliği	155
1.12.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	156

1.13. Sehle bint Süheyl b. Amr	156
1.13.1. Hayatı	156
1.13.2. İctihad ve Fetva Örnekleri	157
1.13.3. İctihadlarının Etkilediği Mezhebler.....	157
1.14. Cüveyriye bint Hâris (56/676)	158
1.14.1. Hayatı	158
1.14.2. İlmi Kişiliği	159
1.14.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	160
1.15. Meymûne (51/671)	160
1.15. Hayatı	160
1.15.2. İlmi Kişiliği	161
1.15.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	162
1.16. Fâtıma bint Muhammed ez-Zehrâ (11/632).....	163
1.16.1. Hayatı	163
1.16.2. İlmi Kişiliği	165
1.16.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	166
1.17. Fatıma bint Kays (54/674)	167
1.17.1. Hayatı	167
1.17.2. İlmi Kişiliği	168
1.17.3. İctihad ve Fetva Örnekleri	168
1.18. Zeyneb bint Ebû Seleme (73/693)	169
1.18.1. Hayatı	169
1.18.2. İlmi Kişiliği	170
1.19. Ümmü Eymen (24/645)	171
1.19.1. Hayatı	171
1.19.2. İlmi Kişiliği	172
1.20. Ümmü Yusuf.....	173
1.20.1. Hayatı	173
2. HANIM SAHABİLERİN İCMÂ-I (İTTİFAK ETTİĞİ KONULAR)	173
SONUÇ.....	175
KAYNAKÇA	180

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhi Selam
b.	Bin, İbn
bkz.	Bakınız
çev.	Çeviren
DİA	Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİB	Diyanet İşleri Bakanlığı
ed.	Editör
H.z.	Hazreti
md.	Madde
r.a.	Radıyallahu anhu
r.anha	Radıyallahu anha
rh.a.	Rahimehullah
s.a.v.	Salallâhu aleyhi ve sellem
s.	sayfa
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	Tahkik Eden
ter.	tercüme
ty.	Tarihi yok
Ü.	Üniversite
yy.	yayın yeri yok

ÖNSÖZ

Hız. Peygamber (s.a.v.) insanların eğitime çok büyük bir önem göstermiştir. Bu nedenle kadın olsun erkek olsun her sahabe, dinin hükümlerini, bütün dini bilgileri öğrenerek, dini görevlerini tamamıyla doğru olarak yerine getirebilmeleri için ilk öğretmen kendisi olmuştur. Cahiliye devrindeki bilgisizlik yavaş yavaş giderilmeye başlamıştır. Kadınlar için de özel gün tahsis edilerek, onların da ilim almasını sağlamıştır. Kadın, erkek ayrımı yapmaksızın herkesin öğrenmesine, bilgili olmasına önem göstermiştir ve sahabileri de buna teşvik etmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.), sahabilere sadece anlatarak değil kendisi yaşayarak öğretiyordu. Sahabiler bilemedikleri ya da şüpheye düştükleri bir konuda hemen O'na gidip soruyorlardı. Bazı soruların cevapları vahiyle bildiriliyordu. Kur'ân'daki ayetlerin iniş sebeplerine şahid oluyorlardı. Gece gündüz demeden, mescidlerde, harplerde, seferlerde, sürekli Hız. Peygamber (s.a.v.)'in yanında bulunuyorlardı. Böylece hep onun yanında olan, olaylara şahidlik eden sahabilerin ilmi en yüksek derecededir. Onların ilminde şüphe yoktur.

Hanım sahabiler arasında da ilimle meşgul olan, kadınlardan gelen soruları cevaplayan sahabiler bulmakta idi. Onlar da bilemedikleri bir konuda hemen gidip Hız. Peygamber (s.a.v.)'e sorarlardı. Hız. Peygamber (s.a.v.)'in mübarek eşleri de kadınlara ilim öğretirdi, öğrenci yetiştirirlerdi. Kadınların bazı sorularını kendileri cevaplardı, bilemediklerini de Hız. Peygamber (s.a.v.)'e iletirlerdi.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'den sonra da ictihad eden, bazı meseleler hakkında fetva veren sahabiler arasında hanım sahabiler de bulunmakadır. Onlardan aktarılarak gelen rivayetler, fıkhi hükümlere kaynak olarak gösterilmiştir.

Müctehid hanım sahabilerin kim olduğunu, hangi konularda fetva verdiğini ve nasıl ictihad ettiğini, ictihad ederken hangi usûlleri takip ettiğini bilmek büyük bir değerdir ve vazgeçilmez kaynaktır. Sadece hanım sahabilerin değil, Hız. Peygamber (s.a.v.)'in bütün ashabının değeri büyüktür. Hanım sahabilerin ictihadlarını araştırmak ise ilk önce kaynaklık açısından sonra da, fıkıh alanıyla ilgilenen hanımlar için büyük bir motivasyondur.

Bu çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümünde sahabe, ictihad, müctehid, fakih, fetvâ kavramları açıklandı. Sahabilerin ictihad usûlleri, kadınların fıkıh ilmindeki yeri ve fıkıh ilmine olan ihtiyaçları hakkında genel olarak bilgi verildi.

İkinci bölümde ise, müctehid hanım sahabiler hakkında genel açıklamadan sonra, her birinin hayatı, ilmi kişiliği, ictihad ve fetva örnekleri, görüşlerinden etkilenen ve görüşlerine katılan mezheb imamlarının açıklamaları ayrıntılı bir şekilde incelenmeye çalışıldı. Bu çalışmada müctehid hanım sahabiler, çok ya da az sayıda fetva veren sahabilerin tasniflerine göre sıralanarak verildi. İctihad edecek olan müctehidde aranan şartlara göre değil, aktarılan rivayetlerine göre, sadece kaç mesele hakkında fetva verdiklerine göre incelendi.

Bu tezin hazırlanmasında yeri büyük olan, yardımlarını esirgemeyen, yol gösteren, her konuda destekleyen, rehberlik eden değerli ve sayın hocam Prof. Dr. Orhan ÇEKER'e sonsuz teşekkürlerimi arz ederim. Ayrıca yardım için her başvurduğumda yardımda bulunan Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY hocamıza ve Dr. Öğr. Üyesi Huzeyfe ÇEKER hocamıza, Kırgızistan'da KTMÜ İlahiyat fakültesindeki hocalarıma ve Doç. Dr. Ali YÜKSEK hocamıza tavsiyelerinden dolayı teşekkür ederim.

Gulzar ASYLBEKOVA

Konya-2021

GİRİŞ

Yüce Allah'ın insanlara gönderdiği dini, dinin amacını, onun içindeki kuralları, hükümleri açıklayarak insanlara ulaştırmak, peygamberlerin ilk görevi olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bu görevini en mükemmel bir derecede yerine getirmiştir. İlk öğretmeni Hz. Peygamber (s.a.v.) olan sahabiler, bütün bilgileri ana kaynak olan Kur'ân ve sünnetten öğrenmişlerdir.

Sahabiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'i gördükleri, her şeyi ondan öğrendikleri için, onların ilminde şüphe yoktur. Kur'ân ve sünnetin ilk ve sağlam nakil kaynaklarını sahabiler oluşturmaktadır. Sahabiler, Kur'ân ayetlerinin nüzûl sebebini biliyorlardı. Vahiye gelmesine ve onu Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendi ağzıyla açıklamasına şahitlik ediyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelen soruların cevaplarını dinliyorlardı, bir mesele hakkında nasıl çözüm üreteceklerini bu şekilde öğreniyorlardı.

Hız. Peygamber (s.a.v.) kendisi hayatta iken de bazı sahabilerin icthad etmesine izin vermiştir. Bu icthadı da nasıl yapacağına dair yol göstermiştir. 'Muaz hadisi' diye bilinen hadiste sahabilerin nasıl icthad edeceklerine ve hangi usûlü takip edeceğine dair bilgi verilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefat etmesi, vahiye kesilmesi, İslâm coğrafyasının genişlemesi nedeniyle farklı farklı sorunlar, dini meseleler ortaya çıkmaya başlamıştır. İctihad melekeseine sahip olan bütün sahabiler bu yolda büyük hizmetlerini sunmuştur. Sonraki alimler için de kaynaklık açısından inanılmaz bir seviyede yol gösterici olmuştur.

Sahabe ve tabiîn zamanında ilimlerin tasnifi yoktu ve bu ilimlerdeki bütün kavramlar sonradan kullanılmaya başlamıştır. Ama bu kavramların oluşmasında sahabilerin emeği büyüktür. İctihad ile uğraşan sahabilerin, bu icthadı yaparken izlediği yollara göre fıkıh usûlündeki yöntemler ve istilahlar oluşturulmuştur. Tâbiîn devrinin sonunda tasnif işlemleri ortaya çıkmıştır.

İslam tarihinde sahabiler döneminde ilimle uğraşan, Kur'ân ve hadis ezberleyen çok hanım sahabilerle beraber, hanımlar tarafından gelen soruların cevabını açıklayan, öğrenci yetiştiren, icthad etme ve fetva verme kapasitesine sahip olan hanım sahabiler bulunmaktaydı.

İctihad eden hanım sahabilerin ilk başında Hz. Âişe (r.anha) gelir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer hanımlarından bazıları da fetva verirlerdi. Çünkü onlar sürekli Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında olurlardı, evleri mescide yakın ve başkasından gelen soruları cevaplarırken onlar da dinliyorlardı. Hadisleri ezberliyorlardı ve Kur'ân'da anlayamadıkları ayetleri direk gidip soruyorlardı.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarından, çoğunlukla aile hayatıyla ilgili, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davranışlarıyla ilgili konular hakkında sorular sorulurdu. Hanım sahabiler de Kur'ân ve sünnetin ışığı altında cevap verirlerdi.

“Allah kimin için hayır murat ederse onu dinde fakih kılar” hadisini kendilerine rehber yapan birçok hanım sahabiler fıkıh ilmiyle meşgul olmuştur. Hatta bazılarının fikhi meseleler hakkında ictehad edip fetva verdikleri bile bilinmektedir. Bunun yanı sıra Hz. Âişe (r.anha) gibi bazı hanım sahabiler, yalnızca fıkıh ilmiyle meşgul olmayıp, beraberinde başka ilim dallarını da öğrenmeye gayret göstermişlerdir.

Bu nedenle hanım sahabilerden örnek verme günümüz hanımlarına büyük bir yarar sağlayacaktır. Fıkıh açısından da kendilerini yetiştiren, zeki ve akıllı hanım sahabilerimizin olduğunu bilmemiz de faydalı olacaktır.

Zamanın değişmesi ile ortaya çıkan problemler de farklıdır. Sorulacak sorular da farklıdır. Ama fetva verecek kimse erkek olsun kadın olsun bu sahabilerin, tâbiînlerin çizdikleri yoldan giderek hükme ulaşması çok kolaydır. Dinî alanla ilgili sorunları, zamanın talebine ve nassa aykırı gelmeyecek bir şekilde çözüm üretmesi, işin ehli olan insanın görevidir. Bundan dolayı sahabiler de kendi dönemine göre, örf adetlerine göre, Kur'ân ve sünnet ışığında ortaya çıkan problemleri gidermeye gayret göstermişlerdir. Onların hüküm çıkarırken izlediği yolları bilmek, kavramak ve anlamak da önemlidir. Onlardan örnek almak, akıl edinmek bizim görevimizdir.

Müctehid hanım sahabilerin bir arada toplanması, onların ictehad ve fetva örnekleri kaynak açısından, hanımlara örnek açısından da çok önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmamızda hanım sahabilerin hayatı, ilmî kişiliği, ictehad konuları, fetva örnekleri hakkında bilgilerin derli toplu bir şekilde verilmesine gayret gösterildi.

ARAŞTIRMANIN ÇERÇEVESİ VE KAYNAKLARI

1. Araştırmanın Konusu

Bu tezin konusu, “Müctehid Hanım Sahabiler”dir. Müctehid hanım sahabilerin tamamı hakkında bilgiler sistematik bir şekilde, bir araya toplanmaya, onların icthadi görüşleri açıklanmaya çalışıldı. Müctehid hanım sahabilerin daha çok hangi konularda fetva verdiklerini ve kendi aralarındaki ittifak ettikleri görüşlerini tespit etmeye gayret gösterildi. Görüşlerini benimseyen ve görüşlerine katılan dört mezhep imamlarının konular hakkında açıklamaları getirildi.

2. Araştırmanın Önemi ve Amacı

Zamanın ve teknolojinin hızlı bir şekilde değişmesi ve gelişmesi çağında yaşamaktayız. Bu değişme ve gelişmeler farklı konularda soruları ortaya çıkarmaktadır. Her bilim dalı kendisine ait olan soruların cevabını aramakla meşguldür. İslam ilimleri konusu için de aynısı söz konusudur. Amellerle ilgili bütün konuları, işinin ehli olan müctehidler, fakihler, bu ilimle meşgul olan kimseler tarafından cevap verilmesi kaçınılmazdır. Ortaya çıkan dini bir meselenin cevabını ancak ilk önce Kur’ân ve sünnetten çıkarılması gerekmektedir. Bu ikisinden bulamadığı hükümleri icthad ederek nasslar çerçevesinde bulmaları gerekecektir. Bu icthad faaliyetini hiç kimse kafasına göre yapmamıştır ve yapmaktan da kaçınılmalıdır.

Sahabilerin icthad anlayışını, icthad ederken ve hüküm verirken onların takip ettiği usûlleri bilmek, bir fıkıhçı için ve bu alanda ilim alan herkes için bir reçete gibidir. Bugünün durumlarına ve şartlarına göre onların çıkardıkları hükümlerden yola çıkarak, onların gittiği yolu takip etmek mezhep imamlarımızın, sonraki âlimlerimizin de yolu olduğunu unutmayarak meseleye çözüm bulmada onların izinden gitmemiz bize kolaylık sağlayacaktır.

Müctehid hanım sahabileri araştırdığımızın amacı da onlara gelen soruların büyük çoğunluğu aile hayatı ve kadınlarla ilgili idi. Onlar bu sorulara çözüm ararken hangi metodları kullandığını, nasıl akıl yürüttüklerini bilmek hanım fıkıhçıları için de büyük bir yol gösterici olacaktır. Müctehid hanım sahabileri bir araya toplamak da kaynak açısından çok faydalı olacaktır.

Çalışmamızın amacı, müctehid hanım sahabilerin hayatını araştırmak, yaptığı icthadlarını örneklerle açıklamaktır. Onların fıkıh ilmindeki yerini ve görüşlerini, fetva verirken nelere başvurduğunu, nasıl akıl yürüttüğünü tespit etmektir.

Ayrıca müctehid erkek sahabiler arasında isimleri geçen bu hanım müctehid sahabilerin bir arada toplanması, İslam alemine müctehid hanım olarak sunduğu hizmetlerin açıklanması önem arz edilmektedir.

Müctehid hanım sahabilerin icihad ve fetvaları hakkında kapsamlı olarak çalışılmamıştır. Bundan dolayı müctehid hanım sahabilerin fıkıh ilmindeki yeri ve onların icihad ve fetvaları tespit edilmemiştir. Çalışmamızda bu boşluğun doldurulması elzem görülmüş, fıkhi yönü ağırlıklı olarak araştırılması amaçlanmıştır.

3. Araştırmanın Kaynakları

Bu çalışmamızda genel olarak sahâbiler için yazılmış müstakil eserlerden, tabakat kitaplarından, hadis kitaplarından, Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisinin ilgili maddelerinden, usûl ve furû fıkıh kitaplarından, ilgili makele ve doktora tezlerinden istifade edilmiştir. Bunlardan önemliler arasında şunları sayabiliriz:

1. Tabakât Kitaplarından: et-Tabakâtü'l- Kübra: İbn Sa'd'ın (230/845) bu eseri tabakat kitaplarının ilki ve günümüze kadar gelen en kapsamlı eserlerden biridir. Bu eserde Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında genel bilgi, sahabiler, tabiînler, tebeu't-tâbiînler ve kendi asrına kadar yaşayan şahısların biyografisi verilmektedir. Kendi dönemlerinin fakih şahıslarını da bildirmektedir. Hanımların biyografisi de derli toplu bir şekilde geçmektedir. **el-İstî'âb fi Ma'rifeti'l-Ashâb:** İbn Abdülber'in (463/1071) sahâbe biyografisine dair en ünlü eseridir. **Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ:** Zehebî'nin (748/1348) muhaddisler başta olmak üzere kendi dönemine kadar gelen ünlü kişilerin biyografisini açıklayan eseridir. Bu eser sahabilerden aktarılan hadis rivayet sayısını öğrenebilmek için de önemli kaynaktır. **el-İsabe fi Temyîz's-Sahâbe:** İbn Hacer'in (852/1449) bu eseri sahabe biyografileri konusunda en geniş ve en son telif edilen bir kitap olduğu bilinmektedir. Alfabetik bir tertipte yazılan bir eserdir.

2. Hadis Kitaplarından: Sahih-Buhârî: Buhârî (256/870); **Sahih-i Müslim:** Müslim (261/875); **Sünen-i İbn Mâce:** İbn Mâce (273/887); **Sünen-i Tirmizî:** Tirmizî (279/892); **es-Sünen:** Dârimî (255/869); **Sünen-i Ebû Dâvûd:** Ebû Dâvûd (275/889); **es-Sünenü'l-Kubra:** Nesâî (303/915); **el-Muvatta:** Mâlik b. Enes (179/795); **Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel:** Ahmed b. Hanbel (241/855); **el-Musannef:** Abdürrezzak (211/826); **el-Kitabü'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr:** İbn Ebû Şeybe (235/849); **Şerh'u Me'âni'l-Âsâr:** Tahâvî (321/933); **es-Sünen:** Dârekutnî (385/995); **es-Sünenü'l-Kübrâ:** Beyhakî, (458/1066) hadis kitaplarından çok istifade ettik. Çevirisi olan hadis kitaplarının türkçelerinden de istifadede bulunduk.

3. el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkam: İbn Hazm (456/1064)'ın fıkıh usulüne dair eseridir. Zahirî mezhebinin fıkıhtaki usûl konularını en geniş, kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır. Eserinde, sahabe, tabiîn, mezheb imamları ve kendi dönemine kadar gelen fakihlerin görüşlerine yer verilmiştir. Müctehid sahabilerin verdiği fetvaları az ve çokluğuna göre sınıflandırarak isimlerini toplu bir şekilde vermiştir.

Aynı yazarın, **Cevâmiu's-Sire ve Hamsu Resâ'ile Uhra** adlı eserinden de istifade ettik. İbn Hazm'ın bu çalışmasında, ictehad etmiş ve fetva vermiş olan sahabilerin isimleri derli, toplu bir şekilde verilmektedir. Aynı zamanda hadis rivayet eden sahabilerin, aktardığı rivayetlerinin sayısına göre tasnifinin yapıldığı güzel bir eseridir.

4. İ'lâmü'l-Muvakkı'în 'an Rabbi'l-Âlemîn: İbn Kayyim (751/1350)'in İslâm hukuk düşüncesini Selefî bir yaklaşımla ele aldığı eseridir. Fıkıh ilminin mahiyetini, fakihlerin özelliklerini ve Ahmed b. Hanbel (rh.a.)'in fetvalarında dayandığı esasları anlatan eserdir. Sahabe, tabiîn ve tebau't-tâbiînden bildirir. Bölgelere göre bunlardan ilim alan şahsiyetler hakkında açıklamalarda bulunur. Fakih sahabilerin tasnifini İbn Hazm'ın günümüze kadar ulaşmayan eserinden yararlanarak almıştır. Müctehid hanım sahabilerin isimlerini bulabildiğimiz en önemli kaynaktır.

4. Araştırmanın Yöntemi

“Müctehid Hanım Sahabiler” isimli çalışmamız hanım sahabilerin nasıl ictehad ettiğini ve hangi konularda fetva verdiğini tespit etmeyi hedeflemektedir. Bu çalışma hem fıkıh tarihi, hem de fıkıh usûlü alanını ilgilendiren bir çalışmadır.

Başta konuyla ilgili klasik ve modern kaynaklar nitel araştırma yöntemi olan literatür tarama yöntemiyle taranıp, incelenerek ve sentezlenerek yeni verilere ulaşılmıştır.

Kur'ân-ı Kerim, Hadis kaynakları, klasik ve modern eserler, fıkıh, tabakat kitapları, ilgili makaleler, internet, yurtiçinde bulunan kütüphanelerin veri tabanlarındaki ilgili çalışmalardan istifade edilmiştir.

5. Konu ile İlgili Çalışmalar

Bu konuya benzer yapılan çalışmaların ilki Adnan Memduhoğlu'nun, “**Sahabenin İctihad Anlayışı**” adlı doktora tezidir. Tezin birinci bölümünde sahabenin ictehadı ve müctehid sahabiler hakkında bilgi verilmiştir. Çok sayıda fetva veren muksirûn grubundaki yedi sahabeyi ve onlara ilave olarak iki müctehid sahabilerin hayatları hakkında açıklama yapılmıştır. İsmi geçen müctehid sahabilerin bazı ictehad örnekleri verilmiştir. Bunların içerisinde hanım

müctehid sahabilerden Hz. Âişe (r.anha) bulunmaktadır. İkinci bölümde ise sahabenin icthad anlayışı hakkında ayrıntılı bilgiler verilmiştir. İctihad ehliyeti ve şartları, sahabe icthadının konusu ve alanı, icthadında gözetilen temel kural ve ilkeler, icthadında metod ve görüş farklılıklarının sebepleri hakkında açıklama yapılmıştır. Sahabe icthadında deliller ve yöntemleri hakkında da açıklama yapılarak sahabenin icthad anlayışı en güzel bir şekilde ortaya koyulmuştur.

Diğer bir benzer çalışma ise Havva Demirci'nin, "**Hz. Peygamber Döneminden Günümüze Kadın Fıkıhçılar**" adlı yüksek lisans tezidir. Tezin birinci bölümünde kadınların İslâmî ilimlerdeki yeri açıklanmıştır. İkinci bölümünde ise sahabe döneminde öne çıkan on yedi kadın fıkıhçılar hakkında toplam olarak on beş sayfalık bilgi verilmiştir. Onların hayatları hakkında kısaca açıklama yapılmıştır. Sadece Hz. Âişe (r.anha)'nin icthad metoduna değinilmiştir. Tâbiîn dönemi ve sonrası seksen üç fıkıhçı kadın hakkında bilgi verilmiştir. Bu tezde sahabe devrinden günümüze kadar gelen fıkıhçı hanımların isimlerini bir arada toplayarak verme amaçlanmıştır.

Bir de Mustafa Kırımlı'nın, "**Fakih Sahâbîler**" adlı yüksek lisans tezi mevcuttur. Tezin birinci bölümünde sahabe döneminde siyasi ve idari durum hakkında, sahabilerin fıkıh düşüncesi hakkında genel bilgi verilmiştir. İkinci bölümde ise çok sayıda fetva veren yedi fakih sahabilerin hayatı ve ilmi kişiliği hakkında, üçüncü bölümde ise orta derecede fetva veren on beş fakih sahabiler hakkında, dördüncü bölümde az sayıda fetva veren beş fakih sahabe hakkında bilgi sunulmuştur. Müctehid hanım sahabilerden sadece Hz. Âişe (r.anha) ve Ümmü Seleme (r.anha)'nin ismi geçmektedir. Hz. Âişe (r.anha)'nin fetva örneklerinin bazılarında değinilmiştir.

6. Araştırmanın Sınırlandırılması

Tezin birinci bölümünde konuyla ilgili sahabe, icthad, müctehid, fakih, fetva kavramları ve sahabenin icthad usulleri ayrıntılarına girilmeden kısaca açıklama ile sınırlandırıldı. Kadınların fıkıh ilmindeki yeri ve fıkıh bilgisine olan ihtiyaçları diğer İslâmî ilimlerden sınırlı tutularak açıklandı.

İkinci bölümde ise, bu konu çerçevesinde yapılan benzer çalışmalardan ayırt edilebilmesi için sadece müctehid hanım sahabiler ile sınırlandırıldı. Diğer bütün müctehid sahabilerin sadece toplu bir şekilde sayıları bildirildi. Çok sayıda fetva veren muksirûn grubundaki yedi sahabe arasında hanım sahabilerden Hz. Âişe (r.anha), orta derecede fetva veren mutavassitûn grubundaki yirmi müctehid sahabiler arasında hanım sahabilerden Ümmü

Seleme (r.anha), bir ya da iki mesele hakkında çok az sayıda fetva veren mukillûn grubundaki yüz otuz beş müctehid sahabilerin arasında ismi geçen on sekiz müctehid hanım sahabe hakkında, toplam yirmi müctehid hanım sahabe hakkında bilgi verilmeye çalışıldı. Tabiîn ve sonraki müctehid hanımlardan sınırlı tutuldu. Sahabe ve tabiîn devrindeki müctehid hanım sahabileri bir araya toplamakla yetinildi.

Müctehid hanım sahabilerin hayatı hakkında kısaca bilgi verilmekle sınırlandırıldı. Ağırlıklı olarak faziletlerini ve ilmi kişiliğini açıklamak elzem görüldü.

Müctehid hanım sahabilerin, fıkhi hükümlere kaynaklık eden rivayetlerinin ayrıntılarına girilmeden, görüşlerini ve fetvalarını açıklamak ile sınırlandırıldı. Sadece ictihad ve fetva örneklerini bolca vermek, ayrıntılı bir şekilde açıklamak amaç edinildi.

Görüşlerinden etkilenen ve görüşlerine katılan dört mezhep imamlarının görüşlerini ayrıntılarına girilmeden açıklamakla sınırlı tutuldu.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. KONUYLA İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. Sahâbe

Sahâbe (الصحابية) sözlükte “bir insanla birlikte bulunmak, onunla arkadaş ve dost olmak” manalarına gelmektedir.¹

Kur’ân-ı Kerim’de, bir arada bulunma, beraber yaşama, arkadaşlık, dostluk manalarında çok yerde geçmektedir. Onların içerisinde örnek olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Mekke’den Medine’ye hicret etmek için yolculuğa çıktığı zamanı anlatılırken, beraberinde Hz. Ebû Bekir (r.a.)’in de çıkması ve ona arkadaş manasında “sâhib”² kelimesi kullanıldığını; Hz. Mûsâ (a.s.)’nin arkadaşlarına “Ashâbı Mûsâ” diye hitap edildiğini verebiliriz.³

Sahâbe kavramının ıstlahi anlamı: “Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde yetişen, müslüman olarak O’nu gören, sohbetlerine katılan ve müslüman olarak ölen kimselere sahâbe denir.”⁴

Fıkıh usûlü âlimlerinin çoğunluğuna göre sahâbe, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e yetişen, O’na iman eden, arkadaş ve dost diye anılabilecek ölçüde uzun süre yanında bulunan, hayatının sonuna kadar müslüman olan kimselere denir.⁵

Muhaddis âlimlere göre, sahâbilerin sahâbe sayılabilmeleri için Hz. Peygamber (s.a.v.)’i uyanık iken bir an bile görmesi yeterlidir. Görme engelli birisinin ise, ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sohbetinde bulunması yeterlidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile sohbet etme imkanını bulamayan, ancak sohbetlerine katılan kimselere de sahabe denilmektedir. Bir de, sahâbe denilebilmesi için müslüman olarak ölme şartını koşmaktadırlar.⁶

Sahâbiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e ilk olarak inananlar ve O’nun yolunda O’na arkadaşlık eden mübarek insanlardır. İslam’ın ilk dönemindeki çeşitli zorluk, işkencelere rağmen, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in getirdiği dine şüphesiz inanan, kalbini, mal ve canını veren,

¹ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1/519; Paçacı, İbrahim, Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 571; Efendioğlu, Mehmet, “Sahâbe”, *DİA*, 35/491.

² Tevbe 9/40.

³ Şuarâ 26/61.

⁴ Paçacı, İbrahim, Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 571; Aydın, Abdullah, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 262.

⁵ Şabân, Zekiyüddin, *Usûlü’l-Fıkıh*, s. 213; Zeydân, Abdülkerîm, *Fıkıh Usulü*, s. 245.

⁶ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 490; Efendioğlu, Mehmet, “Sahâbe”, *DİA*, 35/491.

din uğrunda şehidliği tercih eden, her ne pahasına olursa olsun ilk önce dine sahip çıkan mübarek nesildir.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'i gören ve sohbetlerine katılan, hayatlarının, vaktinin çoğunu O'nunla beraber geçiren sahâbiler ilk ümmet olma şerefine nail olan kimselerdir. Kur'ân-ı Kerim'de ve Hız. Peygamber (s.a.v.)'in hadislerinde mübarek ashabının faziletleri, onların İslam'daki yüksek mevkiilerini gösteren ve tanıtan ayet ve hadisler mevcuttur. Kendileri, Allah'ın rızasını kazanmış en mutlu ümmettirler.

Sahâbilerin faziletlerini anlatan ayet ve hadislerden örnek olarak şunları verebiliriz.

Kur'ân-ı Kerim'de: *“Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olacaksınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye orta bir ümmet yaptık”*⁷; *“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah'a iman edersiniz...”*⁸; *“İslâm'ı ilk önce kabul eden muhâcirler ve ensar ile, iyilikle onlara uyanlar var ya, Allah onlardan razı olmuş; onlar da O'ndan razı olmuşlardır. Allah onlara içinden ırmaklar akan, içinde ebedî kalacakları cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük başarıdır”*⁹; *“Şüphesiz Allah, ağaç altında sana bîat ederlerken inananlardan hoşnut olmuştur. Gönüllerinde olanı bilmiş, onlara huzur, güven duygusu vermiş ve onlara yakın bir fetih ve elde edilecekleri birçok ganimetler nasip etmiştir...”*¹⁰; *“Muhammed, Allah'ın Resülüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rükû ve secde halinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzündedirler...”*¹¹ ayetleri sahâbilerin faziletlerini, Allah katındaki yerini bildirmektedir.

Hadislerde: *“Ümmetimin en hayırlıları, benim asrında yaşayanlardır. Sonra onların peşinden gelenlerdir. Sonra onların peşinden gelenlerdir”*¹²; *“Ashâbıma sakın kötü söz söylemeyin. Sakın ha, ashabıma kötü söz söylemeyin. Nefsim kudretinde olan Allah'a yemin ederim ki, sizden biri Uhud dağı kadar altın sadaka vermiş olsa, sahâbilerimden birinin bir müd (iki avuç hurma) sadakasına ulaşamaz. Yarısına da erişemez.”*¹³; *“Ashabım hakkında Allah'tan korkun, ashabım hakkında Allah'tan korkun! Benden sonra onları kendinize hedef haline getirip düşmanlık etmeyin! Kim onları severse bana olan sevgisinden dolayı sever. Kim*

⁷ Bakara 2/143.

⁸ Âl-i İmrân 3/110.

⁹ Tevbe 9/100.

¹⁰ Feth 48/18-19.

¹¹ Feth 48/29.

¹² Buhârî, “Fedâilü Ashâbi'n-Nebi”, 1, “Şehâdât”, 9; Müslim, “Fedâilü's-Sahâbe”, 52.

¹³ Müslim, “Fedâilü's-Sahâbe”, 54.

de onlara kin beslerse bana olan kini dolayısıyla böyle yapar. Kim onlara eziyet ederse bana eziyet etmiş olur. Kim bana eziyet ederse Allah'a eziyet etmiş demektir. Her kim de Allah'a eziyet ederse çok geçmeden Allah onun belasını verir"¹⁴ bu kelimelerle ashab-ı kiram'ın faizletlerini ortaya koymaktadır.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'i kendi gözleriyle görme, sohbetlerini duyma, dini bizzat kendisinden öğrenebilme bahtiyarlığına sahip olmuşlardır. Mübarek sahâbiler, vahiyin gelmesine, Kur'ân'daki ayetlerin hangi olay üzerine indiğine şahitlik etmişlerdir. Dinin kurallarını, ahkamlarını bizzat Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in ağzından işiterek öğrenmişlerdir. Dini bilgilerin ve Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in kişiliğini, davranışlarını, nasihat-öğütlerini, siyer bilgilerinin hepsinin günümüze kadar koparılmadan, sapasağlam gelmesine büyük bir özen göstermişler ve bu yolda ilk örnek olmuşlardır.

Allah'ın son dini olan İslâm'ı ve onun beraberinde getirdiği hükümleri anlayabilmek, kavrayabilmek, ibadetleri doğru bir şekilde yerine getirebilmek için mübarek sahâbiler, kendilerinden sonraki gelen nesillere güzel bir şekilde miras olarak bilgilerinin bıraktıklarını. Bu bilgiler ashabın sayesinde sonraki nesillerden nesile geçerek öğrenilmektedir.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in, hayatını, ahlakını, sözlerini, özelliklerini en güzel bir şekilde tanımamız da onların sayesinde olmuştur. Diğer dinlere ve tarihi bilgilerine göre, İslâm'ın ilk âlimleri olan sahâbiler bu bilgilerin en sağlam bir şekilde gelmesine, tanınmasına büyük çaba sarfetmişler ve kendilerinden sonraki âlimlere yol göstermişlerdir. Bilgilerin yazılı bir şekilde gelmesine, Hiz. Peygamber (s.a.v.)'den aktarılan rivayetlerin on binlerce hadis ve sünnetleri senedli bir şekilde koparılmadan gelmesinde ashabın emeği büyüktür.¹⁵

Sahâbilerin, dini inancı, takvalığı, zekası inanılmaz bir yüksek mevkiide olduğu için, onlardan gelen bilgiler şüphesiz denilecek kadar doğrudur. Çünkü onlar dini bizzat Hiz. Peygamber (s.a.v.)'den öğrenmişlerdir. Onların takvalığı kalbinde idi. Allah'ın mübarek kulları ve Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in can dostları idi. Onlar, Allah'ın ve Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in adına yalan söylemekten korkarlardı ve bu yolda çok titiz davranırlardı. Dinin sorumluluğunu en iyi bir şekilde kavrayanlardı.

İslâm'ı ve Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in hayatını en güzel ve doğru şekilde öğrenebilmek için Ashab-ı Kiram'ın hayatını bilmemiz kaçınılmazdır. Çünkü onların hayatında Hiz. Peygamber (s.a.v.) vardı ve müslümanlar için onların hayatında örnekler çoktur. Din uğruna,

¹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/57.

¹⁵ Avcı, Mesut, "Kur'an ve Sünnette Sahabenin Fazileti ve Tarihsel Değeri", s. 32.

herşeyini bırakıp Allah'a ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hizmet etmeleri, öğrendiklerini, dineldiklerini hemen amel etmeye koyulmaları müslümanlar için bulunmayan bir örnek hazinesidir. Onların coşkuları gözlerinde bilinen, sevgileri dışa işleriyle yansıyan, ahlakı, güzel insanlardan olması, bugünkü insanlık kelimesine en layık olan ve örnek almamız gereken mübarek insanlardır.

Ashab-ı Kiram'ı görenlere de tâbiîn denilmektedir ki, onlar da sahabeden sonraki en mübarek nesillerdir. Tâbiînleri gören tebeu't-tâbiîn, yani tâbiînleri gören kimseler de mübarek bir nesil sayılmaktadır. Bunların sayesinde sahâbilerin anlattıkları, aktardıkları günümüze kadar sistemli bir şekilde gelmeye devam etmiştir. İlim mirasçıları olan her dönemin, her neslin âlimleri, kendilerinden sonraki nesillerin en güzel bir şekilde dini öğrenebilmesi, kavrayabilmesi için mükemmel açıklamaları, ilim tasniflerini sistematik bir şekilde öğrenebilmemize sebepçi olmuşlardır.

Yukarıda geçen ayet ve hadislerde tâbiînlerin, tebeu't-tâbiînlerin faziletlerine de değinildiğini görebilmekteyiz.

Tevbe suresinin 100. ayetinde geçen muhacir ve ensardan olan Ashab-ı Kiram'ın ardından gidenler, iyilikle onlara uyanlar derken, bu ayette ilk önce aklımıza gelecek olan tâbiînlerdir. Çünkü onlar sahâbilere en güzel bir şekilde tabi olan kimselerdir. Sonrakiler de tebeu't-tâbiînlerdir. Sonra bütün mü'minler gelmektedir. Bunların fazileti hakkında yukarıda gelen hadislerde, *“Ümmetinden hayırlısı benim devrimde yaşayanlardır. Sonra onları takip edenler, sonra da onları takip edenler gelir”*¹⁶ buyurmaktadır. Burda sahâbilerin peşini takip eden tâbiîn hakkında, sonra onların peşini takip eden tebeu't-tâbiîn hakkında bahsedilmektedir.¹⁷

Tâbiîn ve sonraki neslin de ilmi öğrenmesi, ezberlemesi, anlaması, idrak etmesi, akıl yürütmesi, ilmi çabaları sonucunda sahabilerin rivayetleri sonraki ümmete aktarılmasında büyük gayret sarf ettiği görülmektedir. Onların Kur'ân-ı Kerim'i anlaması, nasslardan hüküm istinbat etmesi, akıl yürütmesi sahâbilerin çizdiği yolun çerçevesinde, onu genişleterek sistematik bir şekilde ilmin tasnifini oluşturmada büyük bir yarar sağladığı görülmektedir. Kur'ân, hadis ve diğer ilim alanlarında ilimlerin günümüze en mükemmel derecede ulaşabilmesinde emekleri büyüktür ve faziletleri yüksektir.

¹⁶ Müslim, “Fedâilu's-Sahâbe”, 52.

¹⁷ Acvı, Seyit, “Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri”, s. 152

1.2. İctihad

İctihad (اجتهاد) sözlükte “takat, güç ve kudret, gayret” gibi anlamlara gelen “cehd” kökünden türemiştir. “Bir konuyu anlamak için elden gelen çabayı sarfetmek, bir şeyi elde edebilmek için bütün gücü harcamak, bütün gayretiyle çalışmak” gibi manalarında kullanılmaktadır.¹⁸

Diğer bir açıklamaya göre, icthad, meşakatli ve zor olan bir işi çözmek, yerine getirebilmek için olunca gayretini göstermek ve imkanları zorlamaktır.¹⁹

Kur’ân-ı Kerîm’de icthad kelimesi geçmemekle birlikte, “cehd” ve “cühd” kelimeleri sözlük anlamıyla bir olarak bazı ayetlerde geçmektedir.²⁰ Hadislerde icthad, “kadı ve yöneticinin doğru hükme ulaşmak için çaba göstermesi” manasında kullanılmaktadır.²¹

İctihad, Hz. Peygamber (s.a.v) döneminden beri kullanıla gelmiştir. Ancak terim olarak sonradan geliştirilmiştir. Sahâbiler, İslâm coğrafyasının genişlemesi, farklı kültürlerin etkileri ve yeni problemlerin ortaya çıkması sebebiyle icthad faaliyetlerini kullanmışlar ve sonraki âlimlere yol göstermişlerdir. Tâbiûn ve tebeu’t-tâbiûn dönemlerinde de gelişerek devam ettirilmiştir. Bu kavramın anlam alanı da alimler tarafından zamanla genişletilmiş ve çeşitli tarifler getirilmiştir.²²

İslam hukukuçuları genel olarak icthadı, “Fakihin dini anlaması ve pratik hayata uygulaması için, şer’î amelî hükümleri tafsili delillerden istinbat etmek için bütün gücünü harcamasıdır” diye tanımlamaktadırlar.²³ Delillerden hükümleri çıkarmaya istinbat denilmektedir. Tafsili delillerden maksad ise, her hükmün kendisine ait, belirli (muayyen) bir delillerdir.²⁴ Bu delillerden hüküm çıkarabilen kimseye de müctehid denilmektedir.

İctihad, ortaya çıkan yeni bir mesele hakkında Kur’ân ve sünnette geçen hükümlerden yararlanarak, ordaki geçen lafız ve manaları iyice kavrayarak meselenin cevabını bulma işidir.²⁵

İmam Şafîî (rh.a.), icthadı: “*Her mesele hakkında ona ait bir hüküm vardır ya da o hükmün yolunu gösteren bir aracılık (delalet) vardır. Meselenin açık hükmü varsa ona uymak*

¹⁸ İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 3/133; Zeydân, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, s. 375; Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstılâhât-ı Fıkhiyye*, 1/242.

¹⁹ Şâban, Zekiyüddin, *Usûlü’l-Fıkıh*, s. 437

²⁰ Bkz. Mâide 5/53; En’âm 6/109; Tevbe 9/79.

²¹ Apaydın, Yunus, “İctihad”, *DİA*, 21/432.

²² Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 318.

²³ Şâban, Zekiyüddin, *Usûlü’l-Fıkıh*, s. 213; Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, s. 16; Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 226.

²⁴ Karaman, Hayreddin, *Fıkıh Usulü*, s. 51.

²⁵ Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 317.

gereklidir. Eğer kesin bir hüküm yoksa, meselenin açıklanması için ictihada başvurulur, ictihad ise kıyastan oluşur”²⁶ diyerek ictihad ile kıyası bir kabul etmektedir.

Ebû Hanife (rh.a.): “Aradığım delili Kur’ân’dan bulursam ilk olarak onu alırım. Kur’ân’da bulamadığımda, Hz. Peygamber (s.a.v)’in sünnetini ve güvenilir raviler ile gelen sahih hadislerini alırım. Kur’ân ve sünnetten bulamazsam sahâbeden istediğimin sözünü alır, istediğimin sözünü terk ederim. Bulamadığım zaman ictihad ederim”²⁷ demiştir. Yani tâbiînlerden ileri gelenler nasıl ictihad yapmışlarsa biz de öylece ictihad yaparız diyerek, ictihad alanını geniş tuttuğunu ve ictihad etmek için ilk önce hangi yollara başvurduğunu ve nasıl davranılması gerektiğini belirtmektedir.

İmam Gazzâlî: “Dinin hükümlerini öğrenmeye çalışırken müctehidin bütün gücünü sarfetmesi ve hüküm elde edebilmek için çaba harcamasıdır”²⁸ demektedir.

İbn Hazm’a göre, ictihad, Kur’an ve sünnetten Allah’ın hükmünü araştırmak için çaba göstermektir.²⁹

Ebû Hanife (rh.a.) ve İmam Malik (rh.a.) geniş anlamıyla istihsân ve ıstislâhın da dahil olduğu rey ictihadını kabul etmişlerdir. İmam Şâfiî ictihad alanını daraltmış ve tüm ictihad faaliyetini kıyasa eşitlemiştir. Zahirîler ve özellikle de İbn Hazm, ictihad alanını en dar tutmuştur.³⁰

İctihad hakkında Kur’ân ve sünnetten delil getirecek olursak:

Kur’ân-ı Kerîm’de: “(Ne var ki) mü’minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konularında köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar”³¹; “Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inaniyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından daha gizeldir.”³² buyuruluyor. Birinci ayetin tefsirinde belirtildiği gibi Allah kullarından bir kısmının dini öğrenerek diğer kısmına anlatmasını buyurmaktadır. İkincisinde ise, Allah ve Hz.

²⁶ Şâfiî, *er-Risâle*, s. 477; Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, s. 15.

²⁷ Makkarî, “Müctehid İmâmlar ve Mezheplerinin Dayandığı Esaslar”, s. 273.

²⁸ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, s. 342.

²⁹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/121.

³⁰ Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, s. 16; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 319.

³¹ Tevbe 9/122.

³² Nisâ 4/59.

Peygamber (s.a.v.)’e meseleler hakkında sormak, ona çözüm aramak demektir ki, bu da icthad etmek demektir.³³

Sünnette icthada delil olarak “Muâz hadisi” diye bilinen hadis gelmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Muaz b. Cebel (r.a.)’i Yemen’e gönderirken, neyle hüküm vereceği hakkında sorar. Kur’ân’a ve sünnete bakarak hüküm vereceğini bildirir. Hz. Peygamber (s.a.v), Kur’ân ve sünnetten bir mesele hakkında açık bir hüküm bulamamsı durumunda, nasıl, neye göre hüküm vereceğini sorar. Mu’âz b. Cebel (r.a.), kendi görüşüyle icthad edeceğini bildirir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de bundan memnun kalarak icthada izin verdiğini bildirmektedir.³⁴ İctihad ehli olan kimse, bir mesele hakkında nassda açık hüküm bulunmazsa, usûl ilminde gösterilen yol ile hüküm bulmaya gayret etmesi gerektiğini bildirmektedir. Nefsinden kaynaklanan, kitap ve sünnete aykırı gelen bir görüş değildir. Bu görüşü elde edebilmek için de nassa başvurulmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in: “Müctehid icthad edip de doğru sonuca varırsa iki sevap, hata ederse bir sevap kazanır”³⁵ hadisi müctehidin ulaştığı sonuç doğru ya da yanlış olsun, gösterdiği çabadan dolayı Allah katında sevap kazanacağını belirtmektedir.

İctihadın konusu, icthad edilecek mesele hakkında kat’î delil bulunmayan bütün şer’î hükümlerdir.³⁶

“Mevrid-i nassta icthada mesağ yoktur”³⁷ kaidesi ayet veya hadiste bir mesele hakkında açık hüküm varsa bu meseleye alternatif olarak başka hüküm getirmek için icthad edilmeyeceğini bildirmektedir. Nass bulunmakla birlikte hükmü doğrudan ve açıkça belirtilmemiş konularda icthadın yapılabileceği ifade edilmektedir.³⁸ Hakkında kesin nass bulunan bir meselede icthad yapılmaz. Çünkü icthadla elde edilen hüküm zannidir. Nassla elde edilen hüküm ise kesinlik ifade etmektedir. Bir mesele hakkında nassda bulunmayan hükümleri elde edebilmek için, icthada başvurulmaktadır.

İctihadın hükmü, gelebeyi zandır yani hata ihtimallidir.³⁹ İctihad ile belirlenmiş olan bir meselenin sonucu, hata ihtimallidir. İctihad eden kimse, çıkardığı hükmün doğru olduğuna inanmaktadır. Bu sonuç ile müctehidin amel etmesi zaruridir. Eğer onun getirdiği sonuca karşı

³³ Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, s. 27.

³⁴ Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 3; Tirmizî, “el-Ahkâm”, 3; Dârimî, “Mukaddime”, 20.

³⁵ Buhârî, “İ’tisâm”, 21; Ebû Dâvûd, “Akdiye”, 2.

³⁶ Gazzâlî, *el-Müstasfâ*, s. 347; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 338.

³⁷ Mecelle, md. 14.

³⁸ Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 339.

³⁹ Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/243.

başka bir müctehidin görüşü varsa, kendisinin ulaştığı sonucu bırakıp onu taklid edemez. Çünkü başkasının görüşü de zanna dayanılmaktadır.⁴⁰

Bu konu hakkında Ebû Hanîfe (rh.a.): “*Bu bizim ulaştığımız en iyi sonuçtur. Kim bundan daha iyisine ulaşırsa ona uysun*” der. İmam Şâfî (rh.a.): “*Bir hadis görürseniz ona sarılın ve benim görüşümü duvara çarpın*” dediği bilinmektedir.⁴¹

İctihadla ulaşılan sonuçlar eleştiriye, kabul veya redde açıktır. Bir müctehidin daima tam doğru bilgiye ulaşması mümkün değildir. Müctehid bir meselede doğru karara varabileceği gibi, diğer meselede de hatalı olabilir. Bundan dolayı başka biri açısından, müctehidin ulaştığı sonuç bağlayıcı değildir.⁴²

İctihad, mutlak ve mukayyed olarak ikiye ayrılmaktadır.

Mutlak icthad, her mesele için hüküm çıkarabilme ve bütün meselelerde fetva verebilme yeteneğidir. Bu yeteneğe hakim olan kimselere “mutlak müctehid” denilmektedir. Mukayyed icthad ise, bütün meselelerde değil bir kısım meselelerde hüküm çıkarabilme yeteneğidir. Bunlara ise “mukayyed müctehid” denilmektedir.⁴³ Her iki çeşid icthad için de müctehidde bulunması gereken bazı şartlar vardır, onlar müctehid başlığı altında işlenecektir.

Zamanın değişmesi ve farklı problemlerin ortaya çıkmasından dolayı icthad konusu alanında da çok farklı tartışmalar ortaya çıkmıştır. Bunların içinen en önemlisi icthad kapısının kapanıp kapanmaması konusudur. Bir çok alimler bu tartışma üzerinde durmuşlardır. Kendilerine göre delil ve açıklamalar getirmişlerdir.

Bazılarına göre: “Hicrî üçüncü asrın sona ermesi ile bazı alimler icthad kapısının kapandığına hükmetmişlerdir. Çünkü, müctehid derecesinde olmadığı halde kendilerini müctehid sayanlar ortaya çıkmıştır. Hüküm çıkarma yeteneği şöyle dursun kuralları bile bilmeyen insanlar fetva vermeye girişmişlerdir. Aşırı fanatizm, her hangi bir menfaat, sosyal statüs kazanmak için bu yolda giden insanların önünü kesmek ve engellemek için böyle bir çözüme varmışlardır”⁴⁴ diyerek açıklama getirmişlerdir. Ama gerçekten kendi menfaatini düşünmeyerek, bu yolda çaba sarf eden, icthad şartlarını taşıyan, bu melekeye sahip olan insanlar için bu söylenemez.

⁴⁰ Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü’l Fıkh*, s. 445.

⁴¹ Ebû Zehra, *Fıkh Usûlü*, s. 379.

⁴² Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü’l Fıkh*, s. 446; Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/243.

⁴³ Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü’l Fıkh*, s. 438.

⁴⁴ Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü’l Fıkh*, s. 442; Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, s. 176.

Biz bu tartışmaya girmeyerek, araştırdığımız kaynaklardan yola çıkarak sadece şunu söylemekle yetineceğiz: İctihad kapısı furû meselelerinde kapanmamıştır. Her asrın ictihad ehli olan kimseler fetva vermeye devam etmişlerdir. İctihad kapısının kapanması fıkıh usûlü alanında söz konusudur. Usûl konusunda ictihad kapısı kapalıdır. İctihad usulünde izlenen yollar belirtilmiş ve başka bir yol izlemeye gerek kalmamıştır. Bu yollardan hareketle ictihad edilegelmiştir ve fetva verilmiştir.⁴⁵

İbnu'l-Kayyim: *“Bir olay meydana gelir de, hakkında âlimlerden bir hüküm nakledilmemişse ictihad caiz ve müstehab olur. Hatta zaruri bir ihtiyaç varsa, müfti de işin ehli ise farz olur”*⁴⁶ demektedir.

Fıkıh usûlünde koyulan kurallar ve kaidelerden hareketle mezhep imamlarının çizdiği sınırlar çerçevesinde yeni gündeme gelen meseleler hakkında akıl yürütülerek ve çaba sarf edilerek ictihad yapılması lazım gelmektedir. Çok hızla gelişen zamanımızda, yeni problemler, karşımıza çıkan meseleler öncekilerden farklıdır. Dolayısıyla bu karşılaşılan meseleler hakkında ictihad ederek çözüm bulmak ehlinin işi olmaktadır.

1.3. Müctehid

Müctehid (مجتهد), şerî delillerden amelî hükümleri çıkarabilme kapasitesine sahip olan ve bu yolda bütün küvvetini sarf eden kimsedir.⁴⁷

Müctehid, bir meselenin şer'î hükmünü ortaya koyabilmek için, o meseleyle ilgili bütün delilleri toplamaya çalışır. Bütün bunları fıkıh usulündeki kurallar çerçevesinde değerlendirir ve bir sonuca varır.⁴⁸

Âlimler ilim dallarına göre çeşitli tabakalara, derecelere ayrılmışlardır. Fakihleri dereceye ayıran eserlere de “Tabakâtu Fukahâ” ismi verilmiştir.

Müctehidlerin dereceleri her mezhebe göre farklı bakımlardan sınıflandırılmaktadır. Hanefî mezhebinin en meşhur taksimi, büyük alim İbni Kemal Paşa'nın açıklamasına göre fukaha yedi tabakaya ayrılır⁴⁹:

1. *Şeriatte müctehid*: Hüküm çıkarırken başka bir müctehidi taklit etmeyip, nasslardan yola çıkarak, kendisi mutlak olarak ictihad eden müctehidlerdir. Bu müctehidler uygun

⁴⁵ Çeker, Orhan, “İctihad Kapısı Kapalı Mıdır?”, <https://www.youtube.com/watch?v=0AQWOpjrVAI>

⁴⁶ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l- Muvakkî'in*, 4/26.

⁴⁷ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 410.

⁴⁸ Şahin, Osman, *Fıkıh Usûlü*, s. 410.

⁴⁹ Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 335; Keskiöglü, Osman, “Müctehidlerin Dereceleri”, s. 233.

gördükleri bütün hüküm çıkarma yollarına başvurmuşlar ve bu konuda kimseye tabi olmamışlardır.⁵⁰ Dört mezhebin imamı: İmam Âzam (rh.a.), İmam Malik (rh.a.), İmam Şafî (rh.a.), İmam Ahmed b. Hanbel (rh.a.) mutlak müctehidlerdir.⁵¹

2. *Mezhepte müctehid*: Kendi başına şer'î hükümleri ve kaideleri bilen, onlardan hüküm çıkarabilme melekesine sahip olan kimselerdir. Ama mutlak müctehide tabi olup, onların usulüne, kaidelerine göre hareket eden müctehidlerdir. Hüküm çıkarmada imamın koyduğu usûle uyar ve furu'da ona karşı tutumda olabilirler. Bunlar İmam Ebû Yusuf (rh.a.), İmam Muhammed (rh.a.), İmam Züfer (rh.a.), İmam Hasan İbni Ziyad (rh.a.) gibi.⁵²

3. *Meselede müctehid*: Her hangi bir mezhepte hükmü mevcut olmayan meseleler hakkında ictehad eden müctehidlerdir. Bunlar hem üsülde hem furu'da mezhep imamlarına uyarlar. Hiç bir meselede onlara karşı tutumda olmazlar. Ancak mezhep imamından her hangi bir rivayet bulunmayan meselelerin hükümlerini açıklarlar. Bunlar Hassaf, Tahavî, Kerhî, Halvânî, Serahsî, Pezdevî, Kâdîhân gibi âlimlerdir.⁵³

4. *Ashabu't-tâhric*: Bir mesele hakkında müctehidin hükmünde birden fazla manaya gelebilme ihtimali olan sözünü, yanlış anlaşılmasa için açıklayan kimselerdir. Yani mübhem olan hükmü açıklar. İhtimali kaldıracak şekilde açığa çıkarırlar. Yeni ortaya çıkan meselelerde kendisinin tabi olduğu mezhebin usul ve kaidelerinden bulup çıkarma melekesine sahip olan fakihlerdir. Bunlar Cessas, Ebu Abdillah Cürcanî gibi âlimlerdir.⁵⁴

5. *Ashabu't-tercih*: Delillere bakarak rivayetlerden birini diğerine tercih etme kapasitesine sahip olan fakihlerdir. Halkın ihtiyacına, örf ve adete daha uygun olanını tercih ederler. Kudurî, Merginanî, İbni Hümmam gibi fakihler bu tabakadadırlar.⁵⁵

6. *Ashabu't-temyiz*: Tabi olduğu mezhebindeki zahir olan rivayetler ile nadir olan rivayetleri birbirinden ayırt edebilecek kapasiteye sahip olan fakihlerdir. Küvvetli rivayeti zayıf rivayetten ayırabilecek yetkiye sahip olan kimselerdir. Bunlar Ebulberekât Nesefî, Ebulfazl, Mevsili, Muzafferüddin İbnü's Sâatî'dir.⁵⁶

7. *Sırf mukallid*: Bu sınıftakiler ictehad kudretleri yok, tamamen taklid erbabındandır. Fıkhi hükümleri, meseleleri, rivayetlerin çoğunu ezberlemiş ve eserlerine kaidetmiş olan fakih

⁵⁰ Ebu Zehra, *Fıkıh Usûlü*, s. 334; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 335.

⁵¹ Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 335.

⁵² Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/313; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 335.

⁵³ Ebu Zehra, *Fıkıh Usûlü*, s. 339; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 335.

⁵⁴ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/314; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 336.

⁵⁵ Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 336.

⁵⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/314; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 336.

değil, fıkıh âlimlerindedir. Bunlar delilleri inceleyip hükme varamamışlardır sadece ezberle yetinmişlerdir. Hicrî sekiz yüz senesinden sonraki Hanefi fukahasının çoğu bu kısımdandır.⁵⁷

Müctehidin icthad edebilmesi için belirli şartlar vardır. Onlar:

1. *Kur'ân-ı Kerimi bilmek*: Âlimler müctehidin Kur'ân ve sünneti bilmesi gerektiği konusunda ittifak etmişlerdir. Ancak bilmesi gereken neler olduğu hakkında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Kur'ân'ın bütün ayetlerini genel olarak bilmesi yeterlidir. Fakat ahkam ayetlerini tafsilatlı, ayrıntılarına kadar bilmesi şarttır. Çünkü amelî şer'î hükümler ahkam ayetlerden ortaya çıkmaktadır. Kur'ân ayetlerinin manalarını, nasih ve mensûhunu, nüzül sebebini ve diğerlerini bilmelidir. Müctehidin ahkam ayetlerin hepsini ezbere bilmesi şart değildir. İhtiyaç halinde bu ayetlere kolay bir şekilde ulaşabilmek için yerini bilmesi yeterlidir.⁵⁸

2. *Sünneti bilmek*: Müctehidin Kur'ân'da ahkam ayetlerini bilmesi gerektiği gibi, ahkam hadisleri, hangisinin sahih ve zayıf olduğunu, ravilerin durumlarını, hadislerin senedlerini, manalarını, vürud sebeplerini bilmesi gerekmektedir. Hadislerin nasih ve mensuhunu, hadisler arasında tercih yapma kaidelerini bilmelidir.⁵⁹

3. *Üzerinde icmâ edilen konuları bilmek*: Bu konuları bilmekten maksad, onları ezberlemek değildir. Bir mesele hakkında hüküm araştırırken, mesele hakkında icmâ veya ihtilafın bulunup bulunmadığını bilmesi yeterlidir.⁶⁰

4. *Arap dilini bilmek*: Müctehid sarf, nahiv, belagat, mana ve beyan, edabiyat gibi Arap dili ilimlerini, kaide ve inceliklerini bilmesi ve uygulaması gerektir. Nassların manalarını anlamak ve kavrayarak hüküm çıkarabilmek için dil bilmek çok önemlidir. Yani müctehidin dili öğrenmesi zaruridir. Çünkü nassların asıl dili arab dili olmaktadır.⁶¹

5. *Fıkıh usûlünü bilmek*: Müctehid usulü en ince ayrıntılarına kadar bilmesi gereklidir. Usulsüz doğru bir hükme ulaşmak da, hüküm çıkarabilme yollarını bilmek de imkansızdır. Usûlü Fıkıh hüküm çıkarırken hangi yöntemlere başvurması gerektiğini öğretmektedir.⁶²

⁵⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/314; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 336.

⁵⁸ Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü'l Fıkh*, s. 439; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 328; Şafak, Ali, "İslam Hukukunda Kaynaklar", s. 6.

⁵⁹ Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, s. 135; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 328.

⁶⁰ Şafiî, *er-Risâle*, s. 510; Ebu Zehra, *Fıkıh Usûlü*, s. 328; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 329.

⁶¹ Zeydân, Abdülkerîm, *Fıkıh Usulü*, s. 233; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 329.

⁶² Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü'l Fıkh*, s. 440.

6. *İctihad yapabilme melekesine sahip olması*: Yani burda bir mesele hakkında hükmü, delillerden çıkarabilme kabiliyetine, yeteneğine, zeka ve kavrayışına sahip olması gerekir.⁶³

Fıkıh alanındaki âlim olan kimsenin müctehid olabilmesi, nasslardan doğru bir hüküm çıkarabilmesi için bu alanda kendisini en mükemmel bir derecede yetiştirmesi lazımdır. Çünkü müctehid veya fakih birisi olabilmenin yanı sıra sorumluluğu, vebali büyük olduğu bilinmektedir. Yukarıda sayılan şartları taşıyan, bu yolda sırf Allah'ın rızasını gözeterek ilerleyen, Allah'tan korkan ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashâbına öğrettiği şekilde, onların ve diğer âlimlerin izinden gidilmesi gereklidir. Çok hassas davranılmasını gerektiren, çok çetin bir yolculuk olduğunu her fakih, müctehid bilmesi gerekmektedir.

1.4. Fakih

Fakih (فقيه), bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan kimse anlamına gelmektedir.⁶⁴ Şer'î ameli hükümleri bilen fıkıh bilginine fakih denilmektedir. Çoğulu da fukahâdır.⁶⁵

Fakih kelimesi en geniş anlamıyla “bir şeyi iyi bilen, iyi anlayan ve sözlerin amacını kavramakta yetenekli olan” kimsedir. İstilahi anlamı ise: “insanın faydasına ve zararına olan ameli şer'î hükümleri bilmesi, bildikleri şey meleke haline gelmesidir” ya da “fur'û alanına ait konuları ve hükümleri ayrıntılı bir şekilde delilleriyle bilen kimseye” fakih denilmektedir.⁶⁶

Kur'ân ayetlerinde fıkıh, anlamak, hakkıyla idrak etmek, dinde bilgi ve şuur sahibi olmak manalarında kullanılmaktadır.⁶⁷ Hadislerde ise, Kur'an ve din konularında bilgi sahibi olmak manalarında gelmektedir.⁶⁸ Fıkıh kelimesinin çoğulu olan fukaha da hadislerde geçmektedir.⁶⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Şeytana karşı bir fakih bin sofudan daha çetindir*”⁷⁰ buyurmaktadır. Hadiste geçen fakih kelimesi “din âlimi” anlamında kullanılmaktadır. “*Allah bir kimse hakkında hayır dilerse, onu dinde derin anlayış sahibi (fakih) kılar*”⁷¹ buyurmaktadır. Bu hadiste geçen fakih, dinde derin anlayış sahibi olan kimseye denilmektedir. Hz. Peygamber

⁶³ Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/244; Seyyid Bey, Muhammed, *Fıkıh Usûlü*, s. 162; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 333.

⁶⁴ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/522.

⁶⁵ Kal'acî, Muhammed Revvâs, *Fıkıh Lugatı*, s. 248.

⁶⁶ Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/13-14.

⁶⁷ Tevbe 9/122.

⁶⁸ Buhârî, “İlim”, 20, “Enbiyâ”, 8, 14, 19; Ebû Dâvûd, “Salât”, 1.

⁶⁹ Karaman, Hayreddin, “Fakih”, *DİA*, 12/126.

⁷⁰ Tirmizî, “İlim”, 19.

⁷¹ Buhârî, “İlim”, 13; Muslim, “İmâre”, 160; Tirmizî, “İlim”, 1; Muvatta, “Kader”, 3; Dârimî, “Rikâk”, 1.

(s.a.v.) devrinde dini bilgileri bilen, anlayış sahibi sahabilerin hepsine, alan ayrımı yapılmaksızın, fakih ve fakihe denilmiştir.

İlk dönem tanımlarına göre fıkıh ve fakih kelimesinin anlam alanı geniş bir şekilde kullanılmıştır. Bütün dini ilimleri bilen, dini meseleler hakkında derin anlayış sahibi olan kimselerin hepsi fakih olarak bilinmiştir. Daha sonraki dönemlerde fakih kelimesinin anlam alanı daralmış ve fıkıh usulü alimleri bu kelimeyi müctehid anlamında kullanmaya başlamışlardır. Müctehidin taşıdığı şartları taşımayan, sadece müctehid alimlerin fetvalarını ezberleyerek, yazarak bunlara göre fetva veren kimselere fakih denilmeyeceğini de bildirmişlerdir. Ancak zamanla bu şart aranmaksızın fıkıh ile ilgilenen, uğraşan herkese fakih denilmeye başlamıştır.⁷² Klasik eserlerde müctehid olan kimseye müctehid kelimesinin yerine fakih ve fakihe olarak hitap edildiği bilinmektedir.

Fetva verme mesuliyetli bir iş olup bu görevi yapacak kimsenin aynı müctehidin taşıdığı bazı şartları taşıması gerekmektedir. Fetva verecek kimsede aranan başlıca şartlar şunlardır: Kur'ân-ı Kerim bilgisi; sünnet bilgisi; âsâr (sahabe ve tâbiûn görüşleri) bilgisi; arap dili ve gramer bilgisi; fıkıh, fıkıh ve hadis usulü bilgisi; akli melekeleri sağlam ve muhakeme gücü yerinde olan âlimlerden olması gerekmektedir.⁷³ Bu ehliyete mensup kimse işte fetva verebilmektedir.

Bu şartlar şöyle açıklanır, fakihler müftünün Kur'ân, sünnet, arap grameri, önceki müctehidlerin birleştikleri ve ayrıldıkları hususları ve kıyası bilmesi gerektiğinde görüş birliği içindedirler. Buna göre kendisine dinî bir meselenin hükmü sorulan müftü o meseleyle ilgili olarak Kur'an ve Sünnet'in nâsîh ve mensuhunu, nüzûl ve vürûd sebeplerini, âm ve hassını, muhkem ve müteşâbihini, mücmel ve müfesserini; ayrıca sünnetin mütevâtîr, meşhur ve âhâd, kavli, fiilî ve takrirî kısımlarını, sahih, hasen ve zayıf nevilerini bilmesi veya bunları araştırıp öğrenebilecek bir metot ve bilgi birikimine sahip bulunması gerekir. Bu da usul ilmidir. Kavaidleri de bilmelidir. Müftü Kur'an, Sünnet ve icmâda açık olarak bulamadığı konuların hükmünü ictehad ederek çıkaracağı için delillerden hüküm çıkarma yollarını gösteren fıkıh usulü ilmini de iyi bilmelidir. Hadislerden de hüküm çıkaracağına göre hadis usulünü de bilmesi gerekmektedir. Sahabe, tabiin, sonraki gelen âlimlerle beraber mezheb imamlarının da görüşlerini bilmesi gerekmektedir.⁷⁴

⁷² Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 134; Karaman, Hayreddin, "Fakih", *DiA*, 12/127.

⁷³ Bağdadî, *el-Fakîh*, 2/330-337; İbn Abdilber, *Câmiu Beyân*, 2/998-1037; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l- Muvakkî'în*, 4/180; 181.

⁷⁴ İbnü's-Salâh, *Edebü'l-Müftî*, s. 28-35; Karaman, Hayreddin, "Fakih", *DiA*, 12/128.

1.5. Fetvâ

Fetvâ (فتوي) sözlükte “güçlükleri çözen cevap, zor olan mesele hakkında soran adama, karşılık olarak verilen bir cevap” anlamında kullanılmaktadır.⁷⁵

İstilahi anlamı ise, dinî bir meseleye dair sorulan sorunun cevabını, yazılı ya da sözlü olarak fakihin açıkladığı cevaptır.⁷⁶ Asıl kaynaklarda mevcut olan hükümlerin açıklanması, ona göre fetva verilmesidir.⁷⁷

Hükmü bulunmayan, ortaya çıkan yeni meseleler hakkında icthad ederek hükmün sonucunu bulabilmeye de fetva denilmektedir. Buna göre fetva ile icthad kelimeler eş anlamlı, aynı manada kullanılmaktadır.⁷⁸ Fetva veren kimseye müfti denilmektedir. Asıl itibariyle müfti ve müctehid aynı kişilerdir. Ancak sonraki dönemlerde, “müfti” müctehid değil, önceden yapılmış icthadları öğrenip soru soranlara aktaran kişi olmuştur. Müctehid ile müftî artık aynı kişiler değildir.⁷⁹ Müctehid sayılmayan kimselere muftî denilmesi, fervaları sadece aktarması nedeniyle mecâzi anlamdadır.⁸⁰

Fetva vermeye yetkili insanlardan fıkhi bir meselenin cevabını sormaya “istiftâ”, fetvayı soran kimseye “müstefî”, meselenin hükmünü açıklamaya, sözlü ya da yazılı olarak cevaplandırmaya “iftâ”, fetvâ veren kişiye “müftî” denmektedir. Bir mesele hakkında ortaya konulan çeşitli görüşlerden fetva için tercih edilene “muftâ bih”, muftünün fetvâ verirken, müstefînin fetvâ sorarken bilmeleri ve uymaları gerken usûl ve kaidelere “âdâbu'l muftî ve'l-mustefî” denir.⁸¹

Kur'ân-ı Kerîm'de fetva kelimesi türleriyle birlikte, bir konu hakkında bilgi edinmek için görüş sorma veya görüş bildirme, soru sorma, rüyayı yorumlama anlamlarında gelmektedir.⁸²

Kur'ân-ı Kerîm'de, “Dillerinizin yalana alışageldiğinden dolayı, Allah'a karşı yalan uydurmak için, “Şu helâldir”, “Şu haramdır” demeyin. Şüphesiz, Allah'a karşı yalan

⁷⁵ Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istılâhât-ı Fıkhiyye*, 1/246; Paçacı, İbrahim, Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 181.

⁷⁶ Yaman, Ahmet, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, s. 18.

⁷⁷ Kal'acî, Muhammed Revvâs, *Fıkıh Lugatı*, s. 240; Paçacı, İbrahim, Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 571.

⁷⁸ Çeker, Orhan, “İfta ve Bir Fetva Defteri Örneği”, s. 35.

⁷⁹ Yaman, Ahmet, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, s. 21; Çeker, Orhan, “İfta ve Bir Fetva Defteri Örneği”, s. 35.

⁸⁰ Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 142.

⁸¹ Yaman, Ahmet, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, s. 18; Atar, Fahrettin, “Fetvâ”, *DİA*, 7/ 487.

⁸² Paçacı, İbrahim, Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, s. 181; Atar, Fahrettin, “Fetvâ”, *DİA*, 7/ 491.

uyduranlar, kurtuluşa eremezler”⁸³ bu ayetten anlaşıldığı gibi fetva verecek kimsenin yeterli bilgiye sahip olmadan dini konularda hüküm vermenin vebali ağır olduğunu bildirmektedir.

Hız. Peygamber (s.a.v) bilmedikleri şey hakkında, hemen fetva vermeye kalkışanlara, “*Sizin fetva vermeye en cüretkâr olanınız, cehenneme atılmaya en cesaretli olanınızdır*”⁸⁴ diyerek fetva vemedi acele etmemenin, hiçbir delile dayanmadan kendi kafasından atmaması gerektiğini söylemektedir.

Fetva vermek, bir taraftan sevap kazandırırken bir taraftan sorumluluğu ağır olan dini bir görevdir. Fakih, fetva verirken Allah’ın koyduğu hükümlerini açıklamaktadır. Kendisine sorulan sorunun cevabı olarak, helaldir, haramdır, caizdir, caiz değildir, bu meselenin hükmü şudur diye fetva vermektedir. Bu nedenle çok titiz ve fetvâ usûluna göre davranmalıdır.

Fetva vermenin ne kadar büyük bir sorumluluk olduğunu Ebû Hanife (rh.a.) şöyle anlatmaktadır: “*İlmin kaybolmasından dolayı Allah’tan korkmasaydım fetva vermezdim. Zira faydası fetvayı alanlara olurken ağır yükü/günahı bana kalıyor*” diyerek vebalinin ağırlığını dile getirmektedir.⁸⁵

İbn Kayyim: “*Yeterli bilgiye sahip olmadan fetva vermek haramdır*”⁸⁶ demektedir. Fetvanın ağır bir sorumluluk taşıdığını ve bundan sorumlu olacağını unutmamalıdır.

Bir mesele hakkında mezhep imâmı tarafından nakledilen hüküm bulunamaz ise, yetkili insanlar tarafından mezhep imamının usulüne göre hükmü araştırarak fetvâ verilir. Bu kabiliyete sahip olmayan kimse, mezhebinde muftâ bih olan görüşle fetva verir. Bunun için kesin bir bilgisi ve kabuliyeti olması gerekir.⁸⁷

Fetva verirken, fetva veren kimsenin riayet etmesi gereken bazı kurallar ve adablar vardır. Bu kurallar ve adablar da fetva veren kimsenin aleyhine koyulmuştur. Günahlardan kaçınmasına, yanlış fetvalardan uzak durmasına yardımcı olacaktır. Aşağıda fetva veren kimsede bulunulması gereken adab ve koyulan kurallar çerçevesinde davranışlarını incelemeye çalışalım.

a) Fetva ile takva birbirini takip etmelidir. Çünkü Allah’ın hükmünü açıklayarak ona göre fetva vermektedir. Burda ilahi irade bulunmaktadır. Müftî Allah adına konuştuğunu daima hatırında tutmalıdır. Takvayla, Allah korkusuyla hareket etmesi, kendisini göstermek için

⁸³ Nahl 16/116.

⁸⁴ Dârimî, “Mukaddime”, 20.

⁸⁵ Yaman, Ahmet, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, s. 33.

⁸⁶ İbn Kayyim, *İlâmü’l- Muvakkî’in*, 1/45.

⁸⁷ Haçkalı, Abdurrahman, “İctihâd ve Taklîd”, s. 269.

hüküm vermeye kalkışmaması gereklidir. Fetva verirken abdestli olmaya özen göstermeli, Allah'ın ismi ile, O'na hamd sena getirmeyi unutmamalıdır.⁸⁸

b) Fakih kimsenin, âdil olması gerekmektedir. Hak hukuk meselelerine uygun davranması lazımdır. Buna göre dinin gereklerini yerine getirmek, yasaklarını terk etmek, günahlardan mümkün olduğunca sakınmak, dedikodu, kınama, azarlamaya sebep olacak davranışlardan kaçınması ve bunlara çok dikkat etmesi gereklidir.⁸⁹ Allah'ın hükümlerini açıklayarak fetva veriyor olmasından dolayı, sorumluluğu unutmaması zaruridir.

c) Aceleci, heyecanlı, duygusal bir karakterde olmaması lazımdır. Aynı zamanda ağır başlı, güler yüzlü, empati kurabilen birisi olması da yararlıdır.⁹⁰

d) Fıkıh alanındaki ve bütün ulemalara saygı göstermelidir. Sadece kendisi okuyarak değil, zincir halinde hocalarının bulunması, onlardan ders alarak öğrenmesi de gereklidir. Onların belirlediği yoldan yürümek, faydalanmak, doğru ve tutarlı, yerinde olan hükmü çıkarabilmesi ve sunabilmeyi başarabilmesidir. Bir hocadan ilim tahsil etmek, fıkıh ilminin ve kaynaklarının tam olarak kavranabilmesi ve diğer açılardan önem taşımaktadır.⁹¹

e) Gündemde olan ve yaşadığı toplumla ilgili hadiselerden, siyasi bilgilerden, ilmi yeni gelişmelerden haberdar olması verilen fetvanın gerçeklerden kopuk olmamasını sağlayacaktır.⁹²

f) Ekonomik durumlardan dolayı para için fetva vermekten de çekinilmesi gereklidir.⁹³

g) Kendisine yakın akraba, arkadaşının aleyhine göre davrailmasından kaçınılması için en doğrusu yakınlarına fetva vermeden uzak durması uygundur. Aynı zamanda muhatabının mahremiyetine saygı göstermesi de gereklidir.⁹⁴

Kaynaklarda, müftünün uymakla yükümlü olduğu belli başlı şu kurallardan söz edilir: Müftü sorulan soruyu iyice anladıktan sonra meseleyi çeşitli yönlerinden ele alıp incelemeli ve şer'î hükmünü eksiksiz ve doğru olarak soranın anlayabileceği bir şekilde açıklamalıdır. Cevabını bilmediği bir mesele ile karşılaşınca bunu açıkça belirtmeli ve meseleyi uzmanına havale etmelidir. Kaynaklarda, tâbiîn âlimlerinin ve mezhep imamlarının kendilerine yöneltilen

⁸⁸ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 1/9; Şâtibî, *el-Muvâfakât*, 4/178-179.

⁸⁹ İbnü's-Salâh, *Edebü'l-Müftî*, s. 21; Nevevî, *Âdabü'l-Fetvâ*, s. 18-21.

⁹⁰ Yaman, Ahmet, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, s. 211.

⁹¹ İbn Âbidîn, "Ukûdi Resmî'l-Müftî", 1/15-16.

⁹² İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 4/152.

⁹³ Bağdâdî, *el-Fakîh*, 2/347-350.

⁹⁴ Yaman, Ahmet, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, s. 139, 209-219.

sorulara yeterli bilgi sahibi olduklarına kanaat getirdikleri takdirde cevap vermelidir, aksi halde bilmediklerini ifade edip cevap vermekten kaçınmalıdırlar.⁹⁵

2. SAHABİLERİN İCTİHAD USULLERİ

Sahabiler döneminde dini bilimlerin tasnif olarak düzenlenmiş hali yoktu. Ama ilim vardı, Kur'an, hadis, fıkıh, kelam alan olarak olmasa da, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bunları genel olarak öğreniyorlardı. Bu ilimlerin tasnifini yapmaya, sınıflandırmaya o dönem hiç ihtiyaç duyulmamıştır. Bilimleri tasnifleme sonraki asrın söz konusu olmaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra sahabilerin yeni olaylarla karşılaşması, İslam topraklarının genişlemesi ve dini kabul edenlerin çoğalmasıyla birlikte, karşılaşılan meseleler hakkında çözümler bulunması gerekiyordu. Önceden hemen gidip Hz. Peygamber (s.a.v.)'den soruyorlardı. Soruların cevapları bazen vahiy ile doğrulandığı için şüphelenmek mümkün değildi. Bu nedenle sahabiler ilk önce temel kaynak olan Kur'an ve sünnete başvuruyorlardı. Nasslarda açık hüküm bulamadıkları zaman nassların ışığı altında icthad ediyorlardı.⁹⁶ Yeni ve sınırsız olayların karşısında nasıl bir yol izleyeceğini ve meselelere çözüm üretirken takip edilmesi gereken ilke ve metodlar konusunda, sonraki nesiller için rehber olmuşlardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde yaşama kaynağı Kur'an, sünnet ve icthad olmak üzere üçtür. Bu dönemde icmâ olmamıştır. Çünkü gerek duyulmamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat edince durumlar oldukça değişmiştir. Kur'an ve hadislerin manalarını anlamada farklı görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Kur'an ve sünnette hükmü bulunmayan, yeni ortaya çıkan meseleler hakkında görüş ayrılıkları meydana gelmeye başlamıştır. Özellikle coğrafyanın genişlemesi nedeniyle bölgeler kendi örf ve âdetine göre davrandığı için farklılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır.⁹⁷

Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabilere Kur'an'ın, hadislerin manalarını anlamaya, ayetleri tefsir etmeye, ayet ve hadislerden hüküm çıkarabilmeye kendisi öğretmeye başlamıştır. Buna örnek olarak yukarıda geçen Muaz hadisesini verebiliriz. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in huzurunda, ondan ayrı iken de bazı sahabiler icthadda bulunmuşlardır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra bu hareketler daha da genişleyerek devam ettirilmiştir. Temel kaynak olan

⁹⁵ İbnü's-Salâh, *Edebü'l-Fetvâ*, (Edebü'l-Müftî) s. 28-35.

⁹⁶ Zeydân, Abdülkerim, *Fıkıh Usûlü*, s. 31; Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 105.

⁹⁷ Hamidullah, Muhammed, "Sahabe Devrinde İctihat", s. 71-72.

Kur'ân ve sünnetteki hükümleri teferruatlı bir şekilde anlayabilmek, hüküm çıkarabilmek için ictihada gerek duyulmuştur.⁹⁸

Sahabiler, ortaya çıkan yeni bir meselenin hükmünü Kur'ân ve sünnetin çerçevesinde çeşitli metodları kullanarak, meselenin çözümünü tespit etmeye gayret etmişlerdir. Bu dönemde, kıyas, örf, ıstıslah gibi metodları içerisinde barındıran genel bir kavram olarak re'y özel bir konuma sahip olmuştur. Bu dönemde "re'y" terimi ile ifade edilen icthad, sonraki dönemlerde anlam ve terminolojik alanı sistematik bir şekilde ele alınarak genişletilmiştir.⁹⁹

Müctehid sahabilerin icthad ederken hangi yöntem ve metodları kullandığı kaynaklarda derli toplu bulunmamaktadır. Onlardan aktarılan rivayetlere göre, hangi metod ve yöntemi kullandığı sonraki âlimler tarafından çıkarılarak, fıkıh usûlünün temel kaynakları olmuştur. Sahabilerin icthad ederken izlediği yolu, nelere dikkat ettiğini, hangi metod ve yöntemi uyguladığını aşağıda açıklayalım.

Müctehid sahâbiler bir mesele hakkında icthad ederken ilk önce asıl kaynak olan Allah'ın kelamına ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine müracaat ediyorlardı.

1. Kur'ân

Allah'ın kelamı olan Kur'ân-ı Kerim, şüphesiz olarak başvurulacak ilk kaynaktır. Çünkü Kur'ân'da açık olarak bilinen hükümlerle amel etmek farzdır. Çıkarılacak olan her hükmün de ana kaynağıdır.

Müctehid sahabiler bir mesele hakkında hüküm çıkarırken ilk önce Kur'ân'a başvuruyorlardı. Ordan bulamadıklarında sünnete müracaat ediyorlardı.¹⁰⁰ Buna örnek Muaz b. Cebel (r.a.)'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verdiği cevabında, ilk önce Kur'ân'a sonra sünnete başvuracağını bildirmesidir. Hz. Ömer (r.a.) halife iken Ebû Musa el-Eş'âri'ye yazdığı mektubunda, bir meselenin çözümünü ararken ilk önce Kur'ân'a, sonra da sünnete bakmasına tavsiye etmesidir.¹⁰¹

Sahabe icthadlarına örnekler çok olduğundan sadece birer örnekle açıklamayla yetineceğiz.

Kur'ân'a bakarak yaptığı icthadlara örnek olarak, Abdullah İbn Mesud (r.a.) kocası ölen hamile kadının iddeti hakkında, onun iddeti doğrunca biter der ve şu ayeti okur: "...*Hamile*

⁹⁸ Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, s. 40.

⁹⁹ Zeydân, Abdülkerîm, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 169

¹⁰⁰ Hallâf, *İlk Dönem İslâm Hukuku*, s. 37; Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 105.

¹⁰¹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkî'în*, s. 1/110.

olanların bekleme süresi ise, doğum yapmalarıyla sona erer....”¹⁰² Bu sırada Talâk süresinin, Bakara süresindeki: “İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler...”¹⁰³ ayetinden sonra nazil olduğunu bildirerek, ‘Küçük nisa süresi büyük nisa süresinden sonra inmiştir’ demiştir. Bu da: “Sonra inen ayet önce inen ayeti nesheder” kaidesine işaret etmektedir.¹⁰⁴ Hamile kadının iddetinin doğum yapmasıyla sona ereceğini bildirmiştir.

Sahabilerden Abdullah Amr b. Âs (r.a.), savaşta iken soğuk bir gecede ihtilam olduğundan dolayı, teyemmüm alarak, cemaate sabah namazını kıldırır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bu durum bildirilince, niye dayanarak böyle yaptığını sorar. Amr (r.a.): “...Kendinizi helak etmeyin.. Şüphesiz Allah size karşı çok merhametlidir”¹⁰⁵ ayetine dayanarak teyemmüm ettiğini ve namaz kıldırıldığını açıklar. Bu durum karşılığına Hz. Peygamber (s.a.v.) sadece tebessüm ile karşılık verir.¹⁰⁶

2. Sünnet

Sahabiler, Kur’ân’dan bir mesele hakkında açık bir hüküm bulamadıklarını sünnetten aramışlardır. Sünnete müracaat ederek, ortaya çıkan meseleyi çözüme kavuşturmaya gayret etmişlerdir. Sahabiler, sünnetin ikinci asıl kaynak olduğu hakkında görüş birliği içindedirler.

Sahabe devrinde sünnete bakarak çıkarılan hükümlerin örneklerine bakalım:

Hiz. Ebû Bekir (r.a.)’e bir nine gelerek mirasını ister. Bunun üzerine Hiz. Ebû Bekir (r.a.), bu mesele hakkında Kur’ân ve Sünnette bir şey bulamayınca, sahabilerle istişare eder ve Resûlullah (s.a.v.)’in nineye mirastan 1/6 hisse verdiğini bildirirler. Bu hükme göre uygular.¹⁰⁷ Burda sünnete göre hüküm verdiği ve sahabiler ile istişarede bulunduğunu bilinmektedir.

İbn Ömer (r.a.) oruçlu kişinin hanımını öpmesinden dolayı abdesti bozulur diyenlere sünnete başvurarak, Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in bu durumda abdest almadığını bildirerek, abdest bozulmayacağını bildirmiştir.¹⁰⁸

Kocası kendisine mehir belirlemeden ve onunla zifafa girmeden önce ölse, kadına mehir olarak ne verileceği meselesi ashab arasında tartışılmıştır. Abdullah b. Mes’ûd (r.a.), Hiz.

¹⁰² Talâk 65/4.

¹⁰³ Bakara 2/234.

¹⁰⁴ Ebu Zehra, *Fıkıh Usûlü*, s. 11.

¹⁰⁵ Nisâ 4/29.

¹⁰⁶ Yıldırım, Celal, *Kaynaklarıyla İslâm Fıkıhı*, 1/72-73; Zuhayli, Vehbe, *İslâm Fıkıh Ansiklopedisi*, 1/309.

¹⁰⁷ Ebû Dâvûd, “Feraiz”, 5; Tirmizî, “Feraiz”, 10, 11; Nesâî, “Feraiz”, 4; İbn Mâce, “Feraiz”, 4; Muvatta, “Feraiz”, 2, 4; Dârimî, “Feraiz”, 19; Erul, Bünyamin, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, s. 45.

¹⁰⁸ Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 66.

Peygamber (s.a.v.)'in devrinde ortaya çıkan buna benzer olayı göz önünde bulundurarak, bu durumda olan kadınlara mehr-i misil verilmesi gerektiğini söylemiştir.¹⁰⁹

3. İcmâ/Şûrâ

İcmâ, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonraki herhangi bir dönemde müctehidlerin şer'î bir hüküm hakkındaki görüşlerinin birleşmesi ve çıkarılan sonuca ittifak etmeleridir.¹¹⁰

Sahabiler devrinde, ortaya çıkan bir mesele hakkında doğru sonuca varabilmek için istişareye önem veriyorlardı. Bilenler bir araya toplanarak şûra ichtihadı yapıyorlardı. Yani aralarında danışıyorlardı. Bu istişare yoluyla çıkarılan hükümlere icma yoluyla çıkarılan hükümler de denilmektedir. Bu hükümler ferdi hükümlerden daha kuvvetli olduğu için, bu yolla çıkarılan hükümlere karşı çıkma, aykırı görüş getirme söz konusu değildir.

Sahabiler, Kur'an ve sünnetten açıkça delil bulamadıklarında, sahabenin en seçkinleri olan fakih sahabiler tarafından şûrâ yapılırdı. Meselelere çözüm bulunurdu. Şûrâ nedeniyle, müctehid sahabiler arasında görüş ayrılığı pek azdı. Bildiği rivayetleri paylaşması ve bildiklerini anlatarak görüş sunması ihtilafı aza indiriyordu.¹¹¹

Sahabe döneminde icmâ'a örnek olarak, İbn Abbas (r.a.) ve Hz. Osman (r.a.) hul yapan kadının bir âdet süresi iddet bekleyeceği hükmüne, sahâbenin icmâ ettiği bilinmektedir.¹¹²

Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Ebû Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) dönmelerinde cuma namazı için sadece bir ezan okunuyordu. Hz. Osman (r.a.) devrinde müslümanların sayısının artması ve Medine'de yerleşim alanı genişlemesi nedeniyle, ek olarak dış ezanı okutulmaya başlamıştır. Cuma namazındaki dış ezan dediğimiz ikinci ezan icma yoluyla ortaya çıkan hüküm olduğunu bildirmektedir.¹¹³ Sahabe icmâlarını örneklerle çoğaltabiliriz.

4. Kıyas

Sahabiler, Kitap, sünnet ve icmâda bir mesele hakkında belirlenmiş olan hükmü, aralarındaki illet birliği sebebiyle o asıldaki hükmü, hükmü belirlenmemiş olan fer'e yani yeni meseleye vermek olan kıyas metodunu kullanmışlardır.¹¹⁴

¹⁰⁹ Keskiöğlü, Osman, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, s. 76-78.

¹¹⁰ Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/16; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, s. 67.

¹¹¹ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkî'in*, 1/87; Hallâf, *İlk Dönem İslâm Hukuku*, s. 46; Karaman, Hayreddin, *İslâm Hukuk Tarihi*, s. 105; Zeydân, Abdülkerîm, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 170.

¹¹² İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkî'in*, 2/102.

¹¹³ Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü'l Fıkıh*, s. 123.

¹¹⁴ Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü'l Fıkıh*, s. 126; Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/16; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, 91.

Kıyasa dayanarak verilen fetvalara örnek olarak, bir kadın arkadaşı ile birlikte üvey oğlunu öldürmüş ve bu haber Hz. Ömer (r.a.)'e ulaşılmıştır. Hz. Ömer (r.a.) sahabileri toplayarak bu konu hakkında onlarla istişarede bulunmuştur. Kendisi bir kişiye karşılık birden fazla kişinin öldürülmesinin uygun olmayacağı görüşünde idi. Hz. Ali (r.a.) bu durumu, bir grup insanın deveyi çalması ve onu boğazlayarak her biri birden parça alması nedeniyle her birine cezanın uygulanıp uygulanmayacağını sorar. Hz. Ömer (r.a.) bu durumda her birine cezanın uygulanması gerektiğini bildirir. Hz. Ali (r.a.), deveni çalanların durumuyla bu olaydaki kimselerin durumunu kıyas yaparak, ikisinin aynı durumda olduğunu bildirir. Bunun üzerine her ikisinin de idam edilmesine hüküm verilir.¹¹⁵

Hz. Ömer (r.a.)'e zimmîlerden öşür olarak şarap alan ve onu sirke yaparak satan birisinin haberli ulaşınca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *“Allah Yahudilere lanet etmiştir. Çünkü onlara hayvanların iç yağları haram kılınca, onlar onu eritip satarak parasını iyiyorlar”* buyurduğunu bildirir. Bu şarabın sirke yaparak satılmasını, iç yağını eriterek satana kıyas etmiştir.¹¹⁶

5. İstihsan

Müctehidin daha güçlü gördüğü bir delile dayanarak, zor olanı bırakıp kolay olanına yönelmesi, ona göre hüküm vermesi olan istihsan metodunu sahabiler de kullanmışlardır.¹¹⁷

İstihsana dayanarak verdiği fetvalara örnek olarak, Hz. Ömer (r.a.) hırsızlara uygulanan el kesme cezasını bir kıtlık yılında uygulamaması istihsana örnek olarak gösterilmektedir.¹¹⁸

Abdullah b. Ömer (r.a.), eğitilmiş bir av köpeğinin yakaladığı av hayvanı ister ölmüş ya da ölmemiş olsun, ister yenmiş ya da yenmemiş olsun yenilebileceğini, istihsana göre onda bir sakınca olmadığını bildirmiştir.¹¹⁹

6. Istıslâh (Mesâlih-i Mürsele)

Istıslah genel olarak maslahatı esas almak ve maslahata göre hüküm vermek anlamına gelmektedir. Buna maslahat-ı mürsele de denilmektedir.¹²⁰

¹¹⁵ Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü'l Fıkh*, ss. 134; Zuhayli, Vehbe, *Fıkh Usulü*, s. 93.

¹¹⁶ Şabân, Zekiyyüddin, *Usûlü'l Fıkh*, ss. 134-135.

¹¹⁷ Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstılâhât-ı Fıkhiyye*, 1/17; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, 113.

¹¹⁸ Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 109.

¹¹⁹ Muvatta, “Said”, 2.

¹²⁰ Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, 122.

Hakkında nass, icmâ ve kıyasta delili bulunmayan ve İslâmın ruhuna uygun olan, insanlara bir fayda (mashalat) sağlayan veya bir zararı (mefsedeti) def edecek olan hükümlerdir.¹²¹

Müctehid sahabiler, ictihadlarında maslahatların gözetilmesini, hükümlerin maslahatlara dayandırılarak verilmesini benimsemişlerdir.¹²²

Maslahata dayanarak verilen hüküme, Hz. Osman (r.a.)'nın Kur'ân'ı tek lehçe üzere çoğultmasıdır. Bu da Kur'ân'ın farklı şekillerde yanlış okunmasının ve yanlış anlaşılmasının önüne geçmek için yaptırmıştır.¹²³

Hz. Ömer (r.a.), savaşa katılan askerler arasında dağıtılan fedek arazilerini eski sahiplerine bırakarak bu arazilerin gelirleri üzerinden vergi alınmasını kararlaştırmıştır. Bunu yaparken bütün müslümanların maslahatını düşünerek yapmıştır.¹²⁴

7. Sedd-i Zerâi

Sedd-i zerâi, aslında yasak olmayan, mübah olan bir fiilin sakıncalı bir sonuca götüreceğinden dolayı bu fiili yasaklamayı, önünü engellemeyi ifade eder. Kötülüğe giden yolların kapatılması hedef edinilmektedir.

Sahabilerin sedd-i zerâyi prensibine dayanarak verdiği fetvalarına örnek olarak, Hz. Osman (r.a.)'a göre, ölüm hastalığı anında karısını boşayanın, kocası iddeti bittikten sonra ölse bile, kadını kocasına varis yapmıştır. Çünkü mirastan mahrum etmek isteyen erkeklerin bu kötü niyetlerini önlemek için bu hükmü vermiştir.¹²⁵

Hz. Osman (r.a.), Kur'ân konusunda insanların ihtilafa düşmemeleri için, yedi okunuşu (ehruf) teke indirmesi de bu konuda da örnektir.¹²⁶

8. Örf ve Âdet

Şer'î delillere ve İslâm hukukunun temel kurallarından her hangi birisiyle çatışmayan örfü, âlimler bir mesele hakkında hüküm çıkarırken dayandığı kaynaklardan biri saymışlardır.¹²⁷

¹²¹ Zuhayli, Vehbe, *Fıkıh Usulü*, s. 100; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istılâhât-ı Fıkhiyye*, 1/18; Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, 123.

¹²² Zeydân, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, s. 227.

¹²³ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkî'in*, 3/190; Zuhayli, Vehbe, *Fıkıh Usulü*, s. 104.

¹²⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 3/325; Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 109.

¹²⁵ Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 126.

¹²⁶ İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkî'in*, 3/190.

¹²⁷ Zeydân, Abdülkerim, *Fıkıh Usulü*, s. 238; Şabân, Zekiyyüddin, *Usulü'l Fıkıh*, s. 196.

Müctehid sahabiler bir mesele hakkında hüküm çıkarırken örfü de kaynak olarak kullanmışlardır. Bir toplumun örfüne ve adetine göre, dine aykırı gelmedikçe hüküm vermişlerdir.

Buna örnek olarak, İslâmdan önce hububat keylî, altın ve gümüş de veznî olarak ölçülüyordu. Sahâbiler bu örfü benimseyerek devam etmişlerdir.¹²⁸

Hız. Peygamber (s.a.v.) ve Hız. Ebû Bekir (r.a.) dönemlerinde diyet örfüne göre develerle ödenmekteydi. Hız. Ömer (r.a.) ise şehirli insanların parayla iş yürüttüğünü görünce, onların örfüne göre diyeti altın ve gümüş ile de ödenebileceğine hükmetmiştir.¹²⁹

Böylece sahabilerin icthad ederken usûlde takip ettiği yolları bilinmektedir. Özellikle de sahabiler, sonraki alimler için zemin hazırlayarak mükemmel bir yol göstermişlerdir. Müctehid sahabilerin icthadındaki metodlar takip edilerek fıkıh usûlünün ana kaynakları oluşturulmuştur. Sonraki âlimler, icthad ederken nelere dikkat etmesi, neye göre hareket etmeleri gerektiğini mübarek ashab-ı kiram sayesinde bilerek, bu yolu genişleterek yürümeye gayretlerini sarf etmişlerdir.

İslâm coğrafisinin genişlemesi nedeniyle sahabiler, her türlü işler için görevlendirilmiştir ve farklı bölgelere dağılmışlardır. Gittiği yerleri gülizar bahçesine çevirerek aydınlatmışlardır ve Peygamberimiz (s.a.v.)'i anlatmış, rivayetleri aktarmış, İslam'ın yayılmasına büyük ve en sağlam katkıda bulunmuşlardır. İlim faaliyetlerini düzenleyerek, öğrenciler yetiştirerek, ilmin çoğalmasını ve sonraki nesillere sağlam bir şekilde aktarılması için olanca güçlerini sarf etmişlerdir. Kur'ân ve sünneti doğru anlamaya, doğru hüküm çıkarabilmeye öğretmişlerdir. Mübarek sahabilerin bu yerleştiği coğrafya, bölgeleler, onun icthadından etkilenmiştir. Onun icthadı üzerine sonraki ulemalar kendi icthad yollarını çizmişlerdir. Mezheplerin ortaya çıkmasına, bilgilerin sistematik bir şekilde oluşmasına zemin hazırlamışlardır.

3. KADINLARIN FIKIH İLMİNDEKİ YERİ

Diğer dinlerde ve İslam öncesi cahiliye devrinde kadınların eğitimine önem verilmiyordu ve toplumda her konumda en geri sırada kalıyorlardı. Hız. Peygamber (s.a.v.) gelmesiyle toplumun ve özellikle de kadınların eğitimine, toplumdaki statüsüne önem

¹²⁸ Farûkî, Muhammed Y., "Hulefa-i Raşidin ve İlk Fukahânın Kararlarında Örfün Etkisi, s. 39-40.

¹²⁹ Farûkî, Muhammed Y., "Hulefa-i Raşidin ve İlk Fukahânın Kararlarında Örfün Etkisi, s. 42.

gösterilmeye başlamıştır. İnsanların hedeflerini, dünyaya bakış açılarını değiştirmek için ilme önem vererek, aydınlığa yol açmıştır.

Kur'ân'da ilk emir “Oku!”¹³⁰ olarak gelmiştir. Bu hüküm bütün cinsteki insanlar için geçerlidir. Allah'ın koyduğu kurallarını, dinin gayesini öğrenmek için insanın okuması, bilmesi, araştırması lazımdır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in de, “İlim talep etmek, her müslümana farzdır”¹³¹ buyurması da ilme olan önemi göstermektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde hanım sahabiler, öğretmenlik yapıyorlardı. Bildiklerini başkalarına öğretiyorlardı. Ticarete, tıpta, şiiirde, el işlerinde (dikiş, deri tabaklama), diğer mesleklerde de kendilerini yetiştirmeye özen gösteriyorlardı. Her birisi kendi becerisine, kendi akıl kapasitesine göre birşeyler öğrenmeye çaba harcıyorlardı.

Sahabiler kadın, erkek olsun hepsi ilim öğrenmeye gayret gösterdikleri tarih sayfalarında geçmektedir. Sahabe döneminde dini ilimlerin tasnifi yoktu. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den dinlediklerini öğrenmekle meşgöl idiler. Dolayısıyla ilimle uğraşan sahabiler en azından Kur'ân, tefsir, hadis, kelâm, fıkıh alanlarını biliyorlardı. Vahyi katipleri de bulunmaktaydı. Böylece dinin ana konularını öğrenmekteydiler.¹³²

Kadınlar fıkhi ya da herhangi bir dini bilgileri, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sohbetlerine katılarak, bizzat kendisinden soru sorarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşlerine danışarak öğrenmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) kadınların ilim öğrenmesine ve başkalara öğretmesinde önem göstermiştir. Dolayısıyla ilim ile uğraşan hanım sahabiler bulunmaktaydı, onların arasından fıkıh alanıyla ilgilenenleri de mevcuttu.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'den utanarak sormadığı soruları, mübarek hanımlarından soruyorlardı. Onlar da bildiklerini cevaplıyorlar, bilemediklerini de hemen Hz. Peygamber (s.a.v.)'e soruyorlardı. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra hanım sahabiler arasında da fetva veren fıkıh alanıyla ilgilenen hanım sahabiler bulunmaktaydı. Onlar öğrenci yetiştirmek, sorulara cevap vermek ile meşgöl idiler. Sonraki dönemlerde de fıkıhla ilgilenen fetva veren hanımlar olagelmıştır. Hanımların fıkıh ilmindeki yeri böylece bilinmektedir.

¹³⁰ Alak 96/1-3.

¹³¹ İbn Mâce, “Mukaddime”, 17.

¹³² Orkiç, Muhammed Tayyib, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, s. 44-46

4. KADINLARIN FIKİH BİLGİSİNE OLAN İHTİYACI

Yüce dinin gayesini, kurallarını bilmek ve amelleri yerine doğru getirebilmek için ilme, özellikle de fıkıh ilmine ihtiyaç duyulmuştur. En azından genel bilgileri öğrenmesi lazımdır. İbadet konusu için mutlaka fıkıh ilminin bazı konularını öğrenmesi kaçınılmazdır. Fıkıh ilminin içerdiği konuların hepsini ana hatlarıyla bilmesi fıkıhçılar için söz konusudur. Bundan dolayı kadınlar arasında da fıkıh alanıyla ilgilenen, kadınların dini sorularını cevaplayabilen, onlar anlayacak bir dilde konuşabilen bayan fıkıhçılara ihtiyaç duyulagelmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.), sahabeler arasında kadın erkek ayrımını yapmaksızın İslâm dininin ahkâmlarını öğretmeye çalışmıştır.¹³³ Dolayısıyla dinin ahkâmlarını öğrenmek, öğretmek ihtiyacı her asır için, her cins için söz konusu olmaktadır.

Hız. Peygamber (s.a.v.) döneminde, hanım sahabeler toplu olarak ders dinleyebilmeleri için, kendilerine ayrıca bir gün talep etmişlerdir. Hız. Peygamber (s.a.v.) de hanımlara özel gün ayırarak ders vermiştir. Onun sohbetlerini dinlemek için mescitlere devamlı gitmişlerdir ve ilim öğrenmişlerdir. Hanım sahabeler ilim öğrenmeye istekli olduklarını ve kendilerini geliştirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

Ümmü Seleme (r.anha) bir gün evinde saçlarını taratırken, Hız. Peygamber'in (s.a.v) minberden "*Ey insanlar...*" diye seslendiğini duyunca, saçını tarayan kimseye "*bırak sonra tararsın*" der. Saçını tarayan hizmetçisi: "*Erkekleri çağırıyor, kadınları değil*" deyince, Ümmü Seleme (r.anha): "*Ben de insanlardanım*" diyerek hutbeyi dinlemek için mescide gitmiştir.¹³⁴ Burdan da kadınların ilime olan sevgisi ve saygısı, duyulan ihtiyacı anlaşılmaktadır.

Hız. Peygamber (s.a.v)'e hanım sahabeler, ilim meclislerinden ayrı koymak isteyen kocalarını şikayet etmişlerdir. Hız. Peygamber (s.a.v) de kadınların mescitlerden uzak tutulmalarını tavsiye etmiştir.¹³⁵

Kadınların mescitlere gelmeleri onların ilme olan ilgi ve ihtiyaçlarını açık bir şekilde göstermektedir. Kadınlar dini meselelere dair bilgileri bizzat Hız. Peygamber (s.a.v)'den duymak istemişlerdir. Bu nedenle cuma namazlarında arka safta hutbe dinlemişlerdir. Hanım sahabelerden bir kısmı cemaatlere devamlı gitmelerinden dolayı Kâf süresini bizzat Hız.

¹³³ Toksarı, Ali, "Hız. Peygamber Devrinde Kadın", s. 68.

¹³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/297; Okıç, Muhammed Tayyib, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, s. 26; Savaş, Rıza, *Hız. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 126.

¹³⁵ Müslim, "Salât", 30.

Peygamber (s.a.v.)’den duyarak ezberlemiş oldukları rivayetlerde bilinmektedir.¹³⁶ Bu da hanımların ilime olan ilgilerini göstermektedir.

Hanım sahabiler mescitler dışında da Hz. Peygamber’in (s.a.v) yanına gidip özel olan şahsi meselelerine dair sorular sordukları bilinmektedir. Bu konuda Hz. Âişe (r.anha)’nin ensar kadınları hakkında söylediği, “*Ensar kadınları ne iyi kadınlardır. Hayâları dinlerini öğrenmeye engel olmaz*”¹³⁷ sözü hanımların ilme olan tavırlarını ortaya koymaktadır.

Kadınlar dini melselelere dair konularda bilgi sahibi olmak için çeşitli yollar denemişlerdir. İhtiyaç duyduğu konular hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.)’e gelerek ya da başka yollara başvurarak problemlerine çözüm aramışlardır. Buna göre kadınlar Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sohbetlerine katılmak, ona soru sormak ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in eşlerine danışmak suretiyle fıkıh bilgisine ulaşmaya çalışmışlardır. Hanım sahabilerden aktarılan rivayetlerin çoğunluğu da soru cevap şeklinde gelmektedir ve çoğunluğu kadınların özel halleri, aile hayatı ile ilgili konular hakkında olduğu bilinmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)’den sonraki dönemlerde de, kadınlar tarafından müctehid sahabilere sorulan sorular, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in eşlerine aktarılarak onlardan cevap alınmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in mübarek eşleri ve diğer yetenekli, zeki hanım sahabiler şer’î meseleler hususunda kadınlara öğretmenlik yaparak, hayırlı işlerde ve ilim yolunda başkalarına örnek olmuşlar ve bu ilme olan ihtiyacı gidermeye çalışmışlardır.

Özellikle de kadınların özel halleriyle ilgili meselelerde, temizliklerinde, tesettür konularında, aile ilişkileri hakkında ayrıntılı bilgi verilmesi için hanım fıkıhçıların olması çok zaruridir. Bu konuları anlatırken ahlaki boyutlarına da değinilmesi en gerekli olanıdır. Sosyal çevrede, medyada kızların, hanımların sakınmaları ve kaçınmaları gereken bazı konuların açık bir şekilde öğretilmesine gerek duyulmaktadır. Normal görüşe dönen erkeklerle sohbet, arkadaşlık konularında anlamlı bir şekilde uyarabilmek, koca karı ilişkilerini iyi bir şekilde anlatabilmek için de fıkıhçı hanımlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu konuların hepsi de fıkıh alanıyla ilgilidir. Bu davranışları ibadetlerine de yansımaktadır. Bu ayrıntılara erkeklerin girmemesi ve hanımların da iyi bilmesi gereken en zaruri konulardır.

Hanım sahabiler fıkıh ilmine dair konuların doğru anlaşılması, aktarılması, çözümlenmesi için büyük çaba göstermişlerdir. Kadınlar tarafından anlaşılması gereken bazı ince konuları anlatmada kadın bir bilgine ihtiyaç duyulduğunu hanım sahabilerin gayretinde

¹³⁶ İbn Sa’d, et-*Tabakât*, 8/442.

¹³⁷ İbn Mâce, “*Tahâret*”, 124.

görmekteyiz. Hanım sahabiler, Hz. Peygamber (s.a.v.)'den hadis aktarma, öğrenci yetiştirme, sorulara cevap verme şekliyle fıkıh ilminin yayılmasına öncülük etmişlerdir.

Yukarıda gördüğümüz gibi Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde hanım sahabilerin ilme olan isteklerini, öğrenmeye olan merakını görmekteyiz. Her dönemin, her asrın böyle bir bayan bilginleri olması gereklidir. En azından çocuklarına dini doğru öğretmek ve bilgili yetiştirmek için, kendi ibadetlerini doğru yapabilmesi için bazı konuları bilmesi zaruridir.

Sonuç itibariyle hanım sahabiler, ilim öğrenme adına her zaman uyanık olmuşlardır ve öğrendikleri bu bilgileri de çevrelerine büyük bir özenle yaymışlardır.

Tezimizin ikinci bölümünde fıkıhçı hanım sahabilerin hayatı ve ilme olan değerlerini, onu öğrenmede gayretlerini, fıkıh ilmine olan katkılarını, ictihad ve fetva örneklerini, görüşlerini benimseyen mezhep imamlarının açıklamalarını açıklamaya çalışalım.

İKİNCİ BÖLÜM

1. MÜCTEHİD HANIM SAHABİLER

Hz. Peygamber (s.a.v.), Allah'ın kelamını açıklayan en güvenilir kaynak ve inananlar için ilim hazinesi olmuştur. Hadisleri bugüne kadar gelmektedir ve sünneti yaşanmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in devrindeki sahabiler bütün konular hakkında direk ondan öğrenmişlerdir. Böylece ilim silsilesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dayanılmaktadır.

Şüphesiz, hanım sahabilerin ilk öğretmeni de Hz. Peygamber (s.a.v.)'dir. Sahabe döneminde dini meselelere ve fıkıh ilmine ait ortaya çıkan problemlerin çözümünde ilk başvuru kaynağını Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mübarek eşleri de oluşturmaktaydı. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde kendisini ilim yolunda yetiştiren hanım sahabiler vardı. Fıkıh ilmi alanında da bulunmaktaydı. Hanım sahabileri araştırmak, ilim anlayışlarını daha iyi ortaya koymamız açısından çok önemlidir.

Hanım sahabilerin, ichtihad ve fetva vermeye yetkili olması açısından çeşitli görüşler bulunmaktadır. Buna göre, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanından ayrılmayan, vaktinin çoğunu onunla birlikte geçirenleri fakih ve müctehid diyenler de vardır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında olan sahabiler, Kur'ân'daki hükümlerin onun tarafından hayata geçirilişine ve uygulamasına şahit olmuşlardır. Bu açıdan sahabilerin dini meselelere dair ichtihadları onların müctehid olmalarına sebep olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında bulunan hanım ya da erkek sahabe olsun, O'nun dini meselelere dair ichtihadlarını takip edenler, fetva verme konusunda yetkin olan kişiler olarak sayılmıştır.¹³⁸

Sahabenin bir kısmı ilimle meşgul olurken, diğer bir kısmı da kendilerini ibadete veriyor, iş hayatıyla uğraşıyorlardı. Sahabe arasında fıkıh alanında derinleşen, müctehid seviyesine ulaşan ve fetvaları kayda geçen sahabilerin sayısı hakkında farklı sayılar telaffuz edilmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken de ichtihad eden ve fetva veren meşhur on dört sahabinin ismi geçmektedir.¹³⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra fetva veren sahabiler arasına başka isimler de eklenmiştir. Onların arasında hanım sahabilerin en ilerisinde Hz. Âişe (r.anha) gelmektedir.¹⁴⁰

¹³⁸ Karaman, Hayrettin, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 106-107.

¹³⁹ Bkz. İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 2/212-213; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 1/11-12.

¹⁴⁰ Yaman, Ahmet, "Sahâbenin Fikhî Mezheplere Kaynaklığı", s. 15.

İbn Hazm'a göre müctehid sahabiler yüz otuzu bulmaktadır. İbn Kayyim de, İlâmü'l-Muvakkî'n adlı eserinde İbn Hazm'dan naklen, fetva veren müctehid sahabilerin sayısı 130 olduğunu ve onların 20 tanesi hanım sahabilerden oluştuğunu tespit etmektedir.¹⁴¹ İbn Hazm'ın diğer bir eserinde fetva veren sahabilerin sayısı 162 olarak geçmektedir. Fetva veren hanım sahabilerin sayısı 20, diğer 142'si de erkek sahabilerden oluşmaktadır.¹⁴²

Sahabiler, verdikleri fetvalarının az veya çokluğuna göre üç gruba ayrılmaktadır. Her birinin fetvaları büyük bir cilt olacak kadar çok fetva veren sahabiler "muksiruûn" grubuna alınmaktadır. Orta derecede fetva verenler "mutavassıtûn" grubunda birleştirilmektedir. Bu gruptaki sahabilerin her birinin fetvaları küçük bir cilt haline gelir. Çok az sayıda, bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabiler "mukillûn" grubunda zikredilmektedir. Derin inceleme ve araştırmaya neticesinde hepsinin fetvaları küçük bir cildde toplanacak kadardır.¹⁴³

Muksiruûn grubu: Sahâbe arasında çok fetva verenlerin sayısı yedidir. Bunların arasında hanım sahabilerden Hz. Âişe (r.anha) yer almaktadır. Bu yedi sahabeye "el-Musiruûn fi'l-Fıkh" denilmektedir. Bu mübarek yedi zatın her birinin verdiği fetva sayısı bir büyük cilt haline gelecek kadar çoktur.¹⁴⁴ Bu yedi müctehid sahibinin diğerlerinden ayrıyan özellikleri vardır. Çünkü bu büyük müctehid sahabilerin ictihadları sonraki gelen fıkıh ülemaları tarafından çokça istifade edilmiştir.

Mutavassıtûn grubu: Orta derecede fetva verenlerin sayısı on üçtür. Bu gruptakilere ilave yedi fakih sahibinin ismi de zikredilerek yirmiye ulaşmaktadır. Hanım sahabilerden Ümmü Seleme (r.anha) bu grupta yer almaktadır. Bu sahabilerin her birinin fetvaları toplanacak olursa, küçük cilt halinde toplanır.¹⁴⁵

Mukillûn grubu: Kendilerinden pek az fetva aktarılmış olan sahabilerin sayısı yüz otuz beştir. Sadece birer ya da ikişer fetva nakledenler bu grupta bulunmaktadır. Bunların verdikleri fetvalarının tamamı bir küçük cilde sığacak miktardadır. Bu grupta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ailesinden: Hz. Hafsa (r.anha), Ümmü Habibe (r.anha), Cüveyriye (r.anha), Safiyye (r.anha), Meymûne (r.anha), Hz. Fâtıma (r.anha), Ümmü Eyman (r.anha) bulunmaktadır.¹⁴⁶ Diğer hanım

¹⁴¹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, s. 5/92; İbn Kayyim, *İlâmü'l-Muvakkî'n*, 1/9-12; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/305.

¹⁴² İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 323; Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DiA*, 35/493

¹⁴³ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/92-94; *Cevâmiu's-Sire*, s. 319-323; İbn Kayyim, *İlâmü'l-Muvakkî'n*, 1/10; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/305.

¹⁴⁴ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 319; İbn Kayyim, *İlâmü'l-Muvakkî'n*, 1/10; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/305.

¹⁴⁵ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 319; İbn Kayyim, *İlâmü'l-Muvakkî'n*, 1/10; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/305.

¹⁴⁶ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 319-323; Bilmen, Ömer Nasuhi, *Istîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/305.

sahabilerin ismi: Ümmü Atıyye (r.anha), Leyla bint Kanif (r.anha), Esmâ bint Ebu Bekir (r.anha), Ümmü Şerik (r.anha), Havle bint Tüveyt (r.anha), Ümmü Derdai'l-Kubra (r.anha), Atike bint Zeyd (r.anha), Sehle bint Süheyl (r.anha), Fatıma bint Kays (r.anha), Zeyneb bint Ebu Seleme (r.anha), Ümmü Yusuf (r.anha)'tur.¹⁴⁷

Sahabilerin icthad ve fetvalarını, bu alanla ilgili aktarılagelen rivayetlerini, çokluğuna göre ilk defa sistematik bir halde toplayan alimlerin başında İbn Sa'd, İbn Hazm ve İbn Kayyim gelmektedir. İbn Kayyim, kendi tasnifini onların eserlerinden yararlanarak oluşturmuştur.¹⁴⁸

Muksirûn grubundaki çok fetva veren sahabilerin icthadları çeşitli çalışmalarla ele alınarak, toplu bir şekilde verilmeye çalışılmıştır. Orta sayıda ya da çok az sayıda fetva veren sahabilerin derli toplu çalışmaları bulunmamaktadır.

Müctehid hanım sahabilerden en ileri geleni Hz. Âişe (r.anha)'dir. Onun fıkhi görüşleri ve usûlde kullandığı metodları kaynaklarda bilinmektedir. Müctehid hanım sahabe olarak onun hakkında çok araştırmalar önceden yapılmıştır. Ancak diğer müctehid hanım sahabiler hakkında Hz. Âişe (r.anha)'ninki kadar kaynak bulunmamaktadır. Onların usûlde kullandığı metodları, verdiği fetvaları neredeyse bilinmemektedir.

Müctehid hanım sahabileri icthad şartlarına göre değil aktardığı fetvalarına göre ele alınmaya çalışılacaktır.

Bu sahabilerin isim sıralaması İbn Hazm'ın ve İbn Kayyim'in sıralamasına göre yapılacaktır.

Araştırdığımız kaynaklarda ismi geçen müctehid ve fetva veren hanım sahabilerin kısaca hayatına, icthad örneklerine ve verdiği fetvalarına bakılacaktır. Onların icthadları, görüşleri hangi mezhepleri etkilediği hakkında da bilgi verilecektir.

¹⁴⁷ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 319-323; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkîin*, 1/9-12; Alâî, *İcmali'l-İsabe*, s.94-97.

¹⁴⁸ Memduhoğlu, Adnan, *Sahabenin İctihad Anlayışı*, s. 93.

1.1. Hz. Âişe (58/678)

1.1.1. Hayatı

Âişe binti Ebi Bekr es-Sıddık Abdullah b. Ebi Kuhafe Usman b. Amir b. Amr b. Ka'b b. Sa'd b. Teym b. Mürre b. Ka'b b. Lüeyy el-Kureşiyye'dir.¹⁴⁹

Hz. Âişe (r.anha) Mekke'de Miladi 614 senesinde dünyaya gelmiştir.¹⁵⁰ Babası ashabin en ilerisinde gelen, İslâm'ı ilk kabul edenlerden ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in en yakın dostu, es-Sıddık lakabıyla tanınan Hz. Ebû Bekir (r.a.)'dir. Annesi Kinâne kabilesinden Ümmü Rûmân bint Âmir b. Uveymir'dir.¹⁵¹

Hz. Âişe (r.anha)'nin çocukluğuyla ilgili kaynaklarda pek çok bilgi bulunmamaktadır. Kendisinin dini bir ailede yetiştiği, küçüklüğünden itibaren zekası kuvvetli olduğu ve oyuncak oynamayı çok sevdiği hakkında bilgiler aktarılmıştır.

Hz. Âişe (r.anha)'nın künyesi Ümmü Abdullah'tır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, kendisine künye vermesini istediğinde, kız kardeşi Esmâ (r.anha)'nın oğlunun ismiyle künyelenmesine izin vermiştir.¹⁵² Babasına verilen Sıddık lakabına nispeten "es-Sıddika" doğru sözlü, ifk hadisesindeki masumluğu sebebiyle 'Tayyib' yani temiz, beyaz tenli olmasından dolayı 'Humeyrâ' lakaplarıyla anılmıştır.¹⁵³ Hz. Peygamber (s.a.v.), bazı zamanlarda "Aiş" diye de çağırmıştır.¹⁵⁴

Hz. Âişe (r.anha) çocukluğunun ilk yıllarından beri dini bir ortamda yetişmiştir. Çünkü babası Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ilk iman edenlerden ve can dostu idi. Dolayısıyla hem babası hem de annesi Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında büyük saygı kazanan kişilerdendi. Hz. Âişe (r.anha): "*Aklım ereliden beri ebeveynimi bu dini kendilerine din edindiklerini gördüm*"¹⁵⁵ demiştir. Yetiştirdiği ortam Hz. Âişe (r.anha)'ye zihin berraklığını, fikir aydınlığını ve kalp temizliğini kazandırmıştır. Cahiliyye dönemindeki sapık düşünceler zihnine bulaşmamıştır.

Hz. Âişe (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, bütün ümmet için büyük ilim hazinesini biriktirmiştir. Kendisini ilmi yönden geliştirmiştir.¹⁵⁶ Sahabe arasında ilmine en çok güvenilen hanım olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yaptıklarını gözlemleyerek, anlattıklarını

¹⁴⁹ Zehebî, *Siyer*, 2/135.

¹⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/63; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/231.

¹⁵¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1881; Zehebî, *Siyer*, 2/135; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/231.

¹⁵² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/50; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1882; Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 37.

¹⁵³ Zehebî, *Siyer*, 2/140; Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 38.

¹⁵⁴ Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 38; Fayda, Mustafa, "Âişe", *DİA*, 2/202.

¹⁵⁵ Buhârî, "Menâkıbü'l-Ensâr", 45; Zehebî, *Siyer*, 2/139.

¹⁵⁶ Zehebî, *Siyer*, 2/135.

dinleyerek, anlayamadığını sorarak, bildiğini tekrar ederek öğrenmiştir. Aktardığı rivayetlerinin çoğunluğu birçok şer’i meseleye dayanak ve başvuru kaynağı olmuştur.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in hanımı ve mü’minlerin annesi ve olarak Hiz. Âişe (r.anha) bütün inananlar için ve özellikle de müslüman kadınlar için örnek bir şahsiyet olmuştur. Hiz. Âişe (r.anha.)’nin kuvvetli hafızası, Allah’ın lütfettiği zekası, düzgün ve anlaşılır konuşması, Arap dilini de çok iyi bilmesi çoğunluğunu hayran etmiştir.

Gecelerinin çoğunluğunu namaz kılarak, gündüzlerinin çoğunluğunu da oruçlu olarak geçirirdi. Akıllı, fakihe, bilgili, nazik bir kişiliğe sahipti. Kimsenin aleyhine konuşmazdı. Kanaatkâr, mütevâzı, cömert ve takva sahibi idi.¹⁵⁷

Hiz. Âişe (r.anha) yetim çocuklarla ilgilenirdi. Onları terbiye eder, yetiştirir ve evlendirirdi. Bunu kendisi için bir vazife olarak gördü. Kimsesiz çocuklara anne şefkatini göstermesi ve sevecen bir anne örneği, hanımlar için benzersiz bir örnektir.¹⁵⁸

Fakirler için de yardımını esirgemezdi. Elinde bulunan her şeyini onlara dağıtan mübarek hanımdı. Altmıştan fazla köle ve cariyeyi azat etmiştir. Hiz. Âişe (r.anha.)’nin himayesinde yetişenlerin bir kısmı ilim ve hadisle meşgul olan alimler arasında yer almıştır.¹⁵⁹

Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in hususi hayatını ve İslam’ı nasıl yaşadığını bize en iyi tanıtan Hiz. Âişe (r.anha.)’dir. Şayet Hiz. Âişe olmasaydı, Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in hayatının çok bölümü bize kapalı kalacaktı. Çünkü sahabiler de Hiz. Peygamber (s.a.v.) hakkında ve onun davranışları hakkında ondan sorarak öğrenirlerdi.¹⁶⁰

Hiz. Âişe (r.anha), Muaviye devrinin son zamanlarına kadar yaşamıştır.¹⁶¹ Hicretin elli sekizinci senesinde hastalanmış, hastalık haberini duyan herkes ziyaretine koşmuştur. Bu sırada Hiz. Âişe (r.anha.)’yi ziyarete gelen İbn Abbas (r.a.) ona: “Müjdeler olsun, ey mü’minlerin annesi! Seninle Hiz. Peygamber (s.a.v.) arasında sevgiden başka bir şey yaşanmamıştır. Sen Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in hanımları arasında en çok sevileni idin. Hiz. Peygamber (s.a.v.) senin kucağında vefat etmiştir. Senin odana defnolunmuştur. İnsanlar su bulamayıp telaşlanınca, senin sayende teyemmüm ayeti nazil olmuştur. Böylece Allah ümmete teyemmüm ruhsatını vermiştir. Allah Cebrail’i göndererek senin masumiyetini bildirmiş ve iftiradan temizlemiştir. Kur’ân’dan senin şanında inen ayetler mescidlerde ve mihraplarda okunuyor” demiş. Hiz. Âişe

¹⁵⁷ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/54; Zehebî, *Siyer*, 2/187.

¹⁵⁸ Abdurrahmân, *Aişe, Resulullah’ın Annesi ve Hanımları*, 1/280-281.

¹⁵⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/58-81.

¹⁶⁰ Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, 2/162.

¹⁶¹ Nedvî, Süleyman, *Asr-ı Saâdet*, 3/163.

(r.anha) de: “ *İbn Abbas beni rahat bırak! Allah’a yemin ederim ki ben unutulmuş, hatırlanmaz biri olmayı çok isterdim* ” diye cevap vermiştir.¹⁶² Bu konuşmasından Hz. Âişe (r.anha)’nin mütevazılığı , takvalığı bilinmektedir.

Hz. Âişe (r.anha), h.58/m.678 yılında Medine’de vefat etmiştir. Cenazesini Ebû Hureyre (r.a.) kıldırmıştır. Vasiyeti üzerine Medine’de el-Bakî’ kabristanına geceleyin defnedilmiştir.¹⁶³

1.1.2. İlmî Kişiliği

Hz. Âişe (r.anha) küçüklüğünden beri dini çevrede yetişmiştir ve müslüman bir anne baba tarafından terbiye edilmiştir. Böyle bir ailenin kızı olmak Hz. Âişe (r.anha) için çok büyük bir şanstı. Evlenince de Hz. Peygamber (s.a.v.)’den eğitim almıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’le evlenmesiye ikinci bir şansa daha sahip olmuştur. Böylece ilim dünyasında üstün bir mevkiye ulaşmıştır.

Hz. Âişe (r.anha)’nin odası Mescid-i Nebevi’nin bitişiğindeydi. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in eğitim-öğretim meclisleri gündüzleri burda kurulurdu. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in konuştuklarını, gelen sorulara cevap verdiklerini dinlerdi. Anlamadıklarını sorar ve onu iyice araştırırdı. Duyduğu ve öğrendiği herşeyi aktarmada kuvvetli hafızasından dolayı güçlük çekmezdi.¹⁶⁴

Hz. Âişe (r.anha) gece gündüz Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yanında olmuştur. Savaşlara da yaralıların tedavi ederek, sularını getirerek yanlarında hizmette bulunmuştur. Hac ve umre ibadetlerinde de yanında bulunmuştur. Dolayısıyla vaktinin değerlik çoğunu Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yanında geçirerek, her şeyi gözlemleyerek, dinleyerek öğrenmiştir. Kendisinin görmediği, duymadığı şeyleri bizzat kendisinden sorarak öğrenmeye çalışmıştır. Bu öğrendiklerini da hayatı boyunca sahabeye, tabiînlere öğretmiştir.¹⁶⁵

Hz. Âişe (r.anha)’nin, Hz. Peygamber (s.a.v.)’den sonra yaklaşık yarım asır müslümanların eğitim ve öğretimi konusunda büyük bir emeği geçmektedir.¹⁶⁶ Çok genç olmasına rağmen Kur’ân-ı Kerîm’i ve Resûlullah (s.a.v.)’in sünnetini en iyi bilen sahâbîlerin başında yer almaktadır. Zekâsı, anlayış kabiliyeti, kuvvetli hafızası ve öğrenme isteğiyle kendini en iyi şekilde yetiştirmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve akaid bilgisine hakimdi.¹⁶⁷

¹⁶² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/60; Zehebî, *Siyer*, 2/180.

¹⁶³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/61; İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1885; Zehebî, *Siyer*, 2/192; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/235.

¹⁶⁴ Nedvî, Süleyman, *Asr-ı Saâdet*, 3/52.

¹⁶⁵ Şiblî, Mevlânâ, *Asr-ı Saâdet*, 3/376-377; Aşık, Nevzat, *Hazreti Aişe’nin Hadisçiliği*, s.26-27.

¹⁶⁶ Savaş, Rıza, *Raşid Halifeler Devrinde Kadın*, s. 88.

¹⁶⁷ Fayda, Mustafa, “Aişe”, *DİA*, 2/203-204

Sadece dini ilimlerle yetinmeyip, tarihte, nesep bilgisinde, edebiyatta, hatiplikte, şiirde, arap dilinde ve tıpta kendini göstermiştir. Böylece seçkin bir kişiliğe sahip olduğunu bildirmiştir.

Hız. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra birçok Ashâb-ı Kıram, İslâm memleketlerine dağılmışlar ve halka dinin ana konularını öğretmeye gayret göstermişlerdir. Medine'de bu hizmeti görenlerin başında Hız. Âişe (r.anha) bulunmaktadır.¹⁶⁸

Her sene hac mevsiminde Hız. Aişe (r.anha)'nin çadırı Hira ile Merve arasında kurulurdu. Farklı coğrafyalardan hac için gelen ilim meraklıları onun dersinde bulunurlardı. Anlamadıklarını sorarak bütün sorunlarını gidermeye çalışırlardı.¹⁶⁹

İslâm âleminde bir takım ilim ve fazilet sahibi kadınlar yetişmiştir. Fakat Hız. Âişe (r.anha) kadar çok yönlü birisi yetişmemiştir. Hanım sahabilerden ve bütün dervrin müslüman kadınlarından onun ilmiyle denk hiç kimse bulunmamıştır.¹⁷⁰

Hintli İslam âlimlerinden Süleyman Nedvî Hız. Âişe (r.anha) hakkında şöyle demektedir: “*Tarihin bütün sayfalarını araştırarak olursak dinî, ahlâki, siyasî ve medeni bütün bilimleri kendinde toplamıştır. Bütün bildiklerinin hakkını vererek yerine getirmiştir. Hız. Aişe'den başka ilmî, amelî bir rehber kadın göremeyiz*”¹⁷¹ demektedir.

Ebu Seleme İbn Abdırrahman şöyle demiştir: “*Hız. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetlerini bilmede, dediklerini anlamada, bir ayetin hangi konuda indiğini bilme konusunda, hükmü açık bilinmeyen bir meseleye çözüm getirme hususunda, bir mirası bölüştürme hususunda Hız. Âişe (r.anha)'den daha iyi bilen birisini görmedim.*”¹⁷²

Hişam b. Urve, babasından naklinde: “*İnsanlar arasında Kur'an-ı Kerim'i, feraizi, helal ve haramı, şiiri, Arap atasözlerini, ensab ilmini ondan daha iyi bilen görmedim*”¹⁷³ demektedir. Hız. Âişe (r.anha)'nin bibliyografisi hakkında bilgi içeren eserlerde, alimlerin Hız. Âişe (r.anha)'ye hayran olduklarını bildiren bunun gibi sayısız cümlelere rastlamaktayız. Bunu daha çoğaltabiliriz.

¹⁶⁸ Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.68.

¹⁶⁹ Nedvî, Süleyman, *Asr-ı Saâdet*, 3/244.

¹⁷⁰ Zehebî, *Siyer*, 2/140.

¹⁷¹ Nedvî, Süleyman, *Asr-ı Saâdet*, 3/263.

¹⁷² İbn Sa'd, *et-Tabakât* 2/286.

¹⁷³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/233.

Asr-ı Saadette okuma-yazma bilen hanım sahabiler arasında Hz. Âişe (r.anha.) de yer almaktadır.¹⁷⁴

Hz. Âişe (r.anha) tarih ilminde oldukça derin bir bilgiye sahipti. Tarih bilgisini, babası Hz. Ebu Bekir (r.a.)’den öğrenmiştir. Neseb bilgisini, Cahiliyye döneminde ortaya çıkan olayları biliyordu. Özellikle de nübüvvetten sonra karşılaştığı İfk olayını, Veda Haccını, Resûlullah (s.a.v.)’ın vefatını ve dört halife döneminde yaşadıklarını ve gördüklerini ayrıntılarıyla bildirmesi, onun iyi bir gözlemci olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁷⁵

Urve (r.a.) anlatıyor: “Hz. Âişe ile birlikte bulundum. Ayetlerin hangi konuda ve hangi olay üzerinde nazil olduğunu, sünneti, miras konusunu ondan daha iyi bilen birisini görmedim. Şiiri Hz. Âişe’den daha iyi bilen, Arap tarihinden her hangi bir olayı, neseb bilgisini, tıbbi ondan daha iyi bilen birisini görmedim”¹⁷⁶ demektedir. Burdan da anlaşılmaktadır ki, ilmin her alanında otorite sahibi olmuştur.

Hz. Âişe (r.anha) fesâhat ve belâgatıyla bilinen ünlü bir hatipti. Konuşmasıyla insanları çok etkilerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e vahiy inerken halini tasavvur etmesi, babası vefat ettiğinde kabri başında yaptığı dua, Cemel vakasındaki hutbesi ve bazı mektupları onun edebî kabiliyetini gösteren örneklerdir.¹⁷⁷

Hz. Âişe (r.anha), Hz. Peygamber’in vahiy esnasındaki durumuyla ilgili olarak, “İndirilen vahyin ağırlığından dolayı hava soğuk olmasına karşın inci tanesi gibi terler döküyordu” demiştir. Hz. Âişe (r.anha)’nin tasvir gücünü ve anlatma uslûbunun güzel olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁷⁸

Hz. Âişe (r.anha) şiir ile de meşgul olurdu. Çocukların eğitim ve öğretiminde şiirin önemine işaret ederek, eğitimde şiir kuulanmalarını tavsiye ederdi. Bu şiir konuşmalara güzellik kazandıracağını açıklardı.¹⁷⁹

Hz. Âişe (r.anha) tıbbi bilgilere de sahipti. Bu bilgiyi nasıl öğrendiğini şu rivayette anlatmaktadır. Ürve İbn Zübeyr (r.a.) Hz. Âişe (r.anha)’ye şöyle dedi: “Ey anneciğim! Hz. Peygamber (s.a.v.)’ın hanımı ve Ebu Bekir (r.a.)’in kızı olduğun için, dini bilgileri anlayışına hayret etmiyorumdur. Şiir ve tarih bilgine şaşmıyorumdur, çünkü Ebu Bekir (r.a.)’in kızı

¹⁷⁴ Toksarı, Ali, “Hz. Peygamber Devrinde Kadın”, s. 69.

¹⁷⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât* 2/287.

¹⁷⁶ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1883; Zehebî, *Siyer*, 2/183.

¹⁷⁷ Fayda, Mustafa, “Âişe”, *DİA*, 2/204

¹⁷⁸ Balcı, Ramazan, *Hz. Âişe Hayatı ve Şahsiyeti*, s.168.

¹⁷⁹ Savaş, Rıza, *Hz. Muhammed Devrinde Kadın*, s. 134.

diyordumdur. Hz. Ebu Bekir (r.a.), bu hususta insanların en önde gelen bilginlerindendi. Ancak tıp bilgine şaşıyorumdur. Nerden öğrendin?” Bunun üzerine Hz. Âişe (r.anha): “Ey Urveciğim! Resulüllah (s.a.v.) hayatının sonlarında sık sık hastalanırdı. Her taraftan ona arap heyetleri gelirdi ve çeşitli reçeteler sunarlardı. Ben de uygulardım. İşte tıp bilgim de buradandır”¹⁸⁰ dedi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber katıldığı savaşlarda da yaralı olanları sarar, onlara her türlü yardımda bulunurdu.

Hz. Âişe (r.anha)'nin spora da meraklı olduğu bilinmektedir. Hz. Peygamber (sa.v.)'le beraber ara sıra koşu yarışı yaptığı bilinmektedir.¹⁸¹

Hz. Âişe (r.anha)'nin dini ilimlerin günümüze kadar sapasağlam kazanılmasında katkısı büyüktür. O, bir müfessir, muhaddis, müctehid olarak birçok yönüyle İslâm tarihindeki yerini almıştır.

Kur'ân Bilgisi:

Hz. Aişe (r.a.) vahiy sürecinin büyük bir kısmına şahit olmuştur. Âyetlerin kıraat çeşitlerini, nüzül sebeplerini ve kelimelerin delaletlerini bilmesi, Kur'an'ın tefsir edilmesinde büyük katkı sağlamıştır. Kur'an ve sünneti iyi bildiği için ayetlerden nasıl hüküm çıkarılacağını da biliyordu. İleri gelen müctehid sahabiler arasında yer almasına Kur'ân ve sünneti en iyi şekilde bilmesi büyük bir vesile olmuştur. Neredeyse dini alandaki her ilmin hakkını verecek derecede iyi biliyordu.

Hz. Âişe (r.anha)'nin ictihadlarında sürekli olarak Kur'ân'a müracaat ettiği bilinmektedir. Kur'ân'a arz metodunu Hz. Âişe (r.anha) kullanmıştır. Kendisine sorulan sorulara cevabı ilk önce Kur'ân'dan bakarak vermiştir. Kur'ân'ın ve hadislerin yanlış anlaşılmasında için büyük çaba göstermiş, sahabilerin yanlışlarını düzeltmiştir. Kur'ân ve sünnete dair örnekleri yaptığı ictihadları açıklanırken verilecektir.

Kur'ân bilgisi ile uğraşan, hafız sahabiler içerisinde Hz. Âişe (r.anha), Ümmü Seleme (r.anha) ve Hz. Hafsa (r.anha) bulunmaktadır.¹⁸² Kendisine ait Kur'ân mushafını yazdırdığı da bilinmektedir.¹⁸³

Hadis Bilgisi:

¹⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/67.

¹⁸¹ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, s. 679.

¹⁸² Süyûtî, *el-İtkan*, 1/249.

¹⁸³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/173, 178.

Hiz. ÂiŖe (r.anha)'nin hadis ilmindeki yerine bakacak olursak, inanılmaz bir biçimde ön safhalarda gelmektedir. Çünkü Hiz. ÂiŖe (r.anha) her alanın en mükemmel bilgini sayılmaktadır. Kaynaklarda onun 2210 hadis rivayet ettiği ve en çok hadis rivayet eden “muskirûn” arasında sayıldığı bilinmektedir.¹⁸⁴

Rivayetlerinin dörtte biri fıkhi hükümlere kaynak olmuştur. Rivayetlerinin çoğu fıkhla ilgilidir. Diğer konularda da çok rivayet aktarmıştır.

Hiz. ÂiŖe (r.anha)'nin ilmi sayfalardan taŖacak derecede yüksekti. Çok zeki ve dirayetli idi. Ebû Mûsa el-EŖarî (r.a.), “Biz, sahabe arasında herhangi bir hadisti anlamada tereddüte düşersek, Hiz. ÂiŖe (r.anha)'ye başvururduk. Onun yanında mükemmel bir bilgi ile karŖılaŖırdık”¹⁸⁵ diye ilmine hayranlığını dile getirmiştir.

Hiz. ÂiŖe (r.anha) sahabenin yanlış olarak rivayet ettiği hadisleri güzel bir hitapla düzeltirdi. Yanlış anlaşılmasına ve öğrenilmesine engel olurdu. Böylece İslâm ilmine belki de en büyük hizmeti yapmıştır. Çünkü Hiz. Peygamber (s.a.v.)'e en yakın olan sahâbiler bile bazen yanlış anlamışlar veya eksik işitmişlerdi. Hiz. ÂiŖe (r.anha) bu yanlış rivayetleri duyduğunda hemen müdahale etmiş ve düzeltmiştir.¹⁸⁶

Fıkıh Bilgisi:

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra başvurulacak kaynak Kur'ân ve sünnet olmuştur. Sahabiler bir mesele hakkında hemen Kur'ân ve sünnette bakarlardı. Bulamadıklarında bilgin sahabiler arasında meseleyi ortaya koyar istişare ederlerdi. Ya da akli yöntem olan rey'e başvururlardı. Kıyas yaparlardı. Bu yöntemleri de müctehid sayılan sahabiler kullanabilirlerdi. Çünkü bu yetki herkese verilmemiştir. Nasslardan hüküm istinbat etmeye herkesin akli eremezdi. Hiz. ÂiŖe (r.anha) çok zeki ve derin anlayış sahibi olduğu için, Kur'ân'daki ayetlerin nüzül sebebini bilmesi, sünneti iyi bilmesi müctehid olması için yeterli idi. Yeteneği de vardı.

Hiz. ÂiŖe (r.anha) Hiz. Peygamber (s.a.v.)'den pek çok fikhî meselelere dair derin bilgilere sahip olmuştur. Fâkih bir hanım sahabedir. Zamanının bir çok fakih ve müfessirleriyle ilmî müzakerelerde bulunmuş, onlara fikhın ve Kur'ân'ın inceliklerini öğretmiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ İbn Hazm, *Cevâimu's-Sire*, s. 276; Zehebî, *Siyer*, 2/139; ZekeŖî, *el-İcâbe*, s. 40.

¹⁸⁵ Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.53.

¹⁸⁶ SavaŖ, Rıza, *Hiz. Muhammed Devrinde Kadın*, s.139; Hitapoğlu. M.S, “Haziret-i ÂiŖe'nin Hadis Tenkidçiliği”, s. 61.

¹⁸⁷ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1883; Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, 2/165.

Hiz. ÂiŒe (r.anha) fıkıh ilmine olan hakimiyetiyle Medine’de fetva veren, ‘el-Musiruûn fi’l-Fıkıh’ denilen yedi büyük sahabeden birisiydi.¹⁸⁸ Bunlar kendi döneminde en çok ictihad yapan, fetva veren sahabilerdir.

Medine fikhının temeli Hiz. ÂiŒe (r.anha)’nin görüşleri üzerine kurulmuştur. Hicaz medresesinin sahabi üztadlarından sayılmaktadır.¹⁸⁹ Medine ehlinin rivayetlerine daha çok önem veren, onların ictihad, görüşleriyle amel eden İmam Malik (rh.a.)’in hocaları zincirinde Hiz. ÂiŒe (r.anha) de bulunmaktadır.¹⁹⁰

Fıkıh ilmine dair bilgilerin dörtte biri Hiz. ÂiŒe (r.anha)’nin rivayet ettiği hadislere dayanmaktadır. Rivayetlerinin dörtte biri fıkıh alanına kaynaklık etmektedir.¹⁹¹

Hiz. ÂiŒe (r.anha), Hiz. Ömer (r.a) ve Hiz. Osman (r.a.) devirlerinde, hayatının sonuna kadar fetvâ vermekle ve ilim tahsis etmekle meşgul olmuştur.¹⁹²

Kasım b. Muhammed’e göre: “Hiz. ÂiŒe; Hiz. Ebu Bekir, Hiz. Ömer ve Hiz. Osman döneminde fetva konusunda önde gelenlerdendi. Kur’an ve sünnette açık olarak hükmü bulunmayan yeni meseleler hakkında ictihad ederdi ve onları hükümsüz bırakmazdı.”¹⁹³

Hiz. Ömer (r.a.), kadınlarla ilgili hükümlerin hepsinde ve Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in ev halleriyle ilgili soruları cevaplaması için Hiz. ÂiŒe (r.anha)’ye gönderirdi, yani ona havale ederdi. Bu alanda ne kadınlardan, ne de erkeklerden onunla aynı seviyede olan başka sahabilerden hiç kimse yoktu.¹⁹⁴

Muaviye bir problemle karşılaştığında Medine’ye adam gönderir ve her meselede Hiz. ÂiŒe (r.anha)’nin fikrini alırdı.¹⁹⁵

Hiz. ÂiŒe’nin (r.anha) fetvaları daha çok kadınlarla, eşler arasındaki meselelerle, gece ibadetleriyle, helal-haram hükümlerle, Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in ahvali ve yüce ahlakıyla alakalı idi. Hiz. ÂiŒe (r.anha) sadece ezberinde olan fetvaları vermekle yetinmiyor, hakkında Kur’ân ve sünnette açık hükmü bulunmayan meselelerle ilgili olarak ictihad da yapıyordu.

Hiz. ÂiŒe (r.anha)’nin huzuruna gelenlerin çoğunluğu kadın cemaatıydı. Hiz. ÂiŒe (r.anha) verdiği öğütleri, yaptığı dersi kocalarına da anlatmalarını tenbihlerdi. Kadınlara

¹⁸⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/92; İbn Kayyim, *İlamü’l-Muvakkı’în*, 1/12; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyye*, 15/377.

¹⁸⁹ İbn Kayyim, *İlamü’l-Muvakkı’în*, 1/14.

¹⁹⁰ Karaman, Hayreddin, *İslam Hukuk Tarihi*, s. 71.

¹⁹¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/139-140.

¹⁹² İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 2/286.

¹⁹³ Aslan, Bedri, “Meşhur Fatih Kadınlar”, s. 46.

¹⁹⁴ İbn Kayyim, *İlamü’l-Muvakkı’în*, 1/81; ZerkeŒî, *el-İcâbe*, s. 20

¹⁹⁵ Zehebî, *Siyer*, 2/183; Nedvî, Süleyman, *Asr-ı Saâdet*, 3/245.

mahsus meselelerin fikhî hükümlerini açıklaması, sadece kadınlar için değil de, İslâm âlemi için de sunduğu büyük bir emektir. Kendisinden aktarılan rivayetlerin çoğu günümüzde ortaya çıkan meselelerde de rehberliğini göstermektedir.

1.1.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

Hiz. Âişe (r.anha)'nin verdiği fetva örneklerinden hangi kaynaklara dayandığı bilinmektedir. Diğer müctehid sahabiler gibi, ilk olarak Kur'ân-ı Kerim ve sünnete dayanarak hükümleri istinbat etmiştir. Eğer bu iki kaynaktan hükmünü bulamazsa kendi rey'i ile icihad yapmıştır. Kıyas, istihsan, ıstıshab, ıstıslah metotlarına ve örfe başvurduğu bilinmektedir.¹⁹⁶

Hiz. Âişe (r.anha)'nin icihad usûlünde kullandığı kaynaklar ve yöntemler diğer müctehid sahabilerin kaynak ve yöntemlerine benzediği için, burda icihad görüşlerini ve fetva örneklerini vermekle yetineceğiz.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in bütün davranışlarının aktarılmasına katkı sağladığı için neredeyse bütün konularda rivayetleri bulunmaktadır. Hiz. Âişe (ranha)'ye sorulan sorular her çeşitte olduğu bilinmektedir. İbadet konularından başlayarak ahlaki bilgilere, tavsiyelere dek fetvaları bulunmaktadır.

Hiz. Âişe (r.anha)'ye yönelen soruların çok olması ve çoğunluğu da fıkıhla ilgili olması nedeniyle, rivayetlerinin çoğu kaynaklarda geçmektedir. Hiz. Âişe (r.anha)'nin yaptığı icihad ve fetva örneklerinin hepsini birleştirecek olursak büyük bir cüz haline gelecektir.

Burda ağırlıklı olarak Hiz. Âişe (ranha)'nin görüş ve icihadlarına yer verildi. Çünkü onun Hiz. Peygamber (s.a.v.)'den aktardığı riavayetlerinin dörtte biri fikhî hükümlerle ilgilidir. Hiz. Peygamber (s.a.v.)'den aktaran fikhî hükümlere delalet eden rivayetlerine değinilmedi.

İlk önce temizlik konuları olan, abdest, gusül konuları hakkında görüş ve fetvalarını görelim. Bu konular hakkında geniş açıklamalar mezheplerin görüşleri açıklanırken verileceğini de belirtelim.

Abdest-Gusül Konularında Görüşü ve Fetvaları

Hiz. Âişe (r.anha)'nin abdest hususunda çok hassas davrandığı bilinmektedir. Kardeşi Abdurrahman (r.a.) yanında abdest alırken, ey Abdurrahman! Abdest alırken bütün uzuvlarını tam olarak yıka, çünkü ben Resûlüllah (s.a.v.)'ı: “*Abdest alırken yıkanmayıp ihmal edilen topukların ateşten dolayı vay haline*” derken işittim, diyerek uyarmıştır.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Dahîl, *Mevsuatu Fikhî Âişe*, 320-321.

¹⁹⁷ Müslim, “Tahâret”, 20; Ebu Davud, “Taharet”, 46, Muvatta, “Tahâret”, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, 6/40.

Hız. Âişe (r.anha), yanında bulunan kadınlara da “Ben kendilerine söylemekten utanyorum. Eşlerinize gerek büyük gerek küçük tuvaletlerini yaptıklarında su ile temizlenmelerini söyleyin. Resûlüllah böyle yapıyordu”¹⁹⁸ diyerek istincanın su ile yapılmasını sağlık ve temizlik açısından önemli olduğunu bildirmektedir.

1. Hız. Âişe (r.anha) elbiseye bulaşan meni sıvı ise yıkanarak, kuru ise ovalanarak temizleneceği görüşündedir.¹⁹⁹

2. Hız. Âişe (r.anha), ateşte pişen (ateş değmiş) yiyecekleri yedikten sonra abdestin gerekeceği (abdestin bozulacağı) görüşündedir. Ateşte pişen yiyeceklerden dolayı kendisinin abdest aldığı bilinmektedir.²⁰⁰

Ateşte pişen yiyecekleri yedikten sonra, abdestin gerekli olacağını bidiren hadisler sonradan nesh edilmiştir. Delilleri, mezheplerin görüşleri açıklanırken detaylı olarak verilecektir. Dalayısıyla ateşte pişen yemekleri yedikten sonra abdest bozulmaz. Çünkü önceden yemeklerin çoğunluğu ateşte pişmekte idi, günümüzdeki gibi fırınlar mevcut değildi. Günümüzde ise köy hayatlarında, şehirlerde ise ayrıca eski fırın yani tandır gibi şeylerde yemekler pişirilmektedir. Burda efdal olanı namazı huşu içerisinde kılabilmek için ağzı yemek kalıntılarında temizlemektir.

3. Hız. Âişe (r.anha), kocasının eşine dokunması ve onu öpmesi durumunda abdestin bozulmayacağı görüşündedir. Hız. Peygamber (s.a.v.)’in de böyle yaptığını, sonra da abdest almadan namaz kıldığını bildirmiştir.²⁰¹ Şehvetli bir şekilde dokunma ise abdesti gerekli kılacağını bildirmiştir.²⁰²

4. Hız. Âişe (r.anha) insandan çıkan menide guslün gerektiğini, mezi ve vedide ise abdestin yeterli olduğunu bildirmektedir.²⁰³

5. Hız. Âişe (r.anha)’den, karısıyla ilişkide bulunan kimsenin, inzal olmaması durumunda guslün gerekip gerekmeyeceği hakkında soru sorulur. Hız. Âişe (r.anha), cinsel ilişki meydana geldiğinde meni gelsin ya da gelmesin gusül alması gerektiğini bildirerek: “Erkek

¹⁹⁸ Tirmizî, “Tahâret”, 30; Nesâî, “Taharet”, 41; İbn Mâce, “Taharet”, 127; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/93; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/322.

¹⁹⁹ Bûhârî, “Vudû”, 64; Müslim, “Tahâret”, 106; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 134; Tirmizî, “Tahâret”, 85-86, Nesâî, “Tahâret”, 187, İbn Mâce, “Tahâret”, 82; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/680; Beyhakî, *es-Sünen*, 2/417.

²⁰⁰ Abdürrezzak, *el-Musannef*, 1/172; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/311.

²⁰¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 68; Tirmizî, “Tahâret”, 63; Nesâî, “Tahâret”, 121.

²⁰² Beyhakî, *es-Sünen*, 1/393.

²⁰³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/983.

organın sünnet edilen kısmı kadının cinsel organında kaybolunca gusül gerekir”²⁰⁴ demiştir. Hz. Âişe (r.anha), bu durumda guslün gerekeceği görüşünü bildirir.

6. Hz. Âişe (r.anha)’den karısıyla birleşen kimsenin, gusül aldıktan sonra elbisesinin içinde terleyen adamın durumu sorulur. Hz. Âişe (r.anha) bunda bir mahzur görmemiştir.²⁰⁵ Burda terlemek abdest ve guslü bozmayacağını, o elbise ile namaz kılınabileceğini, elbisenin pis sayılmayacağını bildirmiştir.

7. Hz. Âişe (r.anha)’den, cünüp birisinin yıkanmadan elini kaba sokması hakkında soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha), cünübün eli suyu kirletmeyeceğini, ancak ilk önce ellerini yıkamasını bildirir.²⁰⁶ Bu konuda “*Resûlüllah (s.a.v) ile cünüplükten dolayı tek kaptan guslediyorduk ki ellerimiz birbirini takip ediyordu.*”²⁰⁷ diyerek, karı kocanın aynı kaptan, aynı zamanda gusletmesinde bir sakıncanın olmadığını ve cünübün elinin su dolu kaba sokmasında o kaptaki suyun necis sayılmayacağını anlatmaktadır. En faziletli olanı da cünüp birisinin ilk önce ellerini yıkamasıdır demektedir. Belki su kabına sokmadan da başka işlere mesela yemek yemeye kalkışacaksa ilk önce ellerini yıkayarak yemesi sünnete uygun olacağını bildirmektedir. Bu rivayeti kadının gusül almak için kullandığı kaptan arta kalan suyu erkek de kullanabileceği hükmüne delalet etmektedir.

8. Karısıyla münasebette bulunan kimsenin gusül almadan uyumak istediğinde abdest olarak uyumasını tavsiye ederdi.²⁰⁸ Hz. Âişe (r.anha)’ye göre abdest alması daha iyi olur. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu durumda abdest aldığını da ve abdest almadan uyuduğunu da bildiren rivayetleri vardır. Abdest almadan uyumasında bir zarar yoktur.²⁰⁹ Hz. Âişe (r.anha) tarafından tavsiye edilen davranış cünübün abdest olarak uyumasıdır.

9. Hz. Âişe (r.anha)’den kadınlar gusül alırken saç örgüsünü çözüp çözmeyeceği hakkında soru sorulur. O: “*Başına üç kez su döker ve elleriyle saçlarının dibini iyice ovalar. Bu ona yeterlidir*” diye cevap verir.²¹⁰ Gusül yapan hanımların saç örgülerini çözmeden suyu sadece saç diplerine ulaştırmayı yeterli görmüştür.

²⁰⁴ İbn Mâce, “Tahâret”, 111. Muvatta, “Tahâret”, 71-73; Ahmed b. Hanbel, *Müsneid*, 6/227; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/85; Beyhakî, *es-Sünen*, 2/9.

²⁰⁵ Darimî, “Tahâret”, 106.

²⁰⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/76.

²⁰⁷ Buhârî, “Gusl”, 2; Müslim, “Hayz”, 45-46; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 39, 97, 102; Tirmizî, “Tahâret”, 46; Nesâî, “Tahâret”, 147; Darimî, “Tahâret”, 68; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/92.

²⁰⁸ Muvatta, “Tahâret”, 77.

²⁰⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/136.

²¹⁰ Muvatta, “Tahâret”, 70; Darimî, “Tahâret”, 115; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/273

10. Hz. Âişe (r.anha)'ye, “*Kadın, boya izerine meshedebilir mi?*” diye sorulur. O da: “*Ellerimin bıçaklarla kesilmesi, bana bundan daha sevimli gelir*” diye cevap verir. Kadın, boya sürünmüş olarak namaz kılabilceği hakkında soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha): “*Onu sil ve at toprağa, gitsin!*” der.²¹¹ Boya eğer vücuda su geçirmez bir nitelikte ise bunun temizlenmesi lazımdır ki abdest sahih sayılsın. Günümüzde kullanılan bakım kremlerinin ve bu alanda kullandığımız makyaj malzemelerinin, içeriğine bakılması ve ibadetleri yerine getirirken ihtiyata göre davranılması gerekmektedir. Çünkü bazı ürünler domuz yağlarını da içermektedir. Bazı ürünlerden dolayı ise yüz derisi su emmeyecek hale gelmektedir.

11. Hz. Âişe (r.anha), baş örtüsünün altına elini sokarak başını meshettiği ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisine böyle yapmasını emrettiğini bildirir.²¹² Başörtü üzerine yapılan meshin geçerli olmayacağını bildirmiştir.

Hayız-Nifas-İstihaze Konularında Görüş Ve Fetvaları

Hz. Âişe (r.anha)'den hanımların özel halleri olan hayız, nifas, istihaze hakkında sorular çok sorulurdu. Ashab-ı Kiram'dan ileri gelenleri de bu konuda kendisine danışarlardı, başkalarını da yöneltirlerdi. Bu konularda Hz. Peygamber (s.a.v.)'den aktardığı rivayetleri de çoktur.

1. Hz. Âişe (r.anha), hayzın süresinin en az üç gün, en fazla on gün olacağı görüşündedir.²¹³

2. Hz. Âişe (r.anha), kız çocuklarının dokuz yaşında buluğa ereceğini, kadınlar menapoz (hayızdan kesilme) yaşına elli yaşında gireceğini söylemektedir.²¹⁴ Yaşadığı bölgenin sıcak iklimini ve kendi dönemindeki kadınların genel durumunu dikkate aldığı bildirilmektedir.²¹⁵

3. Hz. Âişe (r.anha)'den elbisesine isabet eden hayız kanından nasıl temizlenecekleri hakkında sorular sorulurdu. Hz. Âişe (r.anda) de “*Kadın hayızdan temizlendiği zaman elbisesini iyice araştırsın ve ona isabet eden hayız kanını yıkasın. Sonra o elbise ile namaz kılabilir*”; “*Kadın o kanı yıkayıp da kan lekesi gitmediği zaman, onu Yemen za'ferânı veya za'ferân sarısı ile başkalaştırsın.*”; “*Su, temiz ve temizleicidir*”; “*Birimiz, içinde hayız olduğu elbisesi olurdu. Sonra o elbisede hayız kanı damlası görürse onu tükürüğü ile ovup*

²¹¹ Darimî, “Tahâret”, 110; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/232.

²¹² Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/18; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/30; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/187.

²¹³ Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, s. 642.

²¹⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/433.

²¹⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/263-264.

temizlerdi”²¹⁶ diyerek cevap verirdi. Hz. Âişe (r.anha) necasetin, sudan başka pisliği giderecek olan her türlü temiz şeylerle temizlenebileceğini bildirmektedir. Hayız kanı bulaşan elbise namaza engel olmaması için de temizlenmesi şarttır. Çünkü kan necistir.

4. Hz. Âişe (r.anha)’den, beyaz ıslaklık dışında kadının gördüğü farklı renklerdeki akıntı sırasında namaz kılınıp kılınmayacağını hakkında sorulur. O, hayızdan temizlenmeyi kastederek, beyaz akıntıyı görüceye kadar, bu bulanık akıntılarda namaz kılmamalarını, bu akıntılar da hayızdan sayılacağını bildirmiştir.²¹⁷ Ayrıca geceleyin bu renk iyice ayırt edilemediği için gece bakmalarından menetmiştir.²¹⁸ Hayızlı kadının son günlerinde gören bulanık akıntılarının hepsi, katkısız beyaz görmedikçe hayız sayılacağı görüşünde olduğunu bildirmektedir.

5. Bir kadın Hz. Âişe (r.anha)’ye gelerek, “Falan kadın geceleyin adet olup olmadığını anlamak için lamba istiyor” der. Hz. Âişe (r.anha), “*Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde kendimizi böyle bir sıkıntıya sokmazdık. Bu durum dokunarak da anlaşılabilir*” diye cevap verir.²¹⁹ Onun bu sözü, hayız hükmünün ancak kanın dışarı çıkmasıyla verileceğine işaret etmektedir. Çünkü kan, açığa çıkmadıkça yani dışarıda görülmedikçe asıl yerindedir. Yerinde olan bir şeye de, açıkça görülmediği sürece dışarı çıkmış hükmü verilemez. Bu durumda kadın için âdet dönemi başlamış olmaz.²²⁰

6. Hz. Âişe (r.anha)’ye hayızlı kadının durumu sorulduğunda, Hz. Âişe (r.anha) şöyle cevap vermiştir: “*Hayızlı kadın kocası ile beraber yiyp-içebilir, başını yıkayabilir, kocası Kur’ân okurken başını onun kucağına koyabilir.*”²²¹

7. Abdullah b. Ömer, Hz. Âişe (r.anha)’ye: “*Adam, hayızlı iken karısından faydalanabilir mi?*” diye sorması için birini gönderir. Hz. Âişe (r.anha) şöyle cevap verir: “*Alt tarafına peştemalini bağlasın. Bundan sonra o, ondan faydalanabilir*” dedi.²²² Buna benzer, hayız olduğu zaman karısından ne helâl olur sorusu sorulur. Hz. Âişe (r.anha), cinsî münasebetten başka her şeyin helal olacağını bildirmiştir. Hayızlı hanımından faydalanacakları zaman, helal olmayanından sakınmalarını da söylemiştir.²²³

²¹⁶ Buhârî, “Hayz”, 11; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 132; Darimî, “Tahâret”, 105; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/31.

²¹⁷ Muvatta, “Tahâret”, 97; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/103; Beyhakî, *es-Sünen*, 2/467.

²¹⁸ Darimî, “Tahâret”, 93; Beyhaki, *es-Sünen*, 2/468.

²¹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/151; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/241-242.

²²⁰ Habbergetiren, Ömer Faruk, *Hz. Âişe’nin Fıkâhî Görüşleri*, s. 136.

²²¹ Buhârî, “Hayz”, 3, 4; İbn Mace, “Tahâret”, 125.

²²² Muvatta, “Tahâret”, 95; Darimî, “Tahâret”, 107.

²²³ Darimî, “Tahâret”, 107.

8. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre hamile kadın hayız kanı görmez. Kendisinin, “*Şüphesiz ki, hamile kadın hayız olmaz. Binaenaleyh o, kanı gördüğü zaman gusül yapsın ve namazını kılsın*”²²⁴ dediği bildirilmektedir.

9. Birisi, kadınların özel hallerinde kılamadığı namazları kaza edip etmeyeceği hakkında soru sorar, bunu üzerine Hz. Âişe (r.anha): “*Sen Haruri misin? Biz Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında hayız olurduk. Sonra temizlenirdir. Fakat namazı kazâ ile emir olunmadık*” şeklinde cevap verir.²²⁵ Hz. Âişe (r.anha)'nin bu rivayeti hayızlı veya nifaslı hanım namazları kaza etmez ancak, oruçlarını sonra kaza ederler hükmüne delalet etmektedir.

10. Hz. Âişe (r.anha)'den müstehâza hakkında soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha) şöyle cevap verir: “*Önce hayız olduğu günlerinin geçmesini bekler. Sonra, temizlik günü gelince gusül yapar. Sonra da her namaz için abdest alır ve namazını kılar*”²²⁶; “*O, her gün bir defa gusül yapar*”²²⁷ cevabı da bazı rivayetlerde gelmektedir.

11. Hz. Âişe (r.anha), istihaze olan karısıyla kocasının birleşmeyeceğini bildirmiştir.²²⁸
Kadınlara İlgili Diğer Durumlarla İlgili Görüşleri ve Fetvaları

1. Kadının mahremi olmadan seyahati hakkında, Hz. Âişe (r.anha)'ye göre, bir kadın sefere çıkmak zorunda ise ve mahremi yoksa, mahremsiz olarak her türlü yolculuk yapabilir.

Hz. Âişe (r.anha)'ye Ebu Said'in kadının mahremi olmadan sefere çıkamayacağıyla ilgili verdiği fetva bildirildiğinde, Hz. Âişe (r.anha) “*Bütün kadınlar mahrem bulamaz ki!*”²²⁹ diye mahrem sahibi olmayan kadınların durumunu düşünerek açıklama yapmıştır.

Hz. Âişe (r.anha), “*...Yolculuğuna gücü yetenlerin haccetmesi, Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim inkar ederse (bu hakkı tanımazsa), şüphesiz Allah bütün âlemlerden müstağnidir. (Kimseye muhtaç değildir, her şey ona muhtaçtır.)*”²³⁰ ayetini delil olarak almaktadır. Hz. Âişe (r.anha), ayetteki “güç yetirme” ifadesini kadın erkek her müslümanı kapsadığını ve burada mahrem şartının bulunmadığını ileri sürmüştür.²³¹ Hz. Peygamber (s.a.v.) de güç yetirmeyi sadece yiyecek ve binitle tefsir etmiştir.²³²

²²⁴ Darimî, “Tahâret”, 97; Dârekutnî, es-Sünen, 1/407; Beyhakî, es-Sünen, 7/695.

²²⁵ Buhârî, “Hayz”, 20; Müslim, “Hayz”, 69; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 104; Tirmizî, “Tahâret”, 97; Nesâî, “Siyam”, 64; İbn Mâce, “Tahâret”, 119; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/124; Beyhakî, es-Sünen, 2/404.

²²⁶ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 108; Darimî, “Tahâret”, 84. Beyhakî, es-Sünen, 2/466.

²²⁷ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 114; Darimî, “Tahâret”, 85; Beyhakî, es-Sünen, 2/491.

²²⁸ Darimî, “Tahâret”, 87; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 1/246.

²²⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/6; Beyhakî, es-Sünen, 5/226.

²³⁰ Âl-i İmrân 3/97.

²³¹ Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 119.

²³² Buhârî, “Hac”, 1; Tirmizî, “Hac”, 4; İbn Mâce, “Menâsik”, 6.

2. Kadınların cumaya gitmesi hakkında, Hz. Âişe (r.anha) kendi döneminde kadınların cemaatle namaz kılmasını uygun bulmamıştır. Bu konuda dayandığı sebep kadınların cemaate katıldıklarında fitneye sebep olmalarıdır. Hz. Âişe (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde, fitneye sebep bir durumun söz konusu olmadığından izin verdiğini, eğer fitneye sebep olacak bir durum o dönemde de söz konusu ise böyle bir izin verilmeyeceğini açıklamıştır.²³³

3. Kadınların hamama girmesi konusunda Hz. Âişe (r.a.), hastalık için tedavi zarureti dışında hamama girmelerini yasaklamıştır.²³⁴ Bazı kadınlar, kendisinden fetva sormak üzere huzuruna girmişler ve O: “*Belki siz, hamamlara giren kadınlardansınız?*” demiş. Onlar: “*Evet*” demişler. Hz. Âişe (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)’in şöyle buyurduğunu naklederek: “*Her hangi bir kadın kocasının evinden başka bir yerde elbisesini çıkarırsa, Allah ile kendi arasındaki perdeyi yırtmış olur*”²³⁵, hamama girmelerini doğru görmemiştir. Hz. Âişe (r.anha)’nin, kötülüğe giden yolu kapatmak için, tedavi zarureti dışında kadınların hamama girmelerini hoş karşılamadığı görülmektedir.

4. Hz. Âişe (r.anha)’ye göre örtünmeden maksat tenin gizlenmesi ve vücudun bilinmemesi, elbisenin bol olmasıdır. Hz. Âişe (r.anha), “*Örtü ancak saç ve teni gizleyip örtendir*” diyerek, üzerinde ince bir başörtüsü olan kadına kalın, gizleyici özellikte olan başörtü giydirmiştir.²³⁶

5. Hz. Âişe (r.anha)’den bir kadın kına yakma hususunda sormuştur. Hz. Âişe (r.anha), bunda bir sakınca olmadığını bildirmiştir.²³⁷

Namaz Konusunda Görüşleri ve Fetvaları

Hz. Âişe (r.anha.), Hz. Peygamber (s.a.v.)’in her bir hareketinden ve yaptığı işlerinden haberdar olanlardan ilki ve en yakını idi. Dolayısıyla namaz konusunda da ashabın soruları çok olurdu. Bu nedenle kendisinden Hz. Peygamber (s.a.v.)’in özel ibadetleri ile ilgili bir çok hadis nakletmiştir. Hz. Âişe (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)’in namazı nasıl kıldığını, hangi vakitlerde kıldığını, namazın eda edilmesi için hangi vaktin daha faziletli olduğunu ve nafile namazlar hakkında çok rivayet aktararak namaz hakkında hükümlerin çoğunluğuna kaynaklık teşkil etmiştir.

²³³ Müslim, “Salât”, 144; Ebû Dâvûd, “Salât”, 53; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 2/623; Dahîl, *Mevsuatu Fikhi Âişe*, s. 569-570.

²³⁴ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/229.

²³⁵ Ebû Dâvûd, “Hamam”, 1; Tirmizî, “Edeb”, 43; İbn Mâce, “Edeb”, 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/173; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/229.

²³⁶ Muvatta, “Libas”, 6; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/133.

²³⁷ Ebû Dâvûd, “Tereccül”, 4; Nesâî, “Zînet”, 19; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/117.

1. Hz. Âişe (r.anha), “*Kur’an okunduğu zaman ona kulak verip dinleyin ve susun...*”²³⁸ ayetini delil getirerek cemaat için imamın kiraatinin yeterli olduğunu açıklamıştır. Açıkta yani sesli olmayan namazlarda cemaate Fatiha’yı okumayı emretmiştir.²³⁹

2. Hz. Âişe (r.anha)’ye, namazın farzının son iki rekatında Fâtiha sûresinin okunup okunmayacağı hakkında sorulur. O, “*Oku, Allah’a senâ/övgü şeklinde olsun*” diye cevap vermiştir.²⁴⁰ Hz. Âişe (r.anha)’nin son iki rekâtta Allah’a senâ şeklinde Fâtiha sûresinin okunmasını tavsiye etmesi, bunda bir zorunluk (vucûb) bulunmadığını göstermektedir.²⁴¹

3. Kişinin kaba etlerini yere koyup dizlerini dikmesi Hz. Âişe (r.anha)’ye göre mekruhtur. O: “*Resûlullah (s.a.v.) sol ayağını serer ve sağ ayağını diker, bizi şeytan oturuşu olan (kabaları ayak topuklarına koyarak) oturmaktan sakındırırdı*”²⁴² rivayeti ile hem Resûlullah (s.a.v.)’in namaz oturuşunu öğretmiş hem de kişinin bu şekilde oturmasına şeytanla beraber oturmaya benzetmiş. Böylece mekruh olduğunu beyan etmiştir. Fakihlerin çoğuna göre bu oturuş mekruh, Malikilere göre ise haramdır.²⁴³

4. Hz. Âişe (r.anha) ikindiden sonra iki rekat namaz kıldığı bilinir. Sahabilerden bazıları kendisine adam göndererek bu ikindiden sonra kılınan namazdan Hz. Peygamber (s.a.v.)’in men ettiği hakkında haberin olduğunu bildirirler. Hz. Âişe (r.anha) “*Ümmü Seleme’ye sor!*” der. Ümmü Seleme (r.anha) de, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ikindiden sonraki kılan namazı, öğleden sonraki kılınacak olan iki rekât sünnetini vaktinde kılmadığı için kıldığını bildirmiştir. İkinci namazından sonra ayrıca bir nafil namaz olmadığını, kılınmayacağını açıklamıştır.²⁴⁴

Hz. Âişe (r.anha)’nin diğer rivayetinde ise, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bu vakitte namaz kılmayı vefat edinceye kadar terk etmediğini ancak ümmete ağırlık olmasın diye de evinde kıldığını bildirir.²⁴⁵ Hz. Âişe (r.anha), ikinci namaz sonrası ayrıca bir nafil namazının kılınacağı görüşünde olduğunu ortaya koymaktadır.

5. Cuma namazı için insanların, hangi mesafeye kadar bir yerde toplanması gerektiği hakkında Hz. Âişe (r.anha), halkın cuma namazına şehre uzakta oturanların da geldiklerini

²³⁸ A’raf 7/204.

²³⁹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 2/172.

²⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/18-19.

²⁴¹ Habergötiren, Ömer Faruk, *Hz. Âişe’nin Fikhî Görüşleri*, s. 42.

²⁴² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 2/252.

²⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/51; Cezirî, *el-Fikh ‘ale’l-Mezâhib’l-Erba’a*, 1/369.

²⁴⁴ Buhârî, “Sehv”, 8; Müslim, “Musâfirîn”, 297; Ebû Dâvûd, “Tetavvu”, 9; Darimî, “Salât”, 143; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/293.

²⁴⁵ Buhârî, “Salât”, 34.

söyleyerek yerleşim yerine yakın yerlerde ikamet edenlerin de cuma namazına gelmeleri gerektiğini bildirmiştir.²⁴⁶

6. Cuma günü sefere çıkma konusunda Hz. Âişe (r.anha): “Cuma akşamını idrak ettiniz mi Cuma namazını kılmadan sefere çıkmayın”²⁴⁷ demiştir.

7. Hz. Âişe (r.anha), güvenlik içinde yolculuk yapanlar, namazlarını kısaltmadan (kasr etmeden) tam olarak kılmaları gerektiğini bildirmiştir. Bu görüşünü, Kur’ân’daki: “Yeryüzünde sefere çıktığınız vakit kâfirlerin size saldırmasından korkarsanız, namazı kısaltmanızdan ötürü size bir günah yoktur...”²⁴⁸ ayetine dayandırmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in de harplerde güvensizlik korkusu içinde olduğu durumlarda namazları kısaltarak kıldırıldığını bildirir. Hz. Âişe (r.anha) ayetteki “kafirlerinin saldırısından korkarsanız” dan hareket etmiş, korku yoksa tam kılınır demek istemiştir. Kendisinin de yolculukta bütün namazlarını tam kıldığı rivayet edilmiştir.²⁴⁹

Bu konu hakkında Hz. Âişe (r.anha)’den, “Allah Teâla namazı farz ettiği zaman seferde de hazardous da ikişer rekat olarak farz etmişti. Sonra sefer namazları oldukları gibi bırakırdı. Hazar namazları dört rekâta tamamlandı”²⁵⁰ dediği nakledilmiştir. Hz. Âişe (r.anha), “Yolculukta kim dört rekat kılsa bu güzeldir. Kim de iki rekat kılsa, bu da güzeldir. Şüphesiz Allah size ziyadedden dolayı azap etmez. Ancak Allah size noksandan dolayı azap eder”²⁵¹ diyerek seferde namazı zaruri durum söz konusu değilse kısaltmadan kılmayı tavsiye etmiştir. O kız kardeşinin oğlu Urve’ye: “Ey kız kardeşimin oğlu! Bana bu zor gelmiyor”²⁵² diyerek neden kasretmediğinin illetini de açıklamıştır. Dolayısıyla yolculuk sırasında korku yoksa (düşman saldırısı, hayvan korkusu gibi), zorluk, sıkıntı söz konusu değilse namazı kasr etmeden tam kılmayı tavsiye etmiştir.

8. Hz. Âişe (r.anha), şafaktan önce teheccüd namazı vaktinde uyanmamasından korkan kimsenin, vitir namazını yatmadan önce kılmasını söylerdi. Uyanabilen kimsenin ise, vitir namazını seher vaktinde kılmasını tavsiye ederdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünneti olduğunu bildirmiştir.²⁵³

²⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/25; İbn Rüşd, *Bidâyetü’-Müctehid*, 1/333; Şirbînî, *Mugni’l-Muhtâc*, 4/33.

²⁴⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/43

²⁴⁸ Nisâ 4/101.

²⁴⁹ Taberî, *Câmiu’l-Beyân*, 7/410; Medrûk, Muhammed Selâm, “Hz. Âişe’nin fıkı ve içtihad Usûlü”, s. 83.

²⁵⁰ Buhârî, “Salât”, 18; Muvatta, “Salât,” 8; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/206.

²⁵¹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 2/561; Beyhakî, *es-Sünen*, 3/144; Dahîl, *Mevsuatu Fikhi Âişe*, s. 370.

²⁵² Beyhakî, *es-Sünen*, 3/143; Dahîl, *Mevsuatu Fikhi Âişe*, s. 370.

²⁵³ Muvatta, “Salât”, 18.

9. Hz. Âişe (r.anha), kadının kadınlara imamlık yapmasını caiz görmüştür. Kendisinin farz namazlarında kadınların arasında durarak onlara imamlık yaptırdığı ve ezansız ve kametsiz namaz kıldığı bilinmektedir.²⁵⁴ Kadınlar namaz kılarken ezan ve kamet getirmeden kılacaklarını ve kadınlara imam olan öne çıkmayacağını bildirmektedir.

10. Hz. Âişe (r.anha)'e göre buluğ çağına ermeyen çocuğun ve kölenin imameti caizdir.²⁵⁵

11. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre veled-i zinanın imamlığı caizdir. Hz. Âişe (r.anha)'ye “Veled-i zina üç kişinin en kötüsüdür”²⁵⁶ şeklinde bir rivayet bildirilince, “...*Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez...*”²⁵⁷ ayetini delil getirerek işlenen bu günahtan dolayı çocuğun suçsuz olduğunu bildirmektedir. Dolayısıyla bu durum veled-i zinanın imamlığına mani olmayacağını açıklamıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: “*Bir topluluğa imam olmaya layık olan sırasıyla Allah'ın kitabını en iyi okuyan, en önce hıfzedendir. Eğer kıraatleri eşit olursa, en önce hicret edenleri, eğer hicrette de eşit iseler, en yaşlıları imam olsun*”²⁵⁸ buyurduğunu delil getirmektedir. Veled-i zina gerekli olan diğer şartları taşıması durumunda imamlık yapabileceğini savunmuştur.²⁵⁹ Burada Hz. Âişe (r.anha), rivayetin içeriğinin kendisinden daha kuvvetli bir delile yani ayetin genel ifadesine aykırı olması nedeniyle sahih olmayacağını belirterek karşı çıkmıştır.²⁶⁰

12. Sâd b. Ebî Vakkas vefat ettiği zaman, Hz. Âişe (r.anha): “*Onu mescide koyun ve namazı kılın*” demişti. İnsanlar bunu yapmaktan çekinmişlerdir. Bunun üzerine Hz. Âişe (r.anha): “*Resûlullah (s.a.v.) Beyzâ'nın iki oğlu Süheyl ve kardeşinin namazını mescidde kıldı*”²⁶¹ diyerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetinden delil getirmiştir. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre mescidde cenaze namazını kılmak caiz olduğunu bildirmektedir.

13. Gözlerinin rahatsız olduğundan dolayı, doktor birkaç gün sırtüstü yatmasını tavsiye eden Abdullah b. Abbâs (r.a.), Hz. Âişe (r.anha) ve diğer sahabilere danışır. Bu hususta ona izin vermediler ve Hz. Âişe (r.anha): “*O günlerde ölecek olsan namazlarını ne yapacaksın, hiç*

²⁵⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/187; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/140; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/600.

²⁵⁵ Buhârî, “Ezân”, 54; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/248; Dahîl, *Mevsuatü Fıkhî Âişe*, s. 173.

²⁵⁶ Ebû Dâvûd, “İtk”, 13.

²⁵⁷ En'am 6/164; İsrâ 17/15; Fâtır 35/18; Zümer, 39/7; Necm 53/38.

²⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/163; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/301.

²⁵⁹ Buhârî, “Ezân”, 54; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/107; Beyhakî, *es-Sünen*, 10/99; Zerkeşî, *el-İcâbe*, s.108

²⁶⁰ Habergeçiren, Ömer Faruk, *Hz. Âişe'nin Fıkhî Görüşleri*, s. 49.

²⁶¹ Müslim, “Cenâiz”, 99; Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 54; Tirmizî, “Cenâiz”, 44; Nesâî, “Cenâiz”, 70; Muvatta, “Cenâiz”, 22; Tahâvî, *Şerh-u Meâni'l-Âsâr*, 1/492.

düşündün mü?” dedi.²⁶² Rahatsız olan kimsenin yatarak, imâ ile namaz kılamayacağını bildirmektedir.

Oruç Konusunda Görüşleri ve Fetvaları

1. Hz. Âişe (r.anha)’ye cünüp olarak sabahlayan kimsenin oruç tutup tutmayacağı sorusu sorulduğunda, şöyle cevap verir: “*Resûlullah ihtilam dışında bir sebeple cünüp olarak sabahlar, sonra oruç tutardı.*”²⁶³ Hz. Âişe (r.anha), cünüp kimsenin oruç tutacağını, bu durumdan temizlenmenin orucun şartlarından olmadığını bildirmiştir.

2. Hz. Âişe (r.anha), eğer Ramazanda oruç tutamadığı günlerinin kazasını ertesi sene Şa’ban ayında tutabileceğini bildirerek, kendisinin de böyle yaptığını söylemektedir.²⁶⁴

3. Hz. Âişe (r.anha)’nin kaza orucunun zıhar kefaretinde olduğu gibi, arka arkaya kesintisiz olarak tutulması gerektiği görüşünde olduğu nakledilmektedir.²⁶⁵

4. Hz. Âişe (r.anha)’ye göre yolcunun oruç tutması caizdir. Hz. Âişe (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)’in bir sahabinin bu konuyla ilgili sorusuna, “*Dilersen tut, dilersen tutma*”²⁶⁶ dediğini bildirmiştir. Kendisinin de seferde oruç tuttuğu bildirilmektedir.²⁶⁷ Dilerse tutabileceği, dilemese de tutmayabileceği görüşünü bildirmektedir.

5. Hz. Âişe (r.anha), Ramazanda yolculuğun mekruh olduğu görüşündedir. Çünkü yolcu orucunu bozmak zorunda kalabilir. Ramazan ayında yola çıkacak olanlara, çıkmayıp beklemelerini söyleyerek, eğer kendisi seferde olduğu halde Ramazan ayı girerse mutlaka ikamet edeceğini bildirmiştir.²⁶⁸

6. Hz. Âişe (r.anha)’den Şaban ayının otuzuncu günü yani şek günü hakkında soru sorulur. O: “*Şabandan bir gün oruç tutmak bana Ramazandan bir gün oruç yemiş olmaktan daha sevimlidir*”²⁶⁹ diye cevap vermiştir. Hz. Âişe (r.anha) bu şek günü tutulan oruç, eğer Ramazan günü olduğu ortaya çıkarsa, ondan sayılacağını bildirmektedir.

7. Hz. Âişe (r.anha) visal orucu hakkında, sahabilerin Hz. Peygamber (s.a.v.)’e visal orucunu kendisinin tuttuğunu söylemeleri üzerine “*Ben sizin gibi değilim. Çünkü Rabbim beni doyurur ve içirir*”²⁷⁰ buyurduğunu naklederek, bundan nehyettiğini bildirmiştir. Bu konu ile

²⁶² Beyhakî, *es-Sünen*, 2/309; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/381-382.

²⁶³ Buhârî, “Savm”, 22; Müslim, “Siyâm” 78; Ebû Dâvûd, “Savm”, 36; Tirmizî, “Savm”, 63; Muvatta, “Siyâm”, 10; Darimî, “Savm”, 22.

²⁶⁴ Buhârî, “Savm”, 39; Müslim, “Siyâm”, 151; Tirmizî, “Savm”, 66; Ebû Dâvûd, “Savm”, 40; Muvatta, “Siyâm”, 54.

²⁶⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/82.

²⁶⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/280.

²⁶⁷ Tahâvî, *Şerh-u Meâni’l Âsâr*, 2/70.

²⁶⁸ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 4/270; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/19.

²⁶⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/125.

²⁷⁰ Buhârî, “Savm”, 47.

ilgili Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşünü nakleden bir rivâyette, visal orucunu kerih gördüğü ve “...Akşamı kadar orucu tam tutun...”²⁷¹ ayetini delil olarak kullandığı zikredilmektedir.²⁷²

8. Hz. Âişe (r.anha) oruçlunun ağzını çalkalamasında bir beis görmemiştir.²⁷³

9. Hz. Âişe (r.anha)'den, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oruçlu iken eşleriyle mübaşeretle bulunup bulunmadığı hakkında soru sorulur. O: “Evet, lakin o sizin aranızda nefisine en hâkim olanınızdır”; “Resûlüllah oruçlu olduğu halde hanımlarını öperdi”²⁷⁴ diye cevap verdi. Öpme ve dokunmanın orucu bozmayacağı görüşündedir. Bu durumda da ihtiyata göre davranmalarını bildirerek, nefis ve arzularına hakim oldukları durumda eşlerini öpebileceklerini söylemektedir. Oruçlu iken hanımından neyin haram olacağını soran birisine de ilişkinin haram olacağını bildirmiştir.²⁷⁵

10. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre fecirden önce oruca niyet etmeyen kimsenin orucu geçerli sayılmayacağı görüşündendir.²⁷⁶

Zekât Konusunda Görüşleri ve Fetvaları

1. Hz. Âişe (r.anha), kadınların, süs eşya ve takıları için zekât verilmeyeceği görüşündedir. Kardeşi Muhammed (r.a.)'in yetim kızlarını terbiyesine almış, onları kendisi himaye ediyordu. Kızların kendi mülklerinde zinetleri vardı. Hz. Âişe (r.anha) bu zinetler için zekât vermiyordu.²⁷⁷

2. Yetimin mallarından ise zekat verileceği görüşündedir. Hz. Âişe (r.anha)'nin kardeşlerinin oğullarını yetim olarak odasında barındırdığı ve onların mallarının zekâtlarını verdiği, mallarını onlar adına işleteceklere verir olduğu bilinmektedir.²⁷⁸

3. Hz. Âişe (r.anha), çocuğun ve akıl hastasının malından da zekat verilmesi gerektiğini bildirmiştir.²⁷⁹

Hac Ve Umre Konusunda Görüşleri ve Fetvaları

²⁷¹ Bakara 2/187.

²⁷² İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/331.

²⁷³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/297.

²⁷⁴ Buhârî, “Savm”, 23,24; Müslim, “Siyâm”, 62-65; Ebû Dâvûd, “Savm”, 33; Tirmizî, “Savm”, 31; Muvatta, “Siyâm”, 14-16; Darimî, “Tahâret”, 81.

²⁷⁵ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/422.

²⁷⁶ Tirmizî, “Savm”, 33; Nesâî, “Siyâm”, 67; İbn Mâce, “Siyâm”, 26; Muvatta, “Siyâm”, 5.

²⁷⁷ Muvatta, “Zekât”, 10.

²⁷⁸ Muvatta, “Zekât”, 13.

²⁷⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/40; Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, s. 191.

1. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre Safa ve Merve arasında say yapmak Haccin rükünlerindedir (farzlarındandır). Urve b. Zubeyr, Safa ve Merve arasında sa'y yapmanın gerekli olmadığını, yapmamasında bir sakınca olmadığını düşünmüştür. Bu konuda Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşünü sorduğunda şu cevabı almıştır: “Ey Urve! Eğer senin dediğin gibi olsaydı âyetin ‘Bu ikisi arasında tavaf etmememizde bir günah yoktur’ şeklinde nâzil olurdu. Allah’ın: ‘Şüphesiz Safa ile Merve Allah’ın (dininin) nişanelerindedir’²⁸⁰ buyurduğunu görmüyor musun?” Hz. Âişe (r.anha): “Resûlullah (s.a.v.) bu iki tepenin arasında sa'y yapmıştır. Bu nedenle hiçbir kimsenin bu ikisinin arasında sa'y yapmayı terk etmesi uygun değildir”²⁸¹ demektedir. Hz. Âişe (r.anha), bu ifadeleriyle nassın zâhirînden anlaşılmanın alınması gerektiğini belirtmiştir.²⁸²

Safa ve Merve arasında sa'y yapmak üç mezhebe göre de farzdır. Hanefilere göre ise vaciptir.²⁸³

2. Hz. Âişe (r.anha): “Kabe'yi tavaf etme, (şeytanlara) çakıl taşları atma ve Safa ile Merve arasında sa'y etme (vecibeleri) ancak Allah'ın anılmasını devam ettirmek için konulmuştur!”²⁸⁴ demektedir. Bunların hepsi haccın menâsiklerinden, yani hac ile ilgili ibadetlerden olduğunu bildirerek, manevi boyutunu anlatmaktadır. Bu ve bunun gibi rivayetler hacle ilgili hükümlere delalet etmektedirler.

3. Hz. Âişe (r.anha), ihramlı kimse Beytullah'ı tavaf etmedikçe ihramdan çıkamaz demiştir.²⁸⁵

4. Hz. Âişe (r.anha), Hicr'de de, Beyt'te de namaz kılınabileceğini, bunda bir fark olmadığını bildirmektedir.²⁸⁶

5. Hz. Âişe (r.anha)'ye, bir av hayvanı kendisi için avlanmamışsa bu ona (yemesi) helâl olup olmayacağı hakkında sorulur. Hz. Âişe (r.anha) şöyle cevap verir: “O, (ihram müddeti) on gündür. İçinde bir rahatsızlık ya da şüphe varsa bırakıver (yeme).”²⁸⁷ Hz. Âişe (r.anha) şüpheli durumlarda onun terk edilmesini elzem görmüştür.

²⁸⁰ Bakara 2/158

²⁸¹ Buhârî, “Hac”, 79; Müslim, “Hac”, 43; İbn Mâce, “Menâsik”, 43; Muvatta, “Hac”, 129.

²⁸² Kahraman, Abdullah, “Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hz. Aişe”, s. 80.

²⁸³ Cezirî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 2/913-914.

²⁸⁴ Ebû Dâvûd, “Manâsik”, 50; Tirmizî, “Hac”, 64; Darimî, “Menâsik”, 36; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/139.

²⁸⁵ Muvatta, “Hac”, 101.

²⁸⁶ Muvatta, “Hac”, 105.

²⁸⁷ Muvatta, “Hac”, 85.

6. Hz. Âişe (r.anha)'ye ihramlının vücudunu kaşayıp kaşyamayacağı hakkında soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha), kaşımada bir sakıncanın olmadığını bildirerek, buna izin vermiştir.²⁸⁸

7. Hz. Âişe (r.anha)'ye veda tavafını yapmadan hayız olan hanımın durumu hakkında soru sorulur. Veda tavafını yapmadan hayız olan kimse bu durumda ordan ayrılacağını bildirir.²⁸⁹ Çünkü veda tavafı vacibtir. Ay hali ve nifas halindeki kadınların üzerinden bu vaciblik düşer yani sakıt olur yapmazlar.

Hz. Âişe (r.anha) kadınlar ile beraber haccettiğinde, kadınların hayız olacaklarından endişelendiği için yevm-i nahirde (kurbanın birinci günü) hemen onlara öncelik tanıyarak ifâza tavaflarını yaptırdığı, hayız olan kimselere de veda tavafını yaptırmadan Mekke'den ayrıldıkları bildirilir.²⁹⁰ İfâza (Ziyâret) tavafı farzdır. Bu tavafı yapması gerekir, hayızlı ve nifaslının üzerinden de düşmez. Bu nedenle de Hz. Âişe (r.anha) bu tavafı yaptırmada acele etmiştir.

8. Hz. Âişe (r.anha) hayızlı birisinin Kabe'yi tavaf etmesinin haram olduğunu bildirmiştir. Çünkü kendisi hayızlı iken Hz. Peygamber (s.a.v.), tavaf hariç bütün hac menâsiklerini yerine getirebileceğini buyurmuştur.²⁹¹ Böylelikle hayızlının tavaf hariç bütün hac menâsiklerini yerine getirebileceğini anlatmıştır.

9. Hz. Âişe (r.anha), umreyi yaptıktan sonra hacceden, hedy bulamayan kimse, hac için ihrama girdiği günle arefe günü arasında oruç tutacağını bildirmektedir. Bu günlerde tutmaz ise, Mina günlerinde tutar demektir.²⁹² Bu da teşrik günlerinde oruç tutulabileceği görüşünde olduğunu bildirmektedir.²⁹³ Teşrik günleri kurban bayramının ilk gününden sonraki üç güne denilir.

10. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre, "...Güvende olduğunuz zaman hacca kadar umreyle faydalanmak isteyen kimse, kolayına gelen kurbanı keser"²⁹⁴ ayetinde belirtilen hedy kurbanı bir bedene yani büyük baş hayvandır.²⁹⁵ Dolayısıyla ona göre, hac ve umre ibadetini birlikte (temettu veya kıran haccı) yapan kimsenin hedy kurbanı olarak bedene kesmesi gerekir.

11. Hz. Âişe (r.anha) anlatıyor: "*Biz (kadınlar) ihramlı olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'le beraber iken, binekliler bize uğradı. Onlar tam hizamıza gelince, herbirimiz cilbabını*

²⁸⁸ Muvatta, "Hac", 93.

²⁸⁹ Müslim, "Hac", 381.

²⁹⁰ Muvata, "Hac", 227.

²⁹¹ Buhârî, "Hac", 25; Muvatta, "Hac", 224; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/476.

²⁹² Muvatta, "Hac", 255.

²⁹³ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/81.

²⁹⁴ Bakara 2/196.

²⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/181.

başından yüzünün üzerine sarkıtıverirdi. Bizi geçtiler mi tekrar kaldırırdık"²⁹⁶ diyerek kadınların fitneye sebep açmamaları için ihramlı iken de bunun gibi durumlarda yüzlerine baş örtüsünü sarkıtarak kapatmasında bir zarar olmadığını bildirmiştir.

12. Hz. Âişe (r.anha), yanındaki muhatabı olan olan ihramlı kadına, yüzüne örtü örtünmemesini ve zağferân ve aspur (yalancı safran) ile boyanmış elbise giymemesini söylemiştir. Kendisi de ihramlı iken sarı boyalı elbiseler giymiştir. Bir de, ihramlı kadın için zinet takmada, siyah elbise giymede, gül rengi boya ile boyanmış elbise ve ayakkabı (mest) giymede bir mahzur görmemiştir.²⁹⁷ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ihramlı kadınlara mest giymesine izin verdiğini de bildirmiştir.²⁹⁸

13. Hz. Âişe (r.anha)'ye ihramlı bir kimsenin parasını saklamak amacıyla beline kemer veya kuşak bağlayıp bağlamayacağı hakkında sorulur. Hz. Âişe (r.nha) "Paranı dilediğin şekilde muhafaza et"²⁹⁹ diye cevap vermiştir. İhramda olan birisi kemer veya kuşak takabilir demektedir.

14. Hz. Âişe (r.anha), ihramlı kimsenin ihramdan önce koku sürünmesinde bir sakınca görmemiştir. Çünkü kendisi ihramdan önce Hz. Peygamber (s.a.v.)'e koku sürmüştür. Bu koku insan vücudunda kalırsa bir şey olmayacağını bildirmiştir.³⁰⁰

15. Hz. Âişe (r.anha)'ye temettu haccına dair soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte sadece hacca niyet ederek yola çıktıklarını, sonra da bunu umreye çevirdiklerini bildirir.³⁰¹

Aile Hukuku Konusunda Görüşleri ve Fetvaları

Hz. Âişe (r.anha)'ye ibadet konularından sonraki en çok sorulan sorular karı koca ilişkisi, aile içi konular hakkında olmuştur.

1. Hz. Âişe (r.anha)'den, Sa'd İbn Hişam (r.a.), kendini dünyadan çekip, kadınlarla evlenmeksizin bekar kalarak, kendini tamamen Allah'a vererek yaşamının hükmünü sormuştur. Hz. Âişe (r.anha), böyle yapmamasını söylemiştir. Buna delil olarak şu ayeti getirmiştir: "*Andolsun, senden önce de peygamber gönderdik. Onlara da eşler ve çocuklar verdik. Allah'ın izni olmadan hiçbir peygamber bir mucize getiremez. Her ecelin (vadenin) bir*

²⁹⁶ Ebû Dâvûd, "Menâsik", 34; İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef*, 1/182; Beyhakî, *es-Sünen*, 5/47.

²⁹⁷ Buhârî, "Hac", 23; İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/143.

²⁹⁸ Ebû Dâvûd, "Menâsik", 33; Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 95.

²⁹⁹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/410; Beyhakî, *es-Sünen*, 5/111.

³⁰⁰ Buhârî, "Hac", 18, "Libâs", 73; Müslim, "Hac", 31-33; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 11; Tirmizî, "Hac", 77; Nesâî, "Hac", 41; Muvatta, "Hac", 17; Darimî, "Menâsik", 22.

³⁰¹ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 3/440.

yazısı vardır”³⁰² diye Kur’an ayetinden delil getirerek ictihad yapmaktadır. Bir diğer rivayette de “*Andolsun, Allah’ın Resülünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman ve Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır*”³⁰³ ayetini okuyarak bu ayetlerden tebettülün yasaklandığını istinbat etmiştir.³⁰⁴ Başka bir rivayette gelen benzeri bir soruya da evlilik için Hz. Peygamber (s.a.v.)’in: “*Nikâh benim sünnetimdir, bundan yüz çeviren benden değildir*”³⁰⁵ buyurduğunu söyleyerek evlenmenin sünnet olduğunu açıklamıştır.

2. Hz. Aîşe’ye göre velinin izni olmadan kıyılan nikâh sahih değildir. Velinin izninin olması şarttır. Aynı zamanda kadın velayet yetkisine dayanarak başkasını da evlendiremez. Evleneceklerin rızası da alınması gerekir.³⁰⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) “*Herhangi bir kadın velilerinin izni olmaksızın nikâhlanırsa o nikâh geçersizdir*” der. Resûlullah: “*O nikâh geçersizdir*” lafzını üç defa tekrar eder. Devamla: “*Eğer kocası zıfaf yaptıysa, kadının fercinden helal addetmiş olması sebebiyle mehir kadınıdır. Eğer (veliler) ihtilafa düşerlerse, sultan velisi olmayanların velisidir*”³⁰⁷ dediğini delil göstererek velinin izninin alınmasının nikâhın şartı olduğunu söylemiştir.³⁰⁸

Diğer bir rivayette Hz. Âişe (r.anha), kardeşi Abdurrahman (r.a.)’ın kızı Hafsa (r.anha)’yı babası şehir dışında bulunduğu bir zamanda Münzir b. Zübeyr (r.a.) ile evlendirir. Abdurrahman (r.a.) dönünce de Hz. Âişe (r.anha)’ye “Benim durumumda olan bir kimsenin kızları hakkında böyle mi fetva verilir?” der. Hz. Âişe (r.anha) de ona “Münzir (r.a.)’i kabul etmiyor musun? Allah’a yemin olsun ki (daha iyisini bulamazsın) kızının evlenmesini kabul edeceksin” der.³⁰⁹ Hz. Âişe (r.anha)’nin bu davranışı ile, velinin izni hakkındaki görüşü askıda kalmıştır.

3. Hz. Âişe (r.anha)’ye göre nikâhın sahih olabilmesi için iki adil şahit olmalıdır.³¹⁰

4. Hz. Âişe (r.anha)’ye göre ikrah ile yapılan boşama geçersizdir. Buna delil olarak kendisinden riavayet edilen, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in: “*Zorlanma altında ne boşamak ne de*

³⁰² Ra’d 13/38.

³⁰³ Ahzâb 33/21.

³⁰⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/80-81; Tahmaz, Abdülhamid, *es-Seyyidetü Âişe*, s.193.

³⁰⁵ Buhârî, “Nikâh”, 1.

³⁰⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/404; Kahraman, Abdullah, “Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hz. Aîşe”, s. 82.

³⁰⁷ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 20; Tirmizî, “Nikâh”, 14; İbn Mâce, “Nikâh”, 15; Darimî, “Nikâh”, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/165.

³⁰⁸ Alkış, Alparslan, Bilik, Mahmut, “Hz. Aîşe’nin Rivayet ve İctihadları”, s. 122.

³⁰⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/457; Beyhakî, *es-Sünen*, 7/183.

³¹⁰ Dahîl, *Mevsuatu Fikhi Âişe*, s. 506.

köle ve cariyeyi azat etmek olabilir”³¹¹ buyurduğunu delil getirir. İkraha ile yapılan boşanmanın geçersiz olduğuna göre ikrah ile yapılan evlenmeyi de geçersiz saymaktadır.³¹²

5. Hz. Âişe (r.anha)’ye göre zina eden kimselerin birbirleriyle evlenmesi haramdır. Bu durumun yaygın hale gelmemesi için önlem olarak bu hükmü vermiştir.³¹³

6. Süt akrabalığını meydana çıkaracak emzirme sayısı hususunda Hz. Âişe (r.anha)’den iki tane rivayet nakledilmektedir.

Birinci rivayete göre haramlığın meydana gelmesi için beş emme yeterlidir demektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in Sehle bint Süheyl (r.anha) üvey oğlu olan Selim’i beş defa emzirmesini emrettiğini delil olarak alır.³¹⁴

İkinci rivayete göre ise on defa emzirmeden dolayı haramlık sabit olur demektedir.³¹⁵ Buna örnek olarak, Hz. Âişe (r.anha), Abdullah b. Ömer (r.a.)’in oğlu Salim memede iken, kız kardeşi Ümmü Gülsüm (r.anha)’ün yanına gönderip ona: “*Bu çocuğu on defa emzir de büyüyünce yanıma girebilsin*” der. Ama Ümmü Gülsüm (r.anha) onu ancak üç defa emzirdikten sonra hastalanır, bir daha emzirmez. Ümmü Gülsüm (r.anha) on defa emzirmediği için, Hz. Âişe (r.anha)’nin yanına mahrem olarak girememesi de bu görüşte olduğunu da bildirmektedir.³¹⁶ Hz. Âişe (r.anha)’nin sağlam olan görüşüne göre beş emmek ile süt kardeşliği meydana gelmektedir.

7. Hz. Âişe (r.anha) süt emme çağını geçen kişilerin de süt emmesiyle aralarında süt akrabalığının oluşacağı görüşündedir. Bunun dayanağı olarak Sehle bint Süheyl (r.anha)’in üvey oğlunu emzirdiğini delil getirmektedir.³¹⁷ Kendisi de, erkek kardeşlerinin ve kız kardeşlerinin kızlarına, kendilerini görmek ve yanlarına girmek isteyenleri ileri yaşta da olsalar en az beş defa emzirmelerini emrederdi.³¹⁸ Hz. Âişe (r.anha), “*Neseb (doğumla) cihetinden haram olanı, süt emzirmeden de haram sayınız*” demiştir.³¹⁹

³¹¹ Ebû Dâvûd, “Talâk”, 8.

³¹² Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, 167.

³¹³ Aşık, Alparslan, Bilik, Mahmut, “Hz. Aişe’nin Rivayetleri ve İçtiHADları”, s. 123.

³¹⁴ Muvatta, “Rada’”, 12.

³¹⁵ Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 10.

³¹⁶ Muvatta, «Rada’», 7.

³¹⁷ Müslim, “Radâ”, 26.

³¹⁸ Muvatta, “Radâ”, 7; Erul, Bünyamin, *Sahâbenin Sünnet Anlayışı*, s. 351.

³¹⁹ Buhârî, “Nikâh”, 22; Müslim, “Radâ”, 2; Muvatta, “Radâ”, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/33; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/549.

8. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre sütün dolayı haramlık erkek için olup kadın için değildir. Hz. Âişe (r.anha)'nin yanına kız kardeşlerinin süt oğulları ile erkek kardeşlerinin kızlarının süt oğulları girerdi. Ama erkek kardeşlerinin hanımlarının emzirdiği erkekler girmezdi.³²⁰

9. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre “Eğer, (velisi olduğunuz) yetim kızlar hakkında adaletsizlik etmekten korkarsanız...”³²¹ ayeti, velisinin himayesinde bulunan yetim bir kız hakkında nazil olmuştur. Velisi bu kızın malına ve güzelliğine rağbet ediyor, mihrinde adil davranmıyordu. Bu ayetle velilerin, en yüksek emsal mihri vermedikçe onlarla evlenmeleri yasaklanmıştır. Aynı şekilde diğer bir ayette “...Kitapta kendilerine (verilmesi) farz kılınan (miras)ı vermediğiniz ve evlenmek istediğiniz yetim kızlara, zavallı çocuklara ve yetimlere adil davranmanıza dair, size okunmakta olan ayetler de bunu açıklıyor”³²² denilmektedir. Hz. Âişe (r.anha) bu ayetin de yetim bir kız hakkında nazil olduğunu söylemektedir. Velisi, çirkinliğinden dolayı onunla evlenmek istemiyor, malında kendisine ortak olmasın diye başkasıyla da evlendirmiyordu. Allah bu ayeti indirerek velilere yetim kızlarla evlenmelerini yahut onları başkalarıyla evlendirmeyi emrettiğini bildirmektedir.³²³

10. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre mut'â nikahı, hükmü nesh edilen ve yapılması caiz olmayan haram işlerdendir. Hz. Âişe (r.anha)'ye kadınlara mut'a nikahı ile nikahlanmanın hükmü soruldu. Hz. Âişe (r.anha), “Ancak eşleri ve ellerinin altında bulunan cariyeleri bunun dışındadır. Onlarla ilişkilerinden dolayı kınanmazlar. Kim bunun ötesine geçmek isterse, işte onlar, haddi aşanlardır”³²⁴ ayetini delil getirerek, eşlerinin ve cariyelerinin dışındaki hanımları isterlerse haddi aşmış olacağını bildirerek, bundan nehyetmiştir. Mut'â nikahının Kur'an'da bulunmadığını ve açık bir iffetsizlik olduğuna işaret etmektedir.³²⁵

11. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre bir defada üç talâkla boşanılan kadın bâin talâkla boşanmış sayılır.³²⁶

12. Hz. Âişe (r.anha)'ye bir adamın karısına yaklaşmamak üzere yemin (îla) ettiği ve kadının yanına uğramadan, kadını beş ay terk ettiği anlatılır. Hz. Âişe (r.anha), yapılan muâmelenin nasslarda yer alan boşanma hükümlerine aykırı olduğunu bildirerek, “Boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır”³²⁷ ayetini delil getirmiştir.

³²⁰ Muvatta, “Rada”, 9.

³²¹ Nisâ 4/3.

³²² Nisâ 4/127.

³²³ Buhârî, “Nikâh”, 44.

³²⁴ Mü'mimûn 23/6,7.

³²⁵ Beyhakî, *es-Sünen* 7/206; Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 159.

³²⁶ Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, s. 321.

³²⁷ Bakara 2/229.

Ayrıca Kur'ân'da boşanma konusunda yer alan hükümlerden biri olan İlä'nin yani bir erkeğin kadınına yaklaşmak için yemin etmesi, bu kişi tarafından kötüye kullandığını ve kadını mağdur duruma bıraktığını ifade etmiş, Kur'ân'da bildirilen hükme uymasını isteyerek tepkisini ortaya koymuştur.³²⁸

13. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre, yemin olmadan kocanın yaklaşmama sözü, îlä olarak değerlendirilmez. İlä'nin bir yemin olduğunu, yemin anlamına gelen kelimeler kullanılmadan yapılan yaklaşmama sözü, sadece bir vaad/sözverme olacağını ve kişi için bağlayıcı nitelik taşımayacağını bildirmektedir.³²⁹

14. Hz. Âişe (r.anha)'ye, karısını üç defa boşayan kimsenin, tekrar karısını nikahına alabilmesi için, başka birisiyle evlenip de zifafa girmeden boşamasının yeterli olup olmayacağı hakkında soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha), ikinci kocasıyla birleşmeyince kendisine nikâhlayamaz demiştir.³³⁰ Üç talak ile karısını boşayan adam, tekrar aynı kadını nikahına alabilmesi için, kadın bir başkası ile evlenmedikçe ve onunla zifafa girmedikçe kendisine helal olmayacağını bildirmektedir.

15. Hz. Âişe (r.anha)'ye kocanın evliliği sürdürmeyi veya boşanmayı karısının seçimine bırakmasının hükmünü, bunun talâk sayılıp sayılmayacağı sorulur. Hz. Âişe (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendilerini bu durumda muhayyer bıraktığını ve onu talâk saymadıklarını bildirmiştir.³³¹ Muhayyer bırakılan kadın, kocasıyla evliliği sürdürmeyi seçerse de bu muhayyer bırakmanın talâk sayılmayacağı görüşünde olduğunu bildirmektedir.

16. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre zifafa girmeden boşayan kadının iddeti yoktur.³³²

17. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre Ümmü veled efendisinin vefatından sonra beklemesi bir hayız müddetidir. Bu onun iddeti değil sadece rahminin temizlenmesi için olduğunu bildirmiştir.³³³

18. Hz. Âişe (r.anha)'den, hamile olarak kocasından dul kalan bir kadın, kocasının ölmünden hemen sonra doğum yaparsa, onun iddeti hakkında sormuşlardır. Hz. Âişe (r.anha), doğum zamanına kadar iddet bekleyeceğini bildirerek, Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde bu

³²⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/132; Beyhakî, *es-Sünen*, 7/378.

³²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/25.

³³⁰ Muvatta, "Nikâh", 18; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/67.

³³¹ Buhârî, "Talâk", 5; Müslim, "Talâk", 24-25; Ebû Dâvûd, "Talâk", 12; Nesâî, "Nikâh", 2; Tirmizî, "Talâk", 4; İbn Mâce, "Talâk", 20; Darimî, "Talâk", 5, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/202, 205, 240.

³³² Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, s. 447.

³³³ Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, s. 449.

şekilde dul kalan bir kadının üç gün sonra doğum yaptığını ve sonradan başka bir nikâh için müsaade aldığını nakletmiştir.³³⁴

19. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre, Kur'ân'da boşanan kadının üç kurû müddeti beklemesi gerektiğini bildiren ayet temizlik (süresi) halidir demektedir.³³⁵

20. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre boşama iddeti bekleyen kadınların nafakası ve meskeni temin edilmesi iddet müddeti bitinceye kadar boşayan adama aittir. Hz. Âişe (r.anha) "...*Apaçık bir hayasızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar...*"³³⁶ ayetinin umumunu alarak bâin olarak boşanmış bulunan kadının iddeti bitinceye kadar nafaka ve mesken hakkının bulunduğu görüşüne delil getirmektedir.³³⁷

21. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre vefat iddeti bekleyen kadınların kocalarının evlerinde durmaları zorunlu olmadığı görüşündedir. Damadı Talha b. Ubeydullâh vefatından dolayı iddet beklerken kız kardeşi ile beraber hac veya umreye beraber gittiği bilinmektedir.³³⁸ Burda iddet bekleyen kimsenin yola çıkması ve hacca gitmesi de söz konusu olmaktadır.

22. Hz. Âişe (r.anha), kocası hanımını ölüm hastalığı sırasında üç talakla boşadığında, kadın iddet müddetini tamamlayıncaya kadar varis olabileceğine hükmetmiştir. Çünkü bu durum neticesinde kadının mağdur duruma düşecek olmasından dolayı kadının menfaatini gözetmektedir.³³⁹ Bu şekilde hüküm vermesinin sebebi, kadınları yapılacak olan haksızlıktan korumayı ve böyle bir kötü niyetli kişilerin bu niyetlerini önlemeyi amaçlamıştır.

23. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre kadın çocuğun hem şahsı hem de malı üzerinde velayet yetkisine sahiptir.³⁴⁰ Bu görüşünde de Hz. Âişe (r.anha), bazı ayet ve hadislerle dayanmıştır. O, yetimlerin gözetilmesi ve onlara iyi muamele edilmesini emreden ayetindeki³⁴¹ ifadenin kadın erkek her müslümanı kapsadığını savunmaktadır. Dolayısıyla erkekler gibi kadınlar da çocukları himaye etme ve onların velayetini üstlenme yetkisine sahiptirler.³⁴² Hadis olarak da daha çok Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yetimleri gözetmeye teşvik eden ifadelerini delil olarak

³³⁴ Nedvî, Süleyman, *Asr-I Saâdet*, 3/415; Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.73.

³³⁵ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/487.

³³⁶ Talak 65/1.

³³⁷ Buhârî, "Talak", 41; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/146; Beyhakî, *es-Sünen*, 7/432.

³³⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 7/448; Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, s. 449.

³³⁹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/172; Alkış, Alpaslan, Bilik, Mahmut, "Hz. Aişe'nin Rivayetleri ve İctihadları", s. 129.

³⁴⁰ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 4/66, 10/377; Beyhakî, *es-Sünen*, 4/264.

³⁴¹ Bakara 2/220.

³⁴² Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, s. 601.

almıştır. Bu ifadelerin bir kısmında cinsiyet belirtilmeden kadın erkek herkes yetimleri gözetmeye teşvik edilirken bir kısmında açıkça kadınlar zikredilmektedir.³⁴³

24. Hz. Âişe (r.anha)'ye, himayesinde olan yetimin malından yenip yenilmeyeceği hakkında soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha), "...(*Velilerden*) kim zengin ise (*yetim malından yemeğe*) tenezzül etmesin. Kim de fakir ise, aklın ve dinin gereklerine uygun bir biçimde (*hizmetinin karşılığı kadar*) yesin..."³⁴⁴ ayetini delil getirerek, yetimin velisi muhtaç ise ihtiyaç karşılığında onun malından faydalanabileceğini bildirir.³⁴⁵ Rasûlullah (s.a.v.)'ın: "*İnsanın yediği şeylerin en temizini kendi kazancından olanıdır ve kişinin çocuğu onun kazandıdır*"³⁴⁶ buyurduğunu bildirdi.

25. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre hamilelik süresi en fazla iki yıldır. Kendisinden "*Çocuk annesinin karnında iki yıldan fazla, ip eğirmede kullanılan yumrunun dönmesi kadar dahi olsa kalmaz*"³⁴⁷ şeklinde rivayet gelmektedir.

Helal ve Haram Konularında Görüşleri ve Fetvaları

1. Hz. Âişe (r.anha)'ye, Mecûsîler'in kendilerine ait bayramlarında pişirdikleri yiyeceklerden müslümanlara ikram ettiklerinde, bunların yenilip yenilmeyeceği hakkında sorulmuştur. Hz. Âişe (r.anha), o gün için kesilen hayvanların etlerinden yapılan yemeklerinden yenilmeyeceğini ancak meyvelerden yenilebileceğini bildirmiştir.³⁴⁸ Hz. Âişe (r.anha)'nin vermiş olduğu bu fetvâda, sorulan mesele ile Kur'ân'da yer alan, Allah'tan başka adına kesilmiş hayvanın haram olduğuna dair³⁴⁹ ayet arasındaki illet benzerliğini dikkate almış ve bu hükme varmıştır.

2. Hz. Âişe (r.anha)'ye, azı dişli yırtıcı hayvanlar ve pençeli kuşların yenilmesinin haram olup olmadığı konusunda soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha), "*De ki: "Bana vahyolunan Kur'ân'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti –ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış*

³⁴³ Bkz. Buhârî, "Talâk", 25, "Edeb", 24; Müslim, "Zühd", 42; Ebû Dâvûd, "Edeb", 121, 123; Tirmizî, "Birr", 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/29.

³⁴⁴ Nisâ 4/6.

³⁴⁵ Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 3/597; Suyûtî, *el-İtkan*, 2/435.

³⁴⁶ Ebû Dâvûd, "Buyû", 77; Nesâî, "Buyû", 1; İbn Mâce, "Ticâret", 1; Darimî, "Buyû", 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/220.

³⁴⁷ Dârekutnî, *es-Sünen*, 4/499; Beyhakî, *es-Sünen*, 7/728.

³⁴⁸ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/126.

³⁴⁹ Bkz. Bakara 2/173; En'âm 6/145.

*bir şey bulamıyorum...*³⁵⁰ âyetini okuyarak âyette yer alan şeyler haricindekilerin mübah olduğuna işaret etmiştir.³⁵¹

3. Hz. Âişe (r.anha)'ye eşek etinin yenilip yenilmeyeceği sorulduğunda, “*De ki: “Bana vahyolunan Kur’ân’da..., haram kılınmış bir şey bulamıyorum...*”³⁵² âyetini okuyarak cevap verdi.³⁵³ Eşek etinin yenilmesinin ayette yasaklanmadığını açıklayarak, onun etinin mübah olduğunu bildirmiştir.

4. Hz. Âişe (r.anha)'ye bir kadın gelerek peynir yemenin hükmünü sorar. Hz. Âişe (r.anha): “*Şayet sen peynir yemiyorsan getir ben yiyeyim*”³⁵⁴ cevabını vererek, delil olarak yukarıdaki ayeti getirmektedir. Peynirin ise aksine bir delil bulunmadığını, dolayısıyla bu hükümle yola çıkarak onun haram olmadığını bildirmektedir.³⁵⁵

5. Hz. Âişe (r.anha), karganın yenmesinin caiz olmadığını bildirmektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) onu fasık olarak saymıştı diyerek onun temiz olmadığını bildirmiştir.³⁵⁶

6. Hz. Âişe (r.anha)'ye bir grup hanımlar, ortaya çıkan yeni içecekler hakkında soru sormaya gelmişlerdi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) hayatta iken bu içecekler yoktu. Sonradan yapılmaya başlamıştı. Bunları içmenin haram olup olmadığı konusunda insanlar tereddüde düşmüştü. Hz. Âişe (r.anha), bu içecekler eğer insanı sarhoş ediyorsa bundan uzak durmalarını, bir damla bile içmemeleri gerektiğini bildirmiştir. Bu sarhoş edecek olan şey ister yiyecek ister içecek olsun hükmün aynı olacağını da bildirmiştir. Eğer bu durum Hz. Peygamber (s.a.v.)'in devrinde ortaya çıkacak olsa bundan nehyedeceğini söylemiştir.³⁵⁷

7. Hayızlı ve cünüp olan kimselerin, önceden Kâbe'nin örtüsü olan kumaştan dikilmiş bir elbiseyi giyip giyemeyeceği hakkında Hz. Âişe (r.anha)'den sorulmuştur. Hz. Âişe (r.anha), Kâbe'nin örtüsü kendisinden çıkarıldıktan sonra onu cünüp olan veya hayız gören bir kimsenin giymesinde bir sakınca olmadığını, onu satıp parasını fakir ve yolda kalmışlara vermenin daha uygun olacağını bildirmiştir.³⁵⁸

³⁵⁰ En'âm 6/145.

³⁵¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/259.

³⁵² En'âm 6/145.

³⁵³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 4/260.

³⁵⁴ Beyhakî, *es-Sünen* 10/10.

³⁵⁵ Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, s. 571

³⁵⁶ Abdüurezzâk, *el-Musannef*, 4/519; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/400.

³⁵⁷ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/70; Dahîl, *Mevsuatu Fıkhi Âişe*, s. 148.

³⁵⁸ Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 146-147.

8. Hz. Âişe (r.anha)'ye bir ailede tavla bulunduğu bildirilir. Bunun üzerine, eğer o tavlayı evinizden çıkarmazsanız, ben sizi mahallemden çıkaracağım diye sinirlenmiştir.³⁵⁹ Bu durum, tavla gibi kumara götürecek olan oyunları oynamamaları ve aletlerini de evlerinde bulundurmamaları gerektiğini bildirmektedir.

Miras Konusunda Görüşleri ve Fetvaları

1. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre dayı, mirasçısı olmayan kimsenin mirasçısıdır.³⁶⁰ Dayı zevi'l-erhâm grunundandır. Yani ashab-ı ferâiz ile asabe grubuna dahil olmayan akrabalarıdır.³⁶¹ Varisi olmayan kimsenin, mirası zevi'l-erhâmdan olan dayıya verileceği görüşünü bildirmektedir.

2. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre dede, baba bulunmadığında, miras ve hacb etme konusunda, baba gibidir. Hatta, hangi taraftan olursa olsun kız ve erkek kardeşleri hacb eder.³⁶²

3. Hz. Âişe (r.anha)'ye göre iki kızını, oğul kızını ve oğul oğlunu mirasta ortak eder. İki kıza üçte iki pay verileceğini, geriye kalanını da ortak edeceklerini bildirmiştir.³⁶³

4. Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiğinde hanımları miras hisselerini talep etmeyi isterler. Bunun üzerine Hz. Âişe (r.anha) onlara Resûlullah (s.a.v.)'in: "*Bize varis olunmaz, bıraktığımız sadakadır!*" dediğini hatırlatarak onların bu niyetinden vazgeçirir.³⁶⁴

5. Hz. Âişe (r.anha), mirasın taksimi esnasında orada bulunan, ancak mirastan hakkı olmayan yakınlarla, yetim ve yoksullara da pay verileceğini ifade eden, "*Miras taksiminde (kendilerine pay düşmeyen) akrabalar, yetimler ve fakihler hazır bulunurlarsa, onlara da maldan bir şeyler verin ve onlara (gönüllerini alacak) güzel sözler söyleyin*"³⁶⁵ ayetinin mensuh olmadığını savunarak bunlara da bir miktar verileceğini bildirmiştir.³⁶⁶

Diğer Konularda Görüşleri ve Fetvaları

1. Zeyd'in Ümmü veledi Hz. Âişe (r.anha)'ye: "Ey mü'minlerin annesi! Ben Zeyd b. Erkam'a vadeli olarak 800 dirheme cariyemi sattım. Sonra da aynı cariyeyi ondan peşin olarak 600 dirheme satın aldım, üzerine de 800 dirhem yazdım" dedi. Hz. Âişe (r.anha): "*Ne kötü bir alım satım. Şüphesiz Zeyd'in Rasûlullah (s.a.v.) ile birlikteki cihadı boşa gidilmiştir. Ama tevbe*

³⁵⁹ Muvatta, "Rü'ya", 6.

³⁶⁰ Tirmizî, "Ferâiz", 12; Darimî, "Ferâiz", 27; Beyhakî, *es-Sünen*, 6/215

³⁶¹ Aktan, Hamza, "Zevi'l-Erhâm", *DİA*, 44/307.

³⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 29/180.

³⁶³ Darimî, "Ferâiz", 8; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 11/246-247; Beyhakî, *es-Sünen*, 6/230.

³⁶⁴ Buhârî, "Ferâiz", 3; Müslim, "Cihad", 51; Ebû Dâvûd, "Harac", 19; Muvatta, "Kelâm", 27.

³⁶⁵ Nisâ 4/8.

³⁶⁶ Dahîl, *Mevsuatu Fikhi Âişe*, s. 557; Kahraman, Abdullah, "Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hz. Aişe", s. 81.

ederse müstesna” karşılığını verdi. Kadın: “Eğer ben anapramı alsam da, fazlalığı geri versem ne dersin?” der. Hz. Âişe (r.anha) ona: “...*Kime Rabbinden bir öğüt gelir de, (o öğüte uyarak) faizden vazgeçerse artık önceden aldığı onun olur...*”³⁶⁷ ayetini okur.³⁶⁸ Hz. Âişe (r.anha), bu alışverişi Kur’ân ve sünnetin ruhuna aykırı geldiğini bildirerek, nassa dayanarak yol göstermiştir.

2. Hz. Âişe (r.anha) velâ hakkının köleye azad eden kimseye ait olduğu görüşündedir. Satıcı azad etme hakkının kendine ait olmasını şart koşsa bile şart batıl olacağını, satışın sahih olacağını bildirmiştir.³⁶⁹ Hz. Âişe (r.anha)’ye Berire adlı cariye mukatebe borcunu ödemeye yardımcı olmasını kendisinden istemişti. Hz. Âişe (r.anha) velâ şartının kendisine geçeceği şartıyla bunu yapacağını bildirir. Velâ hakkını vermeyeceğiz diye ısrar edince, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bildirir. “*Sen satın al, sonra âzad et. Velâ hakkı, âzâd edene aittir*”³⁷⁰ buyurur.

3. Hz. Âişe (r.anha), eğer müslüman bir kadın mü’minlere karşı bir kafire eman verecek olursa bu eman geçerlidir demektedir.³⁷¹

4. Hz. Âişe (r.anha)’den, hırsızlıkta el kesmenin nisabı hakkında soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında, hırsızın eli, bir deri kalkanın değerinden daha düşük bir eşya için kesilmediğini bildirerek, çalınan mal en az çeyrek (dörtte bir) dinar (üç dirhem) ve ondan fazla olması gerektiğini bildirmiştir.³⁷²

5. Hz. Âişe (r.anha)’ye göre, kefen soyucuya el kesme cezası uygulanır.³⁷³

6. Hz. Âişe (r.anha) kıymetli bir kumaşı çalan köle suçunu itiraf edince elinin kesilmesine emir vermiştir.³⁷⁴

7. Hz. Âişe (r.anha)’ye: “Malım, Kabe’nin kapısı için feda olsun!” diye yemin eden bir adamın durumu sorulur. Malından yemin kefareti vermesi gerektiğini bildirir.³⁷⁵

³⁶⁷ Bakara 2/275.

³⁶⁸ Abdurezzâk, *el-Musannef*, 8/184-185; Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 136.

³⁶⁹ Buhârî, “Mukâteb”, 2.

³⁷⁰ Buhârî, “Büyû”, 67,73, “Itk”, 10, “Mekâtib”, 2-5, “Hîbe”, 7; Müslim, “Itk”, 5; Muvatta, “Itk”, 17; Ebû Dâvûd, “Itk”, 2; Tirmizî, “Büyû”, 33, “Vesâya”, 7; Nesâî, “Itk”, 85,86; İbn Mâce, “Itk”, 3.

³⁷¹ Ebû Dâvûd, “Cihad”, 155.

³⁷² Buhârî, “Hudud”, 13; Müslim, “Hudud”, 5; Tirmizî, “Hudud”, 16; Nesâî, “Sârik”, 9; Muvatta, “Hudud”, 24; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/80-81.

³⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/159.

³⁷⁴ Muvatta, “Hudûd”, 25.

³⁷⁵ Muvatta, “Kasâme”, 17.

8. Hz. Âişe (r.anha)'ye kadını kabre kimin koymasına gerektiği hakkında soru sorulur. Bunun üzerine, hayatında iken yanına giren kimseler diye cevap vermiştir.³⁷⁶ Yani kadına mahrem olan kimselerin koyacağını bildirmiştir.

9. Hz. Peygamber (s.a.v.) kurban etinin üç günden fazla bekletilmemesi emrini vermişti. Sahabilerden bazıları bu emrin her zaman için geçerli olduğunu sanmaktaydılar. Bu durum Hz. Âişe (r.anha)'den sorulmuştur. O, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu emrinin sadece o zamanlar için geçerli olduğunu bildirmiştir. Zira o günlerde çok az kişinin kurban kestiklerini ve bu nedenle kurban etlerini fazla bekletmeden kesemeyenlere ulaştırılmasının uygun olacağı için böyle bir emir verdiğini açıklayarak durumu izah etmiştir.³⁷⁷ Kurban bayramında kesilen hayvanların etlerini üç günden fazla tutulabileceğini bildirmesi artık caiz olduğunu ortaya koymaktadır.

10. Hz. Âişe (r.anha), kendisine sorulan bazı hükümlerde diğer sahabilerle istişarede bulunurdu. Buna örnek olarak: Mestler üzerine mesh ile ilgili hükmü Hz. Ali (r.a.)'ye yönlendirmiştir.³⁷⁸

11. Hz. Âişe (r.anha)'ye, kadın kaç elbise ile namaz kılacağına dair soru sorulunca, Hz. Ali (r.a.)'ye gidip sormasını ve cevabının kendisine bildirilmesini söyler. Hz. Ali (r.a.), bol, uzun üstlük elbise ve baş örtüsü ile kılar cevabını vermiş, Hz. Âişe (r.anha)'ye haber verilince doğru söylemiş der.³⁷⁹

12. İkinci namazından sonraki iki rekat namaz hakkında kendisine soru sorulduğunda da Ümmü Seleme (r.anha)'ye yönlendirdiğini yukarıda görmüş olduk.³⁸⁰

13. Hz. Âişe (r.anha)'ye ihramlı iken vefat eden kimsenin başı ve yüzünün örtülüp örtülmeyeceği hakkında soru sorulunca, “Ölülerinize yaptığınız şeyin aynısını ona da yapın”³⁸¹ der. İhramlı iken vefat eden kimsenin de diğer ölülerinki gibi başı ve yüzünün örtüleceğini bildirmektedir.

14. Hz. Âişe (r.anha) ölen kimsenin saçını tarayan ve perçemini toplayanları gördüğü zaman onlara, “Ölünüzün saçını ne diye tarıyor, düzeltiyorsunuz?”³⁸² diye uyarılmış,

³⁷⁶ Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 112.

³⁷⁷ Buhârî, “Et’ime”, 27; Ebû Dâvûd, “Kurban”, 4; Tahâvî, *Şerh-u Meânî'l Âsâr*, 4/187, 189.

³⁷⁸ Müslim, “Tahâret”, 24; Tirmizî, “Tahâret”, 71; Nesâî, “Tahâret”, 99; İbn Mâce, “Tahâret”, 86; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/110; Beyhâkî, *es-Sünen*, 2/308; Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 86.

³⁷⁹ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/128.

³⁸⁰ Buhârî, “Sehv”, 8; Müslim, “Musâfirîn”, 297; Ebû Dâvûd, “Tetavvu”, 9; Darimî, “Salât”, 143; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/293.

³⁸¹ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/459; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/537.

³⁸² Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/436; Beyhâkî, *es-Sünen*, 3/548.

yaptıklarının yanlış olduğunu söylemiştir. Ölen kimsenin saç ve sakalının taranmayacağını bildirmiştir.

15. Hz. Âişe (r.anha)'nin, "Eğer geçmişte olan durum bugün başımıza gelseydi, Resûlullah (s.a.v.)'ı hanımlarından başkası yıkamazdı"³⁸³ sözü karısı vefat eden kocasını yıkayabileceğini bildirmektedir.

Sahabileri Düzeltmesi (Eleştirileri)

Ashâb-ı kiram arasında bazı dinî meselelerde görüş ayrılıkları olurdu. Hz. Âişe (r.anha) bu görüşlerin yanlış olanlarını düzelterek sonraki nesli düşecek olan büyük bir zarardan önlemiştir. Hz. Âişe (r.anha)'ye bazı sahabilerin görüşleri bildirilirdi. Doğru olanını doğrular, yanlış olanını ise yanıldıklarını veya kendilerine gizli kalan hususları açıklayarak düzeltirdi. Çoğunluğu da rivayetlerinde hataya düşenleri düzenler, hadislerin asıl amacını, hangi olay üzerine söylendiğini açıklardı. Bu eleştirisi, sahabileri kınamak amacıyla değil, yanlış düşmemeleri içindi. Oysa onun ilmine sahabilerden ve sonraki gelen nesilden şüpheye düşecek kimse olmamıştır.

1. Ebû Hureyre (r.a.)'nin cenazeyi yıkayanın ve taşıyanın gusletmesi gerektiği rivayetine cevap olarak Hz. Âişe (r.anha): "Yoksa Müslümanların ölüleri necis mi? Bir tabut taşıdığından dolayı bir kimse ne diye gusül gereksin ki?" cevabını vermiştir.³⁸⁴ Hz. Âişe (r.anha) cenaze taşıyan ve yıkayan kimse için guslün gerekmeyeceğini bildirmiştir.

2. Hz. Âişe (r.anha)'ye, Abdullah b. Amr (r.a.)'ın kadınlara cünüplükten dolayı gusül alırken saç örgülerini çözmelerini emrettiği haberi bildirilmiştir. Hz. Âişe (r.anha): "Vallahi, ben ve Resûlullah, bir kaptan yıkanırđık. Başıma üç defa su dökmekten fazla bir şey yapmazdım."³⁸⁵ diyerek kadınların gusül alırken saç örgülerini açma zorunluğunun olmadığını bildirmiştir.

3. Cuma günü gusletmenin vacip olduğuna dair bazı rivayetler³⁸⁶ üzerine, kendisinden soru sorulur. Hz. Âişe (r.anha), onların bu Cuma guslünde ileri gittiklerini bildirmiştir. Bu hadisenin kendi evinde olduğunu ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'e Cuma namazına Medine dışındaki köylerden gelen insanlara, kötü kokularından dolayı, "Bu Cuma günü yıkansanız ya!" diyerek onlara tavsiyede bulunmuştur. Çünkü onlar tarlada çalıştıkları için ve yün elbiselerinden dolayı sıcakta hemen kokmuşlardır. Mescidlerin tabanları yere yakın olunca da

³⁸³ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/544.

³⁸⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/402; Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 113-114.

³⁸⁵ Müslim, "Hayz", 59; Beyhakî, *es-Sünen*, 2/60; Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 101.

³⁸⁶ Buhârî, "Cum'a", 3, 5; Müslim, "Cum'a", 1-2; Muvatta, "Cum'a", 4-6.

bu kötü kokular hemen etrafı doldururdu. Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.) onların Cuma günü gusl etmesini buyurmuştur. Sonradan bu yün elbiseler yerine başka maddelerden elbise üretilmeye ve tarlada kendileri değil başkalarını çalıştırmaya başlayınca bu hüküm nesh edildiğini bildirmektedir. demektedir. Hz. Âişe (r.anha) Cuma guslünün vacip değil sünnet olduğu görüşündedir.³⁸⁷

4. Bir keresinde Hz. Aişe (r.anha)'nin yanına namazı bozan şeylerin konusu açılmıştır. Namaz kılan kimsenin önünden köpek, eşek ve kadının geçmesinden dolayı namazın bozulacağını söylemişlerdir. Bunu duyan Hz. Âişe (r.anha) kadınların köpek ve eşekle bir tutulmasını yanlış bularak, kendisinin Hz. Peygamber (s.a.v.) namaz kılarken onun önünde uyduğunu, hatta bir ihtiyacı olduğunda onu rahatsız etmeden yatağın kenarından geçtiğini söylemiştir.³⁸⁸ Namaz kılan bir erkeğin önünden kadının geçmesi ve durması durumunda erkeğin namazının bozulmayacağını bildirmektedir. Buradan Hz. Âişe (r.anha)'nin herhangi bir konuda bir şey iddia ederken Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetini dayanak noktası aldığını da görüyoruz.

5. Ebû'd-Derdâ (r.a.)'nın sabaha kavuşan kimsenin vitir namazı kılmayacağına dair fetva verir. Bu Hz. Âişe (r.anha)'ye ulaştınca, onun yanlış söylediğini, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sabaha kavuştuğunda da vitir namazını kıldığını bildirmiştir.³⁸⁹

6. İftar vaktinin girmesiyle hemen iftar etme ya da bir az geciktirme hususunda Ebû Musâ el-Eş'arî (r.a.) ile Abdullah b. Mes'ud (r.a.) arasında görüş farklılığı vardı. İbni Mes'ud (r.a.), vakit girince hemen iftar edip namaza durmaktaydı. Ebû Musâ el-Eş'arî (r.a.) ise hem namazı hem de iftarı bir az geciktirmekteydi. Bu değişik görüşleri Hz. Âişe (r.anha)'ye bildirilerek, hangisinin Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine daha uygun olduğunu öğrenmek istediler. Hz. Âişe (r.anha): “İftarda acele eden kimdir?” diye sordu. “Abdullah b. Mes'ûd” dediler. Hz. Âişe (r.anha) “Resûlullah (s.a.v.)'in davranışı da böyleydi” diye cevap verdi ve tereddütleri giderdi.³⁹⁰

7. Ebû Hüreyre (r.a.)'ye göre, Ramazan sabahında yıkanma durumu ortaya çıkarsa o gün oruç tutmak doğru olmaz diye fetva vermiştir. Ebû Hüreyre (r.a.)'nin bu fetvası Hz. Aişe (r.anha)'ye ve Ümmü Seleme (r.anha)'ye bildirilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in oruç

³⁸⁷ Bhârî, “Cum'a”, 13; Müslim, “Cum'a” 6; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/268-269; Beyhakî, *es-Sünen*, 2/368; Tahâvî, *Şerhu Me'âni'l-Âsar*, 1/117; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/164; Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 165.

³⁸⁸ Buhârî, “Salât”, 99, 102, 105; Müslim, “Salât”, 270; Ebû Dâvûd, “Salât”, 111; Nesâî, “Tahâret”, 119; Muvatta, “Salâtul-Leyl”, 2; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/44, 55; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/379. Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 57.

³⁸⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/242-243; Zerkeşî, *el-İcâbe*, s.145.

³⁹⁰ Zerkeşî, *el-İcâbe*, s. 134.

tuttuğunu bildirerek, ikisi de fetvanın doğru olmadığını söylemişlerdir. Ebû Hüreyre (r.a.) fetvasından dönmüştür.³⁹¹

Ebû Hüreyre'den (r.a.) nakledilen hadis, Hanefî ulemasınınca fecrin doğuşu esnansında eşiyile ilişki halinde olan kimsenin orucu sahih olmaz şeklinde tevil edilmiştir.³⁹²

8. Fatma bint Kays (r.anha), üç talakla boşanmış olan kadına nafaka ve mesken verilmeyeceğini söylemiştir. Çünkü kendisi bu durumda iken Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ona nafaka ve mesken tain etmediğini belirtmiştir. Hz. Âişe (r.anha), bu rivayetin doğru olduğunu ancak genel bir hüküm olmadığını, belli bir gerekçelere dayandığını açıklamıştır. Sadece ona verilmiş bir ruhsat olduğunu bildirmiştir.³⁹³ Bu rivayet Kur'ân'ın ruhuna uymadığını, çünkü bu haber boşanmış kadınlar konusundaki ayetlere³⁹⁴ ters düştüğünü bildirmiştir.³⁹⁵

9. Yahya b. Said b. el-As, Abdurrahman b. el-Hakemin kızını üç talak ile boşar. Babası Abdurrahman kızını iddet beklemesi gereken yerden yani evinden başka bir yere taşır. Hz. Âişe (r.anha) bunu duyunca, o gün Medine valisi Mervan b. Hakem'e haber göndererek, kadını boşadığı eve tekrar getirilmesi gerektiğini bildirir. Mervan b. Hakem, Fatıma bint Kays (r.anha)'ın rivayetini delil getirerek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu durumda ona izin verdiğini bildirir. Hz. Âişe (r.anha), Fatıma bint Kays (r.anha)'ın evinde rahatsız olduğu için izin verildiğini bildirir. Mervan, bu boşanan arasında da huzursuzluğun olduğunu bildirir. Diğer bir rivayette, kardeşine kızını götürmesine engel olamadığını bildirdiği bilinmektedir.³⁹⁶

10. İbn Ömer, “Hz. Peygamber (s.a.v.) Bedirde müşriklerin topluca gömüldükleri bir çukurun başına varıp: *“Rabbinizin size vadettiği şeyin gerçek olduğunu gördünüz mü?”* dedikten sonra, *“Onlar şimdi benim dediklerimi işitiyorlar”* dediğini aktarmıştır. Bu hadis Hz. Âişe (r.anha)'ye haber verilince, Hz. Peygamber (s.a.v.), ancak *“Onlar şimdi benim söylediklerimin hak olduğunu biliyorlar”* dediğini bildirerek düzeltmiştir. Buna, *“...Sen kabirde bulunanlara işittirecek değilsin!”*³⁹⁷ ayetini delil getirmiştir.³⁹⁸

11. Ebû Saîd el-Hudrî, ölümünün yaklaştığını anlayınca, yeni elbise isteyip onu giyer ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *“Ölü, içerisinde öldüğü elbise ile diriltilir”* dediğini işittim der.

³⁹¹ Beyhakî, *es-Sünen*, 4/213-215; Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 102.

³⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/56; Habergetiren, *Ömer Faruk, Hz. Âişe'nin Fikhî Görüşleri*, s. 113.

³⁹³ Buhârî, “Talâk”, 41; Müslim, “Talâk”, 40, 41, 44, 52-54; Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, s.48.

³⁹⁴ Bkz. Talâk 65/1, 6.

³⁹⁵ Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 150-151; Medrûk, Muhammed Selâm, “Hz. Âişe'nin fikhî ve içtihad Usûlü”, s. 79.

³⁹⁶ Buhârî, “Talâk”, 68; Muvatta, “Talâk”, 63.

³⁹⁷ Fatır 35/22.

³⁹⁸ Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 92.

Hiz. ÂiŖe (r.anha) buna karŖı olarak, “Allah, Ebû Said’e rahmet eylesin! Hiz. Peygamber (s.a.v.) bununla sadece kiŖinin hangi amel üzere öldiyyse ona göre diriltileceğini kastetmiŖtir” der.³⁹⁹

12. Câbîr b. Abdillah (r.a.)’tan rivayet edildiğine göre, Hiz. Peygamber (s.a.v.), Hayber günü ehli merkeb etinin yenmesini men etmiŖtir. Hiz. ÂiŖe (r.anha) bu hadisin, “De ki: “Bana vahyolunan Kur’ân’da bir kimsenin yiyecekleri arasında leŖ, akıtılmıŖ kan, domuz eti –ki o Ŗphesiz necistir- ya da Allah’tan baŖkası adına kesilmiŖ bir (murdar) hayvandan baŖka, haram kılınmıŖ bir Ŗey bulamıyorum...”⁴⁰⁰ ayetinin zahirine aykırı olduğu grŖndedir. Çünkü ona göre haram olduğu belirtilen Ŗeylerin dıŖındakiler helal olmaktadır.⁴⁰¹

13. Ebû Hureyre’nin: “Zinadan meydana gelen çocuk üç Ŗerlinin birisidir” Ŗeklindeki rivayetini duyunca bu hadisin yanlıŖ anlaŖıldıđını bildirerek hadisi Ŗyle izah etmiŖtir: “Mnafıklardan birisi Resûlullah (s.a.v.)’a eziyet ediyordu. Kendisine onun veled-i zina olduğu bildirilince bunun zerine Allah Reslu: “O da o üç Ŗerliden birisidir” buyurdu. Hiz. ÂiŖe (r.anha), “...Hiçbir günahkâr baŖka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez...”⁴⁰² ayetini okuyarak anne ve babasının yaptıklarından çocuğun sorumlu tutulamayacağını ifade etmiŖtir.⁴⁰³

14. Hacda ihrama girerken koku sürmeyi İbn Ömer (r.a.)’e sorduklarında: “Koku srndğm halde ihrama girmek hoŖuma gitmez. Katrana bulanmam benim için daha hayırlıdır” cevabını verir. Bu Hiz. ÂiŖe (r.anha)’ye iletilince, kendisinin Hiz. Peygamber (s.a.v.)’e koku sürdüğünü ve sonra da ihrama girdiğini bildirmiŖtir.⁴⁰⁴ İhramdan önce kokuda bir beis yoktur demektedir. Hiz. ÂiŖe (r.anha)’nin de bu iŖi ihramdan önce kendisine yaptığı, saçları arasına koku sürdüğü sonra da ihrama girdiği bilinmektedir.⁴⁰⁵

15. İbn Ömer, “Hac esnasında traŖ olup Mina’da Ŗeytan taŖladıktan sonra koku ve kadından baŖka herŖey helal olur” deyince Hiz. ÂiŖe (r.anha), sadece kadınların haram olacağını bildirerek kokuyu bu hükümden ıkarmıŖtır.⁴⁰⁶

16. Urve İbn Zübeyr (r.a.) İbnü Ömer (r.a.)’den Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in Recep ayında umre yapıp yapmadığını sorar. İbnü Ömer (r.a.), yaptığını bildirir. Bunun zerine Hiz. ÂiŖe (r.anha)’ye İbnü Ömer (r.a.)’in dediğini bildirerek, onun cevabını sorar. Hiz. ÂiŖe (r.anha): “Ebu Adirrahman’ı Allah bađıŖlasın. Yemin ederim ki Hiz. Peygamber (s.a.v.) Receb ayında umre

³⁹⁹ ZerkeŖi, *el-İcâbe*, s. 131-132.

⁴⁰⁰ En’âm 6/145.

⁴⁰¹ Medrûk, Muhammed Selâm, “Hiz. AiŖe’nin Fıkıhı ve İçtihad Usûlü”, s. 77-80.

⁴⁰² En’âm 6/164.

⁴⁰³ Beyhakî, *es-Sünen*, 1/58; ZerkeŖi, *el-İcâbe*, s. 108-109.

⁴⁰⁴ Müslim, “Hacc”, 7; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/190.

⁴⁰⁵ İbn Ebî Ŗeybe, *el-Musannef*, 1/171; İbn Hacer, *Fethu’l-Bârî*, 3/398.

⁴⁰⁶ Beyhakî, *es-Sünen*, 5/136; ZerkeŖi, *el-İcâbe*, s. 94.

yapmadı.” Resûlullah (s.a.v.)’in her yaptığı umrede kendisi de onunla birlikte olduğunu bildirdi.⁴⁰⁷

17. Hz. Peygamber (s.a.v.) haccederken Mina ile Mekke arasındaki “Muhassab” denilen çakıllı yere konaklamış ve bir müddet istirahat etmiştir. Ebu Hüreyre ile İbnü Ömer bunu ibadet olarak haccın sünnetlerinden saydılar. Hz. Âişe (r.anha) bunun tesadüfen bir iş olduğu, dolayısıyla bu haccın sünnetlerinden olmadığını bildirir.⁴⁰⁸

18. Ziyad b. Ebî Süfyan, Hz. Âişe (r.anha)’ye bir mektub yazarak, Abdullah b. Abbas’ın kurbanlık hayvanını gönderen kimseye, kurban kesilinceye hadar hac yapanlar için haram olanlar, onlar için de haram olacağını söylediğini bildirmiştir. Hz. Âişe (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)’in kurban gönderdiğini ve kendisine Allah’ın helâl kıldığı hiçbir şeyi haram kılmadığını bildirir.⁴⁰⁹

19. Hz. Âişe (r.anha)’ye Abdullah b. Ömer (r.a.)’in, “*Ölü, dirinin ağlamasıyla azap görür*” dediğini iletmışlerdir. Hz. Âişe (r.anha) de şöyle buyurmuştur: “Allah Ebû Abdurrahmân’ı bağışlasın! Ama o yalan söylememiştir. Unutmuş veya hata etmiştir. Çünkü Rasûlullah (s.a.v.) bir yahudi mezarının yanından geçerken, yakınları ölen yakını için ağlaşıyorlardı. Bunun üzerine: “*Onlar bu cenazeye ağlıyorlar, o ise, kabrinde azap görüyor*”⁴¹⁰ buyurmuştur dedi. Bu hadisin hangi olay üzerine söylediğini açıklamıştır. Böylece yanlış anlaşılmasına engel olarak açıklık getirmiştir. Bir de bu konuda, “*...Hiçbir günahkâr başka bir günahkârın günah yükünü yüklenmez...*”⁴¹¹ ayetinin delil olduğunu bildirmiştir.⁴¹²

20. Hz. Âişe (r.anha)’ye, İbn Zübeyr (r.a.)’in ihramlı kadınların saçlarından dört parmak miktar kesmeleri gerektiğini bildiren fetvası bildirilir. Hz. Âişe (r.anha), ihramlı kadınların saçlarının ucundan birazcık kesmelerinin yeterli olacağını bildirir.⁴¹³ İhramlı bir kadının ihramdan çıkması için saçının ucundan parmak ucu kadar kesmesi yeterlidir.⁴¹⁴

Cemel Vakası’nda Hz. Âişe (r.anha)’nin İctihadı

⁴⁰⁷ Müslim, “Hac”, 35, Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/155-157.; Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 104-105.

⁴⁰⁸ Buhârî, “Hac”, 147; Müslim, “Hac”, 339-340; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 87; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/190; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 3/191. Erul, Bünyamin, “Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe”, s. 125-126.

⁴⁰⁹ Buhârî, “Hac”, 25; Müslim, “Hac”, 15; Muvatta, “Hac”, 51; Darimî, “Menâsik”, 86; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/127; Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 77.

⁴¹⁰ Buhârî, “Cenâiz”, 32; Müslim, “Cenâiz”, 25-26; Muvatta, “Cenâiz”, 12; Beyhakî, *es-Sünen*, 7/502.

⁴¹¹ En’âm 6/164; Fâtır 35/18; Necm 53/38.

⁴¹² Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 90

⁴¹³ Zerkeşi, *el-İcâbe*, s. 112.

⁴¹⁴ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-Sanâî*, 2/141.

Cemel Vakası'nın kısaca tarihi: Üçüncü halife Hz. Osman (r.a.)'ın isyancılar tarafından şehid edilmesi üzerine Medine'de bulunan ashab tarafından Hz. Ali (r.a.) halifelğe getirilir.⁴¹⁵ Hz. Ali (r.a.)'den beklenen en önemli mesele Hz. Osman (r.a.)'ın katillerini cezalandırmak idi. Ancak ortada belli bir katil yerine büyük isyancı grubu mevcuttu. Şehre hakim olan bu âsilerle hemen başa çıkılmayacağı açıktı. Öte yandan yeni halife olan Hz. Ali (r.a.)'ye yalnız Medine'de olanlar biat etmişlerdi. Diğer vilayetlerin durumu belli değildi. Hz. Âişe (r.anha), Hz. Osman (r.a.) hayatta iken ortaya çıkan isyanın başlamasından sonra hac için Mekke'ye gitmişti. Haccını tamamlayarak Medine'ye dönmek üzere yola çıkar, fakat Hz. Osman (r.a.)'ın şehid edilip yerine Hz. Ali (r.a.)'nin halife seçildiğini öğrenince geri döner. Mekke'de halka hitaben Hz. Osman (r.a.)'ın mazlum olarak öldürüldüğünü ve bu katillerin cezalandırılması gerektiğini bildirir. Bu konuşmaları sonucunda, velilere mektubu sonucunda Basra tarafında, Hz. Âişe (r.anha), Talha (r.a.) ve Zübeyr (r.a.) yaklaşık 1000 kişilik bir kuvvet oluşur. Ancak Hz. Ali (r.a.) kendilerine elçi göndermesi ve bizzat kendisi Talha (r.a.) ve Zübeyr (r.a.) ile konuşmasından sonra bir taraflı fikire gelirler. İsyancı grup, barış sağlandığı takdirde cezalandırılacaklarını düşünerek savaşı başlatmışlardı. Savaşı durdurmak için Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Âişe (r.anha) de gayret sarfetmişlerse de çarpışmalar bütün şiddetiyle devam eder. Sonuçta Hz. Ali (r.a.) Hz. Âişe (r.anha)'nin bindiği devenin öldürülmesini emreder ve savaş sonlandırılır. Savaş Hz. Âişe (r.anha)'nin bindiği devenin etrafında cereyan ettiği için İslâm tarihinde "Vak'atü'l-Cemel" denilmiştir.⁴¹⁶ Siyasi ve itikadi mezheplerin doğuşu, çeşitli ihtilafların ortaya çıkması bu olaylarla başlamıştır.⁴¹⁷

Hz. Osman (r.a.)'i şehid edenlerin cezalandırması hususunda Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Âişe (r.anha)'nin ictihadı: Hz. Ali (r.a.) adalet-i mahzayı esas alarak buna göre ictihad eder. Yani toplum için fert feda edilmez. Bu da "Bir gemide dokuz canı (katil) bir masum olsa o gemi batırılmaz" demektir.⁴¹⁸ Hz. Ali (r.a.), suçluların tek tek belirlenerek sorguya çekilmesini ve gerekli cezaya çarptılmasını istiyordu. Hz. Ali (r.a.) Kur'ân'daki "*Hiçbir günahkâr başkasının günahını yüklenmez*"⁴¹⁹ ayetinden hareketle, birinin hatasıyla başkasının mesul olmayacağı görüşünü ileri sürmüştür. Çünkü Hz. Osman (r.a.)'ı şehid eden isyancılar içerisinde masumlar da vardı. Kısas uygulayabilmek için ortalıkta belirli bir insanlar yoktu. Bir de kendisine biat edenler sadece Medine halkı idi. Diğer şehirlerdeki valiler henüz biat etmemişlerdi. Bu nedenle

⁴¹⁵ Taberî, *Târîh*, 1/3070.

⁴¹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakat*, 3/75; İbn Kuteybe, *el-İmame*, s. 144; Taberî, *Târîh*, 1/3069-3183.

⁴¹⁷ Bkz. Bağdâdî, *el-Fark*, 35-50.

⁴¹⁸ sorularlarisale.com/cemel-vakasinda-hz-ali-efendimiz

⁴¹⁹ Fâtır 35/18.

etrafında çok azdı biat edenler. İlk önce bu işleri hallederek, hilafenin etrafında hepsinin toplandıkları takdirde cezalandırmanın kolaylıkla olacağını biliyordu. Siyasi durumları da göz önünde bulundurarak ictihad yapıyordu.⁴²⁰

Hz. Âişe (r.anha), Hz. Zübeyr (r.a.) ve Hz. Talha (r.a.) ise bu fitenin büyüdüğünü, devleti hedef alarak halifeyi şehid ettiklerini, mesela sadece Hz. Osman (r.a.)'ın katilinin bulunması değil, bu fitne hareketine katılanların çoğunun öldürülmesi gereklidir. Bu sebeple, âsiler hemen cezalandırılması gerektiği görüşünü savunmuşlardır. Bu da adalet-i izafeyi esas alarak yapılan ictihaddır. Yani toplumun selameti için ferdin hakkı feda edilebilir anlayışıdır. Bu da “Dokuz caninin (katilin)cezalandırılması için bir masum feda edilebilir” anlayışıdır.⁴²¹

Hz. Âişe (r.anha)'nin amacı: isyancı grubub bozduğu barış ve düzeni geri getirmek; masum olarak öldürülen Hz. Osman (r.a.)'ın katillerini cezalandırmak; müslümanların arasını düzeltmek ve bu fitneyi yatıştırmak, yok etmek olduğu bilinmektedir. Çoktandır bu fitneyin başı görülmeye başlamıştı ve hemen son vermek istemiş ve Hz. Osman (r.a.)'ın öldürülmesiyle müslümanların giderek bölünmeye başlaması karşısında son derece rahatsızlanmıştı. Eğer böyle giderse daha kötüsü olacak diye sedd-i zerâi yani kötülüğe giden yolları kapatmayı, sonlandırmayı hedeflemişti.

Amra bint Abdurrahman (r.anha)'dan rivayet edildiğine göre Hz. Âişe (r.anha), bu millet şu ayeti kerimenin manasına uymayan ve ondan yüz çeviren bir millet görmedim diyerek “Müslümanlardan iki grup birbirleriyle savaşırlarsa hemen aralarını düzeltin. Şayet biri ötekisine saldırırsa, Allah'ın hükmüne dönünceye kadar onlarla savaşın. Şayet dönerlerse o zaman aralarını adaletle düzeltin. Şüphesiz Allah âdil davrananları sever”⁴²² ayetini okumuştur.⁴²³ Hz. Âişe söz konusu bu ayetin hükmüne uyarak olaylar karşısında ilgisiz kalmamış ve ümmetin içinde bulunduğu karışıklığa son vermek amacıyla müslümanlar arasında barışı sağlamak, fitneyi durdurmak için yola çıkmıştır.⁴²⁴

Sonuç olarak, “İctihad ile diğer ictihad nakz olunmaz”⁴²⁵, yani ictihadlar aynı derecede birer zanni delil olduklarından, kat'i olan nasslara aykırı olmadığı sürece biri ile diğerini geçersiz kılmak caiz değildir. İctihad etme seviyesinde olan bir müctehidin bir mesele

⁴²⁰ Taberî, *Târih*, 3/480; sorularlarisale.com/cemel-vakasinda-hz-ali-efendimiz.

⁴²¹ Taberî, *Târih*, 3/480; İbn Kuteybe, *el-İmâme*, 153-157.

⁴²² Hucurât 49/9.

⁴²³ Muvatta,

⁴²⁴ Nedvî, *Siretu's-Seyyide Âişe*, 172; Fayda, Mustafa, “Âişe”, *DİA*, 2/203.

⁴²⁵ Mecelle md. 16.

hakkındaki icthadını, diğer bir müctehidin icthadı bozamaz kaidesi Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Âişe (r.anha)'nin icthadı için de söylenmektedir.

Dolayısıyla Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Âişe (r.anha)'nin icthadı biri diğeri ile bozulmaz. Kendi düşünce, akıl ve bilgilerine göre bu icthadı yapmışlardı. Biri doğru, öbürü de haksız denilemez. İctihad ederken bir meseleye sadece farklı yollarla çözüm aradılar. Hz. Âişe (r.anha) sonunda bu görüşünden dönse de evvelki icthadı ile verilen hüküm bozulmadı. İctihad farkı da müslümanları birbirlerine düşürmemelidir. Cemel vakası ise büyük bir fitneciler, bozguncular tarafından iki müslüman grubunu birbirlerine düşürdüler. Ancak Hz. Ali (r.a.) ve Hz. Âişe (r.anha)'nin icthadı asla müslümanları birbirlerine düşürmek için değildi. İhtilaf sonucunda böyle bir iş ortaya çıkmış oldu. İctihadı, hatalı sonuç çıkarsa da bu mübarek sahabilere kimisi doğru yaptı, kimisi yanlış yaptı demekten kaçınılmalıdır. İctihad zannidir, yani hata ihtimallidir. İctihad eden kimse, çıkardığı hükmün doğru olduğuna inanmaktadır. Kendi icthadına karşı başka birisinin de icthadı bulunabilir ve bu durumda nassa aykırı gelmedikçe kendisinin icthadı ile amel edilmektedir.

1.1.4. İctihadlarının Etkilediği Mezhepler

Hz. Âişe (r.anha)'nin icthadları daha çok Malikî mezhebini etkilemiştir. Çünkü Hz. Âişe (r.anha)'nin ilmi Hicaz bölgesi olan Medine ve Mekke'de yayılmıştır. Kendisinin Medine'de yerleşmesi ve Mekke'ye de gidip gelmesi bu bölgede iliminin ve icthadının yayılmasına neden olmuştur. Coğrafyanın diğer bölgelerine çıkmadığı için görüşleri Medine fukahasını etkilemiştir.

Ehli hadis ekolünün ilk baştaki temsilcilerinden Hz. Âişe (r.anha)'nin de olduğu bilinmektedir. Medine fikhının dayandığı sahabeler arasında Hz. Âişe (r.anha)'nin ismi de geçmektedir. Bu sahabelerin ilmi ve fikhî Medine'deki sonraki tabiîn ve tebeu't-tabiîn alimleri tarafından benimsenerek, İmam Malik (rh.a.) de temsilcilerinden olduğu bilinmektedir. İmam Malik (rh.a.)'in Muvatta eserinde Hz. Âişe (r.anha)'nin rivayetleri çok geçmektedir.

Hz. Âişe (r.anha)'nin rivayetlerinin dörtte biri fikhî hükümlerle ilgili olduğu için, yedi büyük müctehid sahabe arasında sayıldığı, ilmüne şüphe duyulmadığı için diğer mezhepler de bazı konularda onun icthadlarından etkilenmişlerdir. İmamları etkilediği görüşlerinin çoğunluğu kadınlarla ilgili hükümlerdir. Çünkü müctehid hanım sahabilerden en ileride gelen yalnız Hz. Âişe (r.anha)'dir.

Bu başlık altında, dört mezhep imamının Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşlerine katıldığı ve benimsediği konuların bazılarını açıklamaya çalışacağız. Görüşlerine katılmayan mezhep imamları, Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşlerine ihtilaf ettiği manasına asla gelmez. Çünkü başka sahabilerden gelen rivayetler de bulunmaktadır. Onların görüşlerini almaktadırlar. Bir sahabinin görüşüne katılırken diğerini terk ettiği imamlar arasında söz konusu değildir. Ortaya çıkan meseleye göre, örf ve adete, yaşam iklimine göre görüşlerde tercih etme söz konusudur.

Abdest-Gusül Konularında Görüşlerine Katılanlar

1. Necazetlerin (pisliklerin) temizlenmesi: yıkamak, silmek, ovalamak, sürtmek, kurutmak, yakmak, bir şeyin mahiyetini değiştirerek temizlemek, tabaklamak (derilerde), boğazlamak (hayvanlarda), çekmek ve boşaltmak (kuyularda) yolları ile gerçekleşmektedir.⁴²⁶

Hz. Âişe (r.anha)'nin, elbiseye bulaşan meni kuru ise ovalamak, sıvı ise yıkamak yoluya temizleneceği görüşünü, Hanefî mezhebi benimsemiştir. Hz. Âişe (r.anha)'nin bu konuda aktardığı rivayetini delil getirmektedir. Hanefîlere göre meni, necis-i gâlıza yani ağır olan pislikler arasında sayılmaktadır. Erkek ve kadının menisi arasında fark yoktur. Elbiseye meni bulaştığı zaman, eğer kuru ise ovalanarak, yaş ise yıkanarak temizlenir demektedirler. Temizlenmeyip dirhem miktarı veya avuç içinden daha geniş alana yayılmış ise namaza engel olur. Bu miktardan az olan necazetler, namazın sıhhatine engel değildir. Ovaladıktan sonra, meninin izinin kalmış olması temizliğe bir zarar vermez. Meni, eğer insanın bedenine bulaşmış olursa, yaş olsun kuru olsun, Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre, ancak yıkanmakla temizlenir. Çünkü vücut ısı çekicidir. Bunun için meni vücut üzerinde katılaşmaz. Ayrıca vücudu ovma da mümkün olmayacağını söylemektedir. Fakat, bazı alimler: “Bedene bulaşan ve kurumuş olan meni, ovalamakla temizlenir, çünkü onda, zahmet çok şiddetlidir” demektedirler. Çarşafa bulaşan meninin temizlenmesi için de ovalamak yeterlidir. Ovalayarak temizlemek insan menileri için söz konusudur. Hayvan menileri ise ancak yıkanarak temizlenir.⁴²⁷

Malikîlere göre de meni necistir. Ancak iki durumda da meni yıkamak yoluyla temizlenir. İmam Şafî (rh.a.) ve Ahmed b. Hanbel (rh.a.)'e göre meni necis değildir. Çünkü meniyi süt ve sümük gibi temiz sıvılara kıyas ederek necis görmemişlerdir.⁴²⁸

2. Ateşte pişen şeyleri yemenin abdesti bozup bozmayacağı görüşünde ilk müctehid nesli ihtilaf etmişlerdir. Çünkü bu konuda gelen hadisler çeşitli idi. Fakat sonraki fıkıh

⁴²⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 1/312-313; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyeye*, 1/147-158.

⁴²⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/149-150; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/61-64; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyeye*, 1/153-154.

⁴²⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/149-150; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/198-199; Cezîrî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 1/33-43.

âlimlerinin cumhuru bu hükmün düştüğü üzerinde ittifak etmişlerdir. Çünkü dört halife ateşin etkilediği şeyleri yemekten dolayı abdest almamış ve aldırmamışlardır.⁴²⁹

Ateşte pişen yemeklerden dolayı abdestin gerekeceğini bildiren hadislerin hükmü Hz. Câbir (r.a.)'in rivayeti ile nesh edilmiştir. Çünkü onun verdiği bilgiye göre Hz. Peygamber (s.a.v.) bu husustaki son emri, ateşin değdiği şeyleri (ateşte pişen yemekleri) yemekten dolayı abdest almamaya dairdir. Câbir (r.a.) şöyle demiştir: “Rasûlullah (s.a.v.)'ın iki işinden sonuncusu, ateşin değiştirdiği (pişirdiği) şeyden dolayı abdest almamasıdır.”⁴³⁰ Cumhûr-u ulemâ bu hadise dayanarak, ateşte pişen bir şeyi yemekten dolayı abdest almanın vücûbunu ifade eden hadisler neshedilmiştir.⁴³¹

Zahiri mezhebinin alimleri Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşüne göre davranarak, ateşte pişen şeyleri yedikten sonra abdest alınması gerektiğini bildirmektedirler. Özellikle de deve eti yemelerinde abdestin gerekeceğini söylerler. Dört mezhebe göre ise, ateşte pişen yemekten dolayı abdest gerekmez. Ahmed b. Hanbel (rh.a.)'e göre de deve etini yedikten sonra abdest alınır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'den deve etlerini yemekten dolayı abdestin bozulup bozulmayacağı hakkında soru sorulduğunda, “Deve eti yemeden dolayı abdest alınız”⁴³² buyurduğunu delil getirmektedir.⁴³³

3. Hz. Âişe (r.anha), karısına dokunmak ve öpmekten dolayı abdestin bozulmayacağını bildirmiştir. Burda kadına elin değmesi veya dokunmanın abdesti bozup bozmayacağı söz konusudur. Bu konuda müctehidler farklı görüşleri ortaya koymaktadırlar. Ama fahiş mübaşeret, yani erkekle kadının arada bir engel olmadan tenasül organlarının birbirine dokunması abdesti bozar. Aradaki örtü vücut sıcaklığının hissedilmesine mani olmayan ince bir örtü ise de abdest bozulur.⁴³⁴

Hanefî mezhebine göre dokunma ve öpme, şehvetli ya da şehvetsiz olsun abdest bozulmayacaktır. Abdest mezi çıkmasından dolayı gerekli olacaktır.⁴³⁵ Mâlîkîler ise abdestin

⁴²⁹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/123.

⁴³⁰ Buhârî, “Et'ime”, 53; Müslim, “Hayz”, 90; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 74; Tirmizî, “Tahâret”, 38, 41; Nesâî, “Tahâret”, 121, 122; İbn Mâce, “Tahâret”, 65; Muvatta, “Tahâret”, 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/89; Beyhakî, *es-Sünen*, 1/155.

⁴³¹ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/123; Cezîrî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 1/118.

⁴³² Müslim, “Hayz”, 97; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 71; Tirmizî, “Salât”, 142; İbn Mâce, “Mesâcid”, 12; Dârimî, “Salât”, 112; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/54, 55.

⁴³³ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/147; Cezîrî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 1/118; Ebû Dâvûd, *es-Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, 1/135-137.

⁴³⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 1/146-147.

⁴³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/127; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/54; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 1/146-147; Şeyh Nizâm, *Fetava-l Hindiyye*, 1/47-48.

bozulmasını, lezzet kasdına veya lezzet duyma şartına bağlarlar.⁴³⁶ Şafiîlere göre mahrem olan kadınlara dokunmak ve öpmek abdesti bozmayacağını, yabancı kadınlara şehvetli ya da şehvetsiz dokunsun abdestin bozulacağını açıklarlar.⁴³⁷ Hanbelîler ise mahrem olsun olmasın şehvetli bir şekilde dokunma ise abdestin gerekeceğini söylerler.⁴³⁸

4. Hz. Âişe (r.anha)'nin menide gusül, mezi ve vedide abdest alması gerekeceği görüşüne Hanefîler ve Hanbelîler katılmaktadır. Menide gusül alması gerekeceğini, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, “*Su ancak, sudan dolaydır*”⁴³⁹ hadisini delil getirmektedirler. Meninin atarak ve şehvet yoluyla çıkması durumunda gusül söz konusudur. Ağır bir şey kaldırması veya sırt üstü düşmesi gibi sebeplerden dolayı meni çıkarsa bunda gusül gerekmez demektedirler. Vede ve mezide sadece abdest gerekli olur.⁴⁴⁰ İmam Malik (rh.a.) de bu görüşte olmakla birlikte, alışılmamış şehvetle çıkan menide sadece abdest gerekir demektedir.⁴⁴¹ İmam Şafiî (rh.a.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in “*Su ancak, sudan dolaydır*” hadisini, gusül meniden dolaydır diye açıklamıştır. Meni, hangi durumda çıksa çıksın gusletmesi gerekecektir demektedir. Mezi ve vedide abdestin delili, Hz. Ali (r.a.)'nin aktardığı, “*Her erkekten mezi çıkar. O durumda abdest almak gerekir*”⁴⁴² rivayetidir. Dört mezhebe göre de bu durumda sadece abdest bozulur.⁴⁴³

Erkek ve kadın ayrımı yapılmaksızın her iki yoldan (önden ve arkadan) gelen her şeyin abdesti bozacağı, menide gusül, mezi ve vedide abdest gereceği ifade edildi. Ancak günümüzdeki tıbbî verilere göre sağlıklı her kadından beyaz ve kokusuz bir akıntı (rutûbetü'l-ferc) salgılanması normal bir durum olarak kabul edilmektedir. Bu akıntı rahimden değil, daha aşağıdan gelmekte, herhangi bir necis madde ile de karışmamaktadır. Bu nedenle temiz kabul edilen akıntı abdesti bozmadığı gibi çamaşıra bulaşması da namaza engel olmadığı bildirilmektedir.⁴⁴⁴ Yine de temizlik açısından kadınların bu konuda ihtiyatlı davranması ve bu akıntıyı diğer abdesti bozacak akıntılardan ayırt edebilmesi gerekmektedir.

5. Karı koca birleşmesi durumunda meni gelsin ya da gelmesin gusül almaları gerekeceği görüşünü dört mezheb imamı de benimsemiştir. Ekeklik organının sünnet yeri

⁴³⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 1/119-121.

⁴³⁷ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebîr*, 1/183-187; Şirbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 1/274;

⁴³⁸ Cezîrî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 1/106-119.

⁴³⁹ Müslim, “Tahâret”, 80; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 83; Tirmizî, “Tahâret”, 81; Nesâî, “Tahâret”, 132; İbn Mâce, “Tahâret”, 110; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 3/29, 47.

⁴⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/126; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/35; İbn Kudâme, *el-Mugni*, 1/230; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/21-27; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'i-Hindiyye*, 1/38-40.

⁴⁴¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 1/139-140; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 107.

⁴⁴² Buhârî, “İlim”, 51; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 82; Nesâî, “Tahâret”, 112; İbn Mâce, “Tahâret”, 70; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/82.

⁴⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/126; Şirbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 1/260; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 107.

⁴⁴⁴ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i*, 1/24; İbn Âbidîn, *Reddül-Muhtâr*, 1/305.

kadının organına girmesi (kaybolması) durumunda her ikisinin de gusül almaları farzdır. Bu durumda inzal (boşalma durumu) vaki olsa da olmasa da gusül lazım gelir.⁴⁴⁵

6. Hz. Âişe (r.anha)'nin, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile cünüp iken aynı kaptan yıkandıklarını bildiren rivayetleri ve bu konuda sorulan sorulara verdiği cevapları, cünüp kimsenin kabın içine elini sokması suyu bozmayacağını, cünüp kimsenin pis olmadığını bildiren hükümlere delalet etmektedir.

Hanefilere göre cünüp, abdestsiz, hayız veya nifas döneminde olan kimse, elini yıkamadan içerisinde su bulunan bir kaba soksa, elinin üzerinde pislik olmadığı sürece bu davranışı istihsân deliline göre suyu ifsâd etmez yani sudaki temiz ve temizleyici olma vasfını değiştirmez. Kıyasa göre bu davranışın suyu ifsâd etmesi gerekirdi. Çünkü elini kaba sokmasıyla elindeki abdestsizlik hali ortadan kalktı, su da kullanılmış su (el-mâu'l-mustamel) hükmünü aldı.⁴⁴⁶ Müsta'mel su, hadesi gidermede kullanılmış su demektir. Yani abdest için başkası tarafından kullanılan sudur. Bu su hadesi gidermeye/(tekrar) abdest almaya müsait değildir ama kendisi temizdir. Onunla maddi necaset giderilebilir, içilebilir. Ancak Şafî ve Malikî mezhebi bu su ile abdest almak caiz ise de mekruhtur demişlerdir.⁴⁴⁷

Cünübün, abdestsiz veya hayızlı kimsenin elini kaba sokması ve bu su hakkında istihsâna göre hüküm verilmesinin nedeni, Hz. Âişe (r.anha)'den gelen rivayet ve Ashâb-ı Suffe uygulamasıdır. Mescid-i Nebî'in kapısı önünde içi su dolu büyük bir taş konulurdu. Ashâb-ı Suffe ordan suyu avuçlarıyla alarak abdest alırlardı. Çünkü çoğu zaman her biri abdest için su dolduracak küçük kaplar bulamazlardı. Bu durumda elin tas gibi kullanılması gerekirdi. Abdestsiz olan kişi hakkında istihsânla hüküm verilince, cünüp ve hayız halinde olan kimseler de aynı hükme tabi olmaktadır.⁴⁴⁸

Hz. Âişe (r.anha) ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer eşlerinden gelen bu konudaki rivayetleri, kadının gusül almak için kullandığı kaptan arta kalan suyu erkek de kullanabileceği hükmüne delalet etmektedir. Bu rivayetlere karşı olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kadının abdest aldığı kaptan arta kalan suyla erkeğin yahut erkeğin abdest aldığı kaptan arta kalan suyla kadının abdest almasını yasakladığına⁴⁴⁹ dair nakledilen rivayetler, genellikle herkesin başına

⁴⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/163; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/131, 137; Cezrî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 1/137-138; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyeye*, 1/56.

⁴⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/52-53.

⁴⁴⁷ Çeker, Orhan, *İlm'i-Hâl'im*, s. 80.

⁴⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/52-53; Habergetiren, Ömer Faruk, *Hz. Âişe'nin Fıkhî Görüşleri*, s. 57.

⁴⁴⁹ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 28; Tirmizî, "Tahâret", 47; İbn Mâce, "Tahâret", 34.

gelebilecek ve sıkıntı oluşturabilecek konulardan olduğu için şazdır, delil olarak kullanılmaz.⁴⁵⁰ Bu meselede Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşlerinden gelen rivayetler ve özellikle suyun az olduğu bölgelerde yaşayan insanlar için ortaya çıkabilecek zorluk ve sıkıntı durumu göz önünde bulundurularak istihsâna göre hüküm verilmiş, arta kalan suyun kullanılmasında bir beis olmadığı, alınan abdestin câiz olduğu belirtilmiştir.⁴⁵¹

7. Hanımlar gusül alırken saç örgülerini çözüp çözmemesi konusunda, Hanefî mezhebi Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşünü ve diğer Ümmü Seleme (r.anha)'nin rivayetini⁴⁵², meşakkat sebebiyle tercih ederek, gusül yapan kadının örgülerini çözmeden suyu sadece saç diplerine ulaştırmasını yeterli görmüşlerdir. Şakakları üzerine inen zülfünü yıkamaya gerek yoktur. Saçları örülü değilse ve su dibine kadar ulaşmıyorsa bu durumda suyu saçlarının arasına girdirmesi gerekir. Kadının başında, suyun saç diplerine ulaşmasını engelleyen koku ve parfümler varsa bunlar ruhsata tâbi olmayıp, bu kadın gelinlik hâlinde olsa bile saçındakileri temizleyip gidermesi vâcibtir.⁴⁵³

Malikîlere göre, örgü üç veya daha fazla sayıda iple örülmüş ise tartışmasız olarak gusül esnasında çözülmesi gerekli olur. Çünkü böyle bir örgü, suyun deriye ulaşmasına engel olur. Örgü sık olduktan sonra ipli olsun ipsiz olsun, yine çözülmesi gerekir. Ama gevşek örülmüşse çözülmesi gerekmez. Yalnız süslenen gelinin durumu istisna edilmiştir. Onun örülen saçları, başına sürülen kokularla parfümler ve diğer süs malzemeleri telef olmasın diye gusül esnasında başını yıkamayıp sadece vücudunu yıkamakla yetinir. Bu süslere zarar vermeyecek şekilde başını mesheder. Eğer vücudunun her tarafına güzel kokular ve parfümler sürünmüş ise ve yıkandığı takdirde bunların telef olmasından korkuyorsa ve gusletmesi de gerekiyorsa bu vecibe kendisinden sakıt olur ve teyemmüm eder.⁴⁵⁴

Şafîî mezhebine göre, gusulde farz olan, suyun saçların arasına girmesidir. İçine suyun sızmasına engel olan örgüleri çözmek vâcib olur, engel değilse çözmesi vâcib olmaz. Önemli olanı saçların dibine suyun ulaşmasıdır.⁴⁵⁵

⁴⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/62.

⁴⁵¹ Habbergetiren, Ömer Faruk, *Hz. Âişe'nin Fıkhî Görüşleri*, s. 58.

⁴⁵² Bkz. Darimî, "Tahâret", 115.

⁴⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/45; Mevsilî, *el-Ihtiyâr*, 1/24-25; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 1/153; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyye*, 1/50-51.

⁴⁵⁴ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/305; Cezirî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 1/148-149

⁴⁵⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 1/153.

Hanbelîlere göre gusülde saç örgüleri kadınlarda zorluk ve sıkıntıya neden olduğundan ötürü cünüplükten temizlenmek maksadıyla gusül yaptıklarında örgülerini çözmek zorunda değildirler. Diplerine su gitsin diye bu örgülerini oynatıp hareket ettirmeleri gerekir. Örgülerini çözmeleri ise vacip olmayıp menduptur. Hayız kanının kesilmesinden ötürü yapılan gusüllerde ise örgülerini çözmeleri vâcibtir. Çünkü bu, sık sık tekrar edilen bir hal değildir. Dolayısıyla bunda sıkıntı ve zorluk sözkonusu olmamaktadır.⁴⁵⁶

Önceki dönemlerde kadınlar genellikle saçlarını uzatır, örgü yaparak başlarının etrafına dolarlardı. Oldukça uzun olan saçların çözülmesini ve yeniden örülmesini söylemek onlar için bir meşakkat ve ağır bir yük oluştururdu. Bu durumda “Meşakkat teysiri celbeder”⁴⁵⁷ yani zorlu bir durumla karşılaşmak, kolaylığı zorunlu hale getirecek kaidesince, suyun saç dibine ulaşması yeterli görülmüştür.⁴⁵⁸

Günümüz şartlarında bu durumu değerlendirecek olursak, şehirde yaşayan hanımlarda zorluk verecek ya da sıkıntıya sokacak durum çok azdır. Çünkü neredeyse her evin banyosu bulunmaktadır. Köyde, kışın soğuk yerlerde yaşayan hanımların durumu ise şehirde yaşayan hanımlarınkinden farklıdır. Onlarda sürekli sıkıntılar, zorluklar meydana çıkabilmektedir. Sağlık açısından da büyük tehlikelere yol açabilmektedir. Dolayısıyla zorluk ve sıkıntı, tehlikeli durum söz konusu ise hanımların saç örgülerini çözmemesinde bir sakınca yoktur. Yeter ki su saçın dibine yani başın derisine ulaşabilsin.

Diğer bir durum olarak hanımların kendi düğünlerinde yaptırdığı özel ve şık olan saç şekillerinin bozulmaması ve boyalarının yüzüne akmaması, kuaföre verdiği büyük paraların israf olmaması için Maliki mezhebi bu konuda güzel bir ruhsat tanımıştır. Çünkü bazı kültürlere göre düğün merasiminde hanımların saçları büyük para verilerek, güzel şekillere getirilerek süslenmektedir. Bu durumdaki kimseler İmam Malik (rh.a.)’in görüşüne göre davranırlar. Ama günümüzde hanımların bu süslenme malzemelerine dikkat etmesi söz konusudur. Saçlarına kullandıkları saç sabitleme spreylerinin ve boyalarının içerisinde hangi maddelerin eklendiğini de bilmek saç dibine suyun geçirip geçirmeyeceği açısından çok önemlidir.

9. Hz. Âişe (r.anha)’nin başörtüsünün üzerine değil, örtüsünün içerisinde mesh ettiğini Hanefîler, Malikîler ve Şafîîler delil olarak almaktadırlar. Hanefîler, kadın başörtüsü üzerine mesheder de ıslaklık başına ulaşsa ve başının dörtte biri ıslanmış olursa geçerli olur demektedirler. Ayrıca baş örtüsü ıslaklığı geçirecek yapıda ve incelikte olması da gerekir,

⁴⁵⁶ Cezîrî, *el-Fıkh Ale’l-Mezâhibi’l-Erb’a*, 1/148-149; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl’im*, s. 108.

⁴⁵⁷ Mecelle, md. 17.

⁴⁵⁸ Habergetiren, Ömer Faruk, *Hz. Âişe’nin Fıkhî Görüşleri*, s. 53.

kullanımdan dolayı sertleşmiş ve suyun ulaşımına engel olan bir örtünün üzerine mesh etmek caiz değildir, çünkü bu durumda ıslaklık başa ulaşamaz. Hanbelilerin asıl görüşe göre de baş örtü üzerine mesh etmek caiz değildir. Diğer bir görüşe göre kadınların baş örtülerine meshetmeleri cazidir. Ümmü Seleme (r.anha)'nin başörtüsünün üzerinden mesh ettiğini delil göstermektedirler.⁴⁵⁹

Hayız-Nifas-İstihaze Konularında Görüşlerine Katılanlar

1. Hayzın süresi hakkındaki görüşüne, Hanefîler de katılmaktadır. Hanefîlere göre hayız süresinin en azı üç, en fazlası on gündür. Sonraki gelen kanamalar özür kanıdır. Şafîî (rh.a.)' ve Hanbelîlere göre en az süresi bir gün, en fazlası on beş gündür. İmam Malik (rh.a.)'e göre kısa bir süre içi gelse de hayızdır, en fazlası on beş gündür.⁴⁶⁰

Bu sürelerin asgari ve azami olarak belirlenmesi ibadet konuları açısından çok önemlidir. Hayız süresi dolmuş bir kadın devamlı olarak ya da bir süreliğine de olsa kan görmesi istihaze olarak sayılmaktadır. Yani bu durumda özürlü sayılır ve her namaz vakti için abdest alarak namazını kılması gerekmektedir.

2. Hanefî âlimlerinden çoğunluğu, Hz. Âişe (r.anha)'nin kız çocuğun buluşa erme yaşının 9 olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Azami yaşı hakkında İmameyn, İmam Şafîî (rh.a.), İmam Ahmed b. Hanbel (rh.a.)'in görüşü 15 yaştır. Ebû Hanife (rh.a.) ve İmam Malik (rh.a.)'e göre 17 yaştır. Hayızdan kesilme yaşını Hanbelîler 50 yaştır demektedir. Hanefîlerde 55 yaş, Şafîîlere göre ömür boyu sürebilir, Malikîlere göre 60-70 yaş arasındır.⁴⁶¹ Menapoz yaşından sonraki gelen kanamalar da istihaze kanı sayılmaktadır. Her namaz vakti girdiğinde abdest alarak namazını iade etmesi gerekmektedir.

3. Hanefî, Şafîî ve Malikîlere göre de hayzı müddetinin âzami süresi içinde kadınlarda görülen, bulanık, sarı, kahverengi, yeşilimsi renkteki sıvıların hepsi, katkısız beyaz görmedikçe hayızdır. Saf şeffaf ve beyaza döndüğü zaman hayız bitmiş demektir. Hz. Âişe (r.anha)'nin bu konudaki görüşünü delil getirmektedirler.⁴⁶²

4. Hanefî mezhebi Hz.Âişe (r.anha)'nin, hamile kadınların hayız kanı görmeyeceğini bildiren görüşünü, bu gibi durumlar ictihad ile bilinemez, o, bu konuyu Hz. Peygamber

⁴⁵⁹ Muvatta, "Tahâret" 40; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/18; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/30; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/101, 185. İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/305; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr*, 1/159.

⁴⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/232-233; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müvtehid*, 1/138; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/53; Şirbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 1/135; Şeyh Nizâm, *el-Fetâva'i-Hindiyye*, 1/124 Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 83-84.

⁴⁶¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/236; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 9/93-94; Mevsilî, *el-Muhtâr'ın Anahtarı*, s. 41, 43.

⁴⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 2/26; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müvtehid*, 1/46; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 83.

(s.a.v.)’den işterek öğrenmiştir demekteler. Allah, kadını hamile olduğu zaman rahim ağzının kapanacağı şekilde yaratmıştır. İçeriye bir şey girmediği gibi oradan dışarıya bir şey de çıkmaz. Bu nedenle görülen kan, rahimden gelmemektedir. Dolayısıyla hayız kanı değildir, özür kanıdır. Bu kanın akmasıyla yalnız abdest bozulur, gusül gerekmez. İstihâza kanının süreklilik arz etmesi hâlinde genel özür lülük hükümleri geçerli olur. Buna göre sürekli kan gören hamile bir kadın, her namaz vaktinin girmesi ile yeni bir abdest alır; başka bir sebeple bozulmadıkça bu abdest o vakit çıkıncaya kadar geçerli olur.⁴⁶³

Hanbelîler, hamilenin gördüğü kanı özür, Malîkiler ise hayız kanı saymaktadırlar. Şafîîlerin bir görüşüne göre hamilenin kan görmesi özür, asıl görüşüne göre ise hayızdır.⁴⁶⁴

Hamile kadının hayız görüp görmeyeceği konusunda doktorlarla yapılan istüşareye göre her iki görüş de doğru olabilmektedir. Çok nadir de olsa hamilelik döneminde kadında yumurtlama olabilir. Hamile kadının kanaması önceki hazız günlerine denk gelip aynı süre ile devam ediyorsa bu hayızdır. Gelişigüzel, zamansız ve miktarsız geliyorsa bu hayız olmayıp hormonal bir bozukluktur. Tedavi edilmesi gerekir. Hamile kadın kanama hali gördüğünde doktorla danışmalı ve öyle hareket etmelidir. Çünkü hayız olma ve olmama, ikisi de mümkündür.⁴⁶⁵

5. Hz. Âişe (r.anha), hayızlı kadınların genel durumları hakkında da bilgi vermiştir. Mesela, kendisine gelen bu tür sorulara cevap verirken, hayız veya nifas halindeki kadınların ibadetteki durumlarını, kocasıyla ilişkideki sınırları detaylı bir şekilde açıkladığını yukarıda bilmiş olduk.

Dolayısıyla hayız veya nifas halindeki kadınlar, namaz kılamaz, oruç tutamazlar. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) bu durumdaki kadınların oruç tutmayacaklarını ve namaz kılmayacaklarını bildirmiştir.⁴⁶⁶ Bu konuda müçtehitler görüş birliği içindedirler. Bu hallerde kılınmayan namazlar daha sonra kaza edilmez. Tutulmayan Ramazan oruçları ise kaza edilir. Kâbe’yi tavaf edemezler. Hz. Peygamber (s.a.v.), Hz. Âişe (r.anha)’yi hayız olduğundan dolayı ağlarken görür. Ağlamasının sebebi ise hac yapamayacağından endişe etmesidir. Hz. Âişe (r.anha)’ye “*Kâbe’yi tavaf etmek dışında, haccedenlerin yaptığı her şeyi yap*”⁴⁶⁷ buyurmuştur. Cinsel ilişkide bulunamazlar. Bu konuda Kur’ân-ı Kerim’de “*Sana kadınların ay hâlini sorarlar. De ki; “O bir ezadır (rahatsızlıktır). Ay hâlinde kadınlardan uzak durun.*

⁴⁶³ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/149; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/105-106.

⁴⁶⁴ Muvatta, “Tahâret”, 100-101; Darimî, “Tahâret”, 97; Serahsî, *el-Mebsût*, 2/28; Cezirî, *el-Fıkh Ale’l-Mezâhibi’l-Erb’a*, 1/171.

⁴⁶⁵ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl’im*, s. 87.

⁴⁶⁶ Buhârî, “Hayz”, 6.

⁴⁶⁷ Buhârî, “Hayz”, 1.

*Temizleninceye kadar onlara yaklaşmayın...*⁴⁶⁸ buyurulmaktadır. Zaruret durumu ortaya çıkmadıkça (gerekmedikçe) cami giremezler. Bunlar kadınlar için özel hükümlerdir. Bu konularda bütün mezhep imamaları ittifak etmişlerdir.⁴⁶⁹

İslam âlimlerinin büyük çoğunluğuna göre, kadınlar hayız veya nifas hallerinde camiye girmeleri caiz değildir.⁴⁷⁰ Hanımların bu halleri hükmen kirlilik sayılmakta ve ibadetlere engel kabul edilmektedir. Camiler de ibadet mekânı olduğu için, özel hallerdeki hanımların ve cünüp kimselerin girmesine cevaz verilmemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) *“Ben hayızlı ve cünüp kimsenin mescide girmesini (mescitte bulunmasını) helal kılmıyorum”*⁴⁷¹ buyurmuştur. Bazı âlimler ise ihtiyaç halinde buna cevaz vermişlerdir. Mesela, su başka bir yerde bulunamıyorsa caminin içine girilebilir. Soğuktan, vahşi hayvanlardan, hırsızdan korktuğu zaman mescidde durmasında bir beis yoktur. Hanefîlere göre, bu durumlarda camiye girerken evla olanı teyemmüm yapmaktır.⁴⁷² Hz. Peygamber (s.a.v.)’in âdet gününde olan Hz. Âişe (r.anha)’den mescide bir örtü uzatmasını istediğini⁴⁷³ delil getirerek, camideki bir eşyayı almak için, hayızlı kadının camiye girmesini veya camiden geçen yolun daha yakın olması gibi bir sebeple caminin içinden geçmesini de caiz görmüşlerdir.⁴⁷⁴ Hanbelîlerden bir görüşe göre bu durumdaki kimseler namaz abdesti gibi abdest almaları şartıyla mescitte bulunabilirler.⁴⁷⁵ Zahirîlere göre ise cünüp ve özür halindeki hanımlar camiye girebilir ve orada durabilirler.⁴⁷⁶ İhtiyaç halinde bu görüşlerle de amel edilebilir.

Mushaf’a dokunma meselesine gelince, Hanefî, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri ile Malikî mezhebindeki ağırlıklı görüşe göre, cünüp, haızlı, nifaslı kimselerin Mushaf’a dokunmaları caiz değildir. Bu konuda genel olarak *“O, elbette değerli bir Kur’an’dır. Korunmuş bir kitaptadır. Ona, ancak tertemiz olanlar dokunabilir. Âlemlerin Rabbi’nden indirilmedir”*⁴⁷⁷ âyetleri ile Hz. Peygamber (s.a.v.)’in *“Kur’an’a temiz olandan başkası dokunmaz”*⁴⁷⁸ ve *“Cünüp ve hayızlı*

⁴⁶⁸ Bakara 2/222.

⁴⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/58; İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, 1/153; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/73-74; Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/375; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, 1/119; İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, 1/283-298.

⁴⁷⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/73-74; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, 1/119.

⁴⁷¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 94; İbn Mâce, “Tahâret”, 126.

⁴⁷² Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sana’î*, 1/38; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyeye*, 1/136.

⁴⁷³ Müslim, “Hayz”, 11; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 105.

⁴⁷⁴ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/166; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, 1/119.

⁴⁷⁵ Merdâvî, *el-İnsâf*, 1/347.

⁴⁷⁶ İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 1/400.

⁴⁷⁷ Vâkıa, 56/77-80.

⁴⁷⁸ Muvatta, “Kur’ân”, 1.

kimse Mushaf'tan hiçbir şeye dokunamaz"⁴⁷⁹ rivayetlerini delil olarak kullanmışlardır.⁴⁸⁰ Ama örtüyle (bez parçasıyla), elbisesinin kenarıyla dokunması ya da kılıfına, Mushaf'ın kenarına, ayet yazıları olmayan yerlerine dokunmasında bir beis yoktur.⁴⁸¹

Kur'ân ayetlerini tıpkı cünüp gibi hayızlı ve nifaslı kadın da okuyamaz. Bu Hanefî, Şâfî ve Hanbelîlerin genel görüşüdür. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) "*Âdetli kadın ve cünüp olan kimse Kur'ân'dan hiçbir şey okuyamaz*"⁴⁸² buyurmuştur. Bu konuda gelen diğer rivayetleri de delil göstermektedirler.⁴⁸³

Kur'ân ayetlerini okuma konusunda üç mezhep içinde bazı ayrıntılı içtihatlar da bulunmaktadır. Hanefî ve Şâfîler, dua ve zikir kastıyla dua anlamı içeren ayetlerin okunabileceğini bildirmişlerdir. Şâfîler dili oynatmadan ve telaffuz etmeden Mushaf'ın yüzüne bakarak kalben veya zihnen okunabilir demişlerdir. Hanbelîler ise Kur'ân okuma kastı olmadan besmele, hamdele vb. zikirleri okuyabileceklerini söylemişlerdir.⁴⁸⁴ Mâlikî mezhebinde ise iki görüş bulunmaktadır.⁴⁸⁵ İmam Mâlik (rh.a.)'e göre cünüp kimse Kur'ân'ı okuyamaz ama hayızlı kadın dokunmaksızın okuyabilir. Çünkü insanın cünüplükten kurtulması kendi elindedir ama hayızdan kurtulması kendi elinde değildir. Fakat hayız kanaması kesilmişse cünüp hükmünde olup kurtulmak kendi elinde olduğu için, yıkanmadıkça Kur'ân'ı okuyamaz, elleyemez. Sonraki bazı Mâlikîler, bu görüşü benimeseyerek âdet halindeki kadının eğitim öğretim amacıyla Mushaf'a dokunabileceği ve Kur'ân-ı Kerim'i okuyabileceğini bildirmişlerdir.⁴⁸⁶ Hz. Âişe (r.anha)'nin de hayızlı halde iken Kur'ân okuduğu rivayet edildiğini bildirerek bu durumu delil getirmişlerdir.⁴⁸⁷ Günümüzde Kur'an eğitim ve öğretiminin aksamadan devam edebilmesi için, ayrıca da hafızlar için Mâlikî mezhebinin bu görüşüyle amel edilmektedir. Mushaf'a dokunma konusunda ihtiyata göre davranmak için, tablet, bilgisayar gibi aletleri faydalanmasında da büyük bir yarar vardır. Ancak ekrana yazı olarak yansıdığı zaman o ekrana dokunulamaz, kenarları ile hareket edilmelidir.⁴⁸⁸

⁴⁷⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152.

⁴⁸⁰ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebir*, 1/384; Mergînanî, *el-Hidâye*, 1/67; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/202-203; Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/378.

⁴⁸¹ Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyye*, 1/137-138.

⁴⁸² Tirmizî, "Tahâret", 98; İbn Mâce, "Tahâret", 105.

⁴⁸³ Bkz. Ebû Dâvûd, "Tahâret", 92; Tirmizî, "Tahâret", 111; Nesâî, "Tahâret", 175; İbn Mâce, "Tahâret", 105.

⁴⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/152; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 1/199-200; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/120-121.

⁴⁸⁵ İbnü'l-Cellâb, *et-Tefrî*, 1/39; Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/379.

⁴⁸⁶ Ebu'l-Hasen el-Lahmî, *et-Tabsıra*, 1/217; Desûkî, *Hâşiye*, 1/174.

⁴⁸⁷ Karâfî, *ez-Zahîre*, 1/379.

⁴⁸⁸ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 103.

6. İstihaze, hayız ve nifas vakitleri dışındaki kadının rahiminden gelen kandır. Bu halindeki (özürlü) hanımların ibadetteki durumu ise: onlar namaz kılabilirler, oruç tutabilirler, Kur'ân okuyabilirler, Mushaf'a dokunabilirler, Kabe'yi tavaf edebilirler ve itikafa girebilirler.⁴⁸⁹

Kadınlarla İlgili Diğer Durumlarla İlgili Görüşlerine Katılanlar

1. Kadınların mahremsiz olarak hangi şartlarda yolculuk yapabileceği hakkında âlimlerden farkı görüşler mecuttur. İmam Ebu Hanife (rh.a), İmam Ebû Yusuf (rh.a) ve İmam Muhammed (rh.a.)'e göre, kadının mahremi olmaksızın üç günlük ya da daha uzun süren bir yolculuğa çıkması caiz değildir demektedirler. Ancak onun, bundan daha kısa sürecek yolculuğu tek başına yapmasına herhangi bir engel yoktur. Delil olarak “*Bir kadının, mahremi olmadan üç günlük bir mesafeye yolculuk yapması helâl olmaz*”⁴⁹⁰ hadisini almaktadırlar. Hacca gidebilmesi için mutlaka yanında mahremi olması gerekir. Mahremi olmayan kadına hac vacip (farz) olmaz demektedirler.⁴⁹¹ İmam Malik (rh.a) kadının mahremsiz yolculuk yapmasında sakınca görmemektedir. Bu görüşlerini Hz. Âişe (r.anha)'nin, bazı kadınların hacetmesi için yanlarında mahrem bulunmayacağı hakkında yukarıda geçen sözünü delil olarak almaktadırlar. Kadınlar güvenli bir topluluk içerisinde gidip gelebiliyorlarsa hacca gidebilirler.⁴⁹² İmam Şafiî (rh.a.) ye göre de mahremi olmadan grup halinde gidebilirler. Yolculukta güven ve emniyet olması gerekir demektedir.⁴⁹³ Bu görüşlerin hepsi hac konusunda mahremsiz kadının durumudur.⁴⁹⁴ Şart ve durumlara göre kadınların mahremsiz hac yolculuğundan başka yolculuğa çıkması bu görüşler çerçevesinde ihtiyata göre davranılabileceğini ortaya koymaktadır.

Kadınların uzak mesafelere mahremsiz yolculuk etmesinin yasaklanması, iffetini koruma ve tecavüze uğramalarını engellemek nedeniyledir. Önceki zamanlarda yolculuk deve, at gibi binitlerle yapılıyordu. Sefer sırasında başlarına her yerden tehlike gelebiliyordu, bu nedenle yasaklanmıştır. Günümüzde yol tehlikesi kalkmıştır. Çünkü önceden üç gün mesafe aralığındaki yere şimdi uçakla dört ya da beş saat içerisinde, güvenlik içinde gidilebilmektedir. Bu nedenle yukarıdaki görüşlerden yola çıkarak kadınların, yol emniyeti ve güvenilir bir

⁴⁸⁹ Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 1/169-171; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 85.

⁴⁹⁰ Bkz. Buhârî, “Taksîru's-Salât”, 4; Müslim, “Hac”, 414-423, Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 2; Serahsî, *el-Mebcut*, 4/110.

⁴⁹¹ Serahsî, *el-Mebcut*, 4/110; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/190.

⁴⁹² Muvatta, “Hac”, 254; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 5/182; Sehnûn, *Mudevvene*, 1/452; Ebu'l-Hasen el-Lahmî, *et-Tabsıra*, 3/1283; Nevevi, *Minhac*, 2/217-218.

⁴⁹³ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/681-682.

⁴⁹⁴ Tahâvî, “Mahrem Bulunmaması Durumunda Kadının Hacı Meselesi”, s. 651

kadınlar topluluğu ile mahremsiz yolculuk etmesine cevaz verilmektedir. İlim yolundaki kadınların büyük çoğunlu bu görüşle yurt dışına çıkmaktadırlar. Onlar için tanınan en güzel bir ruhsattır.

2. Kadınların Cuma namazı kılmaları ve Cuma günü mescide gitmeleri, cemaate katılmaları farz değildir. Ancak kılmaları halinde bu namazları geçerli olup ayrıca öğle namazı kılmaları gerekmez. Hz. Peygamber (s.a.v.), “*Cemaatle Cuma namazı kılmak, her müslümana farzdır. Ancak, köle, kadın, çocuk ve hastaya farz değildir*”⁴⁹⁵ buyurmuştur. Asr-ı saadetten günümüze kadar bütün âlimler, cuma namazının kadınlara farz olmadığı konusunda ittifak etmişlerdir.⁴⁹⁶ Hanefilere göre, ister yaşlı, ister genç olsun, kadınların bu günü öğle namazını evlerinde kılması daha faziletlidir. Malikîlere göre ise, yaşlanarak erkekler karşısında herhangi bir çekiciliği kalmayan kadınların Cuma namazına gitmesi caizdir. Aksi takdirde mekruh olur. Kadın genç olduğu için, mescidde bulunmasından ve yolda giderken fitneye sebep olmasından korkulursa, Cumaya gitmesi, mefsedeti önlemek için haram olur. Şafîlere göre kadının, eski elbiseler içinde olsa bile çekici olması hâlinde, gerek Cuma ve gerekse diğer namazlar için cemaate katılması mutlak surette mekruhtur. Ancak yaşlı olması ve çekici olmaması halinde, eski elbiseler giyinerek, koku sürünmeden, Cuma namazını kılması kerâhetsiz olarak sahîh olur. Yaşlı osun olmasın velisinin izni ve fitneye düşmeyeceğine emin olma şartlarını eklemektedirler. Aksi takdirde haram olur demektedirler. Hanbelîlere göre ise, kadın, güzel olmamak şartıyla Cuma namazına gidip kılabilir. Güzel bir kadının Cuma namazına gidip kılması mutlak surette mekruh olur.⁴⁹⁷

Kadınların, dini konularda bilgi edinmek, aydınlanmak için camilere gelmelerinde, cemaatle vaaz, hutbe dinlemelerinde bir mahzur yoktur. Cuma namazına gitmeleri özellikle tavsiye olunur. Ancak bazı kültürlerde camiler kadınlara göre ayarlanmamıştır. Yani bazı camilerdeki gibi kadınların rahat bir şekilde namaz kılacakları üst katı ya da ayrıca bir köşesi yoktur. Bu nedenle Cuma günü erkekler camide çok olduğu için, fitneye sebep olmamak açısından en iyisi kadınların evlerinde namaz kılmalarıdır. Mezhep imamı da bu durumları göz önünde bulundurarak, kadınların evinde namaz kılmalarını faziletli saymışlardır. Fitne ve fesat söz konu olunca gitmelerini mekruh hatta haram saymışlardır. Eğer gidip de cemaatle

⁴⁹⁵ Ebû Dâvûd, “Salât”, 217; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/550; Beyhakî, *es-Sünen*, 3/246.

⁴⁹⁶ İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, 1/322; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/216; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyeye*, 1/481.

⁴⁹⁷ Kâsânî, *Bedâi’ü’s-Sanâ’î*, 1/257; Cezîrî, *el-Fıkh ‘ale’l-Mezâhibi’l-Erba’a*, 1/169-171.

namaz kılacaklarsa saf düzenine göre hareket etmeleri gerekmektedir. İmamın hemen ardından erkekler, sonra varsa çocuklar sonra da kadınların durması gerekmektedir.⁴⁹⁸

Cenaze namazına gelince, kadınların cenaze namazlarına katılmalarına izin verilmiştir. Cenaze namazına katılan kadınların erkeklerle aynı safta bulunmaları kerih görülmüştür.⁴⁹⁹ Hz. Peygamber (s.a.v.), namaz saflarını önce erkekler, sonra erkek çocuklar, en arkada da kadınlar olmak üzere düzenlemiştir.⁵⁰⁰ Diğer namazlarda kadınlar erkeklerle bir cemaat halinde namaz kılacaksa bu sıraya uymaları zorunludur. Dolayısıyla günümüzde cenaze namazlarına katılan kadınlar bu hususta daha dikkatli davranarak erkeklerin arkasında tesettürü ile beraber durması gerekmektedir. Doğru ve geçerli olanı da budur.

3. Kadınların hamama girme konusunda Hz. Âişe (r.anha)'nin bildirdiği gibi Hz. Peygamber (s.a.v.), kocasının evinden başka yerde elbiselerini çıkararak kimsenin, Allah ile kendi arasındaki perdeyi yırtmış olacağını bildirerek, hamama giden hanımların davranışlarını kerih görmüştür.⁵⁰¹ Hz. Âişe (r.anha) ise zaruret dışında hamama girmeyi yasaklamıştır. Bu durum kadınların birbirlerine karşı avret yerlerini örtmeyerek, edebe aykırı olacak bir şekilde soyunarak girilen batı hamamları gibi hamamlara gitmesine izin verilmeyecektir. Bazı kültürlerde halk hamamları çok yaygındır ve toplumun büyük çoğunluğu hamama gidip yıkanır. Kadınlar da kendi aralarında avret yerlerini örtmüş halde girmektedirler. Bu durumda eğer avret yerlerini örtünme konusunda titiz davranırlarsa, toplum ahlaklı, güvenilir olursa cevaz verilebilir kanaatine varılabilir. En efdal olanı da zaruret dışında gitmemeleridir. Ya da halk hamamlarına değil özel hamamlara gitmeleri tavsiye edilebilir.

4. Hz. Âişe (r.anha)'nin ibadetler konusunda ve kadınların örtünme konusunda çok titiz davrandığı aktarılagelen rivayetlerinden bilinmektedir. Başörtüsü çok ince olan kadına, kalın ve içerisini göstermeyecek, gizleyici özellikteki başörtüyü takması da buna bir örnektir. Ona göre örtünmeden maksat tenin gizlenmesi ve vücudun bilinmemesidir. Bu nedenle elbise bol ve koyu renkte olması dini açıdan en doğru olanıdır.

Kadınların yabancı erkeklerin yanında örtünmesiyle ilgili Kur'ân'da iki yerde geçmektedir. Birincisi “...(Yüz ve el gibi) görünen kısımlar müstesna, zînet (yer)lerini göstermesinler. Başörtülerini ta yakalarının üzerine kadar salsınlar...”⁵⁰² ayeti başörtülerini yakalarının üstüne koymalarını bildirmektedir. Diğer ayette ise “...bedenlerini örtecek

⁴⁹⁸ Müslim, “Mesâcid”, 266.

⁴⁹⁹ Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyye*, 1/542.

⁵⁰⁰ Müslim, “Mesâcid”, 266.

⁵⁰¹ Ebû Dâvûd, “Hamam”, 1; Tirmizî, “Edeb”, 43.

⁵⁰² Nûr 24/31.

elbiselerini giysinler”⁵⁰³ diyerek “cilbâb” denilen dış giyisilerini giymeleri istenmektedir. Hadisten örnek getecek olursak, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in evine, ince elbiselerle Hz. Âişe (r.anha)’nin kız kardeşi Hz. Esmâ (r.anha) girdiğinde, “Ey Esmâ! Ergenlik çağına gelen bir kadının şu şu yerleri dışındaki yerlerinin görünmesi uygun değildir” diye söylerken el ve yüzüne işaret etmiştir.⁵⁰⁴ Ayet ve hadisten yola çıkarak kadının el, yüz ve topuktan aşağı ayakları dışında kalan yerlerini güzelce örtmeleri gerekmektedir.

Örtünmenin emredilmesi kadınların iffet ve namuslarının korunması içindir. Ortaya çıkacak her türlü fesada sebep olacak şeylerden kaçınması için Allah bu emri vermiştir. Allah Teâlâ, ayette yabancı bir erkek (mahrem olmayanlar) karşısında mü’min kadınların zinet yerlerini açmamalarını ve başörtülerini, saçlarını, başlarını, kulaklarını, boyun, gerdan ve göğüslerini iyice örtecek şekilde yakalarının üzerine sarkıtmalarını emretmiştir.⁵⁰⁵ Bu konuda Hz. Âişe (r.anha)’den rivayet edildiğine göre, Nûr süresinin 31. ayeti inince, iki muhacir kadın eteklerinden parça kopararak, onunla başlarını örttüğünü bildirir.⁵⁰⁶

Demek, dinin emrettiği örtü (tesettür, elbise), saç ve ten rengini göstermeyecek bir özellikte (kalınlıkta) olmalı, şeffaf olmamalıdır. Vücut hatlarını belli etmeyecek nitelikte bol olmalıdır, dar olmamalıdır. Bütün alimler tarafından ittifak edilen görüş de budur. Müslümanların bu emirlere uymaları dini bir vecibedir. Günümüzde başörtüsü var ama kulakları, saçları gözüken, çok açık renkte ve vücut hatlarını bildirecek derecede ince ve dar elbiseleri giyen, dar pantolon üstünde çok kısa bir ceket atan hanımlar tesettür konusundaki kurallara hiç riayet etmemektedirler. Bu bir batı taklidi, modanın etkisi altında kalarak kurban sayılmaktadırlar.

Başörtüsü de saçları ve bounu kapatmalı, saç göstermeyecek kadar şeffaf olmamalıdır. Tesettürlü birisinin pantolon giyme meselesine gelince, kızlar celbablarının ya da pardösülerinin altına pantolon giymeleri nur üzüne nurdur. Yani övülen bir davranıştır. Çünkü bazen dışarıda rüzgar olabilir, her türlü sıkıntılar ortaya çıkabilir. Otobüse binme, yukarı kata çıkma durumlarında ayaklarının görünmemesini sağlar. Uzunluğu diz kapaklarından aşağıya kadar uzanan elbiselerde de giyilecek pantolon da bol ayakların vücut hatlarını belli etmeyecek şekilde olması gereklidir.

⁵⁰³ Ahzâb 33/59.

⁵⁰⁴ Ebû Dâvûd, “Libâs”, 31.

⁵⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/145-165; Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâ’î*, 1/118-125.

⁵⁰⁶ Buhârî, “Tefsîr”, 13; Ebû Dâvûd, “Libâs”, 33; Beyhakî, *es-Sünen*, 7/88.

5. Hanımların, deriye su ulaşmasına engel olmayan her türlü kına gibi boyları ve makyaj malzemelerini kullanmalarında bir beis yoktur. Makyaj malzemeleri necis/pis bir maddeyi ihtiva etmiyorsa kullanılması caizdir. Ama günümüzde necis olan hayvanların yağlarından ve her türlü pisliklerden yapılan malzemeler de çoktur. Dolayısıyla dikkat edilmesi önemle tavsiye edilmektedir. Kadınların, makyajlı olarak başkalarına görünmeleri caiz değildir.⁵⁰⁷

İbadetlerde, gusül ve abdest konularında önemli olanı suyun deriye ulaşmasıdır. Ancak sürekli boya ile uğraşan ve tırnaklarına boya yapışan ressamcı, tırnaklarına çamur girip de çıkaramayan çiftçi gibi bu meslek sahibi kimseler müstesnadır. Bu kimseler için cildine yapışan boya, tırnak aralarında kalan hamur, mum, zank vb. şeyler abdest ve gusle engel olmaz.⁵⁰⁸ Fakat isteğe bağlı olarak vücuda sürülen ya da yapıştırılan oje, ruj, geçici dövme ve takma tırnak gibi maddeler bu ruhsatın dışındadır. Böyle maddeler suyun bedenle temasına engel olursa abdest ve gusle de engel olurlar. Bunların abdest veya gusülden önce giderilmesi gerekir.

Kadınların saç boyaması meselesine gelince onlara bir sınırlama yoktur. Bu konuda dikkat edilmesi gereken husus, kadının saçını ve vücudunun diğer mahrem yerlerini yabancı erkeklere göstermemesidir. Boya, saç üzerinde kimyasal bir tabaka oluşturup suyun temasına engel olmadıkça guslü ve namaz abdestini engelleyici bir unsur değildir.⁵⁰⁹ Günümüz boylarının içerdiği maddeleri suyun deriye temasına engel olmayacağına göre dikkat ederek kullanılması gerekmektedir.

Namaz Konusunda Görüşlerine Katılanlar

1. Akşam, yatsı, sabah, Cuma, bayram ve teravîh gibi cemaatle kılınan gece namazlarında imam açıktan okur. Diğer namazlarda imam gizli okur. Hz. Âişe (r.anha) imamın açıktan okuduğu kırât cemaat için geçerli olduğunu, imamın gizli okuduğu namazlarda ise cemaate Fatîha'yı okuması gerektiğini bildirmiştir. Hanefîlerden bu konuda en kuvvetli olan görüş, imama uyan kişinin, imamın ardından Fatîha'yı okuması tahrîmen mekruh olur. Bu namaz ister imamın seslice kıraatte bulunduğu bir namaz olsun, ister sessizce kıraatte bulunduğu bir namaz olsun aynı hükme tâbidir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in: "*İmamı olan kişinin, imamının kıraati, kendisinin de kırâetidir*"⁵¹⁰ hadisini delil getirmektedirler. İmama uyan kişinin okumasını sahabenin ileri gelenlerinden çoğunluğu menetmiştir. Namazın vaciplerinden

⁵⁰⁷ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 407.

⁵⁰⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 1/288; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyye*, 1/18-19.

⁵⁰⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 1/288.

⁵¹⁰ İbn Mâce, "İkâmet", 13.

biri, imama uyararak namaz kılmakta olan kişi, İmamın kıyamda durması esnasında hiçbir şey okumamalıdır. Akşam, yatsı, sabah ve gece namazlarını tek başına kılanlar, isterse açıktan okuyabilirler.⁵¹¹ Malikiler, Hz. Âişe (r.anha)'nin bu konudaki görüşüne katılarak, gizli okunan namazlarda, imamın ardından kıraatte bulunmak mendubtur. Seslice kıraatte bulunulan namazlarda ise imamın peşinden Fatiha'yı okumak mekruhtur. Yalnız, İmama uyan kişi, bunu imama muhalefet kastiyle okumazsa, okuması mendub olur. Şafiilere göre ise, imama uyan kişinin, Fatiha'yı imamın ardı sıra okuması farzdır. Ancak imam, Fatiha'nın bir kısmını veya tümünü okuduktan sonra imama kavuşup da tâbi olan kişinin Fatiha'sını imam üstlenir. Ya da da farzdan zâid bir rekâtte imama uyan kişinin Fatiha'sını da imam üstlenir. Hânbelfler, sessizce kıraatte bulunulan namazlarda imamın ardından cemâatin de Fatiha okuması müstehab olur. Yine seslice kıraatte bulunulan namazlarda, imamın âyet aralarında sükût etmesi esnasında cemâatin Fatiha okuması müstehab olur. Ancak seslice kıraatte bulunulan namazlarda imam okurken, cemâatin Fatiha okuması mekruh olur.⁵¹²

2. Üç mezhebe göre namaz, farz olsun olmasın bütün rekâtlarında Fatiha okumak farzdır.⁵¹³ Dolayısıyla bunlara göre Fatihâ sûresi okunmaz da başka sûreler okunursa kıraat şartı yerine gelmez. Buna delil olarak, "*Fâtîha'yı okumayan kişinin namazı olmaz*"⁵¹⁴ hadisni bildirmektedirler. Hanefilere göre, kıraat şartının yerine gelmesi için ya Fatiha sûresi ya da herhangi bir surenin okunması şarttır. Her hangi bir süre yerine üç kısa âyet veya buna denk bir uzun âyet de okunabilir. Nafile ve vacib namazların her rekâatinde kıraat farzdır. Fakat farzların herhangi iki rekâatinde farz, diğer rekâtlarda sünnettir. Ancak farz kıraati ilk iki rekâtta yapmak vaciptir. Farz olan, özellikle Fatiha'yı okumak değil de mutlak olarak Kur'ân okumaktır. Yüce Allah'ın "*...O halde Kur'an'dan kolay geleni okuyun...*"⁵¹⁵ ayetinden yola çıkarak, maksat Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir yerini okumaktır demektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "*Namaza kalktığın zaman abdestini tam al, ondan sonra kibleye yönel. Daha sonra da Kur'an'dan sana kolay geleni oku.*"⁵¹⁶; "*Kıraat olmaksızın namaz olmaz*"⁵¹⁷ hadislerini delil getirmektedirler.⁵¹⁸

⁵¹¹ Çeker, Orhan, İlm-i Hâl'im, s. 162.

⁵¹² Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 1/308-311.

⁵¹³ Ebu'l-Hasen el-Lahmî, *et-Tabsıra*, 1/266; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 1/485.

⁵¹⁴ Tirmizî, "Mevâkit", 69; İbn Mâce, "İkâmet", 11.

⁵¹⁵ Müzemmil 73/20.

⁵¹⁶ Buhârî, "Vudû", 29; Müslim, "Tahâret", 25.

⁵¹⁷ Müslim, "Salât", 42.

⁵¹⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/18-19; Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 1/308-311; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 160-161; Habergetiren, Ömer Faruk, Hz. Âişe'nin *Fıkhî Görüşleri*, s. 42.

3. Kerahet vakitlerden üçüncüsü, güneş batmadan, yani akşam namazı ezanından önceki vakittir. Bu vakitte hiçbir namaz kılınmaz. Sadece o günün ikindi namazı kılınmadı ise ve İmam Malik (rh.a.)'e göre öğle ve ikindi namazları kılınmadı ise bunlar kılınır. Dolayısıyla ikindi namazından sonra ayrıca bir nafil namaz kılınmamaktadır.⁵¹⁹

Öğle ve ikindi arasında ihtilafı bir vakit var olduğu için bunu açıklayarak Hz. Âişe (r.anha)'nin kıldığı namazı bu görüşler çerçevesinde değerlendirmeye çalışalım. Hanefilerden İmameyn, İmam A'zam (rh.a.)'dan nakledilen bir kavi, İmam Şafî (rh.a.) ve İmam Ahmed b. Hanbel (rh.a.)'e göre öğle vakti bir misli gölgenin tamamlanması ile biter, ikindinin vakti başlar. İmam A'zam (rh.a.)'dan gelen ikinci bir kavle göre ise öğlenin vakti iki misli gölgenin sonuna kadar devam eder, sonra ikindinin vakti başlar. İmam Malik (rh.a.)'e göre ise bir misli gölge öğle namazının ihtiyarî vaktidir. Bu vakitte öğleyi eda etmek mutlaka gerekir. Bir misli gölgeden güneş batıncaya kadar kılmak kaza değil ise de edadır ama böyle yapmak haramdır, kişiyi günaha sokar. Görüldüğü üzere öğle ve ikindi namaz vakitleri birbirinin içerisine girmiş (tedâhul etmiş)tir. Her iki görüşe göre ne zaman öğlenin vakti çıktı ise o zaman ikindinin vakti girer. Yani öğle ile ikindi vakti arasında aralık bir zaman yoktur. İkinci vakti girdikten sonra değil, farzını kıldıktan sonra nafil namaz kılmak mekruhtur.⁵²⁰

İkinci namazının farzını kıldıktan sonra ayrıca bir nafil namazı kılınmayacağı bütün mezheb imamları tarafından kabul edildiğine göre, Hz. Âişe (r.anha)'nin namazını, ikindi namazının farzını kılmadan, öğle namazını kıldıktan sonra nafil namaz kıldığı kanaatine varılabilir. İbadetlerde ihtiyat asıl olduğuna göre öğle namazını bir misli gölge içerisinde kılmak, ikindiye ise iki misli gölgeden sonraya bırakmak tavsiye edilmektedir.⁵²¹

5. Hanefiler, Cuma kılınacak yerin belde denilecek kadar büyük olması veya böyle bir beldeye bağlı uzak ya da yakın mahallesi olması, yani buraya bağlı yakın köyler olmasını Cuma namazının sıhhat şartlarından saymaktadırlar ve bu şartı ileri sürmektedirler. Belde/mısır: en büyük camisinin Cuma namazı cemaatini almadığı ve cemaatin dışarı taşıdığı yerleşim yeri; Başında, İslâmi hükümleri uygulamakla görevli bir kâdînin bulunduğu yerleşim yeri; İnsanların zaruri ihtiyaçlarını karşıladığı yerleşim yeri olarak tanımlanmaktadır. Diğer mezhebler, bu şartları taşımayan çok küçük yerlerde bile Cuma namazı kılınabilir, demektirler.⁵²²

⁵¹⁹ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 148.

⁵²⁰ Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâ'î*, 1/123; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 1/226-228.

⁵²¹ Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 1/249-254; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 147-148.

⁵²² Kâsânî, *Bedâiü's-Sanâ'î*, 1/155; Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/534-543.

Cuma namazı kılınan bir yerde veya buraya bitişik bir yerde ikâmet edilmesi ise Cuma namazının vucûb şartlarından sayılmaktadır. Hanefilere göre, Cuma namazı kılınan yerden uzakta olan bir kimsenin Cuma namazı kılması şart değildir. Bu uzaklık, bir fersah ile takdir edilmiştir. Bir fersah, üç mil eder. Bir mil ise altı bin zira (5040 metre) dir. Fetva da buna göre verilmiştir. Malikilere göre ise, 3,3 mil mesafedeki bir köyde olanlar da namaza gelmelidir. Bu mesafe, Cuma mescidlerinin birden fazla olması hâlinde, şehir kenarındaki minareden itibaren hesaplanır. Yani bu mesafe, Cuma mescidlerinin birden fazla olmasını gerekli kılan bir zaruretın olması hâlinde, şehir kenarındaki minareden itibaren hesaplanır. Ama Cuma mescidlerinin birden fazla olması caiz olmazsa, bu durumda söz konusu mesafe, Cumanın ilk kılındığı mescidin minaresinden itibaren hesaplanır. Hanbelilere ikamet ettiği yerden kendileriyle Cuma namazı kılınan yer arasında fersahlarca mesafe olsa bile, yine Cuma namazıyla yükümlü olurlar.⁵²³ Günümüzde camiler çok olduğundan dolayı, Cuma namazıyla yükümlü olmak için cami ile ev arası mesafesi hesaplanmıyor. Çünkü çoğunluk camilerde Cuma günü Cuma namazı okunmaktadır ve buna ihtiyaç duyulmamaktadır. Önceden bu hesaplamayı yapmaya ihtiyaç duyulmuştur.

6. Cuma günü sefere çıkma durumu hakkında ise Cuma namazı vakti girdikten sonra namazı kılmadan yolculuğa çıkmak, yolda Cuma namazı kılma imkanı olmadığı durumlarda Cuma vaktinden önce çıkması Hanefilere göre mekruh, Malikîlere göre haramdır. Vakit girmeden önce çıkarsa caizdir. Şafîî ve Hanbelîlere göre ise iki durumda da haramdır. Cuma namazını kıldıktan sonra çıkmaları gerektir.⁵²⁴

7. Hz. Âişe (r.anha)'nin yolcunun namazı kısaltmadan da kılabileceği görüşüne Şafîî ve Hanbelî mezhebi katılarak, dilerse kısaltabilirler, dilerse de tam kılabilirler demektedirler. İmam Şafîî (rh.a.), Hz. Âişe (r.anha)'nin delil gösterdiği ayet⁵²⁵, açık bir şekilde kısaltmanın ruhsat olduğuna delâlet etmektedir, diyerek seferde namazı kısaltmayı ruhsat saymaktadırlar.⁵²⁶

Hanefilere göre yolcunun dört rekâtlı namazları kısaltması zorunludur. Dinin insanlara tanıdığı kolaylıktan istifade etmeleri gerekirtğini ön plana çıkarmaktadırlar. İnsan dört rekâtlı bir namazı iki rekât olarak değil de dört rekât olarak kılsa bakılır: Eğer ikinci rekâta oturarak kılmışsa ilk iki rekât farz, son iki rekât nafîle olur ve iadesi gerekmez. Ama ikinci rekâta oturmadan dört rekât kıldı ise farz olan son oturuşu yani ikinci rekâttaki oturuşu yapmadığı için

⁵²³ Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/534-543.

⁵²⁴ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/333; Mevslî, *el-İhtiyar*, 1/164; Şîrbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 4/33; Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/534-543; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 243.

⁵²⁵ Nisâ 4/101.

⁵²⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/239.

namazı tûmden nafîle olur ve farzı yeniden kılması gerekir. Malikîler, kısaltmayı zorunlu değil sünnet saymaktadırlar. Yani kısaltmayı tavsiye etmektedirler. Yolcunun muhayyer olduğunu da bildiren âlimler vardır.⁵²⁷

Hanefîlerin delilleri arasında özellikle sahabe kavilleri yer almaktadır. Hz. Âişe (r.anha)'nin, “Akşam namazı dışındaki diğer namazlar iki rekât olarak farz kılındı, o gündüzün vitridir, sonra ikamet halinde arttırıldı, sefer durumunda olduğu gibi bırakıldı”⁵²⁸ dediği ve diğer sahabilerin bu konu hakkında naklettiklerini delil getirirler.⁵²⁹

Özetle seferi sayılan (şartlarını taşıyan) kimse dört rekâtlı farz namazlarını iki rekât olarak kısaltarak okurlar. Kısaltmadan okuduğu takdirde de namazı geçerli sayılmaktadır. Yolculuk esnasında zorluk, meşşaket, güvensizlik söz konusu değilse namazları tam kılmaları tavsiye edilmektedir. Hz. Âişe (r.anha)'nin de görüşü budur. Zorluk ve meşşaket söz konusu ise namazı kısaltarak kılarlar. Ancak yolculuk esnasında binit üzerinde, günümüzde daha çok uçak, tren, otobüslerin içinde ima ile namaz kılmak hususunda ihtiyata göre davranılması gerektiği görülmektedir. Şimdiki yolculuklarda zorluk ve sıkıntı söz konusu olmasa da uçakta ya da trende namaz vaktinin çıkması söz konusu olmaktadır. Bu durumda binit nereye yönelse de namazı gücü yettiği takdirde ima ile kılarlar.⁵³⁰

8. Kadının kadınlara imamlık yapabileceği görüşünü Şafîiler, Hanbelîler benimsemişlerdir. Kadının kadınlara imamlık etmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. İmamlık ederken kadınların önüne geçmeyip, ortalarında bulunması gerekir. Kadınlar kendi aralarında cemaat oluşturdu takdirde ezan ve kaametsiz kılacaklardır. Hanefîlere göre caizdir, fakat mekruhtur demektedirler. Malikîlere göre ise, kadının kadınlara imamlık etmesinin kesinlikle caiz olmadığı görüşündedirler.⁵³¹

9. İmam Şafîî (rh.a), âkil/mümeyyiz çocuğun, büyüklere imamlığını farz namazda bile olsa caiz görmüştür. Diğer mezhepler ise farz ve vaciblerde değil, nafîlelerde âkil çocuğun imamlığı caizdir demişlerdir. İmam Şafîîye göre kölenin imamlığı da caizdir, Hanefîlere göre

⁵²⁷ Ebu'l-Lahmî, *et-Tabrisa*, 4/455; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 258.

⁵²⁸ Buhârî, “Salât”, 1; Müslim, “Salât”, 1; Ebû Dâvûd, “Salât”, 1; Nesâî, “Salât”, 1.

⁵²⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/240; Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/663-665.

⁵³⁰ Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 1/277-279.

⁵³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/236; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/145; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 3/37-38; Mevsîlî, *el-İhtiâr*, 1/207; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, 2/305-306; Kâsânî, *Bedâ'u's-Sana'i*, 1/157; Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/579.

ise mekruhtur.⁵³² Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşünü İmam Şafî (rh.a.)'nin benimsediği ortaya çıkmaktadır.

10. Veled-i zinanın imamlığı hakkındaki görüşünü Hanbelîler benimseyerek, veled-i zinanın imameti caizdir, demektedirler. Hanefîlere göre de caizdir ancak, daha evla ve daha sevimli olanı ise başkasının imam olmasıdır. İmam Şafî (rh.a.), veled-i zinanın imam olmasını kerih görmekle beraber, eğer namaz kıldırma geçerlidir demektedir. İmamlığın bir fazilet makamı olduğunu bildirmektedir. İmam Malik (rh.a.) ise veled-i zinanın imamlığını caiz görmemektedir. Buna delil olarak Ömer İbn Abdilâzîz'in böyle bir kimseyi imamlıktan menettiği rivayetini göstermektedir.⁵³³

11. Hz. Âişe (r.anha)'nin camide cenaze namazı kılma hakkındaki görüşünü İmam Şafî (rh.a.), Ahmed b. Hanbel (rh.a.) benimsemektedir. İmam Şafî (rh.a.)'ye göre cenaze namazı, mescid içerisinde kılınması başka yerde kılınmasından daha evladır. Hatta camiye kirletme endişesi yoksa bu namazın camide kılınması, müstehabtır. Hanbelîlere göre de caminin kirletilmesinden korkulmazsa, cenazeyi mescide koyarak namazını kılmak mubahtır. Aksi takdirde camiye konulması ve namazının camide kılınması haram olur. Hanefîlere ve İmam Malik (rh.a.)'e göre içinde, cemaatin namaz kıldığı mescitlerde cenaze namazı kılmak mekruhtur. Buna delil olarak, “*Kim bir cenaze namazını mescitte kılsa onun için bir sevap yoktur*”⁵³⁴ hadisidir. Hz. Âişe (r.anha)'den nakledilen haberin kendileri açısından da delil olduğunu ileri sürererek, o devirdeki Muhâcir ve Ensâr'ın bu uygulamayı yadırgamaları bunun mekruh olarak bilindiğini göstermektedir, demektedirler. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in cenaze namazını mescidde kıldığı şeklindeki bilgiyi de o sırada itikâfta bulunduğu ve mescitten çıkmasının mümkün olmadığı şeklinde tevil ederler. Kaldı ki o zaman cenazenin getirilmesini emretti ve cenaze mescidin dışına konuldu, içeriye alınmadı. Onlara göre cenaze, mescidin dışında, insanlar mescid içerisinde iken cenaze namazını kılmaları mekruh değildir. Mekruh oluşu, çeşitli nedenlerle cenazenin cami içerisine sokulmasındadır. Ancak yağmur, çamur, soğuk gibi bir mazeret bulunması durumunda camide kılınmasında bir sakınca yoktur.⁵³⁵ Dolayısıyla, zıkkıntı ve zorluk verecek mazeretli hallerin ortaya çıkmasıyla cenaze namazı caminin içerisinde kılınabilmektedir. Kışın soğuk yerlerde, yağmurlu günleri çamur ve bataklık çok olan köylerde cenaze namazını kılacak olanlar için güzel bir ruhsattır.

⁵³² Serahsî, *el-Mebsût*, 1/77; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/299; Şirbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 3/362; Mevsilî, *el-İhtiâr*, 1/115; Ebu'l Hasan el-Lahmî, *et-Tabsıra*, 1/326-327; Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/578.

⁵³³ Serahsî, *el-Mebsut*, 1/40; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/59.

⁵³⁴ Ebû Dâvûd, “Cenâiz”, 49, 50; İbn Mâce, “Cenâiz”, 29.

⁵³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/68; Şeyh Nizâm, *Fetefa-i Hindiyeye*, 1/181; Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/750.

12. Hz. Âişe (r.anha)'nin, gözlerinin suyu çekildiği için birkaç gün sırtüstü yatması tavsiye edilip ayakta durması ve oturması yasaklanan kişinin, namazı yatarak imâ ile kılamayacağı görüşünü İmam Malik (rh.a.) delil olarak almaktadır. Eğer bu durumdaki kimse namazı imâ ederek kılması caiz olsaydı ruhsat vereceklerini bildirir. Ama bütün hareketlerden aciz kalan özürlü hastalar sırtüstü yatarak namazını ima ile kılacaklardır. Hanefilere göre hastalığından dolayı ayakta durması yasaklanan veya sırt üstü yatması gereken kimsenin namazlarını bu şekilde imâ ile kılması câizdir. Hanefilerle Hanbelîler bu hükümde görüş birliği etmişlerdir. Şafilere göre de aciz kalan kimse sırtüstü uazarak namazını kılar. Hanefiler bu görüşünü açıklamasında, organlara verilen önem (hurmet) cana verilen önem gibidir derler. Nasıl ki, düşman, yırtıcı hayvan vb. nedenlerle canına bir zarar gelmesinden endişe eden kişi, sırtüstü yatarak namazını kılabiliriyorsa bu gibi durumda da kılabilir. Nakledilen haberi de, onlara göre sahabenin yatarak ima ile namaz kılmaya izin vermemeleri, doktorun uzmanlığı (doğru söylediği) konusunda kesin bilgiye sahip olmamaları nedeniyledir. Bu konuda yeterli bilgilere sahip olsalardı, zaruret durumu olduğu için imâ ile namaz kılması konusunda izin verirlerdi, diyerek tevîl etmişlerdir.⁵³⁶

13. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre vitir namazı vacibtir. İmameyn (İmam Ebû Yusuf (rh.a.) ve İmam Muhammed (rh.a.)) ve diğer üç mezheb imamına göre, vitir namazı sünnet-i müekkededir.⁵³⁷ Vitir namazının yatsı ile aynıdır. Ancak sıra itibariyle önce yatsı sonra teheccüd, sonra vitir kılınır. Vitir geceyi bitiren son namazdır. Vaktinde kılınmayan vitir namazı, sonradan kaza edilir. O gecenin vitiri kılınmadı ise sabah namazı vaktinde bile olsa sabah namazından önce kaza eder. Hz. Âişe (r.anha) de bu görüşü bildirmektedir.⁵³⁸

Oruç Konusunda Görüşlerine Katılanlar

1. Dört mezhebin görüşü de cünüp olarak sabahlayan kimse orucunu tutar. Çünkü cünüplükten temizlenme orucun şartlarından sayılmamaktadır.⁵³⁹

2. Ramazan orucunu tutmadığı için kaza etmesi gereken bir kimse; tutmamış olduğu günlerin orucunu, nafîle oruç tutmanın mubah olduğu günlerin her hangi birisinde tutabilir. Eğer zimmetinde bulunan kaza oruçlarını tutmaz da ikinci Ramazan ayı girerse, bu durumda kazaya ek olarak fidye vermesi de vâcib olur. Fidye, her kaza günü için bir miskine yemek yedirmektir. Üç mezheb imamı bu hükümde ittifak etmişlerdir. Yalnız Hanefiler, ikinci

⁵³⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/381-382; Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/703-705.

⁵³⁷ Kâsânî, *Bedâ'î'u's-Sanâî*, 2/222.

⁵³⁸ Cezirî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 1/453-461; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 238.

⁵³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/82; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/496; Şirbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 5/455; Cezirî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 2/810-814.

Ramazan girinceye dek kaza oruçlarını tutmamış olan kimsenin fidye vermesi gerekmez demişlerdir. Bu gecikme bir mazeretten ötürü olsun, olmasın aynı hükme tâbidir. Fidyeye ancak, ikinci Ramazanın girişinden önce kaza etme imkânı olup da kaza etmeyen kimse üzerine vâcib olur. Aksi takdirde fidye vermesi gerekmez. Kaza oruçlarını tutmamış olan kişinin, yılların tekerrürü ile fidyeyi tekrar vermesi gerekmez. Şâfîiler, yılların tekerrürü ile fidyenin de tekerrür edeceğini söylemişlerdir. İmam Şafî (rh.a.)'ye göre kaza vakti, iki Ramazan arasındaki zaman dilimiyle sınırlıdır ve Hz. Âişe (r.anha)'nin Ramazan'da tutamadığı oruçlarını Şaban ayına kadar geciktiren haberini delil olarak gösterir. Hz. Âişe (r.anha)'nin bu davranışı kazayı geciktirmenin câiz olduğu son vakti göstermektedir, der. Hanefilere göre Hz. Âişe (r.anha)'nin kaza etmek için Şaban ayını seçmesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in bu ayı tamamıyla oruçlu geçirmesi nedeniyle kendisine ihtiyaç duymamasından kaynaklanmaktadır diye tevil ederler.⁵⁴⁰

3. Hanefî mezhebine göre Ramazan ayında tutulmayan oruçlar, farklı zamanlarda, ayrı ayrı günlerde kaza edilebilir. Ayette⁵⁴¹ kaza orucu mutlak olarak geçtiği için bu Hz. Âişe (r.anha)'nin, kaza orucunun zihar kefaretinde olduğu gibi, arka arkaya kesintisiz olarak tutulması gerektiği görüşü esas olarak alınmamıştır. Hanefiler mutlak olarak gelen kaza orucunu, mukayyed olarak gelen zihar kefaretinin, hüküm ve sebep farklı olduğu için hamletmeyip, ikisini birbirinden ayrı tutmuşlardır.⁵⁴²

4. Hz. Âişe (r.anha)'nin, yolcunun oruç tutması caiz olduğunu bildiren görüşünü, Hanefî, Malikî ve Şafîî mezhebi benimseyerek, yolcunun kendisine zor gelmemesi hâlinde orucunu tutmasını caiz görmekteyler. Dayandıkları delil, “...Eğer bilerseniz (seferde) oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”⁵⁴³ ayetidir. Ama böyle bir kişiye oruç tutmak zor gelirse tutmaması, Hanefilerle Şâfîilere göre daha faziletlidir. Hanbeliler göre ise, seferi kimselerin kendilerine zor gelmese bile oruç tutmamaları sünnet, tutmaları mekruhtur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in “Seferde oruç tutmak, iyilikten değildir”⁵⁴⁴ hadisini delil getirmektedirler. Seferî kişi oruç tuttuğu takdirde ölmekten, organlarından birini yitirmekten veya bir menfaatin gitmesinden korkarsa oracunu açması veya hiç tutmaması vâcib olur. Bu durumda oruç tutması ittifakla haram olur.⁵⁴⁵

⁵⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/77; Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/822-824; Habergetiren, *Ömer Faruk*, Hz. Âişe'nin *Fıkhî Görüşleri*, s. 119

⁵⁴¹ Bkz. *Mâide* 5/95.

⁵⁴² Habergetiren, *Ömer Faruk*, Hz. Âişe'nin *Fıkhî Görüşleri*, s. 122.

⁵⁴³ *Bakara* 2/184.

⁵⁴⁴ *Buhârî*, “Savm”, 36; Müslim, “Siyâm”, 92.

⁵⁴⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/141; Desûkî, *Hâşiye*, 1/534; Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/815-821.

5. Hz. Âişe (r.anha)'nin Ramazan'da yolculuğa çıkmanın mekruh olduğunu sayan görüşünü Zahiriler benimsemiştir. Onlara göre de yolculuğa çıkmak caiz değildir. Hanefilere göre ve fıkıh âlimlerinin çoğunluğuna göre Ramazan'da yolculuğa çıkmak caizdir.⁵⁴⁶

6. Hanefiler, Hz. Âişe (r.anha)'nin şek gününde orucunu nafilâ niyeti ile tuttuğunu bildirerek, şek günü farz niyeti ile oruç tutmanın mekruh olduğunu bildirmektedirler. Hanbelî mezhebi ise nafilâ orucunu tutmak mekruh, Şaifîler ise haram saymaktadırlar. Daha önceden nafilâ oruç tutmayı alışkanlık hâline getirmiş bir kimsenin orucu bu günlere rastlarsa, bu günde oruç tutması mendub olur. Adet haline getirilmiş oruç günlerinden birine rastlamasa bile, bu günde nafilâ niyetiyle oruç tutmanın bir sakıncası olmaz.⁵⁴⁷

Hanefilere göre şek günü nafilâ orucuna niyet ederek tutarsa, sonra da bu günün Ramazan ayı olduğu bilirse, bu oruç ramazan orucu sayılır. Diğer üç mezhebe göre bu oruç ramazan orucu sayılmaz. Çünkü niyet nafilâ orucuna edilmiştir, niyet olmadığından dolayı Ramazan orucu yerine geçmez. Bu günün ramazan olduğu anlaşılırsa, günün geri kalan kısmında oruçlu gibi davranmalı, sonra da bu günün yerine bir gün kaza etmelidir. Ramazanın girmiş olduğu kesin olaraklaşıldıktan sonra bilerek ve kasıtlı olarak oruç bozucu işleri yapan kişinin hem kaza, hem de kefaret orucu tutması gerekir.⁵⁴⁸

Ama bu gün şek günü ise nafilâ için, Ramazan günü ise ramazan orucu için diye niyet kılınmaz. Çünkü şek gününde oruç tutmanın yasak olmasından maksat, o gün için farz niyetiyle oruç tutulmasıdır. Şaifîlere göre eğer böyle niyet eder de Şaban ayı olduğu anlaşılırsa nafilâ sayılır, Ramazan'dan bir gün olduğu açığa çıkarsa bu oruç ne nafilâ ne ramazan orucu sayılır. Malikilere göre de bu orucu mekruh olur, Ramazan orucu yerine geçmez. Tuttuğu oruçları nafilâ yerine geçer. Hanbelîler de bu görüştedirler.⁵⁴⁹

Özet olarak, Hanefilere göre şek günü Ramazan olduğu tesbit edilirse, tutulan oruç mekruh veya mubah da olsa Ramazan orucu yerine geçer. Diğer üç mezhebe göre ise Ramazan orucuna niyet edilmediği için Ramazan orucu yerine geçmez. Bu günün kazası tutulmalıdır.

7. Hz. Âişe (r.anha)'nin, eşini nefisinden emin olarak öpmesi durumunda orucun bozulmayacağını bildiren görüşünü dört mezheb imamı de benimsemektedirler. Hanefî ve Malikîlere göre oruçlunun karısını öpmesi ve dokunması mekruh değildir. Şaifî ve Hanbelîlere göre şehvetli ya da şehvetsiz olsun öpmek, dokunmak mekruhtur. Şehvetli bir şekilde bu işeri

⁵⁴⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/142; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/33.

⁵⁴⁷ Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/788-791.

⁵⁴⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/143; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/168; Desûkî, *Hâşiye*, 1/520.

⁵⁴⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/90-92; Desûkî, *Hâşiye*, 1/521; Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/788-791.

yapması haram olur, çünkü meninin gelmesi söz konusudur. Dört mezhebe göre de şehvetsiz bir şekilde öpmes dokunması orucu bozmaz.⁵⁵⁰

10. Fecir vaktinden sonra oruca niyet etmek caiz olmayacağını bildiren görüşünü İmam Mâlik (rh.a.), İmam Şafiî (rh.a.) ve Ahmed b. Hanbel (rh.a.) benimsemektedir. Fecirden önce yani imsak vakti girmeden oruca niyet edilmelidir. Şafiîlere göre, nafîle orucunda ise fecirden sonra da niyet edilebilir demektir. Hz. Âişe (r.anha)'nin bu görüşünü Hanefiler nafîle oruçları için geçerli görmektedir. Hanefilere göre ise, ramazan, mutlak nafîle, günü belirlenmiş adak gibi oruçlarda fecirden sonra birşey yememesi şartıyla niyet etmesi caizdir. Orucu geçerlidir. Nafîlelerde, kaza oruçlarda, günü belli edilmeyen adak oruçlarında akşam ezanından fecir vaktine kadar niyet etmesi şarttır.⁵⁵¹

Zekât Konusunda Görüşlerine Katılanlar

1. Hz. Âişe (r.anha)'nin, kadınların altın ve gümüş süs eşyasından zekât verilmeyeceğini bildiren görüşünü Malîkî ve Hanbelîler benimsemiştir. Onlara göre de altın ve gümüş süs eşyası halinde iken zekata tabi olmayacaktır. Ticarî maksatla veya para değer kaybetmesin diye altına yatırılmışsa zekâta tabidir. İmam Şafiî (rh.a.)'nin iki görüşü bulunmaktadır. Bunlardan birisine göre süs eşyası olarak kullanılan altın ve gümüş takılarında zekât verilmesi gerekli değildir. Bunları kadın için iş elbisesi gibi mübah olarak kabul eder ve bu şekilde kullandığında zekâta tabi olmazlar. Fakat altın erkeğe aitse mutlaka zekâta tabidir. Diğer görüşüne göre ise kadının eşyasındaki altın örfen fazla ise zekat verilecektir demektir. Hanefilere göre ise altın ve gümüş süs eşyası kadına ya da erkeğe ait olsun zekâta tabidir. Zekât, altın ve gümüşün maddesine taaluk eden bir hükümdür. Bu hüküm işlenmekle veya farklı şekillere sokulmakla değişmez. Sahibi, ister harcamak isterse başka bir nedenle elinde bulundursun, bu maddelerden zekât vermesi gereklidir. Bu malların sahibi yetimler ise, süs eşyaları için zekât verilmeyeceğini bildirmektedirler.⁵⁵²

2. Hz. Âişe (r.anha)'nin, çocuğun ve akıl hastasının malından zekât verileceğini bildiren görüşünü üç mezheb benimsemiştir. Onlara göre zekât mükellefi olmak için âkil ve baliğ olmak şart değildir. Çünkü zekâtı mala bağlı bir ibadet kabul etmektedirler. Dolayısıyla akıl hastasının ve çocuğun malından velisi vekili konumunda zekâtını verir. Hanefilere göre, Hz. Ali (r.a.) ve İbn Abbas (r.a.)'ın görüşünü benimseyerek, çocuk ve akıl hastasının malından zekât yoktur.

⁵⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/86, 97-98; Merginânî, *el-Hidaye*, 2/256; Cezirî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 2/810-814.

⁵⁵¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/92; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/91; Şirbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 2/149.

⁵⁵² Serahsî, *el-Mebsût*, 2/287-289; Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/859-861; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 288.

Velilerinden de, bunların mallarından zekât vermeleri istenmez. Çünkü zekât, salt bir ibâdettir ki, çocuk ile deli, bu ibâdetle yükümlü değildirler.⁵⁵³

Hac Ve Umre Konusunda Görüşlerine Katılanlar

1. Haccın rükünleri (farzları): Hanefilere göre haccın şartları (farzları) üç tanedir. İhram, Arafat'ta vakfe ve farz tavaf. Hac yapan kimsenin Arafat vakfesinden sonra yaptığı tavaf, farz tavafıdır. Tavâf-ı İfâde veya Tavâf-ı Ziyâret denir. Malikî ve Hanbelîlere göre haccın farzları dört tanedir. İhram, Arafat'ta vakfe, farz tavaf ve sa'y. Şafiîlere göre ise haccın farzları altı tanedir. İhram, Arafat'ta vakfe, traş olmak, farz tavaf, sa'y ve tertib yani bunları sırasıyla yapmak. Bu rükünlerden biri eksik bırakılır veya yapılmazsa hac batıl olur. Haccın vacibleri: Hanefilere göre, Safa ile Merve arasında sa'y etmek, Müzdelife vakfesi, şeytan taşlamak, tıraş olmak, Mina'da geceleme ve veda tavafı haccın vacibelerindedir. Malikîlere göre haccın vacibeleri; tavaf-ı kudûm (Mekke'ye vardıklarında yapılan ilk tavaf), Müzdelife vakfesi, şeytan taşlama, traş olma, Mina'da gecelemedir. Şafiîlere göre, şeytan taşlama, Mina'da geceleme ve veda tavafıdır. Hanbelîlere göre ise Şeytan taşlama, Müzdelife'de vakfe, Mina'da geceleme ve veda tavafıdır. Haccın vacibeleri işlenmediği takdirde hac fasid olmaz ama kurban kesme (hedy) cezası gerektirir. Hanefilerden başka diğer mezheplerde vacib mertebesi olmadığı halde onlar hac konusunda vacib kabul etmişlerdir.⁵⁵⁴

2. Hz. Âişe (r.anha)'nin ihramlı kimse Beytullah'ı tavaf etmedikçe ihramdan çıkamaz demesi, ihramdan son çıkış hakkında bilgi vermesidir. Çünkü ihramdan çıkış tıraş olmakla olur. Tıraş ilk olarak bayramın ilk günü Mina'da Akabe cemresi taşlandıktan ve kurban kesildikten sonra olunur. İhramdan tıraş olarak çıkmak üç mezhebe göre vacib, Şafiîlere göre farzdır. Bu tıraş ihramdan ilk çıkış (tahallul-i evvel)dir. Tıraşla birlikte kadın-erkek münasebeti hariç bütün ihram yasakları artık mubah hale gelir. İlişki yasağı ise farz tavafı bitinceye kadar devam eder. Farz tavaftan sonra bu yasak da kalkar. İkinci tahallul de budur.⁵⁵⁵

3. Hicr (Cedr veya Hâtım), Kâbe'nin kuzey tarafındaki yarım dairedir. Hz. Âişe (r.anha)'nin "Hicr Kâbe'den midir?" sorusuna. Hz. Peygamber (s.a.v.) de "Evet" der. "Peki niçin onu Kâbe'ye katmamışlar?" diye sorunca da "Çünkü senin kavminin malzemesi yetmemiş" demiştir. "Kâbe'nin kapısı neden yüksek?" diye sorunca Resûlullah (s.a.v.) şöyle cevaplamıştır: "Senin kavmin istediklerini içeriye almak, istemediklerini engellemek için öyle

⁵⁵³ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/162-163; Cezirî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 2/846; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 273; Habergetiren, Ömer Faruk, *Hicr. Âişe'nin Fıkhî Görüşleri*, s. 109-110.

⁵⁵⁴ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i*, 2/132; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 5/345; Cezirî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 2/913-914

⁵⁵⁵ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 353-354.

yüksek yapmışlar. Eğer kavmin cahillikten yeni kurtulmuş olmasalardı ve ben de onların kalplerinin yadırgamasından endişe etmeseydim Cedr’i Beyt’e katar, kapısını da yer seviyesine indirirdim.”⁵⁵⁶ Bu nedenle Hz. Âişe (r.anha) Hicr’de namaz kılınabileceğini söylemiştir. Hicr Kabe’ dendir, fakât kible değildir. Yani ona doğru namaz kılmak sahîh değil ise de orada namaz kılan kişi, Kâbe’nin içerisinde namaz kılmış olur.⁵⁵⁷

4. İhramlının, ihramlı birisinin avladığı hayvanın etinden yemesi haramdır. Çünkü ihramlı kimsenin avladığı av hayvanı leş hükmündedir. İhramlı olmayan birisinin avladığı hayvanın etinden ihramlının yemesine cevaz verilmiştir. Hanefilere göre, ister ihramlı için avlanmış olsun, ihramlının av için ihramsız avcıya yardım etmediği durumda yiyebilir. Diğer üç mezhebe göre ise ihramlının yardım etmemesi yanında, ihramlı için avlanmamış olmak şartıyla yiyebilir. Onlara göre av ihramlı için avlanmış ise, ihramlı ondan yiyemez.⁵⁵⁸

5. Hayızlı ve nifaslı olan kadın tavaf yapamaz. Haccın diğer bütün ibadetlerini yerine getirebilir. Bayram günlerinde ziyaret tavafını yapamayan kadınlar âdetleri bitince bu tavaflarını yaparlar. Bu gecikmeden dolayı kendilerine herhangi bir ceza gerekmez. Kadının Mekke’de kalma imkanı yoksa Hanefilere göre, tavafı taharet farz olmayıp vacip olduğu için, âdetli olarak ziyaret tavafını yapar ve hedy olarak büyük baş hayvan kurban/bedene keser. İmkân bulur da temizlendikten sonra bu tavafı iade ederse bu ceza düşer. Ama Hanefiler hariç diğer üç mezheb bu tavafın tamamen batıl yani yok hükmünde olduğu görüşündedirler. Şafîiler, temizlendikten sonra yapması gerekir der. Mâlikî mezhebine ait bazı kaynaklarda belirtildiğine göre, âdetli kadının temizleninceye kadar Mekke’de kalma imkanı yoksa âdet sırasındaki kanamanın kesilip, kanın gelmediği temizlik zamanını gözler, bu ara zamanda guslederek tavafını yapar. Bundan dolayı da herhangi bir ceza gerekmez.⁵⁵⁹

Ancak veda tavafı vacib olduğu için bu durumdaki kadınlardan sakıt olur. Bu vaciblik üzerinden düşer.⁵⁶⁰ Hz. Âişe (r.anha) de veda tavafı hayızlı kimsenin üzerinden düşer demektedir.

6. Hacc-ı Temettu, ayrı ihramlarla umre ve hac demektir. Önce umre yapılır, ihramdan çıkar. Hac günü geldiğinde tekrar ihrama girilir ve hac yapılır. Hacc-ı Kıran, tek ihramla önce umre, sonra hac demektir. Bu iki şekil hacda şükür amaçlı kurban kesmek vacibtir. Kurban kesemeyen kimse üç gün bayramdan önce ve yedi gün bayramdan sonra olmak üzere on gün

⁵⁵⁶ Buhârî, “Temenni”, 9, “Hac”, 42; Müslim, “Hac”, 405; Nesâî, “Hac”, 125.

⁵⁵⁷ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl’im*, s. 140, 330-331.

⁵⁵⁸ Darimî, *Sünen-i Darimi Tercüme ve Şerhi*, 4/138, 141-142; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl’im*, s. 346.

⁵⁵⁹ Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-Sanâ’î*, 2/129; Desûkî, *Hâşiye*, 1/172-175.

⁵⁶⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 3/195; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl’im*, s. 347.

oruç tutar. Bayramdan sonraki orucunu memleketine döndüğünde de tutabilir.⁵⁶¹ Hanefilere göre bu oruç, nahr ve teşrik günlerinde tutulamaz. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) Nahr ve Teşrik günlerinde oruç tutmanın yasaklandığına dair âmm olarak gelen farklı rivayetler de bulunmaktadır. İmam Şafî (rh.a.)'nin eski görüşüne göre, teşrik günlerinde de tutabilir. Aynı zamanda bu Hz. Âişe (r.anha)'nin de görüşü olduğunu yukarıda görmüştük.⁵⁶²

7. Hz. Âişe (r.anha) ayette geçen 'hedy' lafzından hareketle, umre ve haccı beraber olan temettu veya kıran haccını yapan kimsenin hedy kurbanı olarak büyük baş hayvan yani bir bedene kesilecektir, demektedir. Kendisinden de bu konuda şöyle rivayet aktarılmaktadır: "Resûlullah (s.a.v.) kurban bayramında hanımları için sığır kesti. Çünkü Onlar hacc-ı kıran yapmışlardı"⁵⁶³ Hanefiler, Câbir (r.a.)'in "Biz, Resûlullah (s.a.v.) ile birlikte hacdan önce umre yaptık, yedi kişi ortaklaşa bir bedene kestik"⁵⁶⁴ haberine dayanarak ayette⁵⁶⁵ yer alan "hedy" lafzı, büyük baş hayvanın yedi kişi arasında ortak olarak kesilmesinden hareketle küçük baş hayvan olarak tefsir edilmiştir. Dolayısıyla şükür kurbanı olarak küçük baş hayvan kesilecektir.⁵⁶⁶ Mezheb imamlarına göre kadın-erkek ilişkisi; farz tavaf cünüb veya özel hallerde iken yapılan yasaklarda büyük baş hayvan (bedene) kesilmesi gerekir. Bu haller dışında bedene kesme cezası yoktur.⁵⁶⁷

8. Hz. Âişe (r.anha), ihramlı kadının yüzünü ayrıca peçe ile örtmemesi gerektiğini ancak, yüze dokunmayacak halde örtünü yüzüne sarkıtabileceğini bildirmiştir. Bu görüşünü Hanefiler ve Şafîler benimsemiştirler. Onlara göre ihramlı kadın yüzünü örtmez. Çünkü bu durumda örtü yüzle temas edilmektedir. Ancak baş örtüsüyle yüzüne dokunmayacak şekilde yüzünü kapatmasında, baştan aşağı yüzüne sarkıtmasında bir zarar yoktur. Buna da Hz. Âişe (r.anha)'nin rivayetini delil getirmektedirler. İhramlı kadının yüzüne dokunmayan örtü kullanması, üzeri çatı/tavanla kapalı bir yerin altına girmesi gibidir. Bu nedenle yüzünü örtmüş sayılmaz. İhramlının peçe takınması mekruhtur, çünkü peçe yüze temas eder demektedirler. Malikilere göre, kadının yüzünü örtecek örtüsü dikişli ve bağlı olmalıdır. Dikişli ve bağlı örtüyle örtünmesi haram olur, eğer böyle bir örtüyle yüzünü örterse fidye vermesi gerekecektir. Hanbelilere göre ihramdaki kadının yüzünü örtmesi caizdir. Örtü yüzle temas olsun olmasın bir sakınca olmadığını, örtebileceğini bildirmektedirler. Yüzünü örtme ruhsatı yalınlarından

⁵⁶¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/380; Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 1/498; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 357.

⁵⁶² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/81; Habergetiren, Ömer Faruk, *Hz. Âişe'nin Fikhî Görüşleri*, s. 122.

⁵⁶³ Buhârâ, "Hacc", 124; Müslim, "Hacc", 126, Ebû Dâvûd, "Menâsik", 13.

⁵⁶⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/181.

⁵⁶⁵ Bakara 2/196.

⁵⁶⁶ Habergetiren, *Hz. Âişe'nin Fikhî Görüşleri*, s. 161.

⁵⁶⁷ Nevevi, *Minhac*, 2/299; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/335; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 342-343.

yabancıların geçmesi, erkeklerin fitneye sebep olacak şekilde bakması, aşırı derecede güzel olması gibi bir durum nedeniyledir. Oysa ihramlını yüzü açık olacaktır.⁵⁶⁸

İhramda olan kimse kokusu bulunan boyayla boyanmış ihram elbisesi giyemez. İhramda olan kimsenin bu süre zarfında koku veren maddeleri kullanması yasaktır. Eski dönemlerde kumaşlar renk ve koku veren maddelerle boyanırdı. Bunlar arasında safran veya zağferân da yer almaktadır. Hz. Âişe (r.anha) de bunu bildirerek ihramlı kadın zağferan ile boyanmış elbise giyilmez demektedir. Hanefîli ve Malîkîlere göre zağferân, aspur (yalancı safran) ile boyanmış elbisenin giyilmesi haramdır. Ancak bu giysiler, kendilerinde koku kalmayacak şekilde yıkılırsa, ihramlıyken giyilebilirler. Şafîîler ise aspurla boyanmış elbisenin giyilmesini caiz görürler. Diğer kokulu bitkilerle boyanmış elbiseleri giymek haram olur. Hanbelîlere göre, ihramlının alaçehre veya safran gibi bitkilerle boyalı giysileri giymesi haramdır. Boyası kuvvetli de olsa zayıf da olsa, aspurla boyanmış giysiyi giymesi mubahtır.⁵⁶⁹

13. İhramlı kimse zorunlu olarak ihtiyaç duyacağı maddeleri ve parasını koymak amacıyla beline kuşak veya kemer bağlamasında bir sakınca yoktur. Hz. Âişe (r.anha)'nin bu rivayetini ve diğer bu konuda gelen rivayetler bildirilmektedir. İmam Malik (rh.a.)'e göre kemerde kendi parası varsa bunda bir beis yoktur. Ancak başkasının parası var ise bunu taşıması mekruhtur. Hanefîlere göre para kesesini taşımanın ve kemer kullanmanın câiz oluşu, dikişli elbise olup olmaması yönündendir. Paranın sahibinin bu hükme bir etkisi yoktur.⁵⁷⁰

14. İhrama girmeden önce koku sürünmenin caiz olduğunu bildiren görüşüne dört mezheb de katılarak rivayetini delil olarak kullanmaktadırlar. Hanefîlere göre bu, kişinin yanında esans bulunması halinde müstehabtır. Şafîîlere göre sünnettir. Ancak oruçlu olanın ve kocasının vefatından dolayı süslenmesi yasaklanan kadının koku sürünmesi bundan müstesnadır. Hanbelîlere göre, vücûduna koku sürünmesi de sünnettir. Giysilerine koku sürmesi ise mekruhtur. Üzerindeki giysiye sürer de giymekte devam ederse, onu üzerinden çıkarmadıkça bir sakıncası olmaz. Üzerinden çıkardıktan sonra tekrar giymesi caiz olmaz. İmam Malik (rh.a.)'e göre ise mekruhtur.⁵⁷¹

16. Hanefî mezhebine göre umre ibadeti için belirli bir zaman dilimi yoktur, yılın her günü yapabilir. Ancak arife, nehr ve teşrik günlerinde umre yapmak mekruh görülmüştür. Hz. Âişe (r.anha)'nin bu rivayetini bildirmektedirler. Çünkü Allah, bu günleri, hac günleri olarak

⁵⁶⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/238-239; Desûki, *Haşîye*, 2/53-54; Cezîrî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 2/921-928.

⁵⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/126; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/228; Desûki, *Haşîye*, 2/55-56; Cezîrî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 2/921-928.

⁵⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/127; Desûki, *Haşîye*, 2/54; Habergetiren, Ömer Faruk, *Hz. Âişe'nin Fıkhî Görüşleri*, s. 156.

⁵⁷¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/4; Şîrbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 2/292; Cezîrî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 2/915-921.

isimlendirmiştir. Bu nedenle belirlenen günlerde hac ibadetini yapmak gerekir, başka bir ibadetle uğraşılması caiz değildir. İmam Şafî (rh.a.) ise bu günlerde umre yapmayı mekruh görmemektedir. Ebû Yusuf (rh.a.)’a göre arefe günü zeval vaktine kadar umre yapabilir. Çünkü vakfenin vakti zevalden sonra başlamaktadır.⁵⁷²

Aile Hukuku Konusunda Görüşlerine Katılanlar

1. Evlenmede velinin izni şart olduğunu bildiren görüşünü üç mezheb benimsemişlerdir. İmam Şafî (rh.a.) ve Ahmed b. Hanbel (rh.a), İmam Malik (rh.a.)’in meşhur görüşüne göre velinin izni olmadan kadının evlenmesi caiz değildir. Büyük olsun, küçük olsun; akıllı olsun deli olsun kadın, hiç bir halde kendi başına evlilik akdini yapamaz. Bu yaptığı nikâh geçersizdir. Yalnız eğer dul ise, izin ve rızâsını almadan velîsinin kendisini evlendirmesi sahih olmaz. Hanefilere göre ise, akîle-bâliğe bir kadının, velisinin izni olmadan evlenmesinin caiz olduğunu bildirmektedirler. Evlendiği erkek kendi dengi değilse velîsi itiraz ederek akdi feshetme yoluna gidebilir. Aksi takdirde feshetmez. Velinin iznini gerektiğine dair hadisleri mükellefe olmayan kadınlar hakkındadır demektedirler.⁵⁷³

Şafî, Malikî ve Hanbelî mezhebinde ise nikahın sahih olabilmesi için “Mücbir velî”nin izni şarttır. Sırasıyla baba, dede, anne baba bir erkek kardeş mücbir velî olurlar. Bakire bir kızın rızası olmasa da esas itibariyle bunlar kızı evlendirebilirler. Nikâhta velinin izninin şartı ilk bakışta kızın aleyhine gibi görünse de aslında lehinedir. Çünkü gençlerde akıldan çok genel de hissiyat hakimdir. Bazen ileriye göremezler. Mücbir velî, evlilik gibi mühim bir hususta kıza yardımcı olur. Zaten mücbir velinin izni mutlak değildir. Kızın aleyhine ve zararına olan durumlarda mücbir velinin iznine gerek kalmaz, sadece kızın uygun bulmasıyla nikah akdedilebilir.⁵⁷⁴

Hanefî mezhebi, Hz. Âişe (r.anha)’nin kardeşinin kızını evlendirmesini ve buna benzer haberlerden, kadının emsal mihrini alarak denk olan birisiyle, bizzat kendisinin veya rızasıyla velisi dışında başka bir kimsenin onun adına yapmış olduğu nikâh akdi sahihtir hükmünü çıkarmaktadır. Hanefîlerin dayandıkları başka rivayetler de bulunmaktadır. Bunlar, kadınların ibaresiyle nikâh akdi olmayacağını söyleyen İmam Şafî (rh.a.)’ye karşı ileri sürerler. İmam Muhammed (rh.a.) ise bu haberi farklı yorumlar. Ona göre, Hz. Âişe (r.anha)’nin yaptığı

⁵⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 4/178.

⁵⁷³ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/213; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/337; Mevslî, *el-İhtiyar*, 3/112.

⁵⁷⁴ Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, 4/239; Desûki, *Haşiyeye*, 2/221; Ömer, Nasuhi Bilmen, *İslahî Fıkhiyye*, 2/55-58.

Abdurrahman (r.a.)'ın icazetine bağlı mevkûf bir akittir, babası icazet verdiği için geçerli olmuştur.⁵⁷⁵

Nikâh konusunda kızın sükûtu, rıza anlamına gelmektedir. Hz. Âişe (r.anha) bu konuda “Ya Rasûlullah (s.a.v.) O kız haya eder ve bu nedenle susar” dediğinde Hz. Peygamber (s.a.v.) “Onun sükût etmesi razı olması demektir” der.⁵⁷⁶ Hanefîler bu habere dayanarak kızın erkeklere olan evlenme isteğini açıkça ifade etmekten utandığını, çekindiğini söylerler. Onlara göre sukût etmesi, vereceği cevaba hayâ duygusunun engel olduğu, aslında evliliğe razısının bulunduğu anlamına gelmektedir. Ancak açık olarak red ifadesini bildirecekse bu rıza anlamına gelmez.⁵⁷⁷

Günümüzde, babasının ya da velisinin iznini almadan evlenen, bu evliliğe onların razı olmasını mecburlayan durumlar da ortaya çıkmaktadır. Yukarıdaki açıklamalardan hareketle, Hanefî mezhebine göre kızın anne ve babası razı olmasa da kaçarak bir erkekle evlenmesinin geçerlidir. Ancak kız ergin değilse, ya da evlendiği erkek ona denk değilse, velisi nikahı onaylamayabilir. Onaylamayınca da nikâh geçerli olmaz. Ama kız ergin ise ve nikâhladığı erkek dengi ise baba ya da veli nikahı onaylamasa da nikah gerçekleşir. Fakat Şafîi mezhebine göre velinin bizzat bulunup onaylamayı nikâh geçerli olmaz.

2. Nikah akdinde şahitlerin bulunması gerektiğini bildiren görüşünde, âlimlerin çoğunluğu bu konuda ittifak etmişlerdir. İcâb ve kabul anında iki şahit bulunmazsa, nikâh akdi bâtil olur. Mâlikîler göre ise iki şahidin bulundurulmasının zorunlu olduğunu söylemişlerdir. Ancak bunların akid esnasında hazır bulunmaları gerekli değildir. Aksine, damadın gerdege girişi anında hazır bulunmaları gerekir. Nikâh akdi esnasında hazır bulunmaları, yalnızca mendubtur. Onlara göre akdin yapıldığını ilan etmek şarttır.⁵⁷⁸

Üç mezheb, şahitlerin erkek olmalarını şart koşarlar. Hanefîler göre şahitlerin erkek olmaları şart değildir. İki şahidin de akil, balig ve hür olması şarttır. Bir erkek ve iki kadının şahitliğiyle akdedilen nikâh sahih olur. Ama yalnızca iki kadının şahitliğiyle akdedilen nikâh sahih olmaz. Beraberlerinde mutlaka bir erkeğin bulunması gerekir.⁵⁷⁹

3. Hz. Âişe (r.anha)'nin ikrah ile boşama geçersiz olacağını bildiren görüşünü Hanefîler benimsemiştir. Onlara göre zorlanan kimsenin talâkı vaki olur. Adamın biri bir başkasını döverek, hapsederek veya malını alarak karısını boşamaya zorlar ve öbürü de boşarsa, talâkı

⁵⁷⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/107-108. Habergetiren, Ömer Faruk, Hz. Âişe'nin Fıkhî Görüşleri, s. 179.

⁵⁷⁶ Müslim, “Nikâh”, 65; İbn Mâce, “Nikâh”, 11; Nesâî, “Nikâh”, 34.

⁵⁷⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/196.

⁵⁷⁸ Kasani, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i*, 2/254; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/226; Desûki, *Haşiye*, 2/215.

⁵⁷⁹ Kasani, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i*, 2/252, 255-256; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/340, 342.

vâki olur. Diğer üç mezheb imamına göre bu durumda boşanma vaki olmaz. Talâkın vaki olmaması için bazı şartları ileri sürmektedirler.⁵⁸⁰

İkrah ile evlenenlerin durumuna gelince, Hanefilere göre nikâhta kadınla erkeğin serbest irâdeleri şart değildir. Kadın veya koca nikâha zorlanırlarsa, nikâh akdi gerçekleşir. Nikâh, boşama, azâd etme akidleri, şakayla da olsa gerçekleşir. Malikîlere göre zorla yapılan nikâh geçersizdir. Şafiîlere göre, kocanın serbest iradeli olması şarttır. Zorlanarak evlendirilen erkeğin nikâhı sahih olmaz. Rızâ, ancak nikâhın bir şartıdır. Kadının evlenmeye razı olduğuna dâir şahit bulundurmamak sünnet olur. Rızâsı bazan, şahitsiz olarak velîsinin haber vermesiyle de meydana gelebilir. Hanbelîlere göre, akıllı ve baliğ olduktan sonra zorlanan kimsenin nikâhı sahih olmaz. Evlenecek olan şahıs, akıllı ve baliğ değilse, babası onu evlenmeye zorlayabilir.⁵⁸¹

4. Süt haramlığını sabit kılacak süt emzirme müddetini sınırlamayan Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşüne Zahirilerden bazı alimler katılmaktadırlar. Diğer bütün fakihlere göre süt emme çağında olan çocuğun, iki ve iki buçuk yaşında emerse süt haramlığı ortaya çıkar demektirler. Süt haramlığını ortaya çıkaran emme müddeti Hanefîlerden İmam Muhammed (rh.a.) ve Ebû Yusuf (rh.a.) ve diğer üç mezhebe göre iki sene, Ebû Hanîfeye göre ise iki buçuk sene (otuz ay) dir. İki yaşına kadar emerse süt haramlığı sabit olacağı görüşüne, “*Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için, anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler...*”⁵⁸² ayetini ve “*Emme ancak iki yıl içerisinde olur*”⁵⁸³ hadisini delil getirmişlerdir. Ebu Hanîfe (rh.a.), kendi görüşüne delil olarak, “*...Onun (anne karnında) taşınması ve süttten kesilmesi (toplam olarak) otuz aydır...*”⁵⁸⁴ ayetini bildirmektedir.⁵⁸⁵

5. Süt emme miktarı hakkında gördüğümüz gibi Hz. Âişe (r.anha)'nin iki rivayeti bulunmaktadır. Birincisine göre beş emme ile, diğer görüşüne göre ise on emme ile süt haramlığı meydana çıkar demektir.

Emme miktarı Hanefî ve Malikîlere göre tek emmenin de süt haramlığını ortaya çıkaracağını bildirerek bir sınırlama getirmemişlerdir. Buna delil olarak, “*...ve sizi emziren (süt) anneleriniz ve süt kardeşleriniz... size haram kılındı*”⁵⁸⁶ ayetiyle, “*Neseben haram olanlar,*

⁵⁸⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/120-121; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/478; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/365.

⁵⁸¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/127; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 4/201-203; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/16; Desuki, *Haşiye*, 2/219.

⁵⁸² Bakara 2/233.

⁵⁸³ Darekutnî, *es-Sünen*, 4/174.

⁵⁸⁴ Ahkâf 46/15.

⁵⁸⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 2/31; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâ'i*, 4/6; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/201; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 3/546;

⁵⁸⁶ Nisa 4/23.

sütten de haram olurlar”⁵⁸⁷ hadislerinin umumuna göre davranmışlardır.⁵⁸⁸ Şafîî, Hanbelî ve Zahiri mezhepleri, Hz. Âişe (r.anha)’nin beş emme ile ilgili rivayetinden ve bu konuyla ilgili diğer hadislerden⁵⁸⁹ yola çıkarak, bebeğin doyup da kendiliğinden bırakması sureti ile ayrı ayrı en az beş emmenin süt haramlığı meydana getireceğini söylemişlerdir.⁵⁹⁰

Günümüzde doğum evlerinde annelerin sütü kiminki hangi çocuğa içirildiği bilinmeden karışmaktadır. Bu da ileride ortaya çıkacak olan çok sıkıntılı bir durumdur. Süt akrabalığı memeden emmekle oluştuğu gibi kadından alınan sütün içirilmesiyle de oluşur. Dolayısıyla süt bankasından temin edilen sütün emme yaşındaki çocuklara verilmesiyle süt akrabalığı oluşur. Bu nedenle süt akrabalığında herhangi bir karışıklığa meydan vermemek ve dinen haram sayılan bir evliliğe sebep olmamak için süt verenlerle süt emenlerin kimliklerinin kayda alınması ve bu konuda titizlik gösterilmesi şarttır. Süt bankasına farklı kadınlar tarafından verilen sütlerin karıştırılmış olması bu hükmü değiştirmez. Bu durumda süt veren kadınların tamamıyla bu sütleri içen çocuklar arasında süt hısımlığı oluşmuş olur.⁵⁹¹

6. Hanefî mezhebine göre baba ve dede dışındaki velilerin de gözetimleri altındaki yetim kızları, maslahatlarına uygun bir durum olduğunda evlendirme yetkileri bulunmaktadır. Bu konuda onlar ayete ve Hz. Âişe (r.anha)’nin ayete verdiği anlam ve getirdiği yorumlara dayanırlar. Yukarıda Hz. Âişe (r.anha)’nın açıkladığı ayette yer alan “yetimler hakkında” ifadesi “yetim kızların evliliği hakkında” demektir. Bu mana da yetimlerle evlenilmesi veya onların evlendirilmesinin câiz olması durumunda doğru olur. İmam Mâlik (rh.a.) baba, İmam Şafîî (rh.a.) baba ve dede dışındakilere bu hakkı tanımaz.⁵⁹²

7. Mut’â nikâhı, bir kişinin bir kadına belli bir bedel karşılığı, şu kadar süre senden faydalanayım (seninle evli kalayım) diyerek yaptığı akittir. Bütün mezhebler, zamanla kayıtlı olan bu mut’â nikâhının batıl olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gazve esnasında üç gün süreyle mut’â nikâhını helal kılar. O zaman sahabeye bekarlık çok zor

⁵⁸⁷ Buhârî, “Şehadet”, 7, “Nikâh”, 27, 117, “Humus”, 4; Müslim, “Rada”, 1-2; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 6; İbn Mâce, “Nikâh”, 34; Muvatta, “Rada”, 1-2; Dârimi, “Nikâh”, 48.

⁵⁸⁸ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/137; Kâsânî, *Bedâ’i’u’s-Sanâ’î*, 4/8; Çeker, Orhan, “İslam Hukukunda Süt Akrabalığı”, s. 343-350.

⁵⁸⁹ Muvatta, “Rada”, 12.

⁵⁹⁰ İbn Rüşd, *Bidâyetü’l-Müctehid*, 2/30; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 11/309; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, 3/546; Çeker, Orhan, “İslam Hukukunda Süt Akrabalığı”, s. 343-350.

⁵⁹¹ Şeyh Nizâm, *el-Fetâva’l-Hindiyye*, 1/377.

⁵⁹² Serahsî, *el-Mebsût*, 4/214; Desuki, *Haşiye*, 2/215.

gelmişti, sonra onu yasakladı.⁵⁹³ Yasakladığı hakkında rivayetler çoktur.⁵⁹⁴ Sahabe, bunun nesh edildiği konusunda görüş birliği içerisindeydi.⁵⁹⁵

Ayette geçen cariye kelimesinden yola çıkarak bari şimdi cariye yoksa da onun yerine geçecek olan başka kızlar var onu da cariye hükmünde faydalansa olur diye, mut'â nikâhını yapması batıldır. Zaten bu durumun yasaklandığı ve sahabiler tarafından da görüş birliği içerisinde olduğu bilinmektedir. Cariye ve kölelerin hükümleri cariye ve köle kullanılan toplumlar için söz konusu idi. Günümüzde İslâm'ın cariye ve köle anlayışını, onların hak hukuk meselesini riayet etme durumu konuşulamaz ve kendi düşüncelerine göre de uygulayamaz.

8. Koca, bir defada üç talâkla boşarsa, meselâ karısına "sen üç talâkla boşsun" derse, dört mezhebe göre de, söylemiş olduğu sayıdaki talâkla (yani üç talâk ile) karısı boşanır. Cumhuriyet hukukuna bu görüştedirler.⁵⁹⁶

9. İlâ süresinin dolmasıyla bir bâin talak gerçekleşir. İlâ, kişinin nikâhlı eşiyle ilişki kurmasına engel olan yemindir. Cahiliye döneminde ilâ ile hemen bir talâk gerçekleşirdi. Ancak eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. *"Eğer bu süre içinde dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir"*⁵⁹⁷ ayetinin açık ifadesiyle boşanmanın gerçekleşmesi süre sonuna kadar ertelenmiştir. Hanefilere göre ilâ bir yemindir. Kişi, dört ay dolmadan ilişkiye girerse yemini bozmuş olur ve ona yemin kefareti gerekir. İlâ'da eşine sıkıntı ve zarar verme amacı bulunmaktadır. Süre dolmadan eşine dönüşle bu zarar ortadan kalkar, ancak yapılan hatalı davranış için Allah'tan bağışlanma dilenir. Bazı alimler ayetin son kısmını delil göstererek yemin kefareti gerekmediğini belirtirler. Onlara göre sadece dönmek gerekir. Çünkü Allah, dönüşü bağışlama ve rahmet vadedmiştir. Çoğunluk ise hükmün yemin ayeti⁵⁹⁸ ile sabit olduğunu ileri sürerek ve bozmayla kefareti gerekeceğini söylerler.⁵⁹⁹ Koca, hanımına dönmeden süre sona ererse, bir bâin talâk meydana gelir. Onlara göre ilâ bir şart koşmadır ve manası "Eğer dört ay geçer ve seninle ilişkiye girmezsem, bir bâin talâkla boşsun" demektir. Hz. Âişe (r.anha)'den ve bazı sahabilerden de bu şekilde nakledilmiştir. Talâkın meydana gelmesinde asıl olan, sürenin bitmesidir. İmam Şafîî (rh.a.)'ye göre sürenin bitimiyle hemen talâk meydana gelmez. Kocanın dönmesi veya ayrılmasına kadar nikâh

⁵⁹³ Müslim, "Nikâh", 23.

⁵⁹⁴ Bkz. Müslim, "Nikâh", 22; Darimî, "Nikâh", 16.

⁵⁹⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/152.

⁵⁹⁶ Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebir*, 10/11-113; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 3/23-24; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 3/226-227.

⁵⁹⁷ Bakara 2/226.

⁵⁹⁸ Mâide 5/89.

⁵⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/19.

durdurulur. Eğer dönmezse kadı, tefrik eder, onları ayırır. Bu şekilde ayrılmayla bir bâin talâk meydana gelmiş olur.⁶⁰⁰

10. Hanefî mezhebinde mezhep içinde ön plana çıkan görüş kişinin eşine sadece “Sana yaklaşmayacağım” deyip bunu yeminle desteklememesi durumunda bu sözün bir hüküm ifade etmeyeceği, îlâ olarak değerlendirilmeyip, kefarete de gerekmeyeceği şeklindedir. Hz. Âişe (r.anha)’nin de bu görüşte olduğu nakledildi. Îlâ bir yemindir. Yemin anlamına gelen kelimeler kullanılmadan yapılan yaklaşmama sözü, sadece bir vaad/sözverme olur ve kişi için bağlayıcı nitelik taşımaz, her hangi bir kefarete gerekli olmadan eşine yaklaşabilir.⁶⁰¹

11. Yüce Allah’ın “*Boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır*”⁶⁰² ayetinde belirttiği gibi boşanma üç lafızda, aşamada gerçekleşir. Üç lafzın kullanıldığı boşanma sonrası eşler arasında nikâh bağı sona erer. “*Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz*”⁶⁰³ ayetinde açıkça ifade edildiği gibi yeniden evlenbilmeleri için, eski kocası dönebilmesi için başkasıyla sahil bir evlilik yapması, mutlaka da cinsel ilişkinin de gerçekleşmiş olması gerekir. Sonra ondan ayrılarak, iddetini tamamlayıp bitirdikten sonra ilk eşine dönebilir. Aksi takdirde tekrar evlenmeleri haramdır.⁶⁰⁴

12. Boşamada kadına verilen muhayyerlik konusunda, Hanefilere göre boşanma durumunda kadın muhayyer bırakılır da kadın ayrılmayı seçerse bir talâk sayılır. Eğer kocasını seçerse bu birşey ifade etmez demekteler. Hz. Âişe (r.anha) de kocasını seçerse bir şey sayılmayacağını bildirmiştir. İmam Malik (rh.a.), eğer kadın ayrılmayı seçerse üç talâk, kocasıyla evliliği sürdürmeyi seçerse bir talâk sayılır demektedir. İmam Şafî (rh.a.)’ye göre ise, bu durumda niyetin önemli olduğunu bildirmektedir.⁶⁰⁵

13. Hamile kadının iddeti doğum yapması ile biter. Hamile iken kocası ölse ve hemen ardından da doğum yapsa, bu doğum ile iddeti biter. “Hamile kadınların iddetlerinin sonu, çocuklarını doğurmalarıdır”⁶⁰⁶ ayeti, iddetinin doğum ile sona ereceğini göstermektedir. Böyle hamile bir kadın düşük yapacak olursa, iddetin bitip bitmediği bu düşüğün durumuna göre tesbit edilir. Eğer düşüğün şekli belirgin ise iddet sona erer, böyle değilse sona ermez. Çünkü şüphe

⁶⁰⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/20; Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebir*, 10/337-339.

⁶⁰¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/25; Nabergetiren, Ömer Faruk, Hz. Âişe’nin Fıkhi Görüşleri, s. 201.

⁶⁰² Bakara 2/229.

⁶⁰³ Bakara 2/230.

⁶⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/9; Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebir*, 10/327; İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, 3/23.

⁶⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/212; Darimî, *Sünen-i Darimi Tercüme ve Şerhi*, 5/101-102.

⁶⁰⁶ Talâk 65/4.

ile iddet düşmez. Bu durumdaki bir kadın, boşanmışsa talâk iddeti, kocası ölmüş ise ölüm iddetini tamamlar.⁶⁰⁷

14. Kur’ân-ı Kerim’de geçen “kurû” kelimesini Hz. Âişe (r.anha) temiz manasını çıkarmaktadır. Bu görüşünü de İmam Malik (rh.a.) ve İmam Şafî (rh.a.) benimseyerek, “kurû” kelimesinin tuhur yani temizlik olduğunu bildirmektedirler. Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre “kurû” kelimesini hayız anlamında olduğunu bildirmektedir. Mezheblere göre bu konuyla ilgili hükümler de temizlik hali ve hayız hali çerçevesinde değerlendirmektedirler.⁶⁰⁸

15. Hz. Âişe (r.anha)’nin üç talâkla boşanan kadının iddet süresi içerisinde, nafaka ve meskenini temin etme boşayan kocasına aittir görüşünü Hanefîler benimsemiştir. Hanefîlere göre de bain talâkla boşanan kadının iddet beklemesi sırasında, mesken ve nafaka hakkı olduğunu bildirmektedir. Malikîler ve Şafîlilere göre bu durumda sadece mesken hakkı tanılır, nafaka verilmez. Eğer hamile ise doğum yapmasına kadar nafaka da verilir. Hanbelîler de bu görüştedir. Ancak ev dar, kocası dini açıdan bilgisizse kadının çıkması daha doğrusudur. Fatıma bint Kays (r.anha)’ın rivayetini delil olarak gösterirler. Fatıma (rh.a.) kocasının kendisini üç talâkla boşadığını ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in kendisine nafaka ve ev tahsis etmediğini haber verir.⁶⁰⁹ Hanefîler Hz. Âişe (r.anha) ve Hz. Ömer (r.a.)’in bu hadise olan tepkilerini açıklayarak, onların görüşlerine katılarak, boşanmış kadına iddeti bitinceye kadar mesken ve nafaka hakkını tanımaktadırlar.⁶¹⁰

16. Ayet-i kerimede ifade edildiği gibi iddet beklemekte olan bir kadının bu süreyi evinde geçirmesi gerekmektedir.⁶¹¹ Ancak can veya malına bir zarar gelmesinden korkar ve orada onu koruyacak bir erkek yakını da bulunmaz ise daha güvenli bir yere geçebilir. Zaten böylesi zararların görülme ihtimali bulunuyorsa kadının evinde kalması mümkün değildir. Buna benzer durumlar, meşrû bir hakkın düşürülmesi için hukuki bir özür olarak kabul edilmektedir.⁶¹² Hz. Âişe (r.anha)’nin kız kardeşini iddet beklerken evinden alması da bir özürden dolayı denilebilir. Onunla beraber beraber sefere çıkması ise eğer hacca gittiler ise, hacın farz olmasının şartlarından biri de kadın iddet içerisinde olmamalıdır. Boşanma veya kocası ölmüş olup iddet bekliyorsa vu bu iddet hac mevsimine denk geliyorsa kadın hacca

⁶⁰⁷ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/97; Şirbînî, *Muğni’l-Muhtâc*, 5/85.

⁶⁰⁸ İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, 3/75-78; Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebir*, 10/328.

⁶⁰⁹ Müslüm, “Talâk”, 36; İbn Mâce, “Talâk”, 10; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 39; Tirmizî, “Nikâh”, 38; Nesâî, “Nikâh”, 22.

⁶¹⁰ Muvatta, “Talâk”, 68; Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebir*, 11/437-439; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 9/289; Cezirî, *el-Fıkh ‘ale’l-Mezâhibi’l-Erba’a*, 4/565.

⁶¹¹ Bkz. Talâk 65/1.

⁶¹² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/34.

gidemez. İddet bekleyen kadın yola çıkması caiz değil ise de, herşeye rağmen hacca gitti ise hacı sahihtir kanaatine varılmaktadır.⁶¹³

17. Hanefî mezhebine göre ölüm hastalığında olan bir kimsenin, hanımını boşaması durumunda iddet süresinde ölse dahi, kıyasa göre karısı ona mirasçı olamaz. Bu İmam Şafî (rh.a.)'nin de görüşünden birisidir. Ancak istihsan deliline göre ona mirasçı olur. Kadın bir başkasıyla evlenmedikçe koca iddetten sonra da ölse ona mirasçı olur. Bu İmam Şafî (rh.a.)'nin diğer bir görüşüdür. İmam Malik (rh.a) başka bir kişiyle evlense dahi mirasçı olur görüşündedir. Hanefîler kıyas ve istihsânı şu şekilde açıklamaktadırlar: eşler arasında mirasçı olabilme sebebi, nikâh bağının bulunması yahut bu bağın ölümle sona ermesidir. Bu sebep, burada bulunmamaktadır. Çünkü nikâh ölümle değil, talâkla ortadan kalkmıştır. İlişkiden önce boşama durumunda olduğu gibi, sebep olmadan hüküm de bulunmaz. Mirasta hak sahibi olma, nesep yahut eş olma bağının bulunmasıyla. Kişinin sağlığında veya hastalığında nesep bağı yok olursa mirasçılık da ortadan kalkar. Buna göre ölüm hastalığında boşanmayla zevciyet durumu sona ermiştir, eşler birbirine mirasçı olamaz. Fakat bu konuda sahabinin ittifakı olduğu için istihsân yapılmıştır.⁶¹⁴

18.Hanefîlere göre hamilelik süresi en fazla iki yıldır. Buna delil olarak Hz. Âişe (r.anha)'nin yukarıdaki rivayetini delil getirmektedir. Onlara göre bu gibi durumlar akılla bilinmez. Hz. Âişe (r.anha) bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'den işiterek söylemiş olmalıdır. Çünkü şer'î hükümler genel olarak herkes tarafından bilinen/açık adetler üzerine dayanır. Çocuğun anne karnında iki yıldan fazla kalması çok az görülen bir durumdur, nadir olaylar üzerine bir hüküm bina edilemez. İmam Şafî (rh.a.)'ye göre hamilelik süresi en fazla dört yıldır. Hz. Ömer (r.a.) döneminde gerçekleşen bir olayı⁶¹⁵ delil olarak kullanır.⁶¹⁶ Günümüzde tıbbi bilgilere dayanılarak hamileliğin en fazla süresi yaklaşık 40 hafta veya 280 gün kadar sürüyor. Bu da 9 ay 10 gündür. Hamileliğin uzun süresi de bir yılı doldurmayacağını bildirmektedir.

Helal ve Haram Konularında Görüşlerine Katılanlar

1. Helal ve haram konusunda Hz. Âişe (r.anha)'nin verdiği cevaplar, “Eşyada asıl olan (hüküm), ibahadır/mubah olmaktır” kaidesine göre amel ettiğini bildirmektedir. Allah

⁶¹³ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 355

⁶¹⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/154-155; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebir*, 10/263-265; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 3/83-85.

⁶¹⁵ Bkz. Abdurrezzak, *el-Musannef*, 7/354; Dârekutnî, *es-Sünen*, 4/500; Beyhakî, *es-Sünen*, 7/729.

⁶¹⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/45.

tarafından yapılmasına izin verilen veya âyet ve hadislerde yasak olduğu bildirilmeyen her şey, her fiil ve davranış helâl sayılır anlamına gelir.⁶¹⁷

Malikî mezhebinin de bu kaide ile, Hanefîler ise “Eşyada asıl olan (hüküm), hürmettir/haram olmaktır” kaidesi ile amel ettikleri bilinmektedir. Yani ne var ne yok Kitap ve Sünnetin helal dedikleri hariç hepsi haramdır demektedirler. Çünkü Hanefîlere göre haram sayılan pek çok şey Malikîlere göre helal sayılmıştır. Şafîiler Hanefîlere yakın, Hanbelîler ise Malikîlere yakın konumdadır.⁶¹⁸

Hiz. Âişe (r.anha) de Kur’ân ve Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetinde haram olduğu bildirilmeyen şeyleri helal saymaktadır. Mecûsiler’in bayramında kesilen hayvanları yemeyin demesi Kur’ân’daki “...Allah’tan başkası adına kesilmiş bir hayvandan başka, haram kılınmış şey bulamıyorum...”⁶¹⁹ ayetinden dolayıdır. Ancak meyvelerinden yenilebilir demesi ise, Kur’ân ve Sünnette bunun haram olduğuna dair bilgi bulamamasıdır.

Günümüzde ise özellikle de gıda meselesinde bu helal haram konusuna çok dikkat edilmesi gerekmektedir. Diğer içilmeyen ya da yenilmeyen ürünlerde de ibadet açısından ihtiyata göre davranılması önemle arz edilir. Çünkü üretim sadece müslümanlar tarafından yapılmamaktadır ve diğer ülkelerin ürettikleri çeşitli ürünlerinden müslümanlar da istifade etmektedirler. Bunun gibi durumlarda, ayrıca da Batı ülkeleri gibi gayri müslimlerin yaşadığı yerlerde “Eşyada asıl olan (hüküm) hürmettir/haramdır” kaidesine göre davranılmalıdır.

2. Pençesiyle avlanan kesici dişleri olan yırtıcı hayvanlar: Hanefî mezhebine göre “siva” (yırtıcı hayvanlar) kelimesi et yiyenler şeklinde kabul edilmiş ve bu gruba giren tüm etçil hayvanların eti haram sayılmıştır. Bunlar: Aslan, kaplan, kurt, tilki, ayı, çalak, fil, gelincik, sansar, samur, sincap, maymun, köpek, kedi vs. Şafîiler ise bu kelimeye “insanlara saldıran ve parçalayan” anlamı verdikleri için tilki ve çakalı bunların dışında değerlendirip etlerini helal kabul etmişlerdir. Malikîlere göre ise bu tür hayvanları yemek haram değil mekruhtur.⁶²⁰

Avlamak için pençelerini kullanan kuşlar: Hanefîlere göre, şahin, doğan, kartal, akbaba ve benzeri kuşların etini yemek haramdır. Ama güvercin gibi, avlanmak için pençesini kullanmayan kuşların etini yemek helâldir. Malikîlere göre, başkalarının hukukunun taalluk etmediği bütün temiz hayvanlar helâldir. Şu halde kartal, doğan ve benzeri kuşların etini yemek

⁶¹⁷ Döndüren, Hamdi, *Güncel Fikhî Meseleler*, s. 84.

⁶¹⁸ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 410.

⁶¹⁹ En’âm, 6/145.

⁶²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/242; Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebir*, 15/135-136; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 2/394.

caizdir. Şafîiler, zararı dokunup dokunmadığını ölçü almakta ve zararı dokunanları mekruh görmektedir.⁶²¹

3. Karga etine gelince, Hanefilere göre leşlerle geçinen karganın etini yemek haramdır. Ama rengi siyah, gagası ve ayakları kırmızı olan tarla kargası helaldir. Ğaddaf denilen iri bir cins karganın da etini yemek haramdır. Buna Kayz adı verilir, sıcak mevsimde gelir. Kanatları geniş ve uzundur. Mâlikîlere göre bütün türleriyle, karganın etini yemek helâldir.⁶²²

4. Evcil eşek eti konusunda dört mezhebin genel hükmü, ehli merkeblerin etinin haram olduğu yönündendir. Malikîlerin meşhur görüşüne göre haram, bazıları bunu tenzihen mekruh saymış, bazı sahabilerden eşek etinin helal olduğu görüşü nakledilmiştir. Hanefiler delil olarak, Huneyn gazvesinde gerçekleşen olayı bildiren rivayeti alırlar. Huneyn günü ganimet olarak pek çok evcil eşek ele geçirilir, sahabiler onu yemek için keserler ve kazanda pişirmeye başlarlar. Bu sırada Hz. Peygamber (s.a.v.) “Onları içindekilerle dökün” diyerek yemelerine izin vermemiştir. Ordaki bulunan bazı sahabiler bunu, ganimetten beşte bir payı vermedikleri için haram kıldığını anlamışlardır. Sonra bu durumu Sa’d b. Cübeyr (r.a.)’e anlatınca o, “Aksine onları kesin olarak haram kıldı” demiştir.⁶²³ Hanefîler bu haberi asıl olarak alır ve evcil eşek etinin yenilmesinin kesin olarak haram olduğunu söylerler. Bu konuda rivayet edilen diğer haberleri de farklı şekillerde yorumlarlar.⁶²⁴

Hz. Âişe (r.anha)’nin Kur’ân ve Sünnette ismi geçmeyen, haram sayılmayan her şeyi mubah saydığını rivayetlerinde bilmiş olduk. Hz. Âişe (r.anha)’nin bu görüşüne İmam Malik (rh.a.)’in görüşü de yakın olduğunu, onun da Kur’ân ve sünnette haram ve helalliği bildirmeyen şeyleri mubah saymakta olduğu bu yukarıdaki hükümlerde bilindi. Ağırlıklı olarak da ‘Eşyada asıl olan ibahadır’ kaidelerini ileri sürdüğü görüldü.

5. İçkinin (rakı, şarap, viski ve benzeri içkilerin) içilmesi şiddetle haramdır. Ahlâkî, bedenî ve içtimaî zararlara sebep olduklarından dolayı bunlar İslâmiyet nazarında suçların en ağırı, büyük günahların da en çirkinlerindedir. İçkinin haramlığı Allah’ın kitabı, Peygamberin sünneti, müslümanların icmâ’ıyla sabittir. Buna ilişkin olarak Kur’ân-i Kerîm’de “*Ey imân edenler! içki, kumar, (tapmaya mahsûs) dikili taşlar, fal okları ancak şeytan işi birer pisliktir. Onun için bun(lar)dan kaçının ki, kurtuluşa eresiniz. Şeytan, içkide ve kumarda ancak aranıza düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah’ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz*

⁶²¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/242; Mâverdî, *el-Hâvi’l-Kebir*, 15/132-133; İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, 2/395.

⁶²² İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, 2/397; Mevsîlî, *el-İhtiyâr*, 4/221-222.

⁶²³ İbn Mâce, “Zebâih”, 13; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 10/205; Taberânî, *el-Mu’cem’ul-Kebîr*, 2/82.

⁶²⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/232; İbn Rüşd, *Bidayetü’l-Müctehid*, 2/394-396.

(hepiniz) vazgeçtiniz değil mi?⁶²⁵ buyurmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.) “Zina eden, mü'min olarak zina etmez ve, mü'min olarak içki içmez”⁶²⁶ demektedir. Hamr, akli karıştıran ve sarhoş edip akli kaybettiren şeydir. Şu halde ister ateşte kaynatılan üzümünden veya hurmadan, ister bal, buğday veya arpadan, ister süttten veya diğer yiyeceklerden veyahut da insanı sarhoşluk derecesine ulaştıran herhangi bir şey olsun, akli kaybettiren her şey hamrdır. Peygamber (s.a.v.) “Çoğu sarhoş eden şeyin azı da haramdır”⁶²⁷ diyerek sarhoş eden her şeyin az miktarının da sarhoş etmese bile haram olduğunu açıklamışlardır.

Dolayısıyla günümüzde ortaya çıkan her çeşit içkilerin hepsi içerisinde sarhoş edici katkı varsa azı da haram sayılmaktadır. Fakat gıda maddesinin kendi içinde ve kendi kendine oluşan etilalkol sarhoş edici seviyeye gelmedikçe haram olmaz. Gıda maddesinin ekşimesi ve üzerinin köpüklenmesi alkolleşmenin başladığının işaretidir.⁶²⁸ Ayrıca da ev şartlarında yapılan yapılan bozo (içecek), kıymız bunlar bekletilerek ekşimesi ve köpüklenmesi durumunda içilmez. Çünkü alkolleşme başlamaktadır. Sarhoş edici vasfı da yükselecektir.

Miras Konusunda Görüşlerine Katılanlar

1. Hz. Âişe (r.anha)'nin varisi olmayan murisin varisi zevi'l-erhâm olacağını bildiren görüşüne Hanefî ve Hanbelî mezhebi de katılmaktadırlar. Mirastan belirli pay alanlar ile onlardan geriye kalanı alanların içinde bulunmayan kan hısımlı akrabalara zevi'l-erham denir. Hanefî ve Hanbelîler zevi'l-erhamın mirasçı olacağını bildirmişlerdir. İmam Malik (rh.a.) ve İmam Şafîî (rh.a.) ise, zevi'l-erhamın mirasçı olmayacağına, ferâiz sahipleri ile asabeden hiçbir mirasçı bulunmadığında mirasın beytü'l-mal'e kalacağını bildirmişlerdir. Malikî ve Şafîî alimlerinden sonrakileri, beytü'l-mal'in düzenin bozulduğu gerekçesiyle diğer iki mezhebin görüşüne katılarak zevi'l-erhâmın mirasçı olabileceğine ictehad etmişlerdir.⁶²⁹

2. Ebû Hanife (rh.a.)'ye göre koca, anne, dede ile karı, anne, dedenin bulunduğu iki mesele hariç bu (dede baba bulunmadığında miras ve hacb konusunda baba gibidir) görüştedir. Bu iki meselede anneye üçte bir verilir. Şayet dede yerine baba bulunsaydı, anneye kalanın üçte biri verilecekti. Koca ana ve dede bulunan meselede anaya, kalanın üçte biri veya tüm malın altıda biri verilir. Hukukçular arasında dede konusunda görüş ayrılığı bulunmakta ve kesin bir hüküm olmadığı ifade edilmektedir.⁶³⁰

⁶²⁵ Mâide /90-91.

⁶²⁶ İbn Mâce, “Fiten”, 3; Nesâî, “Eşribe”, 42.

⁶²⁷ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 5; Tirmizî, “Eşribe”, 3.

⁶²⁸ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 413.

⁶²⁹ Maverdî, *el-Havi'l-Kebir*, 8/174; İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 4/129-130; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 6/798.

⁶³⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 29/180; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 6/773.

Diğer Konularda Görüşlerine Katılanlar

1. Bir kişi sattığı malı daha düşük fiyatla geri alması câiz değildir. Bir kişinin peşin veya vadeli olarak bir maddeyi satın almadan o maddeyi aynı miktar veya daha fazla bedelle geri satın alması câizdir. Daha düşük bir fiyata geri satın alması kıyasa göre câiz iken, istihsân deliline göre câiz değildir. İmam Şafî (rh.a.)'ye göre böyle bir alışveriş câizdir. Öna göre, müşterinin malı kabz etmesiyle tam mülkiyeti gerçekleştirmiştir. Başka bir satıcıdan almasında olduğu gibi malı dilediği kimseye dilediği fiyata satabilir. Satın aldığı kimseye hibe etmesi câiz olduğu gibi daha düşük bir fiyata da satabilir. Bu konuda Hanefiler, Hz. Âişe (r.anha)'den gelen rivayete dayanarak kıyastan vazgeçip istihsâna göre hüküm vermişler ve satışın câiz olmadığını söylemişlerdir. Onlara göre rivayet, bu şekilde yapılan akdin sahabe tarafından fâsid olduğunun bilindiğini göstermektedir. Ayrıca Hz. Âişe (r.anha) bunu Hz. Peygamber (s.a.v.)'den işitmiştir. Çünkü bir suçun cezası akılla bilinemez, burada yapılan işlem sonrası hac ve umrenin geçersiz oluşu gibi ağır bir ceza takdir edilmiştir. Buradan hareketle bilginin Hz. Peygamber (s.a.v.)'den işitilmiş olduğu anlaşılmaktadır.⁶³¹

2. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Hz. Âişe (r.anha)'ye “Sen satın al, sonra âzad et. Velâ hakkı, âzât edene aittir” demesi ve bu hadisten çıkarılan hüküm kitabet akdi yapılan köleyi rızasıyla satmanın câiz olduğudur. Velâ hakkı, mahal üzerinde mülkiyet olmadan kendisine ait olamsını şart koşan kimsede değil, azat etme işlemi kimin mülkünde gerçekleşmiş ise ona aittir.⁶³²

3. Ceza, belli bir meblağa ulaşmış ve koruma altındaki malın çalınmasında uygulanır. Yüce Allah ‘ın “Hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin”⁶³³ kavlinde ifade edildiği gibi İslam hukukuna göre bu suçun cezası el kesilmesidir. Bununla birlikte cezanın uygulanabilmesi için birtakım ek şartlar belirlenmiştir. Hanefî mezhebine göre çalmak fiili ancak, koruma altında (ihrâz) olan bir şeyin alınmasıyla oluşur. Buna göre koruma altında olmayan bir şeye el konulmasıyla hırsızlık suçu gerçekleşmiş olmaz. Hukuken bir suça ceza uygulanabilmesi için belirlenen şartların tam olarak gerçekleşmesi aranır. Bir eksiklik durumunda suçun oluşmama/ yokluğu şüphesi bulunmaktadır. İhrâz, değersiz şeylerin aksine kıymetli şeylerde olur. İnsanlar genellikle az ve değersiz olan şeyleri saklamazlar. Hz. Âişe (r.anha)'nin “Resûlullah (s.a.v.) döneminde basit, değersiz şeyleri için el kesilmezdi”⁶³⁴ sözü de buna işaret etmektedir. Ayet ve

⁶³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 13/122. Mâverdî, *el-Hâvi'l-Kebir*, 5/287.

⁶³² Serahsî, *el-Mebsût*, 7/98-99.

⁶³³ Maide 5/38.

⁶³⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 6/477.

hadisin işaretiyle cezanın uygulanması için çalınan eşyanın belli bir meblağa ulaşması ve koruma altında olması gerekir.⁶³⁵

Çalınan eşyanın değeri çeyrek dinar ve daha fazla ise ceza uygulanır. Mezheb imamlarına göre cezalandırmada bir değer şartı aranır, ancak bu konuda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefîler bunun on dirhem veya bir dinar, İmam Şafîî (rh.a.) çeyrek dinar, İmam Mâlik (rh.a.) ise üç dirhem olduğu görüşündedir. İmam Şafîî (rh.a.) Hz. Âişe (r.anha)'den nakledilen “Resûlullah (s.a.v.) çeyrek dinar ve daha fazlasında el kesme cezası uygulanır dedi”⁶³⁶ hadisine dayanır. Ona göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde çalınan eşya, kalkan değerine ulaşıncaya ceza verileceğinde görüş birliği vardır. Ancak o dönemde kalkan fiyatının ne kadar olduğunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bir konuda ihtilaf olunca en az kıymet esas alınır. Nakledilen en az değer de üç dirhemdir. Bu nedenle İmam Malik (rh.a.) de bu miktarı esas almıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde bir dinar, on iki dirhem değerinde idi. Bu hesaba göre üç dirhem, çeyrek dinara denk gelmektedir. Nisabı, kırk dirhem olarak takdir eden fukahâ da yine Hz. Âişe (r.anha)'nin haberine dayanır. Onlara göre o dönemde kalkan, değerli bir maldı. Hz. Âişe (r.anha)'nin de ifadesi onun değerli bir mal olduğunu göstermektedir. Değerli olma miktarı, zekât nisabıdır. Bu da koyun nisabıyla kırk dirheme denk gelmektedir. Hanefîler ise başta İbn Mes'ûd (r.a.) olmak üzere diğer diğer sahabiden aktarılan nakilleri esas alırlar. İbn Mes'ûd (r.a.), mevkûf veya merfû olarak naklettiği haberde “Bir dinar veya on dirhemden azında el kesilmez”⁶³⁷ demektedir. Hz. Ali (r.a.), İbn Abbâs (r.a.) ve İbn Ömer (r.a.) de bu görüştedirler. Bu sahabiler önde gelen gaziler arasındadır ve kalkan fiyatını çok iyi bilirlerdi demektedirler.⁶³⁸

4. Ebû Hanife (rh.a.) ve İmam Muhammed (rh.a.)'e göre kefen soyucuya (nebbâş) el kesme cezası uygulanmaz. Ebû Yusuf (rh.a.) ve İmam Şafîî (rh.a.)'ye göre ceza uygulanır. Bu konuda halife Mervan'ın huzurunda gerçekleşen bir olay delil olarak aktarılır. Mervan'ın huzuruna bir kefen soyucu getirilir ve hükmü sahabeye sorulur. Onlardan kesin cevap alamayınca tazir uygulanarak birkaç sopa atılır ve eli kesilmez. Sahabeden hiçbirisi de buna itiraz etmez. Hanefîlere göre bu olay, hırsızlık ayeti kapsamında kefen soyucuya el kesme cezasının gerektiğini söyleyenlerin iddialarını geçersiz kılar. Çünkü ayet kesin olarak onu içerseydi, Mervan bu konuda istişare yapma ihtiyacını duymaz, sahabe de nassın hilafına ittifak

⁶³⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/136.

⁶³⁶ Buhârî, “Hudûd”, 14; Müslim, “Hudûd”, 1; İbn Mâce, “Hudûd,” 22; Ebû Dâvûd, “Hudûd”, 11; Tirmizî, “Hudûd”, 16.

⁶³⁷ Abdurrezzâk, *el-Musanef*, 10/233.

⁶³⁸ Muvatta, “Hudûd”, 25; Serahsî, *el-Mebsût*, 9/137; İbn Rüşd, *Bidayetü'l Müctehid*, 4/323-329; Habergetiren, Ömer Faruk, *Hz. Âişe'nin Fikhî Görüşleri*, s. 217.

etmezdi. Kefen soyucunun elinin kesilmesi gerektiğini belirten hadisi de yorumlayan Hanefiler, o kişinin sağ bir insan elbisesi gibi tam olarak hırsızlık nisabına ulaşan ve koruma altında olan bir malı çaldığı için cezanın uygulandığını söylerler. Çünkü insan diri veya ölü olsun saygıyı hak etmektedir.⁶³⁹

5. Hanefî mezhebi de ihramlı iken vefat eden kimsenin başı ve yüzü örtüleceği görüşündedir. Buna delil olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)’den bu konu hakkında soru sorulduğunda, “Başını ve yüzünü örtün. Onu Yahudilere benzetmeyin” diye cevap verdiği hadisi almaktadırlar. Konuyla ilgili diğer rivayetleri ve Hz. Âişe (r.anha)’nin görüşünü de bildirmektedirler. İmam Şafî (rh.a.)’ye göre bu durumda başı ve yüzü örtülmeden defnedilir. Delil olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ihramlıken devesi tarafından tekmelenip boynu kırılan bir Arabî hakkında “Yüzünü ve başını örtmeyin. Çünkü o, kıyamet gününde telbiye getirdiği halde diriltilir”⁶⁴⁰ demesidir.⁶⁴¹

6. Hanefî mezhebine göre vefat eden kimsenin saçı ve sakalı hatmiyle yıkanır ancak taralmaz. Canlı olan kimseler saç ve sakal taramayı zinet, süslenmek amacıyla yaparlar. Ölü için artık zinet sona ermiştir. Belki bu işlem sırasında ölünün saç kılları kopabilir, etrafa saçılabilir, bir şekilde ona zarar verebilir. Sünnet olan, kişinin öldüğü hal üzerine defnedilmesidir. Bu nedenle ölünün tırnakları kesilmez, bıyıkları kısaltılmaz, koltuk altı ve vücut kılları tıraş edilmez. Ölen kişi sağlığında olduğu gibi vefat edince de aynı saygıyı hak eder.⁶⁴²

7. Hanefî mezhebine göre vefat eden erkeği başka yıkayıcı olmaması halinde, eşinin yıkamasında bir beis yoktur. Çünkü ölüm iddeti sona ermediği sürece, aralarında nikâh bağı hükmen devam ediyor kabul edilmektedir. Sağ olan kocanın iddet beklemesi hükmü olmadığı için ölü karısını yıkayamaz. Bu koca, karısını yıkayacak kimse olmazsa ona teyemmüm yaptırır.⁶⁴³

Hz. Âişe (r.anha)’nin bazı icthadları mezheb imamaları tarafından kabul edilmiştir. Dinin temel farzları, rikünleri, vacip, mubah, mekruh, haram olan bütün konularda açıklamada bulunmuştur. Bu ayrıntılarını mezhep imamaları tarafından aynısı gibi kabul ediliği için sadece bazı konularda açıklamayı yeterli bulduk.

⁶³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 9/159.

⁶⁴⁰ Buhârî, “Cenâiz”, 19; Müslim, “Hac”, 93; İbn Mâce, “Menâsik”, 89; Nesâî, “Menâsik”, 47.

⁶⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/57.

⁶⁴² Serahsî, *el-Mebsût*, 2/59; Habergetiren, *Ömer Faruk, Hz. Âişe’nin Fıkhî Görüşleri*, s. 103.

⁶⁴³ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/70; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâlîm*, s. 263.

Hz. Âişe (r.anha), kendisine sorulan soruları en mükemmel biş şekilde, örnek vererek, ayrıntılarına kadar açıkladığını görmüş olduk. İbadet konularında, şahsi meselelerde, kadına ait özel konularda, aile ilişkisi hakkında ictihadda bulunduğunu bilmiş olduk.

Müctehid sahabilerin en ileride gelen ‘el-Musirûn fi’l-Fıkh’ içinde yer alması, Medine fukahasını etkilemesi, görüşleri Hicaz bölgesine yayılması ve müctehid hanım sahabilerin en ileride geleni olması Hz. Âişe (r.anha)’nin ilim zenginliğini, zekasını, akıl gücünü, kabuliyet ve becerisini göstermektedir.

Hz. Âişe (r.anha)’nin ictihad ve fetva örnekleri toplanacak olursa büyük bir cilt haline geleceği bilinmektedir. Verdiği fetvalarının çoğunluğu da neredeyse bütün fıkıh âlimleri tarafından benimsenmektedir.

1.2. Hz. Ümmü Seleme (62/681)

1.2.1. Hayatı

Ümmü Seleme (r.anha)’nin asıl ismi Hind⁶⁴⁴ olmakla birlikte daha çok künyesiyle tanınmaktadır. Bu künye ise Seleme adındaki ilk evladından dolayı kendisine verilmiştir.⁶⁴⁵ Bilindiği gibi Arap geneleğinde kadın da erkek gibi künyelenmekteydi. Saygıdan dolayı ilk doğduğu çocuğun ismi anne babasına künye şeklinde verilmiş ve bundan sonra künyesiyle hitap edilmiştir.⁶⁴⁶

Ümmü Seleme (r.anha)’nin babası Huzeyfe’dir. Halk arasında “Zâdü’r-Rakb” lakabıyla tanınmıştır.⁶⁴⁷ Çünkü yolculuğa çıktığı zaman beraberinde bulunan herkese yetecek kadar yiyecek alır ve bütün yolcuların geçimini karşılardı.⁶⁴⁸ Lakabın manası, ikram ve cömertliğinden dolayı “Süvayrilerin Azığı”⁶⁴⁹ anlamına gelmektedir.

Annesinin ismi Atike bt. Âmir b. Rabia b. Malik b. Huzeyme b. Alkame b. Firas el-Kenân’i’dir.⁶⁵⁰

Ümmü Seleme (r.anha)’nin çocukluk ve gençlik yılları ile ilgili bilgiler kaynaklarda rastlanmamaktadır. Ailesi Mahzumoğulları kabilesinin önünde gelenlerindendi. Ailesinin ve

⁶⁴⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/69; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/404.

⁶⁴⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/423.

⁶⁴⁶ Bozkurt, Nebi, “Künye”, *DİA*, 26/558.

⁶⁴⁷ İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 4/1920.

⁶⁴⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/404; Kazacı, Ziya, *Hz. Muhammed’in Eşleri ve Aişe Hayatı*, s.204.

⁶⁴⁹ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, 1/263.

⁶⁵⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/69; İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 4/1920; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/404.

kabilesinin konumu, Ümmü Seleme (r.anha)'nin zengin, asil, itibarlı, sözü geçerli bir ailede yetiştiğini göstermektedir.

Ümmü Seleme (r.anha) ve kocası Ebu Seleme(r.a.) dini ilk kabul eden müslümanlar arasındadır.⁶⁵¹

İki defa Habeşistan'a, bir defa da Medine'ye olmak üzere toplam üç defa hicret etmiştir.⁶⁵² Medine'ye hicret etmek için yola hazırlanırken kabilesi Ümmü Seleme (r.anha)'yi çocuğundan ne kocasından ayırmışlardı. Bir yıla yaklaşık süre ağlar, ayıryanlara beddualarda bulunur. Sonunda bu duruma ailesi acıyarak Medine'ye gitmesine izin verirler. Oğlu Seleme'yi alarak hicret etmek için tek başına yola çıkar.⁶⁵³ Bu da Ümmü Seleme (r.anha)'nin inancı uğruna gösterdiği sabır ve cesaretini yansıtmaktadır. Ümmü Seleme (r.anha) sakin, ağırbaşlı, anlayışlı ve olgun bir kişiliğe sahip olduğunu başına gelen sıkıntılara karşı nasıl davrandığını bildirmektedir.⁶⁵⁴

Ümmü Seleme (r.anha)'nin kocasının ölümünden sonra, kendisine önce Hz. Ebu Bekir (r.a.), ardından Hz. Ömer (r.a.) evlenme teklifinde bulunurlar. Ancak, Ümmü Seleme (r.anha) sadece çocuklarıyla ilgileneceğini bildirerek her ikisinin de teklifini reddeder.⁶⁵⁵ Sonra, Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine elçi göndererek evlenmek istediğini bildirir. Ümmü Seleme (r.anha), kendisinin kıskanç ve yaşlı olduğunu bildirir. Çocukları rahatsız edeceğinden de endişe ettiğini, ailesinden kimsenin nikâha şahitlik edemeyeceğini ileri sürerek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evlenme teklifini kibarca reddeder. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) de kıskançlığının giderilmesi için Allah'a dua edeceğini, kendisinin Ümmü Seleme (r.anha)'den daha yaşlı olduğunu, çocuklarının Allah ve Resulüne emanet olduğunu, bu evliliğe akrabalarının razı olacağını söyleyerek, onu ikna etmiştir.⁶⁵⁶ Böylece Hz. Peygamber (s.a.v.)'in teklifini kabul ederek evlenmişlerdir.

Ümmü Seleme (r.anha) çok güzel bir hanımdı. Hz. Âişe (r.anha) onun güzel olduğunu kendi rivayetlerinde söylemiştir.⁶⁵⁷ Ümmü Seleme (r.anha), güzelliği, derin düşüncesi, akıl berraklığı ve fikir aydınlığı ile tanınmaktadır.⁶⁵⁸

⁶⁵¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/69; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/404.

⁶⁵² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1939.

⁶⁵³ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/404-405.

⁶⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/76; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/405.

⁶⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/71; Zehebî, *Siyer*, 2/204.

⁶⁵⁶ Müslim, "Cenâiz", 3,4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/27-28; Zehebî, *Siyer*, 2/204.

⁶⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/75; Zehebî, *Siyer*, 2/209; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/406.

⁶⁵⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/406.

Ümmü Seleme (r.nha) çok cömert bir hanımdı. Dilenciler evine gelince cariyesi onları dışarıya çıkarır. Bunun üzerine Ümmü Seleme (r.anha): “*Ey cariyeler! Bu davranış bize yakışmaz. Onları geri çağır ve her birine hiç olmazsa birer hurma ver*”⁶⁵⁹ der.

Ümmü Seleme (r.anha) isabetli görüşleri söylemede çok zeki idi. Hudeybiye antlaşmasında Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ashabının ortasında gerginlik meydana çıkar. Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabının ortasını bulmak için çok akıllıca ve zekice tavsiyede bulunmuştur. Bu da onun ne kadar akıllı, zeki ve problemlere anında çözüm üretebilen bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e mantıklı bir tavsiyede bulunması, belki de büyük bir sıkıntıdan kurtulmalarını sağlamıştır. Hz. Peygamber ile ashabının arasını hemen bulmayı başarmıştır.⁶⁶⁰

Ümmü Seleme (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)’in vefatından sonra hiçbir siyasi olaya katılmamıştır. Hz. Aişe (r.anha)’nin siyasetten uzak durmasını, yanlışa düşme tehlikesi olduğu için ikaz etmiştir. Hatta Hz. Osman (r.a.)’a, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer (r.a.)’in yolundan yürümesini, onların yolunu takib ederek insanlar arasındaki huzursuzluğu yatıştırmasını tavsiye etmiştir.⁶⁶¹

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hanımlarından en son vefat edeni Ümmü Seleme (r.anha)’dır.⁶⁶² Vefat tarihi hakkında çeşitli rivayetler bulunmakla⁶⁶³ birlikte, hicri 62 (681) yılında Medine’de vefat etmiştir ve Bakî Kabristanı’na defnedilmiştir.⁶⁶⁴

1.2.2. İlmi Kişiliği

Kaynaklarda Ümmü Seleme (r.anha)’nin okumayı bildiği, fakat yazmayı bilmediği rivayet edilmektedir.⁶⁶⁵ Çok az sayıda okuma-yazma bilen sahabiler arasında Ümmü Seleme (r.anha)’nin okuma bilmesi ilme olan dirayetini ve isteğini ortaya koymaktadır.

Cemel vakasında Hz. Aişe (r.anha)’yi kararından vazgeçirmek için mektup yazarak, nasihatta bulunması Ümmü Seleme (r.anha)’nin yazı yazmayı da biliyor olduğunu ortaya koymaktadır.⁶⁶⁶

⁶⁵⁹ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1940.

⁶⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/406.

⁶⁶¹ İbn Ebû Tâhir, *Belâgatü’n-Nisâ*, s. 9-10.

⁶⁶² Zehebî, *Siyer*, 2/202.

⁶⁶³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/76; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/407.

⁶⁶⁴ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1921; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/407; Kandemir, Yaşar, “Ümmü Seleme”, *DiA*, 42/330.

⁶⁶⁵ Bolelli, Nusrettin, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, s.24.

⁶⁶⁶ İbn Ebû Tâhir, *Belâgatü’n-Nisâ*, s.10-11; Toksarı, Ali, “Hz. Peygamber Devrinde Kadın”, s. 69.

Ümmü Seleme (r.anha), bilgili, basiretli, güzel konuşan hanımdı.⁶⁶⁷ Aynı zamanda şaire idi.⁶⁶⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) ile birlikte katıldığı savaşlarda yaralıları tedavi edip, yaraları sarıp, hastalara bakması bugünün hemşiresi olduğunu bildirmektedir.

Ümmü Seleme (r.anha), Kur'ân'ı öğreten, ezberleyen, hafız sahabiler arasında yer almaktadır. Kur'ân bilgisine olan vukufiyetinden dolayı, Kur'ân'daki bazı ayetleri de tefsir ettiği bilinmektedir. Hafız olduğu da kaynaklarda geçmektedir.⁶⁶⁹ Dolayısıyla tefsir alanında da bilgili olduğu anlaşılmaktadır.

Ümmü Seleme (r.anha), Hz. Âişe (r.anha)'den sonra en çok hadis rivayet eden hanımdır. Rivayet ettiği hadislerin sayısı 378'e ulaşmaktadır.⁶⁷⁰ Bu sebeple “ashâbü'l miîn” yani iki yüz ile bin arasında hadis rivayet eden on sahabe arasında ismi geçmektedir.⁶⁷¹

Aktardığı rivayetleri, siyer, ibadet, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verdiği sorular hakkındadır. Ahkamla ilgili rivayetlerinin çoğunluğu fihri hüküme kaynak olarak gösterilmiştir.

Ümmü Seleme (r.anha) fakih kabul edilen ve orta derecede fetva veren hanımdır.⁶⁷² Müctehid hanım sahabiler arasında yer alan Ümmü Seleme (r.anha), uzun bir hayat sürmüştür. Bu nedenle sonradan ortaya çıkan meseleler hakkında çeşitli soruları cevaplandırarak, ömrünü sonuna kadar ilimle uğraşmıştır. Çağdaşlarına bilgileriyle, fikirleriyle öncülük etmiştir.

Ümmü Seleme (r.anha), özellikle kadınlara ait meselelerde çok önemli açıklamalar yapmıştır. Kendisine Kur'ân ve sünnetle ilgili sorulan soruları cevaplamış ve ortaya çıkan problemleri keskin zekâsı ve geniş ilmi ile açıklığa kavuşturmuştur.

Fıkıh bilgisine olan hakimiyetini de şu örnekle açıklayabiliriz: Ümmü Seleme (r.anha), elbiseden söz edilince: “*Ya Resûlullah! Kadın elbisesini ne kadar uzatacak?*” diye sorar. Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Bir karış fazla uzatır*” buyurur. Ümmü Seleme (r.anha): “*O zaman kadın yürürken bacakları gözüktür*” der. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.v.): “*Öyleyse bir zira (yaklaşık*

⁶⁶⁷ Aşık, Nevzat, *Hiz. Aişe'nin Hadisçiliği*, s.17.

⁶⁶⁸ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, 2/681.

⁶⁶⁹ Süyûtî, *el-İtkan*, 1/249; Başar, Serpil, “Ümmü Seleme'nin tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”, s. 429.

⁶⁷⁰ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s.279; Zehebî, *Siyer*, 2/210; Bilmen, Ömer Nasuhi, *İstîlâhât-ı Fıkhiyye*, 1/463.

⁶⁷¹ Kandemir, Yaşar, “Ümmü Seleme”, *DİA*, 42/329.

⁶⁷² İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/92; İbn Kayyim, *İlamu'l-Muvakkı'în*, 1/11; İbn Zehebî, *Siyer*, 2/203; Şeyh Nizâm, *Fetevâ-i Hindiyye*, 16/141.

50 sm) uzatır, daha fazlasına lüzüm yok” buyurur.⁶⁷³ Bu da Ümmü Seleme (r.anha)’nin düşünmesini, fikir yürütmesini ortaya koymaktadır.

Ümmü Seleme (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)’e sorduğu sorularla hem kendi bilgisini geliştirmiş hem de başkalarının bilgi edinmesini sağlamıştır. Bir mesele hakkında soru sormaya gelenlere Kur’ân ve sünnete dayanarak, kendi bilgisini kullanarak cevap vermiştir. O hayatını insanlara dersler vererek geçirmiş ve ilim sahasında birçok öğrenci yetiştirmiştir. Onun kadın öğrencileri olduğu gibi erkek öğrencileri de olmuştur.

Ümmü Seleme (r.anha)’nin Kur’ân ilmine hakim olması, sünneti iyi bilmesi, akli ve zekası ile önde gelen hanım sahabilerdendir. Onun bu ilme olan merakı, dirayeti, becerikliliği müctehid olmasına büyük bir katkı sağlamıştır.

1.2.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

İncelediğimiz örneklerden anlaşıldığına göre veya gelen rivayetlere baktığımızda Ümmü Seleme (r.anha)’nin icthad metodu ve kaynakları, Kur’ân ve sünnet olduğu kanaatine varmaktayız. Çünkü kendisinin Kur’ân’a olan merakı, doğrulttuğu soruları, bazı ayetleri tefsir etmesi ve hafıza olması onun bu ilme hakim olduğu kanaatine getirmektedir.

Hadis çok rivayet edenlerin sırasına girmesi de onun sünneti iyi bildiğini anlatmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’e kendisi tarafından yöneltilen sorularının çoğunluğu da fıkıhla ilgili olmuştur. Bir de Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hanımı olması, onun bütün davranışlarını bilmesi, ayetleri kendi ağzından duyması, sohbetlerini dinlemesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)’e yöneltilen bazı sorulara şahitlik etmesi de onun müctehid hanım sahabe olmasınınını sağlamıştır.

Kendisine sorulan mesele hakkında fetva verirken sünnetten örnek getirerek cevapladığı rivayetlerinde bilinmektedir.

Ümmü Seleme (r.anha)’nin aktardığı rivayetlerinden bazıları fıkıh ilmindeki hükümlere kaynaklık etmiştir. Onun, kadınlarla ilgili durumlardan başlayarak fıkıh ilmine konu olacak meseleler hakkında rivayetleri bulunmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hayatını, tarihi, güncel hayatla, ibadetle ilgili soruları cevaplandırmıştır. Rivayetleri günümüze kadar gelmektedir ve önemli kabul edilmektedir.

Ümmü Seleme (r.anha)’nin görüşlerine ve fetva örneklerine bakalım.

⁶⁷³ Ebu Dâvûd, “Libâs”, 31; Muvatta, “Libâs”, 6.

1. Ümmü Seleme (r.anha)'nin kadın abdest alırken başındaki başörtüsü üzerinden mesh etmesi meselesinde görüşü vardır. Ümmü Seleme (r.anha)'ye göre baş örtü üzerinden mesh etmek caizdir. Çünkü kendisi başörtüsü üzerinden mesh ediyor olduğu rivayette geçmektedir.⁶⁷⁴

2. Ümmü Seleme (r.anha)'den, mescide giderken necasetin olduğu yerden geçen kadının eteğine bulaşan pisliklerden nasıl temizleneceği sorulur. Ümmü Seleme (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söylediklerine göre, pis yerden geçtikten sonra temiz yerden de geçerse, temiz olan yer pis olan yerden bulaşan pislikleri temizleyeceğini bildirmiştir.⁶⁷⁵

3. Çocuk idrarının değdiği yeri temizleme konusunda Ümmü Seleme (r.anha) ictihadda bulunmuştur. Yemek ile beslenmeyen emzirik çağında olan erkek çocuğun idrarına su serpilerek temizleneceğini, kız çocuğun ise sadece su ile temizleneceğini bildirmiştir.⁶⁷⁶

4. Ümmü Seleme (r.anha), hayız kanı bulaşan elbiseni tükürüğü ile ovup temizlemelerini bildirmiştir.⁶⁷⁷ Katı olan bir necaseti ıslatarak ovmanın da temizleyeceğini ve kendisinin de bu görüşte olduğunu bildirmektedir.

5. Ümmü Seleme (r.anha)'ye: “Kocasıyla aynı kaptan yıkanabilir mi?” sorusuna, kadın anlayışlı biri ise yıkanabileceğini bildirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber aynı kaptan yıkandığını örnek getirmiştir.⁶⁷⁸

6. Ümmü Seleme (r.anha), kadınlar gusül alırken saç örgülerini çözmeyeceğini bildirmektedir. Hayzıdan dolayı temizlense de, cünüplükten dolayı temizlense de hüküm aynıdır demektedir.⁶⁷⁹ Çünkü kendisinden aktratılan rivayete göre Hz. Peygamber (s.a.v.)'den bu konu hakkında bizzat kendisi sormuştur.

7. Ümmü Seleme (r.anha)'ye göre nifas süresinin kırk gündür. Hz. Peygamber (s.a.v.) devrinde de kırk gün namaz kılmadan, oruç tutmadan oturduklarını bildirir.⁶⁸⁰

8. Ümmü Seleme (r.anha) ateşte pişen yemeğin yenilmesiyle abdestin bozulup bozulmayacağı meselesi hakkında ictihadda bulunmuştur. Ümmü Seleme (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kendisinin yanında iken kemik etini yediğini ve ondan sonra abdestini

⁶⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/22.

⁶⁷⁵ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 140; Tirmizî, “Tahâret”, 109; İbn Mâce, “Tahâret”, 79; Muvatta, “Tahâret”, 16; Darimî, “Tahâret”, 64; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/316.

⁶⁷⁶ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/114.

⁶⁷⁷ Darimî, “Tahâret”, 105.

⁶⁷⁸ Buhârî, “Hayz”, 21-22, Müslim, “Hayz”, 10; Tirmizî, “Tahâret”, 46; Nesâî, “Tahâret”, 178, “Hayz”, 10; Darimî, “Tahâret”, 107; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/323.

⁶⁷⁹ Darimî, “Tahâret”, 115.

⁶⁸⁰ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 121; Tirmizî, “Tahâret”, 105; İbn Mâce, “Tahâret”, 128; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/300.

tazelemeden namaz kıldığını bildirerek ateşte pişen yemeklerin abdesti bozmayacağı görüşünü ileri sürmüştür.⁶⁸¹

9. Ümmü Seleme (r.anha)'den ikinci namazından sonraki iki rekât namazı hakkında soru sorulur. Ümmü Seleme (r.anha) de bu konu hakkında Hz. Peygamber (s.a.v.)'e sorduğu bir soruya dayanarak gelenlere cevap vermiştir.⁶⁸² Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ikinci namazından sonra iki rekât namaz kıldığını gören Ümmü Seleme (r.anha), bunun hangi namaz olduğunu sorar. Hz. Peygamber (s.a.v.) öğle namazından sonra kılamadığı iki rekât sünneti kıldığını açıklamıştır.⁶⁸³ Dolayısıyla bu namazının öğle namazının sünneti olduğunu, ikinci namazından sonra ayrıca bir nafil namaz kılınmayacağını açıklamıştır.

10. Ümmü Seleme (r.anha)'den kadın hangi elbiseler ile namaz kılacağı yani namazda ne giyeceği hakkında soru sorulur. Bunu üzerine Ümmü Seleme (r.anha) şöyle der: “*Himar yani baş örtüsü ve iki elini ve ayaklarını örten geniş elbise giyerek namaz kılın*”⁶⁸⁴ cevabını verir.

11. Ümmü Seleme (r.anha)'nin kadınların cemaat olarak namaz kılması ve kadınlara kadının imam olabileceği hakkında görüşü mevcuttur. Kendisi kadınlardan arasında durarak kadınlar cemaatine namaz kıldırıştır.⁶⁸⁵

12. Ümmü Seleme (r.anha)'den rivayet edildiğine göre, kendisi gözü ağrıdığı için yastık üzerine secde etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine bunu caiz görmüştür.⁶⁸⁶ Bu durum da Ümmü Seleme (r.anha)'nin hasta kimsenin yastık gibi şeylerin üzerine secde edebileceği görüşünde olduğunu bildirmektedir.

13. Kendisine, göz rahatsızlığından dolayı sırt üstü yatarak imâ ile namaz kılabilme hakkında soru sorulur. Ümmü Seleme (r.anha) bundan nehyetmiştir, buna izin vermemiştir.⁶⁸⁷ Bu durum ise gözlerinin rahatsızlığından dolayı imâ ile namaz kılınmayacağı görüşünde olduğunu bildirmektedir.

14. Ümmü Seleme (r.anha)'ye göre cünüp olan kimse orucunu tutacağı, sonra da kaza etmeyeceği görüşündedir. Çünkü kendisi, “*Resûlullah (s.a.v.) ihtilam olarak değil, cinsel*

⁶⁸¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 75; Tirmizî, “Tahâret”, 59; Nesâî, “Tahâret”, 124; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/319; Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 1/130; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/51.

⁶⁸² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/299, 303, 304.

⁶⁸³ Nesâî, “Salât”, 281; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/293.

⁶⁸⁴ Ebû Dâvûd, “Salât”, 83; Muvatta, “Salât”, 36.

⁶⁸⁵ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 3/140-141.

⁶⁸⁶ Abdurrezzâk, *el-Musannef*, 2/478; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/244; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/385.

⁶⁸⁷ Beyhakî, *es-Sünen*, 2/309.

temasta bulunduğu için cünüp olarak sabahladı ve o gün orucunu tuttu sonra da kaza etmedi”⁶⁸⁸ demektedir.

15. Ümmü Seleme (r.anha)’ye göre oruçlu kimsenin karısını öpmesinde bir beys yoktur. Orucu bozulmayacaktır. Buna delil olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) oruçlu iken eşlerini öptüğünü bildirmektedir.⁶⁸⁹

16. Ümmü Seleme (r.anha)’ye şıra hakkında sorulduğunda şöyle cevap verir: “Sarhoşluk veren her türlü içecek haramdır. Hz. Peygamber içi ziftlenmiş küp, kabak ve testi içinde yapılan şırayı yasakladı”; “Dağılacak kadar hurma çekirdeklerini kaynatmamızı ve kuru üzümü kuru hurmayla karıştırarak şıra yapmamızı yasakladı”⁶⁹⁰ diyerek şıranın hükmünü söylemiştir.

17. Ümmü Seleme (r.anha)’den birisi, hac ve umrede hapisini ilk önce yapması gerektiği hakkında soru sorar. Ümmü Seleme (r.anha): “Umreyi istersen hacdan önce, istersen de hacdan sonra yaparsın” karşılığını verir. Ona: “Çünkü daha önce haccetmemiş olan kişinin hacdan önce umre yapmayacağını söylüyorlar” karşılığını verir. Ümmü Seleme (r.anha) şöyle der: “Bu konuda içini tam olarak rahatlatacak bir şey diyeyim mi? Resûlullah (s.a.v.)’ın: “Ey Muhammed’in ailesi! Umreyle birlikte hacca niyet ederek ihrama girin!” buyurduğunu işittim”⁶⁹¹ diye sünnetten örnek vererek açıklama yapmıştır.

18. Ümmü Seleme (r.anha)’ye göre, süt akrabalığının meydana gelmesi için, çocuk ilk iki yıllık emme süresinde iken emmesi gerekmektedir. Yaşı ileri, yani süt emme çağından geçen büyük kişilerin emmesi süt haramlığını meydana çıkarmaz demektedir.⁶⁹² Buna delil olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)’den, “Evlenmeyi haram kılan emme, çocuk memede iken, barsağı yoracak kadar (doyacak kadar) olan emmedir. Bu da, süttten kesmenin şer’î müddetinden önce olmalıdır”⁶⁹³ buyurduğunu kendisi aktarmıştır.

19. İbn Abbas(r.a.) ve Ebu Hureyre (r.a.), kocası öldükten hemen sonra doğum yapan kadının iddeti hakkında fikir ayrılığına düşerler. Bu durumu Ümmü Seleme (r.anha)’ye sorarlar. Ümmü Seleme (r.anha) bu konuda, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde, bir kadın hamile iken kocasının öldüğünü, hemen ardından doğum yaptığını ve bunun üzerine kadına talip çıktığını

⁶⁸⁸ Buhârî, “Savm”, 25; Müslim, “Siyam”, 75-77; Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 75; Tirmizî, “Tahâret”, 59; Nesâî, “Tahâret”, 124; Muvatta, “Siyam”, 10; Darimî, “Savm”, 22.

⁶⁸⁹ Buhârî, “Savm”, 24; Müslim, “Siyam”, 65, 66, 71, 73; Nesâî, “Tahâret”, 178; Muvatta, “Siyam”, 13; Darimî, “Tahâret”, 107; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/300, 318.

⁶⁹⁰ Ebû Dâvûd, “Eşribe”, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/292, 314.

⁶⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2/297; Beyhakî, *es-Sünen*, 4/355.

⁶⁹² Muvatta, “Radâ”, 12; İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/212.

⁶⁹³ Tirmizî, “Rada”, 5.

anlatır. Hz. Peygamber (s.a.v.) de ona evlenmeye izin verdiğini bildirir. Kadının doğumundan sonra iddetinin sona ereceğini fetva verir ve fikir ayrılığını ortadan kaldırır.⁶⁹⁴

20. Ümmü Seleme (r.anha)'ye kadınlar kölelerinin yanında açık gezmeleri ve zinetlerini gösterip gösteremeyecekleri hakkında soru sorulur. Ümmü Seleme, Nur Suresi, 31. ayetinden yola çıkarak kadınlar ancak mahremlerine gösterebilecek zinetlerini kölelerine de gösterebileceklerini, bu hükmün ayette mevcut olduğunu bildirir.⁶⁹⁵

21. Kocasının ölümünden dolayı gözlerinden ileri derecede rahatsız olan kadına, Ümmü Seleme (r.anha), geceleri sürme çekebileceğini, gündüzleri de sürmeyi silmesini bildirmiştir.⁶⁹⁶ Zaruretten dolayı sürme çekmede sakıncanın olmadığı göüşünde olduğu bilinmektedir. Zaruretten dolayı buna her mezhebde de izin verilmektedir.

22. Ümmü Seleme (r.anha), kocası ölen kadının yas tutarken başını zeytin yağı ve sabun yerine kullanılan sidr ile yıkamasını bildirir.⁶⁹⁷

1.2.4. İctihadlarının Etkilediği Mezhepler

Ümmü Seleme (r.anha)'nin aktardığı rivayetlerinin çoğunluğu fiki hükümlere kaynaklık etmiştir. Özellikle de kadınlarla ilgili konularda açıklamalarda bulunmuştur. Müctehid hanım sahabiler arasında Hz. Âişe (r.anha)'den sonraki ikinci sırada gelmektedir. Kendisinin icthad görüşleri etrafa yayılmasa da dönemindeki ileri gelen sahabilere, tabiînlere ders vererek bazı konularda icthadda bulunmuştur. Ümmü Seleme (r.anha)'nin görüşlerine katılan mezhep imamı da olmuştur.

Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşlerini benimseyen ve görüşlerine katılan mezhep imamlarının o konudaki açıklamalarını belirtmiş olduk. Bu nedenle, Ümmü Seleme (r.anha)'nin görüşlerinin çoğunluğu da Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşlerine benzemektedir. Verdiği fetvaları da neredeyse aynı konularda gelmektedir. Dolayısıyla burda sadece yukarıda açıklanmayan konularda imamların Ümmü Seleme (r.anha)'nin görüşüne katıldıklarını vermekle yetineceğiz.

1. Başörtüsünün üzerine mesh etme konusundaki görüşünü Hanbeli mezhebine mensub bazı alimler benimsemektedirler. Ümmü Seleme (r.anha)'nin başörtüsüne meshettiğini delil getirerek caiz olduğunu bildirmektedirler. Hanefiler, İmam Malik (rh.a.), İmam Şafî (rh.a.) ve Hanbelîlerden diğer âlimler, Hz. Âişe (ranha)'nin görüşünü benimseyerek kadın başörtüsü

⁶⁹⁴ Buhârî, "Talâk", 39; Müslim, "Talâk", 57; Tirmizî, "Talâk", 17; Nesâî, "Talâk", 56; Muvatta, "Talâk", 83; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/312.

⁶⁹⁵ Başar, Serpil, "Ümmü Seleme'nin tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi", s. 439.

⁶⁹⁶ Muvatta, "Talâk", 105-106.

⁶⁹⁷ Muvatta, "Talâk", 109.

üzerine meshedemez demektedirler. Ancak Hanefilere göre, baş örtüsünün üzerine meshettiği zaman ıslaklık başının dörtte birine ulaşırsa geçerli olur.⁶⁹⁸

2. Ümmü Seleme (r.anha)'nin, pis yerden elbiseye bulaşan şeylerin temiz yerden geçerken temizleneceği görüşüne fakih âlimlerin çoğunluğu katılmaktadır. Elbiseye pis yerlerden bulaşan kuru pislikler temiz yerlerden geçerken temizleneceği görüşündedirler.⁶⁹⁹

3. Sütten başka yiyeceklerle beslenmeyen, süt çağında olan erkek çocuklarının idrarı değdiği yer hakkında görüşüne İmam Şafiî (rh.a.) ve Ahmed b. Hanbel (rh.a.) de katılmaktadır. Bu görüşe göre davranarak, iki yaşını geçmemiş olup, sadece anne sütüyle beslenen erkek çocuğun idrarı değdiği yer su serpilerek temizlenir demektedirler. Çocuk iki yaşından fazla ise ve yemek yiyorsa ancak yıkanarak temiz olur. Hanefî ve Malîkîlere göre kız olsun erkek olsun ikisinin de idrarı değdiği yer ancak yıkanarak temizlenir.⁷⁰⁰

4. Tükürük de bazı durumlarda temizleyicidir. Ümmü Seleme (r.anha)'nin ayhalinde elbiseye bulaşan kanın tükürük ile de temizleneceğini bildiren görüşüne katılan alimlerimiz de vardır. İmam Ebû Hanife (rh.a.) ile İmam Ebû Yusuf (rh.a.)'a göre, necaseti su ile ve temiz ve necaseti giderici her sıvı ile temizlemek caizdir. Bu durumda tükürük de, necaset kuru ise temizleme hükmündedir. İmam Muhammed (rh.a.) ve İmam Şafii (rh.a.)'ye göre sudan başka herhangi bir sıvı ile necaseti yıkamak caiz değildir. Çünkü sıvı necasete değdiği zaman necis olur demektedir. İmam Mâlik (rh.a.) de burda necaseti gideren maddenin su olduğunu bildirmektedir.⁷⁰¹

5. Hanefî ve Hanbelîlere göre de nifaslı kadının en fazla kan görme süresi kırk gündür, fazlası özür kanı sayılır. İmam Malik (rh.a.) ve İmam Şafiî (rh.a.)'ye göre altmış gündür. En az süresi bütün mezheplere göre yoktur. Bu üst sınırlar geçtikten sonra görülen kan, nifas değil, özür kanıdır. Ayrıca lohusalık günlerindeki akıntı bir süre kesilip sonra devam ederse, akıntının kesildiği günler de lohusalık halinden sayılır. Kadınlar nifas hallerinde, cinsel ilişkide bulunamaz; namaz kılmaz, oruç tutmaz ve Kabe'yi tavaf edemezler. Kadınlar hayız ve nifas hallerinde kılmadıkları namazları daha sonra kaza etmezler, ancak tutamadıkları farz oruçları

⁶⁹⁸ Muvatta, "Tahâret" 40; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/22; Serahsî, *el-Mebsut*, 1/101, 185; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 1/305.

⁶⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/151.

⁷⁰⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/104; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/198-199; Mevsilî, *el-Muhtâr'ın Anahtarı*, s. 49; Şirbînî, *Mugnî'l-Muhtâc*, 1/564; Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 1/42-44.

⁷⁰¹ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 1/203; Merginânî, *el-Hidâye*, 1/74.

kaza ederler. Doğum yapan kadının kanaması kırk gün dolmadan tamamen kesilirse ya da bu kanama yoksa, doğumdan sonra görmezse yıkanıp namazını kılar.⁷⁰²

6. Kadının kadınlara imamlık yapabileceği görüşünü Şafîler, Hanbelîler benimsemişlerdir. Kadının kadınlara imamlık etmesinin caiz olduğunu söylemişlerdir. İmamlık ederken kadınların önüne geçmeyip, ortalarında bulunması gerekir. Hanefîlere göre caizdir, fakat mekruhtur demektedirler. Malikîlere göre ise, kadının kadınlara imamlık etmesinin kesinlikle caiz olmadığı görüşündedirler.⁷⁰³

8. Ümmü Seleme (r.anha)'nin göz rahatsızlığından dolayı yastık üzerine secde ettiğini Hanefîler delil getirerek yastığın üzerine secde ederse bu caiz olduğunu bildirmektedirler. Eğer bu tahta parçası üzerine ise mekruhtur.⁷⁰⁴

9. Ümmü Seleme (r.anha)'nin, süt haramlığı meydana gelebilecek süt emme müddeti iki yaş olduğunu bildiren görüşüne dört mezhep imamı da katılmaktadır. Onlar, süt emme çağında olan çocuğun, iki ve iki buçuk yaşında emerse süt haramlığı ortaya çıkar demektedirler.⁷⁰⁵

10. Hamile kadının kocasının ölümünün hemen ardından doğum yapan kadının iddeti doğum yapmasıyla sona erir. Bu konuda dört mezhep ittifak etmişlerdir.⁷⁰⁶

Ümmü Seleme (r.anha)'nin verdiği fetvaları ve açıkladığı konuların çoğunluğu neredeyse tamamı kadınların özel halleriyle ilgili olduğu bilinmektedir. Kadınlarla ilgili fihhi hükümlerin açıklanmasında sahabi hanımlarının rolü büyüktür. Ümmü Seleme (r.anha)'nin de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verdiği soruları, aktardığı rivayetleri, kendisine gelen soruları cevaplaması, hanımlara ait konularda kaynak olmuştur.

⁷⁰² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/234; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/185; Cezirî, *el-Fıkh Ale'l-Mezâhibi'l-Erb'a*, 1/171-174; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 87.

⁷⁰³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 1/145; Kâsânî, *Bedâ'u's-Sanâ'i*, 1/157; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 3/37-38; Mevsilî, *el-İhtiâr*, 1/207; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtar*, 2/305-306.

⁷⁰⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/385.

⁷⁰⁵ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 2/31; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/201; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-Sanâ'i*, 4/6.

⁷⁰⁶ Muvatta, "Talâk", 86; Cezirî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 6/62.

1.3. Ümmü Atıyye (70/689)

1.3.1. Hayatı

Ümmü Atıyye Nüseybe bint el-Hâris el-Ensâriyye.⁷⁰⁷ Medinedeki ilk İslâmı kabul eden müslümanlar arasında ismi zikredilmektedir. Hicretten hemen sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'a biat eden hanım sahabiler arasında yer almaktadır.⁷⁰⁸

Ümmü Atıyye (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in sünnetine uyma konusunda titiz bir biçimde davranmıştır. Buna örnek olarak, biat sırasında Hz. Peygamber (s.a.v.) kadınlara ölülerin arkasından yüksek sesle ağlamamaları gerektiğini söyler. Ümmü Atıyye (r.anha) akrabası vefat ettiğinde bir kadın ağıt yakarak ağlamış ve ona karşılık vereceğine dair söz verdiğini açıklar. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den helalleşmek için izin ister. Hz. Peygamber (s.a.v.) izin verir. Sonra da Hz. Peygamber (s.a.v.)'e biat eder.⁷⁰⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) ile yedi gazveye katılmıştır.⁷¹⁰ Orada hastalara bakıyordu ve yaralarını tedavi ediyordu. Mücahidlere su taşıyordu ve yemeklerini hazırlıyordu. Binek ve eşyalarını da gözetiyordu.⁷¹¹ Sağlam bir ruha sahip ve çok cesur bir hanım olduğunu bildirmektedir.

Ümmü Atıyye (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kızı Zeyneb (r.anha)'in cenazesine katılmıştır.⁷¹² Onun cenazeyi yıkama hakkındaki rivayetleri, cenaze hakkında fihhi hükümlere kaynaklık teşkil etmiştir.

Ümmü Atıyye (r.anha) Hz. Âişe (r.anha) ile yakın ilişkide idi. Onunla sıkça görüşür, ona hediyeler gönderirdi.

Ümmü Atıyye (r.anha) h. 70/ m.689 yılında vefat etmiştir.⁷¹³

1.3.2. İlmî Kişiliği

Ümmü Atıyye (r.anha) ilmi, fihki ve rivayetleri ile İslam tarihinde ileri gelen hanım sahabilerindendir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ailesi ile yakın olması ve keskin zekası, Ümmü Atıyye (r.anha)'nin dini ilimleri öğrenmesine büyük bir neden olmuştur. Hz. Âişe (r.anha)'nin

⁷⁰⁷ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1947; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/437.

⁷⁰⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât* 8/333; Güler, Zekeriya, "Ümmü Atıyye", *DîA*, 42/314.

⁷⁰⁹ Buhârî, "Ahkâm", 49; Müslim, "Cenâ'iz", 33; Nesâî, "Bî'at", 18.

⁷¹⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/437.

⁷¹¹ Müslim, "Cihâd", 142; İbn Mâce, "Cihâd", 35; Dârimî, "Cihâd", 30; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/333; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1947.

⁷¹² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1947; Zehebî, *Siyer*, 2/318.

⁷¹³ Zehebî, *Siyer*, 2/318.

yanına sürekli giderek, fıkha dair bilgileri kendinde toplamıştır. Dini konularla ilgili anlayışını da onlardan kazanarak âlim sahabe kadınlar arasına girmiştir.

Ümmü Atıyye (r.anha) hafızasının kuvvetiyle ve fıkıh bilgisiyle fakiha olarak bilinmiştir. Zehebî, Ümmü Atıyye (r.anha)'yi müctehid hanım sahabiler arasında yer aldığını söylemektedir.⁷¹⁴ İbn Hazm ve İbn Kayyim de bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabilerin arasında ismini zikremektedir.⁷¹⁵

Aktardığı rivayetlerden, kadınların özel hallerine dair hususlarda da kendisine başvuru bir hanım olduğu bilinmektedir. Onun fıkıh bilgisini gösteren bir hadise de zekât malı olarak kendisine gönderilen bir koyunun etini Hz. Âişe (r.anha)'ye hediye etmesidir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ailesi sadaka ve zekât malından yemeyecekti. Ama Ümmü Atıyye (r.anha) onu hediye olarak verdiği için bu etten yemişlerdir. Kendisine zekât olarak verilen malı başkasına hediye edebileceğini göstermiştir.⁷¹⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından sonra Basra'ya yerleşerek ordaki sahabe ve tabiinlere dini bilgileri öğretmiş, bir mesele hakkında sorulduğunda Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gördüğünü ve duyduğunu aktararak onlara fıkıh ilmine dair bilgileri de öğretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den öğrendiklerini Medine dışına taşıyarak, İslâm dinine hizmette bulunmuştur.⁷¹⁷

Kendişi çok hadis rivayet edenlerin arasında sayılmaktadır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den 40 hadis aktarmıştır.⁷¹⁸ Kendisinin hadis rivayet edenler de bulunmuştur.⁷¹⁹

Aktardığı rivayetleri, siyer ve ibadetlerle ilgilidir. Fıkhi hükümlere konu olacak ahkam rivayetleri de çok sayıda bulunmaktadır.

Ümmü Atıyye (r.anha)'nin cenazeyi yıkama ve kefenleme ile ilgili aktardığı rivayetleri kadın cenazesinin yıkanması ve kefenlenmesi hakkında fıkhi hükümlerin elde edilmesi için kaynak olmuştur. Çünkü kendisi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in kızının cenazesine katılmıştır.⁷²⁰

⁷¹⁴ Zehebî, *Siyer*, 2/318.

⁷¹⁵ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *İlamu'l-Muvakkı'in*, 1/12.

⁷¹⁶ Buhârî, "Zekât", 31, 62, "Hibe", 5; Müslim, "Zekât", 174; Ahmed b. Hanbel, *Müsne'd*, 6/407-408.

⁷¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât* 8/334.

⁷¹⁸ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s.280

⁷¹⁹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1947; Güler, Zekeriyâ, "Ümmü Atıyye", *DîA*, 42/314

⁷²⁰ Buhârî, "Cenâiz", 7; Müslim, "Cenâiz", 36; Muvatta, "Cenâiz", 2; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1947; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/437.

Ümmü Atıyye (r.anha)'nin sünnetçilik ile uğraştığı kaynaklarda bilinmektedir.⁷²¹ Gazvelere katılarak hastalara bakması onun tıp alanında da bilgili olduğunu göstermektedir.

1.3.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

Ümmü Atıyye (r.anha)'nin bir mesele hakkında hüküm çıkarırken ya da verdiği fetvalarında hangi yöntemlere dikkat ettiği kaynaklarda rastlanmamaktadır. Ancak aktardığı rivayetlerine göre ya da sorulan sorulara verdiği cevaplara göre, diğer sahabiler gibi Kur'ân ve sünnete başvurarak cevap verdiği bilinmektedir. Aşağıda örneği gelecek olan rivayetinde icthad ederken ya da fetva verirken kıyas yöntemini kullandığı da bilinmektedir.

1. Ümmü Atıyye (r.anha)'den kadınların cenazeni takip etmesi hakkında sorulmuştur. Ümmü Atıyye(r.anha): *“Biz kadınlar cenâzeyi izlemekten nehyolunduk; ancak bu izleyiş bize haram kılınmadı”*⁷²² diyerek kadınların cenazeye katılmak süretiyle onu takip etmelerinin kendilerine yasaklandığını ancak tamamen de haram kılınmadığını söylemiştir. Dolayısıyla kadınların cenazeye katılmasının haram olmadığını bildirmiştir.

2. Ümmü Atıyye (r.anha)'den hayızlı kadınların da bayram namazında bulunması hakkında soru sorulur. Ümmü Atıyye (r.anha): *“Niye olmasın, hayızlı kadınlar Araf'ta, şurada, şurada bulunmuyorlar mı?”* der ve Hz. Peygamber (s.a.v.)'in: *“Resûlullah (s.a.v.) bize, ramazan ve kurban bayramlarında bakire ve ergenik çağına yaklaşan kızları, örtü arkasında oturan kadınları, bir de ayhali olanları mescide doğru çıkarmamızı emretti. Ancak ayhali olanlar namazdan kendilerini alıkoyuyorlardı. Böylece onlar da müslümanların bayram gününde hayırlara hazır ve şahit oluyor, müslümanların duasına katılıyorlardı”*⁷²³ diyerek namazgâhta hayızlı olanlar diğerlerinden ayrılacağını, namaz kılmayacağını, ancak bayram namazına sohbet dinlemek için katılabileceğini bildirmiştir. Bu bildirisi de kıyasa örnek olmaktadır.

Hanefilere göre kadınlara bayram namazına çıkma zorunluğu yoktur. Kadınlar Cuma ve bayram namazlarından yükümlü değildir. Bununla birlikte Hz. Peygamber (s.a.s.), kadınları bayram namazına katılmaya teşvik etmiştir.⁷²⁴ Bu konuda önceden izin verilmekte idi.

⁷²¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/437.

⁷²² Buhârî, “Cenâiz”, 30; Müslim “Cenâ'iz”, 34-35; Ebû Dâvûd, “Cenâ'iz”, 40; İbn Mâce, “Cenâ'iz”, 50.

⁷²³ Buhârî, “İydeyn”, 15, 20, “Hayz”, 23, “Salât”, 2, “Hacc”, 81; Müslim, “İydeyn”, 10; Ebû Dâvûd, “Salât”, 247; Tirmizî, “Salât”, 388; Nesâî, “İydeyn”, 3, 4; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/64.

⁷²⁴ Bkz. Buhârî, “İydeyn”, 15, 21, “Hac”, 81; Müslim, “Salâtü'l-İydeyn”, 1-3, 10-12.

Sonradan ise, fitneye sebep olacaklarından dolayı yasaklanmıştır. Ama şartların elverişli olması halinde cuma ve bayram namazlarına katılabilecekleri anlaşılmaktadır.⁷²⁵

3. Ümmü Atıyye (r.anha) hayızdan sonraki gelen sarı ve bulanık akıntı hayız sayılmayacağı görüşündedir.⁷²⁶

Âdet günlerinde görülen kırmızı, sarı ve bulanık kanların (akıntılarının) hepsi, katkısız beyaz görmedikçe hayız olduğunu yukarıda açıklamış olduk. Hz. Âişe (r.anha)'nin bu konu hakkında, bu hayızdan sonraki bulanık sıvıların da hayızdan sayılacağını, beyaz sıvı görmedikçe namaz kılmamaları gerektiğini bildirmiştir.

1.4. Safiyye bint Huyey b. Ahtab (50/670)

1.4.1. Hayatı

Safiyye (r.anha)'nin babası Huyey b. Ahtab, Medine'de yaşayan yahudilerin Benî Nadîr'e kabilesindedir. Annesi Berre bint Samuel, Benî Kurayzâ kabilesindedir.⁷²⁷

Safiyye (r.anha)'nin asıl ismi Zeyneb idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) ile evlendikten sonra ona Safiyye ismini vererek değiştirmiştir.⁷²⁸

Hz. Peygamber (s.a.v.) ile evlenmeden önce iki evlilik yapmıştır. Safiyye(r.anha)'nin çocuğu yoktu, ama örfe göre "Ümmü Yahya" künyesiyle künyelenmiştir.⁷²⁹

Safiyye (r.anha), Hayber fethinde esir alınanların arasında bulunmaktaydı. Kocasını bu savaşta öldürülmüştü.⁷³⁰ Bu savaştan elde edilen esirlerin taksiminde Safiyye (r.anha), sahâbiden Dihye b. Halfe'ye verilir. Safiyye (r.anha), Benî Kurayza ve Benî Nadîr'in hanımefendisi olduğu için sadece Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verilmesinin uygun olacağını ortaya koymuşlardı. Dihye (r.a.) memnun edilerek, Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verilmiştir.⁷³¹

Safiyye (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanına getirilir. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona İslâmiyet'i anlatır ve kabul ederse onunla evleneceğini, kabul etmez ise onu azat ederek kavmine göndereceğini söyler. Babasının müslümanlara olan düşmanlığını, en katı ve acımasızca davranan yahudilerden olduğunu bildirir. Safiyye (r.anha) şöyle cevap verir: "Yâ

⁷²⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 2/63; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/157; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc*, 1/462.

⁷²⁶ Buhârî, "Hayz", 26; Nesâî, "Hayz", 7; Darimî, "Tahâret", 94.

⁷²⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/95; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/210.

⁷²⁸ Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, 2/569.

⁷²⁹ Uraler, Aynur, "Safiyye", *DİA*, 35/474.

⁷³⁰ İbn Hişam, *İslâm Tarihi*, 4/399.

⁷³¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/97; Zehebî, *Siyer*, 2/231.

Resûlullah! Allah: “Hiçbir günahkâr, başka bir günakârın günah yükünü yüklenmez”⁷³² buyurmaktadır. Sen beni İslamiyet’e davet etmeden önce, ben Müslüman olmayı istedim ve seni doğruladım. Allah ve Allah’ın Resûlü, bana hür olmamdan ve kavmimin yanına dönmenden daha sevimlidir! Ben Allah’ı ve Allah’ın Resûlü’nü tercih ediyorum!”⁷³³ diyerek dini kabul ettiğini ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in teklifine razı olduğunu bildirdi. Hz. Peygamber (s.a.v.), Safiyye (r.anha)’yi azat eder ve evlenir.

Hz. Safiyye (r.anha) çok güzel bir hanımdı. Hz. Peygamber (s.a.v.)’in diğer eşleri güzelliğinden dolayı çok kıskanmışlardır. Kaynaklarda diğer hanımlarıyla aralarında bu kıskançlığa dair olaylar da yaşanmıştır.

Hz. Peygamber (s.av.) bir keresinde Safiyye (r.ana)’yi ağlarken görür. Ağlamasının sebebini sorunca, Hz. Âişe (r.anha) ile Hz. Hafsa (r.anha)’nın kendisine, “Biz, Resûlullah’a hepimizden daha yakınız. Çünkü ikimiz de, Resulullah ile aynı soydan geliyoruz. Sadece hanımı değil, aynı zamanda, amcazadesi ve akrabası bulunuyoruz”⁷³⁴ dediklerini bildirir. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.): “Sen de onlara, Hârûn (a.s.) dedem; Hz. Mûsa (a.s.) amcam, Muhammed (s.a.v.) de kocam deseydin” diyerek teselli etmiştir.⁷³⁵

Safiyye (r.anha), genç, zarif, güzel, zeki ve anlayışlı bir hanımdı.⁷³⁶ Akıllı ve yumuşak huylu, aynı zamanda cömert bir kişiliğe sahipti.⁷³⁷ İbadete düşkün, takva sahibi birisiydi.

Medine’ye geldiğinde, Hz. Fâtıma (r.anha) ve Hz. Peygamber (s.a.v.)’in diğer hanımlarına kendi altın ve ziynet eşyalarını paylaştırarak hediye olarak vermişti.⁷³⁸ Sağlığında evini sadaka olarak vermesi, isyancılar Hz. Osman (r.a.)’ın evini kuşattığında ona yiyecek götürmesi onun cömert olduğuna, merhametli ve düşünceli, ince kalpli olduğuna bir örnektir.⁷³⁹

Hz. Peygamber (s.a.v.) hasta iken, “keşke sen değil de ben hastalansaydım, senin yerinde yatan ben olsaydım” diye ağlamıştır. Bu da Hz. Peygamber (s.a.v.)’i can gönülden sevdiğini, onun için endişelendiğini bildirmektedir.⁷⁴⁰

⁷³² İsrâ 17/15.

⁷³³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/97.

⁷³⁴ Tirmizî, “Menâkıb”, 63.

⁷³⁵ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1872; Zehebî, *Siyer*, 2/233; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/211; Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.113.

⁷³⁶ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1872; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/211; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 2/144.

⁷³⁷ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1872.

⁷³⁸ Zehebî, *Siyer*, 2/237; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/211; Abdurrahmân Aişe, *Resulullah’ın Annesi ve Hanımları*, s.354.

⁷³⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/101; Zehebî, *Siyer*, 2/237; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/212.

⁷⁴⁰ Zehebî, *Siyer*, 2/235; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/212; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, s. 192.

Safiyye (r.anha) hicrî 50.yılın, miladi 670. yılında Muaviye döneminde, Medine’de vefat etti.⁷⁴¹

1.4.2. İlmî Kişiliği

Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hanımı olması nedeniye, onunla beraber kısa süre geçirmesine rağmen dini bilgileri kendisinden öğrenmiştir. Bildiklerini ve gördüklerini aktararak, ilme verdiği hizmeti büyüktür. Safiyye (r.anha), bilgili ve ilmî seviyesi yüksek bir hanımdı. Dini bilgileri etrafındakilere öğretir ve gelen sorulara cevap verirdi.

Safiyye (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)’den 10 hadis rivayet etmiştir.⁷⁴² Hz. Safiyye (r.anha)’nin aktardığı rivayetleri siyer ve ibadetlerle ilgili konulardadır.

Hayızlı kadından vedâ tavafının düşeceği hükmüne delalet eden hadisin gelmesine sebep olmuştur.⁷⁴³

Hz. Safiyye (r.anha)’nin ilmî yeteneği sebebiyle, kadınlar kendisinden dinî meseleler hakkında sorarlar o da kendilerine cevap verir ve anlaşılmayan konuları açıklayarak onlara yol gösterirdi.⁷⁴⁴

Safiyye (r.anha) bilgili ve ilmî seviyesi yüksek bir hanımdı. Birçok kişi ona güvenir ve ilmî meselelerde soru soruyorlardı. Hz. Safiyye (r.anha) de sorularını açıklayarak, bilgi veriyordu.⁷⁴⁵

Hz. Safiyye (r.anha), fakihe hanım sahabiler arasında yer almaktadır. Bir ya da iki mesele hakkında fetva veren hanım sahabilerdendir.⁷⁴⁶

1.4.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

Hz. Safiyye (r.anha) bir mesele hakkında cevap verirken, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetine başvurarak hüküm çıkardığı bilinmektedir.

Hz. Safiyye (r.anha)’ye, Kufe’den bir grup kadının, kadınların özel halleri, karı koca ilişkisi hakkında sorularının ardından testi içinde yapılan şıranın hükmü sorulur. Hz. Safiyye

⁷⁴¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/102; İbn Abdilber, *el-İsî’âb*, 4/1872; Zehebî, *Siyer*, 2/235; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/212.

⁷⁴² İbn Hazm, *Cevâmiu’s-Sire*, s. 285; Zehebî, *Siyer*, 2/238.

⁷⁴³ Buhârî, “Hayz”, 27, “Hac”, 34, 129

⁷⁴⁴ Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.114.

⁷⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/337; Sabuncu, Ömer, “Hz. Safiyye’nin Hayatı ve Kişiliği”, s. 325-326.

⁷⁴⁶ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/94; İbn Kayyim, *İ’lâmü’l-Muvakkî’in*, 1/11; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyeye*, 15/423; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 2/41.

(r.anha): “*Resûlüllah (s.a.v.) testi içinde yapılan şırayı yasakladı*”⁷⁴⁷ diyerek onun haram olduğunu ve yapmaları gerektiğini bildirmiştir.

1.5. Hafsa bint Ömer b. el-Hattâb (45/665)

1.5.1. Hayatı

Hz. Hafsa (r.anha)’nın babası Hz. Ömer (r.a.), Hz. Peygamber (s.a.v.)’in en yakın dostu ve müslümanların ikinci halifesiydi. Annesi Zeynep bint Maz’un, sahabilerdendi.⁷⁴⁸

Hz. Hafsa (r.anha)’nın çocukluğu, gençliği ve Mekke’deki yaşamı hakkında kaynaklarda ayrıntılı bilgi mevcut değildir.

Kocası Huneys b. Huzafe ile Medine’ye birlikte hicret etmiştir. Kocası, Bedir harbine katılmış ve ordan aldığı yaralar neticesinde Medine’de vefat etmiştir. Hz. Hafsa (r.anha) kocasının vefatından sonra çok üzülür ve hastalanır. Babası Hz. Ömer (r.a.) kızını düşünerek onu başka birisiyle nikahlamak için harekete geçer. Bu hareket neticesinde Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Hafsa (r.anha)’yı kendi nikahına alması için teklifte bulunur ve onunla evlenir.⁷⁴⁹

Hz. Hafsa (r.anha), babası gibi sert mizaçlı bir kişiliğe sahipti. Hz. Âişe (r.anha) onun hakkında: “*Hafsa, tam mânâsı ile babasının kızıdır. Kuvvetli bir iradesi vardı, özü sözü birdi*” demiştir. Karakterinin babasına benzemesinden dolayı ona “babasının kızı” ifadesi kullanılmıştır.⁷⁵⁰ İradesi kuvvetli, doğru bildiğini söylemekten hiçbir zaman çekinmemiştir. Bu yüzden, Hz. Ömer (r.a.), zaman zaman ona tavsiyelerde bulunurdu. Hz. Peygamber (s.a.v.)’i incitmemesini söylerdi.

Dini vecibelerini hakkıyla yerine getiren Hz. Hafsa (r.anha), geceleri ibadet eder, gündüzlerin çoğunu da oruçlu geçirirdi. Namaz ve orucuna çok bağlıydı. Bu vasfından dolayı, Cebrail (a.s.) tarafından çok namaz kılan, çok oruç tutan biri olarak nitelendirilmiştir.⁷⁵¹

Hz. Peygamber (s.a.v.)’le evlendikten sonra oldukça sade bir hayat yaşamıştır. Bu durumundan dolayı şikâyetle bulunmamıştır. Oldukça kanaatkâr ve mütevazî bir kişiliğe sahipti.⁷⁵²

⁷⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/337.

⁷⁴⁸ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1811; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/85.

⁷⁴⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/65-66; İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1811; Zehebî, *Siyer*, 2/228; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/85.

⁷⁵⁰ Dimaşki, *Peygamber Külliyyatı*, 11/209.

⁷⁵¹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/68; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/86; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 2/176.

⁷⁵² Dimaşki, *Peygamber Külliyyatı*, 7/441.

Mali imkân bakımından iyi durumda bulunduğundan dolayı, Allah yolunda büyük harcamaları yapmıştır. Yoksulları, fakirleri, yetimleri doyurmuştur. Bu hayır işlerini çoğaltabilmek için kendi adına vakıf kurdurtmuştur.⁷⁵³

Kaynaklarda, Hz. Peygamber (s.a.v.) ortaya çıkan çeşitli sebeplerden dolayı Hz. Hafsa (r.anha)'yı boşadığı rivayet edilir. Hz. Hafsa (r.anha)'nın çok namaz kılan, çok oruç tutan biri olması sebebiyle, Cebrail (a.s.) Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek, “*Hafsa'ya geri dön, şüphesiz o çok namaz kılan, çok oruç tutan biridir. Aynı zamanda senin cennetteki eşindir*”⁷⁵⁴ diyerek Hz. Hafsa (r.anha)'ya geri dönmesi gerektiğini bildirmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu uyarı üzerine Hz. Hafsa (r.anha)'ya geri dönmüştür.⁷⁵⁵

Hz. Hafsa (r.anha) Hz. Peygamber (s.av.)'e sadakat ve muhabbetle bağlı idi. Hz. Peygamber (s.av.)'in vefatından sonra, sade ve zühd hayatı tercih ederek, başkalarına yardım ederek yaşamayı tercih etmiştir.

Hz. Hafsa (r.anha), h.45/m.665 tarihinde, Muaviye döneminde vefat etmiştir.⁷⁵⁶ Baki mezarlığına defnedilmiştir.⁷⁵⁷

1.5.2. İlmî Kişiliği

Hz. Hafsa (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında bulunarak, dini bilgileri direk ondan öğrenmiştir. Medine devrinde kızların eğitim ve öğretimi ileri sürülerek Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımları evlerine gelen genç kızlara bildiklerini öğretmeye başlamışlardı. Bu sırada da Hz. Peygamber (s.a.v.) okuma yazma bilen Hz. Hafsa (r.anha)'yı, kızlara yazı öğretmesi için görevlendirmiştir.⁷⁵⁸ Böylece, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Medine'de başlattığı eğitim faaliyetlerine okuma yazma öğretmek katkıda bulunmuştur.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emriyle Şifâ binti Abdullah Hz. Hafsa (r.anha)'ya rukye ismi verilen tedavi yollarını öğretmiştir.⁷⁵⁹ Rukye, dua ile tedavi yöntemi olup cahiliye geleneğinde de bulunmaktaydı. Hz. Hafsa (r.anha) bu hasta tedavi yöntemini öğrenmesi nedeniyle, tıbbi açıdan da bilgili olduğu bilinmektedir.

⁷⁵³ Şiblî, *Mevlânâ, Asr-ı Saadet*, 2/1015.

⁷⁵⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/67; Zehebî, *Siyer*, 2/228; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/86.

⁷⁵⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1812.

⁷⁵⁶ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 1812; Zehebî, *Siyer*, 2/229; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/87.

⁷⁵⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/69.

⁷⁵⁸ Orkiç, Muhammed Tayyib, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, s.22; Toksarı, Ali, “Hz. Peygamber Devrinde Kadın”, s.69.

⁷⁵⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/67; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/202; Dimaşki, *Peygamber Külliyyatı*, 12/101.

Hiz. Hafsa (r.anha) Kur'ân'ı ezberleyen hafız ve kıraatiyle tanınan sahabiler arasında zikredilmektedir.⁷⁶⁰ Bu durum Hiz. Hafsa (r.anha)'nın Kur'ân ve kıraat ilimlerinde yetkin olduğunu ve Kur'ân'ı iyi bilen ve anlayan sahâbe arasında yer aldığını göstermektedir. Kendisine ait Kur'ân mushafı yazdırıldığı da bilinmektedir.⁷⁶¹ Kur'ân-ı muhafaza eden hanım sahâbi olarak şöhret bulmuştur ve büyük sorumluluğu kendisine almıştır.

Bir defasında, Hiz. Peygamber (s.a.v): *“Ümid ediyorum ki, Bedir'de savaştan ve Hudeybiye antlaşmasında bulunan sahabiler cehenneme girmeyecektir”*⁷⁶² der. Bunun üzerine Hiz. Hafsa (r.anha): *“Fakat Allah: ‘Ey insanlar! Sizden cehenneme varmayacak hiç kimse yoktur’ demiyor mu?”* dedi. Hiz. Peygamber (s.a.v.): *“Fakat Allah şöyle buyuruyor: ‘Sonra Allah’a karşı gelmekten sakınanları kurtarırız da zalimleri orada diz üstü çökmüş halde bırakırız’*⁷⁶³ diye ayetin devamını getirerek hadisi açıklamıştır.⁷⁶⁴ Bu karşılıklı konuşmalar Hiz. Hafsa (r.anha)'nın dinde derin anlayışını ve hassasiyetini göstermektedir. Kur'ân'a olan vukufiyetinin daha bir göstergesidir.

Hadis ilminde de kendisini geliştirmiştir. Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in yaptıklarını gözlemler, anlattıklarını dikkatle dinler ve aktarırken de titiz davranırdı. Hiz. Hafsa (r.anha) 60 hadis rivâyet etmiştir.⁷⁶⁵ Bildiklerini insanlara aktarma konusunda üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmeye çalışmıştır.

Hiz. Peygamber (s.a.v.)'den aktardığı rivayetlerinin çoğu fıkhi konularla ilgilidir. Bu konular ibadet konuları ve üç günden fazla yaş tutmamak, her ihtilam olana cumanın, her cumaya gidene de guslün gerektiği hakkındadır.⁷⁶⁶

Hiz. Hafsa (r.anha) müctehid hanım sahabiler arasında ismi geçmektedir. Bir ya da iki mesele hakkında fetva veren müctehid sahabiler arasındadır.⁷⁶⁷ Kadınlarla ilgili meseleler hakkında birçok bilginin günümüze kadar aktarılmasını sağlamıştır. Onun fıkıh ilmiyle ilgili rivayetleri, bazı meselelerin hükmüne delalet etmektedir. Hiz. Ömer (r.a.) özellikle kadınlarla ilgili konularda kızı Hiz. Hafsa (r.anha) ile konuşmadan hüküm vermemesi bunun göstergesidir.

⁷⁶⁰ Süyûtî, *el-İtkan*, 1/249.

⁷⁶¹ Muvatta, “Salât”, 26.

⁷⁶² Dimeşki, *Peygamber Külliyatı*, 4/140.

⁷⁶³ Meryem 19/71-72.

⁷⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/582.

⁷⁶⁵ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 279; Zehebî, *Siyer*, 2/230; Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.87.

⁷⁶⁶ Kotan, Sehal Deniz, *Kadın Sahabilerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*, 111-112.

⁷⁶⁷ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *l'lamu'l-Muvakkî'in*, 1/12; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyye*, 15/391.

1.5.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

İlmi kişiliğinden ve aktardığı rivayetlerinden yola çıkarak, onun bir mesele hakkında icthad ederken ve fetva verirken başvurduğu ilk kaynağın Kur'ân ve sünnet olduğu kanaatine varabiliriz. Çünkü Kur'ân'ı ve sünneti iyi bilen, ince düşünebilen, ayrıntılarına kadar anlayabilen melekeye sahipti. Kur'ân ve sünnetten hüküm istinbat edebilmeye aklı, zekası, ilmi ve yeteneği güçlüydü.

1. Hz. Hafsa (r.anha) fecrin doğuşundan önce oruca niyet edilmesi meselesine dair görüşü vardır. Hz. Hafsa (r.anha)'dan gelen rivayete göre şöyle demektedir: *“Fecirden önce oruca niyet etmeyen orucu yoktur”*⁷⁶⁸ diyerek sadece fecirden önce niyet edenin orucunun var olacağını, geçerli sayılacağını bildirmektedir.

2. Hz. Hafsa (r.anha)'ya göre süt haramlığı, emme çağında olan çocuğun on defa emmesiyle ortaya çıkar. Çünkü kendisinin, emme çağında bulunan Abdullah b. Sa'd'ın oğlu Asım'ı, büyüdüğünde kendi yanına rahatlıkla girebilmesi için kız kardeşi Fatıma'ya on defa emzirmek üzere gönderdiği ve büyüdüğünde kendisinin yanına serbestçe girip çıktığı bildirilmektedir.⁷⁶⁹

3. Hz. Hafsa (r.anha)'dan, Hz. Ömer (r.a.), kocası aylardır savaşta bulunan bir kadının kocasından en fazla ne kadar ayrı kalabileceği hususunda sormuştur. Hz. Hafsa (r.anha), bu durumda kadının kocasından üç ay, en fazla dört ay ayrı kalabileceğini bildirmiştir. Hz. Ömer (r.a.), bu cevaba göre hareket edilmesini söylemiştir.⁷⁷⁰

4. Hz. Hafsa (r.anha), kölenin nikahı altında olan cariyeni efendisi azad etmesi durumunda ayrılma konusunda muhayyer olacağını bildirmektedir. Böyle bir durumda olan cariyeye şöyle der: *“Şimdi sen, zevcin sana temas etmedikçe muhayyersin. Eğer sükût edersen, muhayyerliğin kalmaz”* der. Böyle bir hakkın varlığını öğrenen kadın derhal: *“O boştur, yine boştur, yine boştur”* diyerek kocasını üç talâkla boşar.⁷⁷¹ Bu rivayet, âzad edilen cariyeye, yeni durumda sahip olduğu hak hususunda bilgi vererek fetvada bulunmuştur.

⁷⁶⁸ Tirmizi, “Savm”, 33; Nesai, “Siyâm”, 67; İbn Mâce, “Siyam”, 26; Muvatta, “Siyâm”, 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/287; İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 2/293.

⁷⁶⁹ Muvatta, “Rada”, 8.

⁷⁷⁰ Kandemir, “Hafsa”, *DiA*, 15/120

⁷⁷¹ Muvattâ, “Talâk”, 27.

1.5.4. İctihadlarının Etkilediği Mezhebler

Hz. Hafsa (r.anha)'nın aktardığı rivayetleri de kadınlarla ilgili hükümlerin açıklanmasına neden olmuştur. Diğer müctehid hanım sahabilerin görüşünü benimseyen mezhep imamları da Hz. Hafsa (r.anha)'nın görüşlerine katıldığı ortaya çıkmaktadır.

Fecir vaktinden sonra orucuna niyet etmek caiz olmayacağı görüşünü İmam Mâlik (rh.a.), İmam Şafîî (rh.a.) ve Ahmed b. Hanbel (rh.a.) benimsemektedir. Fecirden önce yani imsak vakti girmeden oruca niyet edilmelidir. Şafîilere göre, nafîle orucunda ise fecirden sonra niyet edilebilir demektir. Hz. Hafsa (r.anha)'nın bu görüşünü Hanefîler nafîle oruçları için geçerli görmektedir. Hanefîlere göre ise, ramazan, mutlak nafîle, günü belirlenmiş adak gibi oruçlarda fecirden sonra birşey yememesi şartıyla niyet etmek caizdir. Orucu geçerlidir. Nafîlelerde, kaza oruçlarda, günü belli edilmeyen adak oruçlarında akşam ezanından fecir vaktine kadar niyet etmesi şarttır.⁷⁷²

Süt haramlığını meydana getirecek olan süt emme müddetini küçük yaş ile sınırlayan görüşüne dört mezhep imamı da katılmaktadır.⁷⁷³ Emme miktarı hakkında Hz. Hafsa (r.anha), on defa emmek süt haramlığı meydana getirecek diyorsa, Şafîî, Hanbelî mezhebi beş emme ile süt haramlığı sabit olur demektir. Hanefî ve Malikî mezhebinde emme miktarına bir sınır tanımamaktadırlar.⁷⁷⁴

1.6. Ümmü Habîbe (44/664)

1.6.1. Hayatı

Ümmü Habîbe (r.anha)'nin babası, Kureyş kabilesinin reisi Ebû Süfyan'dır. Annesi Safiyye bint Ebi'l-Âs'tır.⁷⁷⁵ Ümmü Habîbe (r.anha), kabilesi tarafından asîl ve saygı duyulan bir aile ortamında yetişmiştir.

Remle bint Ebî Süfyan, Ubeydullah b. Cahş ile evliliğinden kız çocuğu olmuş ve bu nedenle ona Ümmü Habîbe künyesi verilmiştir.⁷⁷⁶ Kocasıyla beraber İslam dinini kabul etmiştir. Müşriklerin eziyeti bu aileyi de rahat bırakmamasından dolayı kocasıyla beraber

⁷⁷² Serahsî, *el-Mebsût*, 3/92; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 3/91; Mevsilî, *el-Muhtâr'ın Anahtarı*, s. 157; Şirbînî, *Mugnî'l-Muhtâc*, 2/149; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 304.

⁷⁷³ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 2/31; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 9/201; Kâsânî, *Bedâi'u's-Sanâî*, 4/6.

⁷⁷⁴ İbn Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid*, 2/30; Çeker, Orhan, "İslam Hukukunda Süt Akralığı", s. 343-350.

⁷⁷⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/76.

⁷⁷⁶ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1929; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/140.

Habeşistan'a hicret edenlerin arasında yer almakla beraber ilk müslümanlığı kabul edenlerdendir.⁷⁷⁷

Habeşistan'da iken Ümmü Habîbe (r.anha), kocasının dinden dönmesi ve tekrar önceki dini olan Hıristiyanlığa geçmesi nedeniyle ondan ayrılmıştı. Küçük çocuğuyla yabancı bir yerde yalnız kalmıştı. Babasına da gitmemişti.⁷⁷⁸ İnançının sağlam olması nedeniyle buna sabır ederek, mükafatını sadece Allah'tan bekleyerek hayatına devam etmiştir.

Habeşistan'da hayatını sürdürürken Ümmü Habîbe (r.anha), rüyasında kendisine “Ey Mü'minlerin annesi!” diye seslendiğini duyar.⁷⁷⁹ Çok geçmeden Hz. Peygamber (s.a.v.) ona evlenme teklifinde bulunur ve ikisinin bu nikahı fıkhi hükümlere dayanak olmuştur. Çünkü ikisi arasındaki nikah akdi vekâlet yoluyla gerçekleşmiştir.

Ümmü Habîbe (r.anha) ile Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arasında yapılan nikah akdi bazı meselelerin hükmüne delalet etmektedir. Mesela, evlenme akdinde hukukî temsil yani vekâletin caiz olduğunu bildirmektedir. Tarafların birbirini görmeksizin vekâlet verme yoluyla evlenebileceğini ortaya koymaktadır. Taraflardan biri veya her ikisi de nikâh kıyılan şehirde bulunmadığı halde nikâhlarının kıyılabilceğini, müslüman bir kadının, müşrik olan babasının haberi olmadan evlenebileceği hakkında hükümlere kaynak olmuştur.⁷⁸⁰

Ümmü Habîbe (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'i çok sevmiş ve onunla sadece dünya hayatında değil, ahirette de yanında olmak istemiştir. Bunu, Ümmü Habîbe (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, hayatında iki kere evlilik yapan kadının, ahirette iki eşi de cennete girerse, hangisi ile beraber olacağı sorusunu sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.), dünyada kendisiyle beraber iken ahlâkı daha güzel olan kocası cennette de onun eşi olacağını bildirmiştir.⁷⁸¹

Ümmü Habîbe (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in, kız kardeşiyle de evlenmesi için teklifte bulunmuştur. Çünkü kız kardeşinin de hayırda kendine ortak olmasını istemiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'nin Ümmü Seleme (r.anha)'nin kızıyla evleneceğini duyduğu için böyle bir teklifte bulunduğunu açıklamıştır. Ama buna Hz. Peygamber (s.a.v.) hayran olmuş ve Ümmü

⁷⁷⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/77.

⁷⁷⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/77; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1844; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/141.

⁷⁷⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/77; Zehebî, *Siyer*, 2/221.

⁷⁸⁰ Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, s.317.

⁷⁸¹ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 23/222.

Seleme (r.anha)'nin kızı, hem üvey kızı hem de süt kardeşinin kızı olduğu için bunun kendisine helal olmayacağını bildirerek, böyle bir teklifte bulunmamaları gerektiğini söylemiştir.⁷⁸²

Ümmü Habîbe (r.anha), iki kız kardeşin bir insanın nikâhı altında bulunamayacağını henüz bilmediği için böyle bir teklifte bulunmuştur denilebilir. Ama bu sorduğu soru da fihhi bir meselenin açıklanmasına neden olmuştur. Yani bu mesele hakkında rivayeti fihhi bir hükmün açıklanmasına kaynaklık etmiştir. Ümmü Habîbe (r.anha)'nin kıskanç biri olmadığını da ortaya koymaktadır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in evlenme teklifinde bulunduğunu müjdeleyen Ebrehe'ye elinde olan her şeyi vermesi onun cömertliğini ve nezaketini göstermektedir. Ümmü Habîbe yumuşak huylu, nazik, hak meselesinde titiz davranan bir hanımdı. Vefatından önce Hz. Âişe (r.anha) ve Ümmü Seleme (r.anha)'yi yanına çağırarak, onlarla helalleştikten sonra vefat etmiştir.⁷⁸³

Ümmü Habîbe (r.anha), Hz. Peygamber'in sünnetini büyük bir dikkatle izlemekte ve titizlikle uygulamaktaydı. Gerektiğinde de bu konuda insanları uyarırdı.⁷⁸⁴

Ümmü Habîbe (r.anha) h.44/m.664 senesinde vefat etmiştir. Cenaze namazı Mervan tarafından kıldırılmış ve Baki mezarlığına defnedilmiştir.⁷⁸⁵

1.6.2. İlmi Kişiliği

Ümmü Habîbe (r.anha) parlak fikri ve akli ile, mü'minlerin anneleri arasında ilmiyle tanınmıştır. Böylece dini bilgilerin sonraki nesillere aktarılmasında büyük bir rol oynamıştır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ile evliliğindeki kısa bir süre içerisinde çok şey öğrenmiştir ve ondan 65 hadis rivayet etmiştir.⁷⁸⁶ Çok hadis rivayet eden mü'minlerin anneleri arasında Hz. Âişe (r.anha) ve Ümmü Seleme (r.anha)'den sonraki üçüncü sırada yer almaktadır.⁷⁸⁷

Ümmü Habîbe (r.anha)'nin aktardığı rivayetlerinin çoğu fihhi hükümlerle ilgili konular hakkındadır.

⁷⁸² Buhârî, "Nikâh", 20, "Nafakât", 16; Müslim, "Rada'", 15; Ebû Dâvûd, "Nikâh", 6; Nesâî, "Nikâh", 44; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/401-402.

⁷⁸³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/79-80; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/142.

⁷⁸⁴ Afzulurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 2/224.

⁷⁸⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/80; İbn Abdülber, *el-İst'âb*, 4/1929; Zehebî, *Siyer*, 2/222; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/142.

⁷⁸⁶ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 279; Zehebî, *Siyer*, 2/219.

⁷⁸⁷ Uraler, Aynur, "Ümmü Habîbe", *DİA*, 42/319.

Ümmü Habîbe (r.anha) hadis rivâyet edeceğinde, abdest alır ve dinleyecek kimsenin de abdestli bulunmasını arzu ederdi.⁷⁸⁸ Hz. Peygamber (s.a.v.)’den duyduğunu ve gördüğünü yapardı. Özellikle de ahlâkî faziletleri benimser ve yerine getirirdi.

Son derece bilgili ve kültürlüydü. Ümmü Habîbe (r.anha), okuma yazma bilen ve Kureyş’in fasih Arapça konuşan, söz sahibi bir hanımlarındandı. Kendisinin ebelik de yaptığı kaynaklarda bilinmektedir.⁷⁸⁹

Ümmü Habîbe (r.anha) fakihe hanım sahabilerdendi. İbn Hazm ve İbn Kayyim bir veya iki mesele hakkında fetva veren sahabeler arasında zikretmektedirler.⁷⁹⁰

1.6.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

Ümmü Habîbe (r.anha)’nin Kur’ân’ı ve sünneti bilmesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in yanında her şeyi görerek, kendisinden sorarak öğrenmesi neticesinde fakihe birisi olarak sayılmaktadır.

Ümmü Hâbîbe (r.anha)’den aktarılan rivayetlere göre bir mesele hakkında fetva verirken sünnete başvurarak hüküm verdiği bilinmektedir.

1. Ümmü Habîbe (r.anha)’den eşiyle ilişkide bulunan kimsenin o elbiseyle namaz kılınp kılınmayacağı hakkında soru sorulur. Bunun üzerine Ümmü Habîbe (r.anha) “*Resûlullah (s.a.v.) üzerinde bir leke görmezse kılardı*”⁷⁹¹ diyerek, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in elbisesi üzerinde leke görmez ise o elbisesi ile namaz kıldığını bildirmektedir. Dolayısıyla leke yani meni, vezi, vedi gibi ya da kan gibi necis şeyler bulaşmayan elbise ele namaz kılınabileceğine dair fetvada bulunmuştur.

2. Ümmü Habîbe (r.anha)’ye, kadınlar hayızlı günlerinde eşinin yanında nasıl davranılması gerektiği hakkında soru sorulur. Bunun üzerine Ümmü Habîbe (r.anha): “*Bizden birisi hayız olduğunda dizlerine kadar uzun (kapsamlı) elbisesini (izâr) giyer, sonra da Resûlullah ile aynı yatakta yatar*”⁷⁹² diye hayızlı kimsenin eşinin yanında nasıl davranacağını kendi hayatından örnek vererek, sorusuna açıklama yapmıştır.

⁷⁸⁸ Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s. 97.

⁷⁸⁹ Öztürk Levent, *Hz. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetlerinde Kadınların Yeri*, s. 131; Uraler Aynur, *Ümmü Habîbe*, s. 66.

⁷⁹⁰ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *İ’lâmu’l-Muvakkîn*, 1/12; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyye*, 16/140; Alai, *İcmali’l-İsabe*, s.95.

⁷⁹¹ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 133; Nesâî, “Tahâret”, 185; İbn Mâce, “Tahâret”, 83; Darimî, “Salât”, 102; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/427.

⁷⁹² İbn Mâce, “Tahâret”, 121.

3. Ümmü Habîbe (r.anha), ateşte pişen yemekten sonra abdest alınacağı görüşünde olduğu bilinmektedir. Kendi kardeşi ziyaretinde ateşte pişen yemek yemişti, bunun üzerine, “*Ey yeğnim, abdest al çünkü Resûlüllah (s.a.v.): “Ateşepişen bir şey yedikten sonra abdest alınız”*”⁷⁹³ buyurmuştur der.

4. Ümmü Habîbe (r.anha)’ye göre oruçlu kimsenin hanımını öptüğü durumda orucu bozulmayacağı görüşündedir. Kendisinden, “*Resûlüllah oruçlu iken hanımlarını öperdi.*”⁷⁹⁴ rivayeti aktarılmaktadır.

Görüldüğü gibi Ümmü Habîbe (r.anha) hanımlara ait konularda fetvada bulunmuştur. Bu konularda diğer ileride gelen müctehid hanım sahabilerle görüş birliğinde olmuştur. Çoğunluk konuları da dört mezhebin ittifak ettiği görüşler konusundadır. Dolayısıyla Ümmü Habîbe (r.anha)’nin de bazı görüşleri ve rivayetleri mezhep imamı tarafından kabul edilmektedir.

1.7. Leyla bint Kanif

1.7.1. Hayatı

İsmi, Leyla bint Kanif Sakafiyya.⁷⁹⁵ Leyla (r.anha) hakkında, tabakat kitaplarında ayrıntılı olarak hayatı, ilmi kişiliği hakkında bilgiye rastlanmamakla birlikte, onun Hz. Peygamber (s.a.v.)’in kızının cenazesine katılan sahabe hanım olduğu bilinmektedir.

Leyla (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)’in kızı Ümmü Külsüm (r.anha)’ün cenazesini yıkanmasına şahid olmuştur.⁷⁹⁶ Cenazenin yıkanması ve kefenlenmesi hakkında rivayetlerinde teferruatlı bildirerek, bu mesele hakkındaki hükümlere delalet olmuştur.

Leyla (r.anha)’den cenazeyi yıkama ve kefenleme hakkında sadece bir rivayet bulunmaktadır. İbn Hazm, hadis aktaranları çokluğuna göre sıralarken sadece bir rivayet aktaran sahabiler arasında zikretmektedir.⁷⁹⁷

Aktardığı rivayetin fikhi hükümlerle alakalı olmasından dolayı da fakih sahabiler arasında yer aldığı görüşüne varılabilir. İbn Hazm ve İbn Kayyim, bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabiler arasında ismini zikretmiştir.⁷⁹⁸

⁷⁹³ İbn Mâce, “Tahâret”, 66; Tirmizî, “Tahâret”, 59; Nesâî, “Tahâret”, 123; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 14/392, 396.

⁷⁹⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/345.

⁷⁹⁵ İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 4/1910; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 306.

⁷⁹⁶ Ebû Dâvûd, “Cenaiz”, 31-32; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/380.

⁷⁹⁷ İbn Hazm, *Cevâmiu’s-Sire*, s. 314.

⁷⁹⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/94; İbn Kayyim, *İ’lâmü’l-Muvakkî’in*, 1/12.

1.8. Esmâ binti Ebû Bekir (73/692)

1.8.1. Hayatı

Hz. Esmâ (r.anha) Hz. Ebû Bekir (r.anha)'in kızı ve Hz. Âişe (r.anha) ile babası bir kız kardeşlerdir. Annesi, Kuteyle bintü Abdiluzzâ'dır.⁷⁹⁹

Hz. Esmâ (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından, iki kuşak sahibi anlamına gelen “Zâtü'n-Nitâkayn” künyesi ile künyelenmiştir. Hz. Esmâ (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.) ve babasına yemek ve su kırbası hazırlayıp ağızlarını bağlamak için birşey bulamayınca kuşağını ikiye bölerek onları bağlamıştı. Bu nedenle Hz. Peygamber (s.a.v.) O'na, cennette iki kuşak sahibi olacaksın diye bu künyeyi vermişti.⁸⁰⁰ Nitâk bel kısmına bağlanan kemer kuşlar demektir.⁸⁰¹ Bu olay Hz. Peygamber (s.a.v.) ile Hz. Ebû Bekir (r.a.)'in hicret etmek üzere evinden çıkarken meydana geldiği olaydı.

Hz. Esmâ (r.anha) babasının yanında iken varlıklı bir hayat içinde yaşamıştır. Ancak nübüvvetten sonra ve kocası Zübeyr b. Avvâm (r.a.)'ın yanında sade bir hayat sürdürmüştür.⁸⁰² Buna rağmen o hiç üzülmedi, elindekiyle yetinmiştir. Ev işlerinin hepsini kendi yapar, kocasına yardım ederdi.

Hz. Esmâ (r.anha) Hüdeybiye antlaşmasında bulunmuş,⁸⁰³ Mekke'nin fethine katılmış, Veda Haccı'nda yerini almıştır.⁸⁰⁴

Hayatı boyunca İslâm alemine ve müslümanlara bir çok faydalar sağlamıştır. Bilmediğini ve anlamadığını Hz. Peygamber (s.a.v.)'e danışmaktan çekinmemiştir. Öğrendiğini uygulamış ve kendisinden sonrakilere de aktarmıştır.

Hz. Esmâ (r.anha)'nın yaşı ilerlemiş olmasına rağmen zekası sağlamdı, hâfızası güçlüydü.⁸⁰⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gördüğünü her zaman gücü yettiği kadar uygulamaya çalışan samimi bir müslüman idi. Örneğin birkaç defa vukû bulmuş olan güneş tutulması olayında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in arkasında Kûsûf namazını kılmıştır.⁸⁰⁶

Hz. Esmâ (r.anha) ibadete düşkün, her zaman Allah'a sığınan, tevekkül ve teslimiyet içinde olan mü'min hanımdı. Oğlu Urve (r.a.) O'nun hakkında şöyle demiştir: “Ben O'nun

⁷⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/196; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1781; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/13.

⁸⁰⁰ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1782.

⁸⁰¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/197; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/13.

⁸⁰² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/196.

⁸⁰³ Buhârî, “Sulh”, 7; Müslim, “Sulh”, 91-93.

⁸⁰⁴ Niyaz, Mevlana, *Kadın Sahabiler*, s. 241-242.

⁸⁰⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/13.

⁸⁰⁶ Buhârî, “Kûsûf”, 11, Ebû Dâvûd, “İstiska”, 8; İbn Mâce, “İkâme”, 152; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/168, 169.

yanına gittiğimde namaz kılıyordu, Allah'a dua ediyordu, O'na sığınyordu. Ben kalktım, çarşığı dolaşıp geldiğimde o, hâlâ ağlıyor, Allah'a dua ediyor ve O'na sığınyordu.”⁸⁰⁷

Cömertliği de Hz. Esmâ (r.anha)'nın en önemli özelliği olmuştur. Oğlu Abdullah: “Ben Hz. Âişe ve annem Hz. Esmâ'dan daha cömert kadın görmedim. İkisinin cömertliği farkı idi. Hz. Âişe biriktiriyordu, daha sonra dağıtıyordu. Hz. Esmâ ise yarın için hiçbir şey bırakmıyor, biriktirmiyor hemen dağıtıyordu.”⁸⁰⁸ demiştir. Hz. Esmâ (r.anha), bir keresinde çok hastalanmıştı. Hastalıktan kurtulduktan sonra malının tamamını bağışlamıştır. Yaşlandığı zaman bütün köle ve cariyelerini âzâd etmiştir. Hz. Âişe (r.anha)'nin kendisine miras olarak bıraktığı araziye satmış, parasını yakınlarına, akrabalarına ve fakir, fukaraya dağıtmıştır.⁸⁰⁹

Hz. Esmâ (r.anha)'nın da hayatı başka müslüman sahabilerinki gibi çeşitli sıkıntılarla geçmiştir. Müşrklerin işkencelerine maruz kalmış, kocasıyla yoksul bir hayatı sürdürmüş, hayatta iken çocuklarının şehidliğine şahid olmuş, yakınlarının çoğunu kaybetmiş, hastalanmış ve gözleri göremez olmuş. Buna rağmen başana gelen bütün sıkıntılara sabretmiş, Allah'a sığınmış ve ibadetlerine düşkün, cömert, akıllı, zeki, dirayetli hanım örneğini göstermiştir.

Hz. Esmâ (r.anha), vefat edeceğini anladığında: “Bedenime koku sürün, kefenime koku sürmeyin. Beni mumyalamayın ve cesedimi yakmayın” tavsiyesinde bulunmuştur.⁸¹⁰ İslam coğrafyası genişlediği için, müslümanlar farklı inandaki insanlarla tanışmış olduğundan dolayı, mumyalama ve cesedin yakılması meydanda olmasından haberdar oldukları anlaşılmaktadır.

Hz. Esmâ (r.anha), h.73/m.692 yılında, Mekke'de oğlunun ölmesinden sonra vefat etmiştir.⁸¹¹

1.8.2. İlmi Kişiliği

Hz. Esmâ (r.anha)'nın ailesi Hz. Peygamber (s.v.)'e çok yakın olması, babası Hz. Ebû Bekir (r.a.), kız kardeşi Hz. Âişe (r.anha) olması onun ilmî kişiliğine katkısı büyük olmuştur. Bilmediğini, anlamadığını direk Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gidip sorarak öğrenirdi. Onun bu soruları bazı fıkhi meselelerin hükmüne delalet teşkil etmiştir.

⁸⁰⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/198.

⁸⁰⁸ Zehebî, *Siyer*, 2/292; Yardım, Ali, “Esmâ”, *DİA*, 12/404.

⁸⁰⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/198; Zehebî, *Siyer*, 2/292.

⁸¹⁰ Muvatta, “Cenâiz”, 4.

⁸¹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/201; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1782; Zehebî, *Siyer*, 2/295.

Zekası, akli, ilme olan merakı onun dini bilgileri öğrenmesine ve başkalarına öğretmesine yardımcı olmuştur. Kuvvetli zekası nedeniyle yaşlanıncaya kadar insanlara ders vermiş, sordukları sorulara cevap vermiş ve meselelere açıklık getirmiştir.

Hz. Esmâ (r.anha)'nın tıb bilgilerini de bildiği rivayetlerde bilinmektedir. Kendisine sıtmaya yakalanıp çaresini arayan bir kadın getirildiğinde, bir az su alıp, boynundan göğüsüne doğru dökmüştür ve, “*Resûlullah (s.a.v.) bize sıtmanın hararetini, suyla düşürmemizi emrederdi*”⁸¹² dediği bilinmektedir.

Hz. Esmâ (r.anha), birçok hadis rivâyet etmiştir. Rivâyet ettiği hadislerin sayısı hakkında rivâyet farklılıkları bulunmakla birlikte 58 hadis rivâyet ettiği bildirilmektedir.⁸¹³ Sahabi ve tâbiînlerden birçok kişi ondan rivayetlerde bulunmuşlardır.

Hz. Esmâ (r.anha)'nın, Hz. Peygamber (s.a.v)'den aktardığı rivayetleri çeşitli konular hakkındadır. Fıkhi hükümlere delalet eden rivayetleri, kadının özel durumlarıyla ilgili, hacca, küsuf namazıyla ilgili konularda gelmektedir.

Müctehid hanım sahabilerden olan Hz. Esmâ (r.anha), bir veya iki mesele hakkında fetva verenler arasında ismi zikredilmektedir.⁸¹⁴

1.8.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

1. Hz. Esmâ (r.anha) kadın takılarına, yani izin verilen zinetlerine ilişkin zekat hakkında görüşü bulunmaktadır. Fatıma bint Munzir'den rivayete göre, Hz. Esmâ (r.anha): “*Zinet takıları için zekat tavsiye edilmiyor*” demiştir.⁸¹⁵ Zinet takıları için zekatın verilmeyeceği görüşünde olduğunu bildirmektedir.

2. Hz. Esmâ (r.anha)'dan ihramlı kadının yüzü kapatması meselesi hakkında görüşü vardır. İmam Malik'in Muvatta'sında geçmektedir. Fatıma bint Munzir rivayet ettiğine göre: “*Biz, bir kısım kadınlar, ihramlı iken, yanımızda Esma binti Ebî Bekr (r.anha) olduğu halde, yüzlerimizi sıkıca örtüyorduk*”⁸¹⁶ İhramlı kadının yüzünün örtmesinde bir sakınca olmadığı görüşünde olduğunu bildirmektedir. Hz. Esmâ (r.anha) uzun hayat geçirmesi nedeniyle, İslam topraklarının genişlemesiyle, farklı kıtalardan müslümanlar hacc etmeye geliyor olabilir ve kadınların fitneye sebep olmamaları için de böyle yaptığı düşüncesi ortaya çıkabilir.

⁸¹² Buhârî, “Tıb”, 76; Muvatta, “Nuzur”, 15.

⁸¹³ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s.279; Zehebî, *Siyer*, 2/296.

⁸¹⁴ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyım, *l'Îlâmü'l-Muvakkî'în*, s. 1/12; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyeye*, 15/333.

⁸¹⁵ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannaf*, 2/373; Beyhakî, *es-Sünen*, 8/199.

⁸¹⁶ Muvatta, “Hac”, 6.

3. Hz. Esmâ (r.anha), ihramlının renkli elbise giymesinde bir beys görmemektedir. Kendisinin sarıya boyanmış elbise giydiği, fakat elbisenin boyası zaferan olmadığı bildirilmektedir.⁸¹⁷

4. Hz. Esmâ (r.anha)'nın Müzdelife'den Mina'ya ay kaybolmasından sonra hareket ettiği, yanındakilere de böyle buyurduğu rivayet edilmektedir. Sonra gidip cemreyi taşıdığı, sonra da sabah namazını kıldığı, orda da vakfe yapmadığı bildirilmektedir. Hz. Esmâ (r.anha)'ya, yanındaki hizmetçisi erken davrandıklarını bildirince, “*Resûlullah (s.a.v.), kadın, çocuk ve hizmetçiler için fecir ve güneş doğmadan önce cemreye taş atmalarına izin vermiştir*” diye cevapta bulunur.⁸¹⁸

Müzdelifede vakfe vakti, Hanefilere göre fecri sadık yani orucun başladığı vakit ile güneşin doğuşu arasındadır. Sabah namazı vaktidir. Üç mezhebe göre de fecri sadıktan önceki saatlerdir. Hz. Esmâ (r.anha)'nın hareketi bu üç mezhebin çerçevesinde olduğu görülmektedir. Cemreye taş atma vakti ise bayramın ilk günü, Akabe cemresine taş atma güneş doğduktan sonra başlayıp, akşama kadar devam eder.⁸¹⁹

Hz. Esmâ (r.anha)'nın cemreye taş atma eyleminde erken davranması durumu yaşlı, hizmetçi, kadınlara tanıyan bir ruhsat olduğundan dolayı böyle hareket ettiğini bildirmektedir.

Akabe cemresini taşlamanın zamanı Hanefî mezhebine göre, bayramın birinci günü fecr-i sâdıktan itibaren başlar, ikinci gün, fecr-i sâdığa kadar devam eder. Buna göre fecr-i sadıktan önce yapılan taşlama geçerli olmayıp vakti içerisinde iadesi gerekir. Taşlar bu zaman diliminde atılmazsa dem (koyun veya keçi kesmek) gerekir. İmam Ebû Yûsuf (rh.a.) ile İmam Muhammed (rh.a.)'e göre, vaktinde atılmayan taşlar, bayram sonuna kadar kaza olarak atılabilir ve bundan dolayı ceza da gerekmez. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise, Akabe cemresine taş atma, arefe gününü bayramın birinci gününe bağlayan gece yarısından itibaren başlar, aynı gün güneşin batışına kadar devam eder. Bu zaman diliminde atılması gereken taşlar bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar atılsa geçerli olur ve herhangi bir ceza da gerekmez.⁸²⁰

5. Hz. Esmâ (r.anha)'dan hacc için ihrama girenin, umreye çevirip çeviremeyeceği hakkında soru sorulur. Hz. Esmâ (r.anha), hacc için Hz. Peygamber (s.a.v.) ile yola çıktıklarını, ancak sonra bu hacı umreye çevirmelerini Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emrettiğini bildirir. Bu

⁸¹⁷ Muvattâ, “Hac”, 4.

⁸¹⁸ Buhârî, “Hac”, 99; Müslim, “Hac”, 297; Muvatta, “Hac”, 172, 175; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/267.

⁸¹⁹ Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl-im*, s. 344-345.

⁸²⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 4/64.

şekilde haccda haram olan şeylerin kendilerine helal olduğunu, hatta yanındaki erkek, kadın sahabilerin koku süründüklerini söyler.⁸²¹ Sorunun cevabını bu şekilde açıklayarak hacc için ihrama girenin, ümreye çevirilebileceğini bildirmiştir. Yani temettü haccına ruhsat verildiğini bildirmektedir.

Temettü haccı, umre ile hac ayrı ayrı ihramla yapılan haccdır. İlk önce umreye niyet eder tamamladıktan sonra ihramdan çıkar. Sonra da hac için niyet ederek ihrama girer. Bunlara şükür kurbanı vacip olur.⁸²²

7. Hz. Esmâ (r.anha)'dan hayızdan sonra gelen bulanık akıntılar hakkında soru sorulur. Hz. Esmâ (r.anha), bu hayızdan sonraki rengi değişik akıntıların, saf beyaz sıvıya dönüşünceye kadar namaz kılmamalarını bildirir.⁸²³

8. Kadınlar kendi aralarında cemaat olarak namaz kılarken, kadın imamın safın ortasında duracağını ve ezan ile kamete gerek olmadığını bildirmiştir.⁸²⁴

9. Hz. Esmâ (r.anha)'ya göre at etini yemede bir beis yoktur. Çünkü, Hz. Peygamber (s.a.v.) zamanında at eti yediklerini bildirmektedir.⁸²⁵

1.8.4. İctihadlarının Etkilediği Mezhepler

İmam Şafî (rh.a.) ve İmam Ahmed (rh.a.), Ebû Yusuf (rh.a.) ve İmam Muhammed (rh.a.)'e göre de at eti yemede bir beis yoktur. At eti yemenin mübah olduğunu bildirmişlerdir. *"...Allah'ın kendilerine rızık olarak verdiği hayvanlar üzerine ismini ansınlar diye kurban kesmeyi meşru kıldık...Olardan siz de yiyin, istemeyen fakire de istemek zorunda kalan fakire de yedin..."*⁸²⁶ ayetinden ve diğer Kur'ân'da haram olduğu bilinen hayvanlardan ve Allah'ın adından başkasına kesilmiş hayvandan başkasının helal olduğunu bildiren ayetlerden yola çıkmışlardır. Deve, sığır gibi hayvanları binmek ve yemek için olduğunu⁸²⁷ bildiren ve yukarıda geçen Hz. Esmâ (r.anha)'nın rivayetleri gibi hadisler de mevcuttur. Yenmesinde bir zarar görmediklerini ileri sürmüşlerdir. Ebû Hanife (rh.a.) ve İmam Malik (rh.a.)'e göre at eti mekruhtur. Buna Kur'ân'dan, *"Hem binesiniz diye, hem de süs olarak atları, katırları ve merkepleri de yarattı..."*⁸²⁸; *"Allah, bir kısmına binesiniz, bir kısmını da yiyesiniz diye sizin için*

⁸²¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/251.

⁸²² Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/380; Mevsilî, *el-Muhtâr'ın Anahtarı*, s. 171.

⁸²³ İbn Ebî Şeybe, *el-Musannef*, 1/539.

⁸²⁴ Beyhakî, *es-Sünen*, 3/148.

⁸²⁵ Buhârî, "Zebâih", 24, 27; Müslim, "Sayd", 38; Nesâî, "Dahâyâ", 33; İbn Mâce, "Zebâih", 12; Darimî, "Adahi", 22; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/353.

⁸²⁶ Hac 22/34, 36.

⁸²⁷ Muvatta, "Sayd", 15.

⁸²⁸ Nahl 16/8.

hayvanları yaratandır.”⁸²⁹; Bu ayetlerden yola çıkarak, at, katır ve eşegi binmek ve süs için zikredildi demektir. At etinin yenmesinin yasak olduğunu ifade eden hadislerle⁸³⁰ dayanmışlardır.⁸³¹

Hz. Esmâ (r.anha)’nın kendisine verilen sorulara cevap vermesi, fıkha dair hükümleri bilmesine delalet etmektedir. Kendisiden aktarılan rivayetler de fikhi hükümlere kaynaklık etmiştir. Genel olarak görüşleri diğer müctehid hanım sahabilere benzemektedir. Dolayısıyla bu kısımda sadece açıklanmayan konuda bildirimde bulunmuş olduk.

1.9. Ümmü Şerîk

1.9.1.Hayatı

Gafariyye bint Câbir b. Hakîm el-Âmiriyye ed-Devsîyye.⁸³² Kocası Ebü'l-Akr ile beraber İslam’ı kabul etmişler ve Mekke’de hayatını sürdürmüşlerdir. Kocası Yemen’de yaşayan Devs kabilesinin Ezd koluna mensuptu. Bu nedenle onların bu aileyi dininden döndürmek için göstermediği işkenceleri kalmamıştı. Kocası Medine’ye hicret etmiş, akrabaları Ümmü Şerîk (r.anha)’in de müslüman olduğunu öğrenince kendisine işkence yapmak üzere onu evinden alıp götürdüler. Ümmü Şerîke (ranha) acımasızca işkencelere karşı yalnızca Allah’a sığınarak, sabrederek direnmiştir. Bunca işkencelere rağmen dininen dönmemiştir.⁸³³

Ümmü Şerîk (r.anha), Medine’ye hicret etmek için yola çıktığı sırada, yahudilerin ailesine katılması ve onların İslâm’ı kabul etmesine vesile olduğu anlatılmaktadır.⁸³⁴

İnsanların müslüman olmasına vesile olmuş ve dinine sabit kalmıştı. Bütün sıkıntlarına rağmen inancına sağlam bir şekilde sarılı idi. Allah’a teslimiyet ve tevekkülden ayrılmayan mübarek hanımdı. Birkaç defa Allah’ın lütuf ve ikramına nail olmuştur.⁸³⁵

Ümmü Şerîk (r.anha), kendisini Hz. Peygamber (s.a.v.)’e bağışlayan hanımdır.⁸³⁶ Hz. Peygamber (s.a.v.)’e, “Sana kendimi bağışlıyorum ve tasadduk ediyorum” der. Hz. Peygamber (s.a.v.) onu kabul eder.⁸³⁷

⁸²⁹ Mü’min 40/79.

⁸³⁰ Ebû Dâvûd, “Et’ime”, 25; Nesâî, “Sayd”, 30.

⁸³¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 11/233; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/470.

⁸³² İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 4/1942.

⁸³³ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/123.

⁸³⁴ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/415.

⁸³⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/124.

⁸³⁶ İbn Abdülber, *el-İstîâb*, 4/1942.

⁸³⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/415.

Hiz. Âişe (r.anha) ona: “Kendisini bir erkeğe bağışlayan bir kadında hayır yoktur” der. Ümmü Şerîk (r.anha), Allah’ın, “...kendini Peygamber’e bağışlayan mümin kadını da sana helal kıldık...”⁸³⁸ ayetinde kendisinin mümin kadın olarak nitelendirdiği bir kadın olduğunu bildirmiştir. Bu ayet inince Hiz. Âişe (r.anha) ona, “Allah sana, arzu ettiğin şeyde hızlı davrandı” diye cevap vermiştir.⁸³⁹

Ümmü Şerîk (r.anha) hakkında kaynaklarda fazla bilgi bulunmamaktadır.

Ümmü Şerîk (r.anha), Hiz. Peygamber (s.a.v.)’den 3 hadis rivayet etmiştir.⁸⁴⁰ Bu rivayetleri siyerle ilgilidir. Fıkhi alanla ilgili öldürülmesi gereken hayvanlar hakkındadır.⁸⁴¹

İbn Hazm ve İbn Kayyim, Ümmü Şerik (r.anha)’i bir veya iki mesele hakkında fetva veren hanım sahabiler arasında saymaktadır.⁸⁴²

1.10. Havlâ bint Tüveyt

1.10. 1. Hayatı

Havlâ bint Tüveyt b. Habîb b. Esed b. Abdüluzza b. Kusay.⁸⁴³ Müslüman olmuş ve hicretten sonra Resûlullah’a (s.a.v.) biat etmiştir.⁸⁴⁴

Havlâ bint Tüveyt (r.anha) ibadete çok düşkün biri olduğu ve gecelerini de uyumadan ibadet ederek geçirdiği bilinmektedir.⁸⁴⁵ Bu Hiz. Peygamber (s.a.v.)’e bildirildiğinde, güçlerinin yettiği kadarını kılmalarını ve kendilerini zorlamamalarını emreder.⁸⁴⁶

Kaynaklarda kendisi hakkında fazla bilgi bulunmamakla beraber, ticaretle uğraşan hanım sahabilerdendi. Medine’de güzel koku satıcılığı yaparak para kazandığı bilinmektedir.⁸⁴⁷

Hiz. Peygamber (s.a.v.)’den kaç hadis rivayet ettiği de kaynaklarda bilinmemektedir.

İbn Hazm ve İbn Kayyim, Havlâ bint Tüveyt (r.anha)’i bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabiler arasında saymaktadırlar.⁸⁴⁸

⁸³⁸ Ahzâb 33/50.

⁸³⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/123-124.

⁸⁴⁰ Sandıkçı, S. Kemal, “Ümmü Şerîk”, *DîA*, 42/132.

⁸⁴¹ Buhârî, “Bed’ul-Halk”, 15, “Enbiya”, 8; Müslim, “Selam”, 4; Nesâî, “Menâsik”, 115; İbn Mâce, “Sayd”, 12; Darimî, “Adaha”, 28; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/421.

⁸⁴² İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *’İlâmü’l-Muvakkı’in*, 1/12.

⁸⁴³ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1815; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/93.

⁸⁴⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/193; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/94.

⁸⁴⁵ Buhârî, “İman”, 32; İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1815.

⁸⁴⁶ Muvatta, “Satü’l-leyl”, 4; İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1815; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/94.

⁸⁴⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/94.

⁸⁴⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *’İlâmü’l-Muvakkı’in*, 1/12.

1.11. Ümmü Derdai'l-Kubra (30/650)

1.11.1. Hayatı

Kocası Ebu'd-Derdâ (r.a.), Ümmü'd-Derdâ künyesiyle tanınan iki hanımla evlenmişti. Bunların ilki olan Hayre bint Ebû Hadred, Ümmü'd-Derdâ el-Kübrâ diye bilinir.⁸⁴⁹

Ümmü'd-Derdâ (r.anha) akıllı, faziletli, erdemli ve ibadete düşkün, sade ve zühd hayatını tercih eden mübarek hanım sahabe idi.⁸⁵⁰ Kocası da zühd hayatına düşkün birisi idi. Bazen de kocasının ibadetine düşkünlüğünden ailesi sıkıntılı bir duruma düşerdi. Bu durumu farkeden din kardeşi Selmân-ı Fârisî (r.a.), kendisinin üzerinde ailesinin de hakları olduğunu hatırlatarak Ebu'd-Derda (r.a.)'yı uyardığı bilinmektedir.⁸⁵¹

Ümmü'd-Derda (r.anha) çok zeki bir hanımdı. Buna örnek olarak, Ebu'd-Derda (r.a.) müslüman olmadan önce, kırılan putların paçalarını toplamaya çalışırken Ümmü'd-Derdâ (r.anha) şöyle demiştir: “*Onun bir kimseye faydası olsa ilk önce kendini korurdu*” demesi zeki ve akıllı olduğunu bildirmektedir. Kocasınan önce müsülman olduğuna da işaret etmektedir.⁸⁵²

Ümmü'd-Derdâ (r.anha), h.30/m.650 yılında Dimaşk'ta vefat etti.⁸⁵³

1.11.2. İlmi Kişilği

Ümmü'd-Derdâ (r.anha) hem Hz. Peygamber (s.a.v.)'den hem kocasından rivayet etmiştir. Kendisinden 5 hadis rivayet edilmiştir.⁸⁵⁴

Aktardığı rivayetleri, siyer, dua, ahlaki konularda gelmektedir. Fıkhi hükümlerle ilgili, hamamla ilgili rivayetidir. Ümmü'd-Derdâ (r.anha)'nın hamamdan geliyor olduğunu öğrenen Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisine, “*Bir kadın annelerinden birinin veya kocanın evinin dışında elbisesini çıkarırsa kendi eviyle Allah Teala'nın arasındaki perdeyi yırtmış olur*”⁸⁵⁵ diyerek, hamama gitmemesini tavsiye etmiştir.

Ümmü'd-Derdâ (r.anha) çok zeki bir hanımdı. Kendisinden hadis rivayet eden talebeleri de olduğu bilinmektedir. Tabiûnlardan bazı hanımlara özel hoca olarak, Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında bilgiler verdiği kayaklarda kaydedilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'den hadis ve

⁸⁴⁹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1934.

⁸⁵⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/123,124; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1935.

⁸⁵¹ Buhârî, “Savm”, 51, “Edeb”, 86; Tirmizi, “Zühd”, 64.

⁸⁵² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1935.

⁸⁵³ Şahyar, Aişe Esra, “Ümmü'd-Derda el-Eslemiyye”, *DİA*, 42/316.

⁸⁵⁴ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 289.

⁸⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/362; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 24/253; Şennavî, Abdülaziz, *Hanım Sahabiler*, s. 490-493.

diğer konular hakkında öğrendiği bilgileri Medine dışına taşıyanlardan olmuştur. İlmin yayılmasına büyük katkıda bulunmuştur. Döneminin öğretmen hanımı sayılmıştır.⁸⁵⁶

Ümmü'd-Derdâ (r.anha) bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabeler arasında ismi geçmektedir.⁸⁵⁷

1.12. Âtike bint Zeyd (40/660)

1.12.1. Hayatı

Âtike bint Zeyd b. Amr b. Nufeyl b. Abduluzza b. Abdullah el-Kureşîyye.⁸⁵⁸ Saîd b. Zeyd'in kız kardeşidir.⁸⁵⁹ İslâmiyet'i ilk kabul eden hanım sahabilerdendir.

Âtike bint Zeyd (r.anha)'in künyesi el-Adeviyye olarak da bilinmektedir.⁸⁶⁰

Mekke'de müslüman olmuş ve sonradan Medine'ye hicret etmiştir. Medine'de Hz. Ebu Bekir (r.a.)'in oğlu Abdullah (r.a.) ile evlenir.⁸⁶¹ Abdullah (r.a.) Tâif'te aldığı bir ok yarısından Medine'de vefat eder. Bir yıl sonra Hz. Ömer (r.a.) ile evlenir.⁸⁶² Evlenmeden önce Hz. Ömer (r.a.)'den namazını Mescid-i Nebevî'de cemaatle kılmasına engel olmayacağına dair söz alır.⁸⁶³

Âtike (r.anha), Hz. Ömer (r.a.)'in şehid edilmesinden sonra Zübeyr b. Avvâm ile evlenmiştir.⁸⁶⁴ Zübeyr'in şehid edilmesi üzerine onun için de bir mersiye söylediği bilinmektedir. Hz. Hüseyin (r.a.)'nin şehid düştüğünde de mersiye söylediği bilinmektedir.⁸⁶⁵

Âtike bint Zeyd çekici bir güzelliğe ve zekice bir karaktere sahipti.⁸⁶⁶

1.12.2. İlmi Kişiliği

Âtike bint Zeyd (r.anha), vefat eden her kocası için mersiyeler söyleyen şair bir hanımdı.⁸⁶⁷ Onun şiirleri örnek olarak gösterilebilecek derecede iyi yazılmıştır. Âtike (r.anha)'nin Hz. Peygamber (s.a.v.) hakkında da mersiyesi vardır.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'den kaç hadis rivayet ettiği kaynaklarda bilinmemektedir.

⁸⁵⁶ Dağ, Mehmet, Öymen, R. Hızırrahman, *İslam Eğitim Tarihi*, s. 163.

⁸⁵⁷ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *İlamü'l-Muvakkî'in*, 1/12.

⁸⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/208; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1876.

⁸⁵⁹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1876.

⁸⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/227.

⁸⁶¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1876.

⁸⁶² İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/208; İbn Hacer, *el-isâbe*, 8/227-228; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1878.

⁸⁶³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/209.

⁸⁶⁴ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1879.

⁸⁶⁵ Çubukcu, Asri, "Âtike bint Zeyd", *DiA*, 4/74.

⁸⁶⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/227; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1877.

⁸⁶⁷ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1877-1879.

İbn Hazm ve İbn Kayyim, Âtike bint Zeyd (r.anha)'i bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabiler arasında zikretmektedirler.⁸⁶⁸

1.12.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

Kadınların cuma namazlarında mescidde hazır bulunması yani cuma namaza katılmaları hakkında görüşü vardır. Âtike bint Zeyd (r.anha)'in bu mesele hakkında görüşünü, İmam Malik eserinde rivayet etmektedir. Âtike bint Zeyd (r.anha)'den rivayete göre, Âtike bint Zeyd (r.anha) Hz. Ömer (r.a.)'den mescide gitmek için izin ister. Hz. Ömer (r.a.) sustu, Âtike bint Zeyd (r.anha) bunun üzerine: “Allah’a yemin ederim ki, engelleyemezsin” der. Hz. Ömer (r.a.) de engellemedi.⁸⁶⁹

Âtike bint Zeyd (r.anha), kendisinin yaşadığı dönemlerde Cuma’ya ve cemaatle namaz kılmaya gitmeyi bir kerahet görmediğinden dolayı bu görüşünde ısrar etmiş olabilir.

1.13. Sehle bint Süheyl b. Amr

1.13.1. Hayatı

Sehle bint Süheyl, ilk müslüman hanım sahabilerin arasında yer almaktadır. Kocasını Ebû Huzeyfe ile birlikte Habeşistan’a hicret etmiştir. Mekkeliler’in müslüman olduğu haberi yayılınca kocasıyla birlikte Mekke’ye dönmüşlerdir. Haberin yanlış olduğunu anlayınca tekrar Habeşistan’a, oradan da Medine’ye hicret etmişlerdir.⁸⁷⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.)’den 2 hadis rivayet ettiği bilinmektedir.⁸⁷¹ Bu iki rivayeti de fıkhi hükümlere kaynak olmuştur.

Bu rivayetlerin birincisi, süt haramlığı ile ilgilidir. Kocasının evlatlık edindiğini oğlunun yanına girmesinde rahatsızlık duymuş ve bu durumu Hz. Peygamber (s.a.v.)’den sormuş. Hz. Peygamber (s.a.v.) üvey oğlu olan Salim’e beş defa emzirmesini ve böylece de süt mahremligi meydana geleceğini bildirerek, kendisine izin vermiştir.⁸⁷²

Diğer bir hadise ise istihaze kanını gören kimsenin durumu hakkında fıkhi hükümlerin gelmesine vesile olmuştur. Kendisi istihaze halinde çok olduğu için, Hz. Peygamber (s.a.v.)’den bunun hükmünü sorması neticesinde bu konuda detaylı bir bilgi kazanılmıştır.⁸⁷³

⁸⁶⁸ İbn Hazm, *el- İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *l’İlâmü’l’l-Muvakkî’in*, 1/12.

⁸⁶⁹ Muvatta, “Kible”, 14.

⁸⁷⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/211.

⁸⁷¹ İbn Hazm, *Cevâmiu’s-Sire*, s. 297; Keskin, Yusuf Ziya, “Sehle bint Süheyl”, *DİA*, 36/323.

⁸⁷² Buhârî, “Nikâh”, 15; Müslim, “Râda”, 26-28; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 10; Nesâî, “Nikâh”, 53; İbn Mâce, “Nikâh”, 36; Muvatta, “Radâ”, 12; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/365.

⁸⁷³ Ebû Dâvûd, “Tahâret”, 79; Nesâî, “Tahâret”, 122; Dârimî, “Tahâret”, 84; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/119.

İbn Hazm ve İbn Kayyim, Sehle bint Süheyl (r.anha)'i bir ya da iki meselede fetva veren müctehid sahabiler arasında saymaktadırlar.⁸⁷⁴

1.13.2. İctihad ve Fetva Örnekleri

1. Kendisinden aktarılan rivayetten yola çıkarak, Sehle bint Süheyl (r.anha)'in süt haramlığını meydana getirebilecek emme yaşının sınırı olmadığını, büyüğün emmesiyle de süt haramlığı ortaya çıkacağını benimseyen görüşü olduğunu söyleyebiliriz. Buna, kendisinin büyük çocuğu emzirmesine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in izin verdiğini delil getirerek bu görüşte olabileceği düşünülebilir. Diğer taraftan Hz. Peygamber (s.a.v.)'e verdiği cevapta, büyük kişi olduğunu bildirerek şaşırması da bu sadece kendilerine tanınan bir ruhsat olduğunu kabul edebilir ve bu görüşte olmayabilir düşüncesini de ortaya koymaktadır.

2. Sehle bint Süheyl (r.anha)'in, istihaze gören kimsenin öğle ve ikindi namazları için bir gusül, akşam ve yatsı namazları için bir gusül, sabah namazı için de ayrıca bir gusül alması gerektiği görüşünde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü kendisi böyle bir durumda iken Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sormuş. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.) ona, her namazı için güsletmesi gerektiğini bildirmiştir. Ancak bu iş Sehle (r.anha)'ye zor gelince, Hz. Peygamber (s.a.v.) ona bir gusülle öğle ve ikindi namazlarını, başka bir gusülle akşam ve yatsı namazlarını cemetmesini, sabah namazı için de ayrıca boy abdesti alması gerektiğini söylemiştir.⁸⁷⁵

1.13.3. İctihadlarının Etkilediği Mezhebler

Süt haramlığını ortaya çıkaracak emme sayısını ve yaş sınırını yukarıda dört mezhebin çerçevesinde açıklamış olduk. Âlimlerin çoğu ve diğer hanım sahabiler bu görüşün sadece Sehle bint Süheyl (r.anha)'e tanınan ruhsat olduğunu bildirerek, bu konuda gelen ayet ve diğer rivayetlerden yola çıkmışlardır.

Hanefîlere ve Hanbelîlere göre istihaze gören birisi için her namaz vakti girince abdest alması gereklidir. Bu abdest ile dilediği kadar farz ve nafil namazını kılabılır. İmam Şafî (rh.a.)'ye göre her namaz için abdest alır, bu abdest ile istediği kadar nafil kılar, ama bir abdest ile iki farz kılamaz demektedir. Malikilere göre istihaza abdesti bozmaz. Çünkü onlara göre bedenden çıkan alışılmış olmayan şeyler abdesti bozmaz. Malikilere göre namazları cemetmenin sebeplerinden biri de hastalıktır. İstihaze kanı gören kimse de özür hükmündedir. Böyle bir kimsenin, öğle ve ikindiye, akşam ve yatsıyı sûreten cem ederek kılmak caizdir.

⁸⁷⁴ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 1/12.

⁸⁷⁵ Ebû Dâvûd, "Tahâret", 79; Nesâî, "Tahâret", 122; Dârimî, "Tahâret", 84; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/119; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/193; Şennavî, Abdülaziz, *Hanım Sahabiler*, s. 375.

Sûreten cem derken, mesela öğle namazını ikindi namazına doğru, ikindiye de hemen vakti girmesiyle kılmasıdır. Akşam namazını da son vakitlerine doğru kılmak, yatsıyı da başlangıcında kılarak cem etmesi demektir.⁸⁷⁶

1.14. Cüveyriye bint Hâris (56/676)

1.14.1. Hayatı

Cüveyriye bint Hâris (r.anha) 607 yılında doğmuştur.⁸⁷⁷ Cüveyriye (r.anha)'nın babası, Mustalik oğullarının reisi olan Hâris b. Ebî Dırar'dır.⁸⁷⁸

İslamiyet'i kabul etmeden önce ismi Berre idi. Hz. Peygamber (s.a.v.) bu ismi Cüveyriye diye değiştirmiştir.⁸⁷⁹

Cüveyriye (r.anha)'nin kocası Müreysî gazvesinde öldürülmüştü ve kendisi dul kalmıştı.⁸⁸⁰ Müreysî gazvesinde esirler bölüştürüldüğünde Cüveyriye (r.anha) Sabit b. Kays'ın hissesine düşmüştü. Cüveyriye (r.anha) onunla ücret karşılığında anlaşılır. Bu parayı temin etmek için Hz. Peygamber (s.a.v.)'den yardım ister. Kendisinin halkının efendisinin kızı olduğunu bildirir.⁸⁸¹ Bunun karşılığında Hz. Peygamber (s.a.v.) ona evlenme teklifinde bulunur ve bunu kabul eder.

Cüveyriye (r.anha), rüyasında bir ayın Medine taraftan gelip kucağına düştüğünü görür. Çok geçmeden Hz. Peygamber (s.a.v.) ordusuyla gelir ve bu savaşı da kazanır. Orda kalanlar topluca müslümanlara esir düşer. Cüveyriye (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'le evlenince müslümanlar hisselerine düşen esirleri serbest bırakırlar.⁸⁸² Çünkü onlar artık Hz. Peygamber (s.a.v.)'e akraba sayılırdı. Bir de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e karşı duyduğu saygılarından dolayı bu güzel işe kalkışmışlardı.

Bu evlilik, Mustalikoğulları ile Müslümanlar arasındaki düşmanlığı gidermiş ve kalplerini İslâma ısındırmaya vesile olmuştur.

⁸⁷⁶ Serahsî, *el-Mebsût*, 1/154-155; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/107; Mevsilî, *el-İhtiyar*, 1/58; Şirbînî, *Mugni'l-Muhtâc*, 1/122; Cezîrî, *el-Fıkh 'ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a*, 2/682-689.

⁸⁷⁷ Savaş, Rıza, "Cüveyriye bint Hâris", *DİA*, 8/146.

⁸⁷⁸ Zehebî, *Siyer*, 2/261; Kazıcı, Ziya, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, 255.

⁸⁷⁹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1805; Zehebî, *Siyer*, 2/261; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 7/565.

⁸⁸⁰ Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, s.187.

⁸⁸¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/92; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1804; Zehebî, *Siyer*, 2/261; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/73.

⁸⁸² İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/73.

Cüveyriye (r.anha) çekici bir güzelliğe sahipti.⁸⁸³ Hz. Âişe (r.anha): “Cüveyriye çok güzel görünüşlü biriydi. Ben halkına ondan daha hayırlı bir kadın bilmiyorum”⁸⁸⁴ demiştir.

Cüveyriye (r.anha) sabah namazından kuşluk vaktine kadar hiç kalkmadan Allah’ı zikir eden bir hanımdı. Bir defasında Hz. Peygamber (s.a.v.) onu bu hal üzerine görünce, uzun zaman aynı hal üzerine kalmaması için ona bazı zikirleri öğretmiştir.⁸⁸⁵

Cuma günü tutmuş olduğu oruçla da nafil ibadetlere zaman ayırdığı anlaşılmaktadır. Bu durum Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kendisine bildirilerek, Cuma orucunu tutmayı bırakmıştır.⁸⁸⁶ Rivayetlerden yola çıkarak onun boş durmayı sevmeyen, vaktinin çoğunu ibadetle geçirmeyi tercih eden bir hanım olduğunu göstermektedir. Zühd ve takvası ile de bilinmektedir.

Cüveyriye (r.anha) zor şartlarda yaşamasına rağmen halinden şikâyetçi olmamıştır ve mütevazi bir hayat sürdürmüştür. Aynı zamanda onun çok hayırsever bir hanımdı. Kendisi aç olmasına rağmen yoksulları doyururdu.

Cüveyriye bint Hâris (r.anha) 65 yaşındayken,⁸⁸⁷ h.56/m.676 yılında,⁸⁸⁸ Muaviye b. Ebî Süfyan döneminde vefat etmiştir. Cenaze namazını Medine valisi olan Mervan b. Hakem kıldırmasıdır.⁸⁸⁹

1.14.2. İlmi Kişiliği

İslam’ı Hz. Peygamber (s.a.v.)’den direkt olarak öğrenmesi onu diğer hanımlardan daha avantajlı kılmıştır. Aynı zamanda İslâm’ı en güzel şekilde öğrenen, öğrendiğini uygulamaya çalışan bir hanım olduğu anlaşılmaktadır.

Cüveyriye bint Hâris (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)’den 7 hadis rivayet etmiştir.⁸⁹⁰

Aktardığı rivayetleri, zikir ve dua, siyer, ibadetlerle ilgilidir. Fıkıh alanıyla ilgili rivayetleri, Cuma günü oruç tutmanın yasak olduğuna dair, ipek elbise giymekten sakınma, sadakanın başkasına hediye olacağına dair konularda gelmektedir.⁸⁹¹

⁸⁸³ Zehebî, *Siyer*, 2/261; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/73.

⁸⁸⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/92-93; İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1805. Zehebî, *Siyer*, 2/262.

⁸⁸⁵ Müslim, “İstiğfar”, 79; Tirmizî, “Davât”, 103.

⁸⁸⁶ Buhârî, “Savm”, 62; Ebû Dâvûd, “Sıyam”, 52.

⁸⁸⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/74.

⁸⁸⁸ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1805; Zehebî, *Siyer*, 2/263.

⁸⁸⁹ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/95.

⁸⁹⁰ İbn Hazm, *Cevâmiu’s-Sire*, s. 289; Zehebî, *Siyer*, 2/263.

⁸⁹¹ Kotan, Sehal Deniz, *Kadın Sahabîlerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*, 120-121.

Cüveyriye (r.anha) fakihe hanım sahabiler arasında yer almaktadır. İbn Hazm ve İbn Kayyim bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabilerin arasında ismini zikretmektedirler.⁸⁹²

1.14.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

Cüveyriye (r.anha) kadının abdest suyundan artranıyla abdest almamak gerektiği görüşünde olduğu bilinmektedir. Kendisinin abdest suyundan artanıyla abdest almak isteyen birini nehyetmesiyle ilgili rivâyet bulunmaktadır. İbn Ebî Şeybe'nin Musannef'inde geçen hadis Gülsüm bint Âmir'den şöyle rivâyet edilmiştir: “Cüveyriye bint Hâris abdest aldı. Ben de onun abdest suyundan artanıyla abdest almak istedim. Ama o bunu nehyetti”⁸⁹³

Cüveyriye (r.anha)'nin abdest aldığı su artık müsta'mel sudur. Bu da hadesi gidermede kullanılmış olan sudur. Bu su ile abdest alınmaz, ama temizdir. Bu su diğer maddi necasetleri temizlemede kullanılabilir. Şafîi ve Malikîlere göre bu su ile abdest almak caiz olduğu halde mekruh olduğunu bildirmişlerdir.⁸⁹⁴ Cüveyriye (r.anha) de kendi davranışlarıyla bu sunun kullanılmayacağını bildirmiştir.

1.15. Meymûne (51/671)

1.15. Hayatı

Meymûne bint el-Hâris b. Hazen el-Hilâliyye.⁸⁹⁵ Hz. Peygamber (s.a.v.) ile evlenmeden önce ismi Berre idi. İsmi Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Meymûne olarak değiştirildi.⁸⁹⁶ Annesinin Hind (Havle) bint Avf olduğu bilinmektedir.⁸⁹⁷

Meymûne (r.anha) ilk Mes'ûd b. Amr ile evlenir. İslâm'ın ortaya çıkması ve müslüman olması nedeniyle kocasından ayrılır. Ardından Ebû Rühm ile evlenir. Ebû Rühm (r.a.)'ün vefat edince dul kalır.⁸⁹⁸

Meymûne (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.) ile evlenmek ister ve bu konuyu Ümmü'l-Fazl Lübâbe'ye açar. Hz. Abbas (r.a.) veya Ca'fer b. Ebû Tâlib (r.a.) de Hz. Peygamber (s.a.v.)'e onu nikâhına almasını teklif eder. Hz. Peygamber (s.a.v.) umretü'l-kazâya

⁸⁹² İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *İlamü'l-Muvakkî'in*, 1/12; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyye*, 16/140.

⁸⁹³ İbn Ebû Şeybe, *el-Musannef*, 38/356.

⁸⁹⁴ Mevsilî, *el-Muhtâr'ın Anahtarı*, s. 22; Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl'im*, s. 78.

⁸⁹⁵ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1914; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/322.

⁸⁹⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/108; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1916; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/322.

⁸⁹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/104; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1915.

⁸⁹⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/104; Kandemir M. Yaşar, “Meymûne”, *DİA*, 29/506.

hazırlanırken Mekke'deki amcası Abbas'a haber gönderir. Meymûne (r.anha) ile evlenmek istediğini ve kendisinden buna aracılık yapmasını ister.⁸⁹⁹

Meymûne(r.anha), kendisini Hz. Peygamber (s.a.v.)'e hibe eden hanım olarak bilinmektedir.⁹⁰⁰

Meymûne (r.anha)'nın kendisinden gelen rivayete göre, Hz. Peygamber (s.a.v.) ile ikisi de ihramsız iken Seref'te evlendiklerini bildirmektedir.⁹⁰¹ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Meymûne (r.anha) ile evlenirken ihramlı olduğunu bildiren de rivayetler bulunmaktadır. Bu görüş farklılıklar doğrultusunda, ihramlının evlenmesi hakkında fıkıh ulemaları arasında farklı görüşler meydana gelmiştir.⁹⁰²

Hz. Âişe (r.anha), Meymûne (r.anha) hakkında: “O bizim en müttakimiz, akrabalık bağımlı en fazla gözetenimizdi”⁹⁰³ diyerek O'nun nasıl bir kişiliğe sahip olduğunu anlatmaktadır.

Meymûne (r.anha) itikadı çok kuvvetli ve hayrı çok seven hanımdı. Elinde birşey kalmayınca borç para alarak onları da hayır için dağıtırdı. Hayırseverliğin en güzel örneğini göstermiştir.

Meymûne (r.anha)'nin vefat tarihiyle ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte,⁹⁰⁴ h.51/m.671 yılında vefat etti ve Serif'te defnedilmiştir.⁹⁰⁵ Cenaze namazını Abdullah b. Abbas kıldırmıştır⁹⁰⁶

1.15.2. İlmi Kişiliği

Meymûne (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.) ile beraber çok az zaman zarfı içinde yaşasa bile ondan çok şey öğrendiği anlaşılmaktadır. Meymûne (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'den 76 hadis nakletmiştir.⁹⁰⁷ Zehebî, toplam 13 hadis rivayet ettiğini bildirmektedir.⁹⁰⁸

Aktardığı rivayetleri, siyer, akaid, ibadetlerle alakalıdır. Fıkhi konularla ilgili, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in namaz kılış şeklini, gusül alışını anlatması, namazda önden geçecek birisini engelleyebileceğini, ölü hayvanın derisi tabaklanarak temiz hale geleceğini, üzerine fare

⁸⁹⁹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/105; Zehebî, *Siyer*, 2/239.

⁹⁰⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/108; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1916; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/323.

⁹⁰¹ Müslim, “Nikâh”, 48; Ebû Dâvûd, “Menâsik”, 39; Tirmizî, “Hacc”, 24.

⁹⁰² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1918

⁹⁰³ Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.115.

⁹⁰⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/111; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1918; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/324.

⁹⁰⁵ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/60; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1918.

⁹⁰⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/111; Zehebî, *Siyer*, 2/245.

⁹⁰⁷ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 278; Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.115.

⁹⁰⁸ Zehebî, *Siyer*, 2/245.

düşen katı yağın durumunu, kaplar ve sarhoşluk veren herşeyin haram olduğunu, keler etinin yenilebileceğini bildiren hadisleri Hz. Peygamber (s.a.v.)’den aktarmıştır.⁹⁰⁹

İbn Hazm ve İbn Kayyim, Meymûne (r.anha)’yi, bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabiler arasında saymaktadırlar.⁹¹⁰ Aktardığı rivayetlerinden de onun bir müctehid hanım sahabe olduğu bilinmektedir.

Toplumda rukye yaptığı bilinen sahabiler arasında Meymûne (r.anha) de bulunmaktadır.⁹¹¹

1.15.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

1. Hayızlı kadının durumu hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Meymûne (r.anha) kızkardeşinin oğlu İbni Abbas (r.a.)’ı saçları karmakarşık, üzgün bir hâlde görür. Ondan neden saçlarının toparlanmadığını sorunca, karısının hayız haline olduğundan, saçlarını taratmadığını bildirir. Meymûne (r.anha), hayız halinin buna engel olmayacağını, hatta kendisi de bu durumda iken Hz. Peygamber (s.a.v.)’in kendisine yaslanarak Kur’ân okuduğunu, mescide girip seccade serdiğini anlatır.⁹¹² Böylece hayız halindeki kadının eli ya da kendisi necis olmadığını sadece hayız kanının necis olduğunu bildirerek, İbn Abbas (r.a.)’ın tereddüt etmemesi için meseleyi örneklerle açıklamıştır.

2. Meymûne (r.anha)’ye, birisinin kocası, eşi hayız görünce ondan ayrı yattığı haberi bildirilir. Bu duruma Meymûne (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hanımları hayızlı iken bile yanlarında istirahat ettiğini söyler.⁹¹³

3. Guslün şekli ve gusülden önce abdest almak konusu hakkında sorulduğunda, Meymune (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)’in gusülden önce namaz abdesti gibi abdest aldığını ve sonra detaylı bir şekilde guslü nasıl aldığını anlatır.⁹¹⁴ Gusülden önce abdest almanın Hz. Peygamber (s.a.v.)’in sünnetinden delil getirerek, almaları gerektiği hakkında fetvada bulunur.

Meymûne (r.anha)’nin Hz. Peygamber (s.a.v.)’in gusül alma şeklini teferruatlı bir şekilde anlattığı rivayeti gusül konusunda büyük bir kaynak olmuştur. Gusülden önce abdest

⁹⁰⁹ Kotan, Sehal Deniz, *Kadın Sahabilerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*, 98-100.

⁹¹⁰ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/93; İbn Kayyim, *İ’lamü’l-Muvakkî’in*, 1/12.

⁹¹¹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/332.

⁹¹² Buhârî, “Salât”, 19, 107; Müslim, “Hayz”, 3, “Mesâcid”, 273; Ebû Dâvûd, “Salât”, 90; Nesâî, “Hayz”, 19; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 2/194.

⁹¹³ Müslim, “Hayz”, 4; Ebû Dâvûd, “Nikâh”, 47; Nesâî, “Tahâret”, 179; Darimî, “Tahâret”, 107; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/335-336; Afzalurrahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 2/194.

⁹¹⁴ Buhârî, “Gusl”, 1; Tirmizî, “Tahâret”, 76; Nesâî, “Tahâret”, 161, “Gusl”, 15, 22; Darimî, “Tahâret”, 67; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/329.

almak Hanefilere göre vacib değildir. “*Cünüp oldunuz ise boy abdest alınız*”⁹¹⁵ ayetini delil getirmektedirler. Gusülden önce abdest almak dört mezhebe göre de sünnettir.⁹¹⁶

4. Meymûne (r.anha)’ye mestler üzerine mesh konusu hakkında soru sorulur. Bunun üzerine Meymûne (r.anha): “Ben de Allah Resûlü’ne: “*Yâ Rasûlullah! Kişi her zaman mestlerini çıkarmadan üzerlerine meshedebilir mi?*” diye sorduğumda: “*Evet*” cevabını verdi”⁹¹⁷ der. Süresinin dolmaması ve ayaklarından çıkarmaması şartı ile bu süre içerisinde her vaktinde mezh etmesinde bir sakınca olmadığını göz önünde bulundurarak bu soruyu cevaplamıştır.

5. Ateşte pişen yemekten dolayı abdest alınmayacağı görüşündedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)’in, kürek kemiğini yediğini ve abdest almadan namaz kıldığını bildiren hadisi kendisi aktarmaktadır.⁹¹⁸

6. Meymûne (r.anha) ikinci namazından sonra nafil namazın kılınmayacağı görüşünde olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)’in öğle namazının iki rekat sünnetini kaçırdıca bunları ikinci namazından sonra kıldığını bildirmektedir.⁹¹⁹

7. Meymûne (r.anha) namazda uzun ve bol elbise giymelerini, başlarını örterek namaz kılmaları gerektiğini kendi davranışlarıyla göstermiştir. Kendisinin namazda ayaklarına kadar uzanan bir entari (elbise) giyerek, başını kapatarak namaz kıldığını, ayrıca olarak etek giymediği bildirilmektedir.⁹²⁰

Meymûne (r.anha)’den sorulan sorular kadınların özel halleri ve karı koca ilişkisi hakkında olduğu bilinmektedir. Kendisine yöneltilen soruları cevaplayarak, dönemindeki hanımlara büyük hizmette bulunmuştur.

1.16. Fâtıma bint Muhammed ez-Zehrâ (11/632)

1.16.1. Hayatı

Fâtıma bint Muhammed ez-Zehra, m. 605 yılında Mekke’de dünyaya gelmiştir. Hz. Fâtıma (r.anha)’nın künyesi Ümmü Ebîhâ’dır.⁹²¹ Babasının annesi, anam gibi manalara gelen bu künyenin verilmesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in ona olan sevgisinden dolayı bu hitabı

⁹¹⁵ Mâide 5/6.

⁹¹⁶ Sarahsî, *el-Mebsût*, 1/87-88; Cezirî, *el-Fıkh ‘ale’l-Mezâhibi’l-Erba’a*, 1/143-148.

⁹¹⁷ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/330.

⁹¹⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/331.

⁹¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/335.

⁹²⁰ Muvatta, “*Salât*”, 37.

⁹²¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/262.

kullanmıştır. Yine, “beyaz, aydın, parlak yüzlü kadın” anlamına gelen Zehra lakabıyla anılmaktadır. Diğer bir lakabı ise “ıffetli ve namuslu kadın” anlamına gelen Betûl’dür.⁹²²

Hiz. Fâtıma (r.nha) Mekke dönemindeki bütün zorluklara babasıyla beraber katlanmıştı. Babası namaz kılariken müşrikler tarafından sırtına dökülen pisliği eliyle temizleyerek babasını korumaya çalışması, küçük olmasına rağmen babası için endişelmesi onun merhametli ve babasına çok yakın, terbiyeli kız olduğunu göstermektedir.

Müslümanların çoğunu Medine’ye hicret edene kadar Mekke’den ayrılmamıştı. Hiz. Fatıma (r.anha), kız kardeşi Ümmü Külsüm (r.anha), Ümmü’l-Mü’minin Sevde (r.anha), Hiz. Ebû Bekir (r.a.)’in ailesiyle birlikte Medine’ye hicret etmiştir.⁹²³

Hiz. Fâtıma (r.anha) konuşma tarzından yürüyüşüne kadar birçok bakımdan Hiz. Peygamber (s.a.v.)’e benzemektedir.⁹²⁴ Hatta karakter olarak hayâ ve edep gibi vasıfları açısından da Hiz. Peygamber (s.a.v.) gibiydi.⁹²⁵

Hiz. Fâtıma (r.anha), Hiz. Hadice (r.anha) ve Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in en küçük kızıdır. Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in hayatta kalan erkek evlâdı olmamasından dolayı, soyu Hiz. Fâtıma (r.anha)’nın çocuklarıyla devam etmiştir.⁹²⁶ Hiz. Peygamber (s.a.v.)’in diğer kız çocukları kendisi hayatta iken vefat etmişlerdi.

Hiz. Peygamber (s.a.v.) Hiz. Fâtıma (r.anha) hakkında: “*Fâtıma, cennet ehli kadınlarının hanım efendisidir*”⁹²⁷; “*Fâtıma, benden ayrılmış bir parçadır. Onu kızdıran beni de kızdırmış olur*”⁹²⁸ buyurmuştur. Hiz. Fâtıma (r.anha) kadınların en faziletlisidir.⁹²⁹

Hiz. Fâtıma (r.anha) evlenme çağına gelince, ilk önce Hiz. Ebû Bekir (r.a.) tâlip olur. Ardından Hiz. Ömer (r.a.) evlenmek istediğini bildirir. Ancak Hiz. Peygamber (s.a.v.), kızı hakkında Allah’ın emrini beklediğini bildirerek onları nazikçe geri çevirir. Sonra Hiz. Ali (r.a.) tâlip olur. Hem babası hem de kızı tarafından olumlu karşılanır. Allah’ın vahiyle izin vermesi neticesinde evlilikleri gerçekleşmiştir.⁹³⁰

⁹²² Kandemir, M. Yaşar, “Fâtıma”, *DİA*, 12/219.

⁹²³ Kandemir, M. Yaşar, “Fâtıma”, *DİA*, 12/219.

⁹²⁴ İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1896.

⁹²⁵ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/22; Zehebî, *Siyer*, 2/120; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/265.

⁹²⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/263.

⁹²⁷ Kandemir, M. Yaşar, “Fâtıma”, *DİA*, 12/220.

⁹²⁸ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/408; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/265; Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.129.

⁹²⁹ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/409.

⁹³⁰ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/16.

Hiz. Fâtıma (r.anha), küçük yaşından itibaren çok zeki, akıllı, ağırbaşı ve kâmil bir ahlâk sahibi idi.⁹³¹ Ön plana çıkan vasıfları oldukça sabırlı, kanaatkâr ve şükreden birisi olmasıdır.⁹³²

Hiz. Fâtıma (r.anha) kendisi günlerce aç olsa da kapısını çalan fakirin doymasını isteyen cömert bir hanımdı. İbadetlerine düşkün, çok oruç tutan ve çok namaz kılan mübarek hanımdı.⁹³³

Hiz. Peygamber (s.a.v.) Hiz. Fatıma (r.anha)'yı görünce sevinip onu ayakta karşılar, yanaklarından öper, yanına oturturdu. Hiz. Fâtıma (r.anha) da babasına saygı gösterir, aynı şekilde güzel davranışlarda bulunurdu.⁹³⁴

Hiz. Fâtıma (r.anha), Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından çok geçmeden hastalanır. Rivayetlere göre Hiz. Fâtıma (r.anha) ruhunu teslim etmeden önce güsül aldığını, yeni elbiselerini giydiğini, yatağını evin ortasına serdirip kibleye yönelip yatarak can verdiği bilinmektedir. Kendisinin kemerini hiç kimse açmamasını ve gece vaktinde gömmelerini vasiyet etmiştir. Bunun üzerine Hiz. Fâtıma (r.anha)'yı Hiz. Ali (r.a.) kendisinin aldığı güsül ile gömmüştür.⁹³⁵ Bazı rivayetlere göre Hiz. Ali (r.a.) yıkamıştı denilmektedir.⁹³⁶

Hiz. Fatıma (r.anha), Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatından beş buçuk ay sonra vefat etmiş ve cenazesi Cennetü'l-Bakî'a defnedilmiştir.⁹³⁷ İslâm tarihinde tabuta koyularak gömülen ilk kişi Hiz. Fâtıma (r.anha) olmuştur.⁹³⁸

1.16.2. İlmi Kişiliği

Hiz. Fâtıma (r.anha) tıbbi konuları iyi bilen hanımdı. Buna örnek olarak Uhud Gazvesinde gazilere yiyecek ve su taşımış aynı zamanda yaralıların tedavisini üstlenmiştir. Bu savaşta Hiz. Peygamber (s.a.v.)'in dişinin kırılması nedeniyle kan durmuyordu. Hiz. Fâtıma (r.anha) uyguladığı tedaviyle akan kanın dinmesini sağlamıştı.⁹³⁹ Hiz. Fâtıma (r.anha)'nın yaralıların tedavisine yardımcı olması, bu bilgileri bilmesi onun kendi döneminin hemşiresi olduğunu bildirmektedir.

⁹³¹ Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.130-142.

⁹³² Zehebî, *Siyer*, 2/119

⁹³³ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1896.

⁹³⁴ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1896.

⁹³⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/267.

⁹³⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/23; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1898.

⁹³⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/268; Kandemir, M. Yaşar, "Fâtıma", *DİA*, 12/219-220.

⁹³⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/23; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1898.

⁹³⁹ Buhârî, "Cihad", 6; Kandemir, M. Yaşar, "Fâtıma", *DİA*, 12/219.

Hız. Fâtıma (r.anha), Hız. Peygamber (s.a.v.)’den 18 hadis rivâyet etmiştir.⁹⁴⁰ Kendisinden hadis rivayet edenlerin arasında Hız. Âişe (r.anha) ve Ümmü Seleme (r.anha) de bulunmaktadır.⁹⁴¹

Aktardığı rivayetleri, Hız. Peygamber (s.a.v.)’in kendine öğrettiği dua ve zikirler, siyer, ibadet konularındadır.⁹⁴²

Ahkamla ilgili rivayeti ise, kendisine Vedâ Haccı esnasında sürme çekmiş, boyalı elbise giymiştir. Bunu gören Hız. Ali (r.a.), bunu yapmasını kimin söylediğini sorduğunda Hız. Peygamber (s.a.v.)’in bildirdiğini söyler. Hız. Ali (r.a.) Hız. Peygamber (s.a.v.)’e gidip sorar, doğru olduğunu öğrenir.⁹⁴³

Hız. Fâtıma (r.anha) konuşması güzel, akıcı ve etrafındakileri etkileyici idi. Kaynaklarda ona ait şiirler ve beyitler bulunmaktadır. Bu şiiri Hız. Peygamber (s.a.v.)’in vefatının ardından söylediği ifade edilmektedir.⁹⁴⁴ Burdan aynı zamanda bir şair olduğu anlaşılmaktadır.

Fakihe hanım sahabilerin arasında yer almaktadır. İbn Hazm ve İbn Kayyim, Hız. Fâtıma (r.anha)’yı bir ya da iki mesele hakkında fetva veren hanım sahabiler arasında zikretmektedirler.⁹⁴⁵

1.16.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

1. Hız. Fâtıma (r.anha)’ya göre ateşte pişen yemekten dolayı abdestin gerekli olmadığını bildirmektedir. Çünkü kendisi Hız. Peygamber (s.a.v.)’den bu olay üzerinde soru sorarak öğrenmiştir.⁹⁴⁶ Yukarıda da açıkladığımız gibi dört mezhebe göre de ateşte pişen yemekten dolayı abdest bozulmaz. Bunun gibi rivayetlerin ışığında abdest bozulmayacak hükmüne varılmıştır.

2. Hız. Fâtıma (r.anha)’nın yeni doğan çocuklarının saçlarını (traş ederek) tartarak, onların ağırlığınca gümüş tasadduk (sadaka) ettiği bilinmektedir. Böyle yapmasını Hız. Peygamber (s.a.v.) bildirmiştir.⁹⁴⁷ Yeni doğan çocuklar için kesilecek olan kurban yerine böyle de sadakada bulunabileceği görüşünde olduğunu bildirmektedir. Akika kurbanı kesmek

⁹⁴⁰ İbn Hazm, *Cevâmiu’s-Sire*, s.283; Zehebî, *Siyer*, 2/134; Kandemir, M. Yaşar, “Fâtıma”, *DİA*, 12/220.

⁹⁴¹ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/262.

⁹⁴² Kotan, Sehal Deniz, *Kadın Sahabilerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*, 132-133.

⁹⁴³ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-Kebîr*, 22/413.

⁹⁴⁴ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/24; Kandemir, M. Yaşar, “Fâtıma”, *DİA*, 12/220

⁹⁴⁵ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/94; İbn Kayyim, *’l-lamü’l-Muvakkı’în*, 1/10; Şeyh Nizâm, *Feteva-i Hindiyye*, 15/391.

⁹⁴⁶ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/283.

⁹⁴⁷ Tirmisî, “Edahi”, 20; Muvatta, “Akika”, 1.

Hanefîlerde mubah, diğer mezheplere göre sünnettir. Saçı ağırlığında sadaka verilmesi ise müstehab olduğu bilinmektedir.⁹⁴⁸

1.17. Fatıma bint Kays (54/674)

1.17.1. Hayatı

Fâtıma bint Kays b Hâlid b. Vehb b. Sa'lebe b. Vâil b. Amr b. Şeyban b. Muhârib b. el-Fihri'dir.⁹⁴⁹ Fâtıma bint Kays (r.anha)'ın annesi Ümeyme bint Rebî'a'dır.⁹⁵⁰

Kendisi küçük yaşlarında, bazı hanım sahabilerle beraber Medine'ye hicret etmiştir. İlk hicret eden hanım sahâbîlerden olduğu bilinmektedir.⁹⁵¹

Fâtıma bint Kays (r.anha) Ebû Amr b. Hafs ile evlenmiştir.⁹⁵² Kocasını Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emriyle Hz. Ali (r.a.)'nin yanında Yemen'e göndermiştir. Çıktığı bu seyahat esnasında karısını boşadığını kardeşi vasıtasıyla Fâtıma bint Kays (r.anha)'a bildirmiştir.⁹⁵³

Kendisine nafaka ve mesken hakkı verilmeyince Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gidip durumu izah etmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.): “*Senin için artık ne mesken ne de nafaka vardır*” diye cevap vermiştir ve başkasının evinde iddetini beklemesini söylemiştir.⁹⁵⁴

Fâtıma bint Kays (r.anha)'ı kocasının hangi sebeplerden dolayı boşadığı bilinmemektedir. Ancak bu boşama hadisesi, fıkhi hükümlere konu olmuştur. Âlimler arasında bu boşanma hakkında çeşitli görüşler ortaya çıkmıştır. Fâtıma bint Kays (r.anha)'ın boşamasıyla ilgili rivayetlerin bir kısmında kullanılan ifadelerden ötürü üç talak hakkını birden kullanarak boşadığı hükmünü çıkarmışlardır. Bu rivayetten yola çıkarak bunun caiz olduğu dile getirilmiştir.⁹⁵⁵

Ancak diğer rivayetlerdeki kullanılan ifadeye dayanarak Fâtıma (r.anha)'yı kocası daha önce iki defa boşadığı dile getirilmiş, vekili yoluyla bildirdiği bu talakın son talak hakkı olduğunu ve kesin talakla boşadığı ifade edilmiştir.⁹⁵⁶

⁹⁴⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 1/464.

⁹⁴⁹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1901.

⁹⁵⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/213; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/277.

⁹⁵¹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1901; Zehebî, *Siyer*, 2/319; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/276.

⁹⁵² Müslim, “Fiten”, 15; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/213.

⁹⁵³ Müslim, “Talâk”, 48; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 4/411.

⁹⁵⁴ Müslim, “Talâk”, 36; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 39, 40; Tirmizî, “Nikâh”, 38, “Talâk”, 5; Nesâî, “Nikâh”, 21, “Talâk”, 69, 71, 72; Muvatta, “Talâk”, 68; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/373, 411, 413.

⁹⁵⁵ İbn Mâce, “Talâk”, 4; Beyhakî, *es-Sünen*, 7/329.

⁹⁵⁶ Müslim, “Talâk”, 40; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/415; Abdürrezzak, *el-Musannef*, 7/20.

Fâtıma bint Kays (r.anha) iddetini tamamladıktan sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gelerek, Muaviye ile Ebu'l-Cehm kendisine talip olduğunu bildirir. Hz. Peygamber (s.a.v.) onlarla değil, Üsâme b. Zeyd ile evlenmesini tavsiye eder.⁹⁵⁷ Böylece Üsâme b. Zeyd ile evlenir.

Fâtıma bint Kays (r.anha), güzel, çok zeki, akıllı, ve olgun kişiliğe sahip bir hanımdı.⁹⁵⁸

Hz. Ömer(r.a.) şehid edildiğinde, Fâtıma bint Kays (r.anha)'ın evinde şura halkı toplanmıştır.⁹⁵⁹

Fâtıma bint Kays (r.anha), Kûfe'de kardeşi Dahhâk b. Kays'ın yanına gitmiş ve orda h.54/m.674 yılında vefat etmiştir.⁹⁶⁰

1.17.2. İlmî Kişiliği

Fâtıma bint Kays (r.anha), çok zeki, bilgili ve anlayışlı bir hanım olduğu bilinmektedir.⁹⁶¹

Fâtıma bint Kays (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'den 34 hadis nakletmiştir.⁹⁶² Kendisinden meşhur muhaddisler hadis rivayet etmişlerdir. Hatta Hz. Âişe (r.anha) ve Ümmü Seleme (r.anha) de ondan hadis naklettiğini kaynaklarda bilinmektedir.⁹⁶³

Aktardığı rivayetleri, siyer, akaid ve ibadetlerle ilgili konulardadır.

Nafaka ve mesken konusundaki rivayetleri fıkhi hükümler açısından önemli bir yer almıştır.

Fâtıma bint Kays (r.anha)'ı İbn Hazm ve İbn Kayyim bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahâbîler arasında zikretmiştir.⁹⁶⁴

1.17.3. İctihad ve Fetva Örnekleri

Fâtıma bint Kays (r.anha), üç talakla boşanmış olan bir hanımdı. Kendisine nafaka ve mesken verilmeyeceğini Hz. Peygamber (s.a.v.) kendisi bildirmişti.⁹⁶⁵ Fatıma bint Kays (r.anha)'ın, kocasından üç talak ile boşayan kimseye ne nafaka ne de mesken hakkı tanılacağı

⁹⁵⁷ Müslim, "Talâk", 48; Ebû Dâvûd, "Talâk", 39; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/373, 411, 412; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/215; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1901.

⁹⁵⁸ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1901; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/276.

⁹⁵⁹ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1901.

⁹⁶⁰ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/276.

⁹⁶¹ Emre, Mehmed, *Hanım Sahabiler*, s.222.

⁹⁶² İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 281.

⁹⁶³ Başaran, Selman, "Fâtıma bint Kays", *DiA*, 12/227.

⁹⁶⁴ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/94; İbn Kayyim, *İlamü'l-Muvakkı'în*, 1/12.

⁹⁶⁵ Müslim, "Talâk", 36; Ebû Dâvûd, "Talâk", 39, 40; Tirmizî, "Nikâh", 38, "Talâk", 5; Nesâî, "Nikâh", 21, "Talâk", 69, 71, 72; Muvatta, "Talâk", 68; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/373, 411, 413; Beyhakî, *es-Sünen*, 14/175.

görüşünde olduğunu, aktardığı rivayetine göre söyleyebiliriz. Çünkü bu rivayetine Hz. Ömer (r.a.)'in, Kur'ân'da ve sünnette belli olan hükmü, unutmuş ya da hatırlayamayan bir hanımın sözünü alamayız dediği bilinmektedir. Hz. Aişe (r.anha), sadece onun için tanılan bir hüküm olduğunu bildirmesi de Fatıma bint Kays (r.anha)'ın bu görüşte olduğu kanaatini ortaya koymaktadır.

Bu rivayetini Hz. Âişe (r.anha) sadece Fâtıma bint Kays (r.anha)'a mahsus bir durum olduğunu bildirmektedir. Bu konuda ayet ve hadislerde daha açık daha net bilgiler geldiği için diğer rivayetlere göre ictihadda bulunmuşlardır.

Bu rivayete Hz. Ömer (r.a.), “Allah’ın Kitab’ı ile Resûlullah (s.a.v.)’in sünnetinde olanı bildiğini iyi koruyamamış ya da unutmuş olan bir kadının sözüyle terk etmeyiz!” diyerek üç defa boşanılmış kadına mesken ve nafaka hakkı koymuştu.⁹⁶⁶

Hanefiler, Hz. Ömer (r.a.)’in dediğine göre davranmışlardır. Üç talâkla boşanan kadına, iddet süresi tamamlanıncaya kadar mesken ve nafaka hakkını tanımışlardır. İmam Şafî (rh.a.), İmam Malik (rh.a.) ve Ahmed b. Hanbel (rh.a.)’e göre üç talâkla boşanan kadına nafaka hakkı yoktur, mesken hakkı verilmiştir. Eğer hamile ise doğum yapıncaya kadar nafaka hakkı da verilecektir.⁹⁶⁷

1.18. Zeyneb bint Ebû Seleme (73/693)

1.18.1. Hayatı

Zeyneb bint Ebû Seleme Abdillâh b. Abdilesed el-Kureşîyye el-Mahzûmiyye.⁹⁶⁸

Babası Ebû Seleme ve annesi Hz. Peygamber (s.a.v.)’in hanımlarından Ümmü Seleme (r.anha)’dır. Babası, Hz. Peygamber (s.a.v.)’in süt kardeşidir.

Habeşistan’da dünyaya gelmiştir. Zeyneb (r.anha), Resûlullah (s.a.v.)’in üvey kızı anlamına gelen “rebîbetü Resûlullah” diye anılır. İlk önce Berre adı verilmiştir. Sonradan bu isim Hz. Peygamber (s.a.v.)’in tavsiyesiyle Zeynep olarak değiştirilmiştir.⁹⁶⁹

⁹⁶⁶ Müslim, “Talâk”, 46; Ebû Dâvûd, “Talâk”, 39; Nesâî, Darimî, “Talâk”, 10; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/412, 415.

⁹⁶⁷ Muvatta, “Talâk”, 68; Tahâvî, *Şerh’u Me’âni’l-Âsâr*, 3/67; İbn Kudâme, *el-Mugnî*, 9/289; Cezîrî, *el-Fıkh ‘ale’l-Mezâhibi’l-Erba’a*, 4/565.

⁹⁶⁸ İbn Sa’d, *et-Tabakât*, 8/337; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/159.

⁹⁶⁹ Buhârî, “Edeb”, 108; Müslim, “Adab”, 18; İbn Abdülber, *el-İstî’âb*, 4/1855; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/159.

Zeyneb (r.anha) çok güzel bir hanımdı. Çok küçük yaşlarında iken Hz. Peygamber (s.a.v) guslederken eliyle Zeyneb (r.anha)'in yüzüne su serpmişti. Bundan dolayı yüzünün daha da güzel olduğu rivayet edilir.⁹⁷⁰

Zeyneb (r.anha) teyzesi Kureybe'nin oğlu Abdullah b. Zem'a ile evlenir ve çocukları olur.⁹⁷¹ İki oğlu Harre Vaka'sında öldürülür.⁹⁷² Bu acıya sabrederek, Allah'a onlar için duada bulunur. Bu da Allah'a olan tam teslimiyetini ve çok sabırlı birisi olduğunu ortaya koymaktadır.

Zeyneb (r.anha), h.73/m.693 yılında Medine'de vefat etmiştir. Cenazesine Abdullah b. Ömer (r.a.)' de katılmıştır. Bakî Mezarlığı'na defnedilmiştir.⁹⁷³

1.18.2. İlmî Kişiliği

Zeyneb (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.)'den 7 hadis rivayet etmiştir.⁹⁷⁴ Hz. Âişe (r.anha), Ümmü Seleme (r.anha), Ümmü Habîbe (r.anha) ve Zeyneb bint Cahş (r.anha) gibi pek çok hanım sahâbîden rivayette bulunmuştur.

Aktardığı rivayetleri siyerle, ahlakla, ibadetle ilgili hadislerdir.

Aktardığı rivayetlerinden fıkıhla ilgili olanı, yakını ölen kimsenin üç günden fazla yas tutmaması, kocası ölenin ise dört ay on gün yas tutması, süslenmeyi terk etmesi, gözlerine sürme çekmemesi,⁹⁷⁵ Hz. Âişe (r.anha) ve Ümmü Seleme (r.anha)'nin süt haramlığını meydana getirecek olan emmeyle ilgili görüşlerini aktarmıştır.⁹⁷⁶

Ebu Rafi, Zeyneb bint Ebî Seleme (r.anha)'yi Medine'deki fakih hanım sahabe olduğunu söylemiştir.⁹⁷⁷ Kendi döneminin fakihe hanım sahabilerindendi. Müctehid sahabilerden bir ya da iki mesele hakkında fetva verenlerin arasında ismi ziktedilmektedir.⁹⁷⁸

Annesi Ümmü Seleme (r.anha) ve Hz. Âişe (r.anha)'den ilim öğrenmesi, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in diğer eşleriyle beraber çok sıkı bağlantıda olması onun hadis ilminde âlime ve fıkıh ilminde fakihe olmasına büyük yarar sağlamıştır.

⁹⁷⁰ İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1855; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/160.

⁹⁷¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/337.

⁹⁷² İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1855.

⁹⁷³ Şahyar, *Aişe Esra*, "Zeyneb bint Ebû Seleme", *DİA*, 44/359.

⁹⁷⁴ İbn Hazm, *Cevâmiu's-Sire*, s. 287.

⁹⁷⁵ Muvatta, "Talâk", 101-102; Ahmed b Hanbel, *Müsned*, 6/348, 392.

⁹⁷⁶ Müslim, "Reda'", 29; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 6/174; Beyhakî, *es-Sünen*, 16/30.

⁹⁷⁷ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/160.

⁹⁷⁸ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/94; İbn Kayyim, *İlamü'l-Muvakkî'in*, 1/12; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, 4/1855.

1.19. Ümmü Eymen (24/645)

1.19.1. Hayatı

Ümmü Eymen (r.anha)'in asıl ismi Bereke bint. Sa'lebe'dir.⁹⁷⁹ Künyesi Ümmü Eymen'dir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in azadlısı ve dadısıdır.⁹⁸⁰ Habeşistanlı olup çocukluğu hakkında bilgi bulunmamaktadır.⁹⁸¹ Ümmü Eymen (r.anha) Abdullah (r.a.)'in vefatından sonra Hz. Peygamber (s.a.v.)'in annesi Âmine (r.anha)'nin yanında kalıyordu.⁹⁸²

Ümmü Eymen (r.anha), Hz. Peygamber (s.a.v.) dedesi Abdülmutilib (r.a.)'in yanında iken de, gerekse onun vefatından sonra da hiç yanından ayrılmamıştı. Amcası Ebu Tâlib'in himayesinde iken de yanında idi. Bunu kendisi için büyük bir şeref sayardı.⁹⁸³ Hz. Peygamber (s.a.v.)'in peygamber oluşuna şahid olmuştur.

Ümmü Eymen (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.) Hz. Hatice (r.nha) ile evlendiğinde azat edilmişti.⁹⁸⁴ Sonra Ubeyd b. Zeyd ile evlenmişti.⁹⁸⁵ Bu evlilikten Eymen adında bir oğlu olmuştur.⁹⁸⁶ Kocası vefat edince dul kalır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in cennet ehlerinden birisiyle evlenmek isteyen kimsenin Ümmü Eymen (r.anha) ile evlenebileceği sözü karşılığında onunla Zeyd b. Hârise evlenmiştir.⁹⁸⁷ Zeyd b. Harise (r.a.)'den Usame adlı çocuğu dünyaya gelmiştir ve Ümmü Usabe b. Zeyd olarak da bilinmiştir.⁹⁸⁸

Ümmü Eymen (r.anha) ve kocası Zeyd b. Hârise, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davetine ilk uyan ve ilk müslüman olanlardandır. O devirde Müslüman olmak, akıl almaz işkenceleri peşinen kabul etmek demektir. Ümmü Eymen (r.anha) bu işkencelere karşı Allah'a olan teslimiyeti ve inancının tam olmasıyla dayanmıştı. Bu işkenceler dayanılmaz hale geldiğinde önce Habeşistan'a, sonra da Medine'ye hicret etmiştir. Ümmü Eymen (r.anha) Mekke'de olduğu gibi Medine'de de Hz. Peygamber (s.a.v.)'i hiç yalnız bırakmamıştır.⁹⁸⁹

Ümmü Eymen (r.anha) çok cesaretli ve atılgan bir hanımdı. Uhud harbinde meydana gelen olay karşılığında ordan kaçan müslümanlara sinirlenerek: *'Kadınlarla gidip ben*

⁹⁷⁹ İbn Adülber, *el-İstî'âb*, 4/1794; Zehebî, *Siyer*, 2/224; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/358.

⁹⁸⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/179; İbn Adülber, *el-İstî'âb*, 4/1793; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/359; Şennâvî, Abdülaziz, *Hanım Sahabiler*, s. 318.

⁹⁸¹ Zehebi, *Siyer*, 2/223.

⁹⁸² Niyaz, Mevlana, *Kadın Sahabiler*, s. 297.

⁹⁸³ Erul, Bünyamin, "Ümmü Eymen", *DİA*, 42/317.

⁹⁸⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/179

⁹⁸⁵ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/359.

⁹⁸⁶ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/179

⁹⁸⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/179; Zehebî, *Siyer*, 2/224; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/359.

⁹⁸⁸ İbn Adülber, *el-İstî'âb*, 4/1793.

⁹⁸⁹ Erul, Bünyamin, "Ümmü Eymen", *DİA*, 42/317.

düşmanla çarpışayım! Getir kılıcını ver!' der ve fazla durmadan birkaç hanımlarla birlikte Uhud'un yoluna koyulur. Oraya vardığında hemen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in durumunu sorar ve onun sağlık haberini alınca, diğer kadınlarla birlikte yaralıları tedavi eder, mücahidlere su dağıtarak, yemek pişirerek yardımda bulunur.⁹⁹⁰

Hz. Peygamber (s.a.v.) vefat ettiğinde Ümmü Eymen (r.anha) çok üzülmüştü. Çok ağlar olmuştu. Bunun üzerine Ümmü Eymen (r.anha)'i teselli etmeye Hz. Ebu Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) yanına gelir. Ümmü Eymen (r.anha) şöyle der: *"Beni Resûlullah'ın vefatı ağlatmıyor. Zira her canlı ölümü tadıcıdır. Beni vahyin kesilmesi ağlatıyor"*⁹⁹¹, bu sözü karşılığında yanınında bulunan Hz. Ebu Bekir (r.a.) ve Hz. Ömer (r.a.) de kendilerini tutamayıp ağlamışlardı.⁹⁹²

Ümmü Eymen (r.anha) kâmil ve fedâkar bir hanımdı. Çok zeki, akıllı ve dirayetli idi. Ümmü Eymen (r.anha) Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Ehli Beyt'inden sayılırdı.⁹⁹³

Ümmü Eymen (r.anha)'in vefat târîhi hakkında farklı görüşler vardır. Rivayetlerden birine göre Ümmü Eymen (r.anha), Hz. Osman (r.a.)'ın halifeliğinin ilk günlerinde vefat etmiş ve Bakî mezarlığına gömülmüştür.⁹⁹⁴

1.19.2. İlmî Kişiliği

Ümmü Eymen Hz. Peygamber (s.a.v.)'in yanında vakitinin çoğunu geçirmesi sebebiyle hadis rivayet eden âlime hanımlardandır. Rivayet ettiği hadisler genelde günlük aile içinde olan olaylar üzerine Hz. Peygamber (s.a.v.)'in söylediği siyerle ilgili hadislerdir.

Ümmü Eymen (r.anha) 5 hadis rivayet etmiştir.⁹⁹⁵ Rivayetlerinin içerisinde , hırsızın elinin çaldığı bir avuç yağ yüzünden kesileceği, hayızlı kimsenin mescide girme durumu hakkında aktardığı rivayetleri fikhi konularla alakalıdır.⁹⁹⁶

Hz. Peygamber (s.a.v.) ile katıldığı gazvelerde, yaralıları sarma ve onları bakması nedeniyle o günün hemşiresi olduğu anlaşılmaktadır.

⁹⁹⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/180.

⁹⁹¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/181.

⁹⁹² Müslim, "Fedâil's-Sahabe", 140; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/360.

⁹⁹³ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/179; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/359.

⁹⁹⁴ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 8/181; Zehebî, *Siyer*, 2/227; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/361-362.

⁹⁹⁵ İbn Hazm, *Cevâmiü's-Sire*, s. 289; Zehebî, *Siyer*, 2/227.

⁹⁹⁶ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/361.

İbn Hazm ve İbn Kayyim, Ümmü Eymen (r.anha)'i bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabiler arasında zikretmektedirler.⁹⁹⁷

1.20. Ümmü Yusuf

1.20.1. Hayatı

İbn Hacer kendi eserinde Ümmü Yusuf'un Bereke olduğunu bildirmektedir. Bereke el-Habeşiyye, Ümmü Habîbe (r.anha)'nın Habeşistan'dan beraberinde getirdiği hizmetçisidir. Annesi Umeyme bint Rukayka'dır. Kaynaklarda Ümmü Eymen (r.anha) ile karıştırılmaktadır.⁹⁹⁸

İbn Hazm ve İbn Kayyim, Ümmü Yusuf (r.anha)'u bir ya da iki mesele hakkında fetva verenler arasında saymaktadırlar.⁹⁹⁹

Ümmü Yusuf (r.anha) hakkında tabakât ve hadis kitaplarında ayrıntılı bilgiler ve rivayetleri bulunmadığından dolayı, bu ikisini bir sahabe olarak görenler de vardır. İbn Hazm ve İbn Kayyim iksinin de ismini vermektedir.

Umeyme bint Rukayka (r.anha)'dan gelen rivayete göre, Bereke (r.anha) yanlışlıkla Hz. Peygamber (s.a.v.)'in idrarını içen hanımdı. Ebu Ömer, bu hanımın Ümmü Eymen olduğunu bildirmektedir.¹⁰⁰⁰ Her kimisi içse de bu rivayet fıkhi bir hükme delalet etmemektedir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) buna izin vermediği, bu durum yanlışlıkla meydana geldiği bilinmektedir.

2. HANIM SAHABİLERİN İCMÂ-I (İTTİFAK ETTİĞİ KONULAR)

Müctehid hanım sahabilere sorulan soruların çoğunluğu ibadetlerle, kadınlarla, karı koca ilişkisi hakkında olduğu için neredeyse görüşleri ve verdiği fetvaları birbirlerine benzemektedir.

Hz. Âişe (r.anha) ve Hz. Hafsa (r.anha), fecrin doğmasından sonra oruca niyetin geçmeyeceği görüşünde ittifak etmişlerdir.

Hz. Âişe (r.anha) ve Ümmü Seleme (ranha) gusül alırken saçların çözülmeyeceği görüşünde ittifak etmişlerdir. Gözlerinden rahatsız olan kimsenin de sırt üstü yatarak imâ ile namaz kılamayacağı konusunda fikir birliğinde olmuşlardır.

⁹⁹⁷ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/94; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 1/12.

⁹⁹⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/47, 492.

⁹⁹⁹ İbn Hazm, *el-İhkâm*, 5/94; İbn Kayyim, *İ'lâmü'l-Muvakkı'în*, 1/12.

¹⁰⁰⁰ İbn Adülber, *el-İst'âb*, 4/1794; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/47.

Hz. Âişe (r.anha) ve Hz. Esmâ (r.anha) hayızdan sonraki gelen bulanık akıntıların da hayız sayılacağı görüşünde ittifak etmişlerdir.

Hz. Âişe (r.anha), Ümmü Seleme (r.anha) ve Hz. Esmâ (r.anha) kadınların kadınlara imam olabileceği görüşünde ittifak etmişlerdir.

Hz. Âişe (r.anha) ve Hz. Esmâ (r.anha) kadınların zinet eşyalarından zekât verilmeyeceği görüşünde ittifak etmişlerdir.

Ümmü Seleme (r.anha) ve Hz. Hafsa (r.anha) süt emme müddeti hakkında, iki yaşa dolmayan küçük çocuğun emmesiyle süt haramlığının meydana çıkacağı görüşünde ittifak etmişlerdir.

Ümmü Seleme (r.anha) ve Meymûne (r.anha) ikindiden sonra kılınan namazın nafîle olmadığına ve bu vakitte namaz kılınmayacağı görüşünde ittifak etmişlerdir.

Ateşte pişen yemekten dolayı abdestin gerekli olacağı görüşünde Hz. Âişe (r.anha) ve Ümmü Habîbe (r.anha) ittifak etmişlerdir. Diğer müctehid hanım sahabiler bu durumda abdestin alınmayacağı görüşünde ittifak etmişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in eşlerinden olan hanım sahabiler dokunma ve öpmeye, abdestin ve orucun bozulmayacağı görüşünde ittifak etmişlerdir.

SONUÇ

İslam dinin gelmesi ve yayılmasıyla beraber müslüman erkek ve kadınlar Hz. Peygamber'in (s.a.v) rehberliğinde her şeyi öğrenmeye çaba göstermişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) sahabilerin ilim öğrenmesine büyük önem göstermiştir ve herkesi ilim öğrenmeye teşvik etmiştir.

Mübarek sahabiler bütün konularda Hz. Peygamber (s.a.v.)'den öğrenme bahtyarlığına sahip olmuşlardır. Sürekli yanında olarak, sohbetlerini dinleyerek, davranışlarını takip ederek öğrenmişlerdir. Bilemedikleri konu hakkında direk kendisinden gidip sorarak bilmeye çalışmışlardır. Dini doğru yaşayabilmeleri için bilgi sahibi olmaya büyük bir özen göstermişlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde dini kuralların, hükümlerin açıklanması, öğretilmesi, öğrenilmesi ilk başlayan devirdir. İlk öğretmenliği yapan da Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ilk öğrenci olan da mübarek sahabilerdir. Sahabiler dini kuralların amacını, Kur'ân'ı anlamayı, amel etmeyi, hükümlerden delilleri çıkarmayı Hz. Peygamber (s.a.v.)'den öğrenen ilim küpeleridir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'den sonra sahabiler Kur'ân ve sünnete sımsıkı sarılarak, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in öğrettiklerinden yola çıkarak ilim yolunda büyük hizmetleri sunmuşlardır. Bu mübarek sahabiler arasında hanım sahabiler de yer almıştır. Dini ilimlerin her alanında kendilerini göstermişlerdir. Büyük hizmetlerde bulunmuşlardır.

Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf ilimlerinde erkek sahabileri gördüğümüz gibi hanım sahabileri de görmekteyiz. Edebiyat, tıp, sanat alanında da hanım sahabilerin gayretleri, becerliliklerini tarih sayfalarında karşılamaktayız.

Fıkıh alanıyla ilgilenen, yeni ortaya çıkan bir mesele hakkında Kur'ân ve sünnetten hareket ederek hüküm çıkarma kabuliyetine sahip olan sahabiler arasında hanım sahabiler de bulunmuştur.

Müctehid hanım sahabilerin olması, hanımların özel durumları hakkında, kadınlara ait meseleleri bilmede büyük bir fayda olmuştur. Çünkü her kadın sahabe de Hz. Peygamber (s.a.v.)'den, sonraki erkek sahabilerden gidip sormaktan utanmışlardır. Dolayısıyla bunun gibi konularda en ileride gelen Hz. Âişe (r.anha) büyük örnek olmaktadır. Hanım sahabiler akıllı, zekası, bilgisi ile fıkhi konularda ictihad ederek fetva vermişlerdir. Ancak onların kaynağı sahihtir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'den direk öğrenenlerdir.

Hz. Peygamber (s.a.v.)'in mübarek eşlerinden Hz. Âişe (r.anha) ilim sahasında sunduğu hizmeti büyüktür. Tefsir, hadis, fıkıh alanında büyük âlime hanımdır.

Hz. Aişe (r.anha) en çok hadis rivayet eden “muksirûn” sahabeler arasında yer almaktadır. Aktardığı rivayetlerinin sayısı 2210'a ulaşmaktadır. Kendisinden aktarılan rivayetlerinin dörtte biri fıkhi hükümlere kaynaklık etmektedir. Bu da hadis ve fıkıh alanındaki inanılmaz bir gayretini ve İslâm âlemine sunduğu hizmetlerinin göstergesidir.

Ümmü Seleme (r.anha) ve Hz. Hafsa (r.anha)'nın da tefsir ilmi alanında büyük hizmetler sunduğu bilinmektedir.

Hz. Âişe (r.anha) ve Hz. Peygamber (s.av.)'in diğer eşleri başta olmak üzere çok sayıda kadın sahabeler hadislerin öğrenilmesi ve sonraki nesillere nakli hususunda ciddi bir gayret göstermişlerdir.

Diğer hanım sahabelerin hadis ilminde ileri gelenleri, Ümmü Seleme (r.anha), 378 hadis rivayet ederek, Hz. Âişe (r.anha)'den sonraki çok hadis rivayet eden hanım sahabelerdendir. Ümmü Seleme (r.anha), “ashâbü'l miîn”, yani iki yüz ile bin arasında hadis rivayet eden on sahabe arasındadır.

Meymûne (r.anha)'den 76 hadis, Ümmü Habîbe (r.anha)'den 65 hadis, Hz. Hafsa (r.anha)'dan 60 hadis, Hz. Esmâ (r.anha)'dan 58 hadis, Ümmü Atıyye (r.anha)'den 40 hadis rivayet edildiği bilinmektedir. Görüldüğü gibi mübarek hanım sahabelerin de hadislerin aktarılmasında, yayılmasında büyük hizmetleri sunduğu bilinmektedir. Rivayetlerinin çoğunluğu da fıkhi hükümlere delalet ederek kaynaklık teşkil etmektedir.

Bu mübarek sahabelerden rivayet aktaran sahabeler, tabiînler çok olmuştur. Kendileri de öğrenci yetiştirerek ilim sahasına büyük bir hazine hazırlayarak hizmetlerde bulunmuşlardır.

Fıkıh alanıyla ilgili olarak, müctehid sahabelerin sayısı bir görüşe göre 130, diğer bir görüşe göre de 162 olduğu ve 142'si erkek sahabelerden, 20 tanesi de hanım sahabelerden olduğu bilinmektedir.

Müctehid sahabeler verdiği fetvalarının sayısına göre çok sayıda, orta derecede ve bir ya da iki mesele hakkında fetva veren sahabeler olarak sınıflara ayrılmaktadır.

Muksiruûn yani çok sayıda fetva veren sahabe sayısı 7'dir. Bunların arasında hanım sahabelerden Hz. Âişe (r.anha) yer almaktadır. Bu yedi sahabeye “el-Musiruûn fi'l-Fıkh” denilmektedir. Bu mübarek yedi zatın her birinin verdiği fetva sayısı bir büyük cilt haline gelecek kadar çok olduğu bilinmektedir.

Mutavassitûn yani orta derecede fetva veren müctehid sahabilerin sayısı 20'ye ulaşmaktadır. Hanım sahabilerden Ümmü Seleme (r.anha) bu grupta yer almaktadır. Bu sahabilerin her birinin fetvaları toplanacak olursa, küçük cilt halinde toplanacağı bilinmektedir.

Mukillûn yani kendilerinden pek az sayıda, bir ya da iki mesele hakkında fetva aktarılmış olan müctehid sahabilerin sayısı 135'tir. Bunların verdikleri fetvalarının tamamı bir küçük cilde sığacak miktardadır. Bu grupta Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ailesinden: Hz. Hafsa (r.anha), Ümmü Habibe (r.anha), Cüveyriye (r.anha), Safiyye (r.anha), Meymûne (r.anha), Hz. Fâtıma (r.anha), Ümmü Eymen (r.anha) bulunmaktadır. Diğer hanım sahabilerden, Ümmü Atıyye (r.anha), Leyla bint Kanif (r.anha), Esmâ bint Ebu Bekir (r.anha), Ümmü Şerik (r.anha), Havle bint Tüveyt (r.anha), Ümmü Derdai'l-Kubra (r.anha), Atıke bint Zeyd (r.anha), Sehle bint Süheyl (r.anha), Fatıma bint Kays (r.anha), Zeyneb bint Ebu Seleme (r.anha), Ümmü Yusuf (r.anha)'tur.

Müctehid hanım sahabilerinin fetvalarının sayısını bir araya toplayacak olursak, Hz. Âişe (r.anha)'nin icthad ve fetvalarının tamamı büyük bir cüz haline geleceği bilinmektedir. Ümmü Seleme (r.anha)'nin icthad ve fetvaları bir araya toplanırsa küçük bir kitap haline geleceği bilinmektedir. Diğer hanım sahabilerin fetvaları ise hepsininki bir arada toplanırsa ancak küçük bir kitabcık haline geleceği bilinmektedir.

Müctehid hanım sahabilerin icthadlarının ve fetvalarının büyük çoğunluğu hanımların özel halleriyle, karı koca ilişkisiyle olduğu bilinmektedir. Her hangi bir mesele hakkında kendilerine soru sorulduğunda ilk önce Kur'ân'dan sonra da sünnetten delil getirerek açıklamalarda bulunduğu da bilinmektedir. Daha çok, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in davranışlarından, yaptıklarından örnek göstererek soruların cevaplarını açıkladığı görülmektedir.

Müctehid hanım sahabilerin kendi aralarında ittifak ettiği konuların da olduğu bilindi. Bazı konularda da kendi aralarında görüş farklılığı olduğu ortaya çıktı. Burada ihtilaf söz konusu değildir, çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.)'den gelen rivayetleri ve o dönemde ortaya çıkan meseleleri değerlendirerek kendi görüşlerinin dayanağını bildirerek, icthad yaptıkları bilinmektedir.

Müctehid hanım sahabilerin aktardığı rivayetlerinin çoğunluğu, benzer bir konuda hükmün ortaya çıkmasına delil olmuştur. Kadınlarla ilgili konuların çoğunluğu da onların görüşlerinden ve davranışlarından alınarak fihhi hükümlere delil gösterilmiştir.

Görüşlerini benimseyen ve görüşlerine katılan dört mezhep imamının da görüşlerini açıklayarak, daha çok hangi imamın, hangi müctehid hanım sahabinin görüşlerini benimsediğini bildirmiş olduk.

En çok da Hz. Âişe (r.anha)'nin görüşlerinden İmam Malik (rh.a)'in etkilendiği bilinmektedir. Bunun sebebi de Hz. Âişe (r.anha)'nin ictihadı Hicaz bölgesinde yayılmasıdır. Bu nedenle Medine fukahasını etkilemiştir. Hicaz medresesinin ilk baştaki temsilcisi Hz. Âişe (r.anha)'nin olduğunu ve Malikî mezhebinin takip ettiği öğretmenlerinin arasında yer aldığı bilinmektedir. Hz. Âişe (r.anha)'nin ictihadının Hicaz bölgesinde yayılmasının sebebi de kendisi coğrafyanın diğer bölgelerine gelmemesidir. Mekke ve Medine arasında ilmi geniş bir şekilde yayılmıştır. Dolayısıyla bu bölgeleri görüşleriyle etkilemiştir.

Diğer müctehid hanım sahabilerin görüşleri ve ictihadı Hz. Âişe (r.anha)'ninki gibi etrafa yayılmasa da kendi dönemlerinin müctehidleri olarak sayılmaktadır. Onların rivayetleri ve davranışları da fıkhi hükümlere kaynak olarak gösterilmektedir.

Böylece müctehid hanım sahabiler İslâm âlemine büyük bir hizmette bulunduğunu, sonraki nesillere bilgilerin aktarılmasında emeğinin ölçülmeyecek kadar olduğunu görmüş ve bilmiş olduk. Bazı müctehid hanım sahabilerin ictihad ve fetva örneklerini bulmada zorlansak da, ismini öğrenmekle, kendisi hakkında bilgi edinmekle müctehid hanım sahabileri bir araya toplayarak sunabilmeyi elzem gördük.

Hanım sahabiler her yönüyle sonraki nesillerde gelen hanımlar için büyük örnek olmuşlardır. Sahabilerden sonraki tabiîn ve tebeu't-tabiînlerden de hanım âlimelerin çıkmasına zemin hazırlamışlardır.

Hanım sahabiler, müslüman hanımının nasıl olacağını tespit etmemiz için inanılmaz bir başvurulacak, örnek alınacak mübarek hanımlardır. Onların, İslâm'a hizmet gayretinde, aile ilişkisinde, çocuk eğitiminde, toplum hayatında, giyim kuşam tarzında, adab ahlağında, ilim yolunda, konuşmasında, yeme içmesinde, günlük işlerli yerine getirmesindeki davranışlarını örnek tutunarak öğrenmemiz bizim için büyük bir müslüman hanım modelini oluşturmamızı kazandıracaktır. Onların dine bağlılıkları, takva sahibi, cömert, yumuşak huylu olmalarında, aynı zamanda cesaretli, güçlü karakter açısından her şeyinde örnek olacaktır.

Hanımların dini ilimleri bilmesi, evindeki çocukları, etrafındaki kadınları aydınlatması demektir. Küçük memleket olan ailenin temelini sağlam kurulmasında kadının bilgili olması, çocuklarını güzel, ahlaklı terbiye etmesi açısından çok önemlidir. Bundan dolayı bu hanım sahabilerden kendimize örnek almalıyız.

İslam hukuk alanında da okuyan öğrenci hanımların bilmesi gereken, kendilerine örnek alması gereken müctehid hanım sahabilerin üstün zekasını, aklını, ilme olan sevgi ve isteğini, merakını örnek almamız gerekmektedir.

Yukarıda fetva ve icthad örneklerinden gördüğümüz gibi hanım sahabilerin ilim öğrenme isteği, hayası, gayesi, zekası, akli bizi gerçekten şaşırtıcı bir durumdur. Müslüman kadının nasıl olduğunu, nasıl olması gerektiğini bize örnek olarak sahabe hanımlar göstermektedir.

Müctehid hanım sahabilerin icthad ettiği ve verdiği fetvalrının konularını bilmemiz, hanımlarla ilgili bazı özel konuların ayrıntılı bir şekilde anlatılması için de hanımlar tarafından açıklanmasının öneminin büyük olduğunu görmüş olduk.

Dolayısıyla fıkıh alanında yetişen hanım fıkıhçıların kadınlarla ilgili konularda, aile hukukuyla ilgili konularda ve elbette de ibadet konularında en mükemmel diyebilecek şekilde öğrenmeleri lazım görülmektedir. Kaliteli bir fıkıhçı hanımlara toplum tarafından ihtiyaç her zaman duyulagelmiştir ve halen de duyulmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdurrahman, Aişe bintü'ş-Şatı, *Resulullah'ın Annesi ve Hanımları*, çev. İsmail Kaya, Konya: Uysal Kitabevi yayınları 1991, I-II.

Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî el-Himyerî (ö. 211-826), *el-Musannef*, thk. Habib er-Rahman el-A'zami, Beyrut: Mektebu'l-İslamiyye yayınları 1403, I-XI.

Afzalurrahman, *Siret Ansiklopedisi*, çev. Kenan Dönmez, Hakan Bayrak, Yusuf Balcı, İstanbul: Yeni Şafak Yayınları 1996, I-VI.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241-855), *Müsned-i İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaut, Âdil Murşid ve diğerleri, yy., er-Risale yayınları 2001.

Akar, Muhlis, "Fetvanın Dili ve Sorumluluğu", *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, Ankara 2013, ss. 339-349.

Aktan, Hamza, "Zevi'l-Erhâm", *DİA*, 44/307-308.

Alâî, Salahaddin Ebû Saîd Halîl b. Keykeldî b. Abdullah ed-Dimaşki (ö. 761/1359), *İcmali'l-İsabe fi Akvali's-Sahâbe*, thk. Muhammed Süleyman Aşkur, Kuveyt: Cami'âtu İhya yayınları 1407. (*İcmali'l-İsabe*)

Alkış, Alpaslan, Bilik, Mahmut, "Hz. Aişe'nin Aile Hukuku Alanındaki Rivayet ve İçtihatları", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 15, sayı: 1, 2018, s. 119-135. ("Hz. Aişe'nin Rivayet ve İçtihatları")

Apaydın, Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, Ankara: Bilimsel Araştırma Yayınları 2019.

....., "İctihad", *DİA*, 21/432-445.

Aslan, Bedri, "Meşhur Fakih Kadınlar (Hicri İlk Üç Asır)", *Batman Ü. İslam İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 13, 2018, s. 41-54. ("Meşhur Fakih Kadınlar")

Aşık, Nevzat, *Hazreti Aişe'nin Hadisçiliği*, İzmir: Öğrenci Basımevi 1987.

Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, İstanbul: Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları 1988.

....., "Fetvâ", *DİA*, 12/486-496.

Avcı, Mesut, "Kur'an ve Sünnette Sahabenin Fazileti ve Tarihsel Değeri", *İslami İlimler Araştırma Dergisi*, sayı:1, 2019, s. 30-40.

Avcı, Seyit, "Tâbiîn Neslinin Hadis İlmindeki Yeri", *Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 20, ty., s. 151-172

Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, İstanbul: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfi yayınları 2016.

Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir b. Muhammed et-Temîmî (ö. 429/1037), *el-Fark Beyne'l-Fırak ve Beyânü'l-Fırkati'n-Nâciye Münhüm*, Beyrut: Daru'l-Âfak yayınları 1977. (*el-Fark*)

Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Hatîb (ö. 469/1071), *el-Fakîh ve'l-Mütefakkîh*, thk. Abdurrahman Yusuf el-Azzâzî, Suudi Arabistan: Daru'l-İbni'l-Cezevi yayınları 2000, I-II. (*el-Fakîh*)

Balcı, Ramazan, *En Sevgilinin Sevgilisi Hz. Aişe Hayatı ve Şahsiyeti*, İstanbul: Nesil yayınları 2005. (*Hz. Aişe Hayatı ve Şahsiyeti*)

Başar, Serpil, “Ümmü Seleme’nin Tefsir Rivayetlerinin Değerlendirilmesi”, *Dokuz Eylül Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 36; 2012, s. 427-448.

Başaran, Selman, “Fâtıma bint Kays”, *DİA*, 12/227

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî (ö. 458/1066), *es-Sünenü’l-Kübrâ*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türki, Merkezi Hacer li’l-Bahus yayınları 2011, I-XXII. (*es-Sünen*)

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukûk-i İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul: Ravza Yayınları 2018, I-XIII. (*Istilâhât-ı Fıkhiyye*)

Bolelli, Nusretin, *Kadınların Hadis İlmindeki Yeri*, İstanbul: Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı yayınları 1998.

Bozkurt, Nebi, “Künye”, *DİA*, 26/558-559.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu’fî (ö. 256/870), *Sahih-i Buhârî*, thk. Muhammed Zahir b. Nasir en-Nasir, yy., Daru Tavk en-Necati yayınları 2001, I-IX.

Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed b. İvaz (ö. 1882/1941), *el-Fıkh ‘ale’l-Mezâhibi’l-Erba‘a*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Çağrı Yayınları 1993.

Çeker, Orhan, *İlm-i Hâl’im*, Konya: Tekin Kitabevi 2020.

....., “İfta ve Bir Fetva Defteri Örneği”, *Selçuk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 6, 1996, s.35-53.

....., “İslam Hukukunda Süt Akrabalığı”, *İslam Hukuk Araştırmaları Dergisi*, sayı: 34, 2019, s. 341-358.

Çubukcu, Asri, “Âtike bint Zeyd”, *DİA*, 4/73-74.

Dağ, Mehmet, Öymen R. Hıfzırrahman, *İslam Eğitim Tarihi*, Ankara: Milli Eğitim yayınları 1974.

Dahîl, Said b. Fâyez, *Mevsuatu Fıkhi Âişe Ümmü’l-Mü’minin Hayatuha ve Fıkhuha*, Beyrut: Darü’n-Nefaiz yayınları 2010. (*Mevsuatu Fıkhi Âişe*)

Dârekutnî, Ebû’l-Hasen Alî b. Ömer b. Ahmed b. Mehdi b. Mes’ud b. en-Nu’mân b. Diyar el-Bagdadî (ö. 385/995), *es-Sünen*, thk. Şuayb el-Arnaut, Hasan Abdulmen’am Şelebi, Abdullatif Herzallah, Ahmed Barhoum, Beyrut: er-Risale yayınları 2004, I-V.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân b. el-Fazl (ö. 255/869), *es-Sünen*, thk. Hüseyin Salim Asad ed-Darani, Suudi Arabistan: Daru’l-Mugni 2000, I-IV.

....., *Sünen-i Darimi Tercüme ve Şerhi*, çev. Abdullah Aydınli, İstanbul: Madve yayınları 1996, I-VI.

Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arefe (ö. 1230/1815), *Hâşiyeye ‘ale’ş-Şerhi’l-Kebîr*, yy., Daru’l-Fikr yayınları, ty., I-IV. (*Hâşiyeye*)

Dimaşki, Muhammed bin Salih, *Peygamber Külliyyatı*, çev. ed. Yusuf Özbek, İstanbul: Ocak yayınları 2004. I-XIII.

Döndüren, Hamdi, Kur’ân ve Sünnete Göre Güncel Fıkhî Meseleler, İstanbul: Kampanya Kitapları yayınları 2016. (*Güncel Fıkhî Meseleler*)

Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş’as b. İshâk b. Beşir b. Şidad b. Ömer el-Ezdî es-Sicistânî (ö. 275/889), *Sünen-i Ebû Dâvûd*, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid, Beyrut: Mektebetü’l-Âsriyya yayınları, ty., I-IV.

....., *Sünen-i Ebu Davud Terceme ve Şerhi*, çev. Necati Yeniçel, Hüseyin Kayapınar İstanbul: Şamil yayınları, ty., I-XVI.

Ebu'l-Hasen, Ali b. Muhammed el-Lahmî (ö. 478/1085), *et-Tabsıra*, Beyrut, 1433.

Ebû Zehra, Muhammed b. Ahmed b. Mustafâ, *İslam Hukuku Metodolojisi Fıkıh Usûlü*, çev. Abdulkadir Şener, Ankara: Fecr yayınevi 1981. (*Fıkıh Usûlü*)

Efendioğlu, Mehmet, "Sahâbe", *DİA*, 35/491-500.

Emre, Mehmed, *Büyük İslam Kadınları ve Hanım Sahabeler*, İstanbul: Çelik yayınevi 2018. (*Hanım Sahabeler*)

Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Ensar yayınları 2010.

Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, İstanbul: TDV. yayınları 2012.

....., "Ümmü Eymen", *DİA*, 42/317.

....., "Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Âişe", *İslâmiyât Dergisi*, sayı: 2, 2000, s. 109-129.

Farûkî, Muhammed Y., "Hulefa-i Raşidin ve İlk Fukâhanın Kararlarında Örfün Etkisi", çev. F. Mehveş Kayani, *İslâmî Sosyal Bilimler Dergisi*, sayı: 2, 1994, s. 39-54.

Fayda, Mustafa, "Âişe", *DİA*, 2/201-205.

Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed et- Tûsî (ö. 505/1111), *el-Müstasfâ*, thk. Muhammed Abdu's-Selam Abdu'l-Şafii, yy., Daru'l-Kutubu'l İlmiyye yayınları, 1993.

Gül, Ahmet, "Sahabe Tefsirinde Fıkhi Yönelim", *Şırnak Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 10, sayı: 23, 2019, s. 488-507.

Güler, Zekeriya, "Ümmü Atıyye", *DİA*, 42/314.

Habergetiren, Ömer Faruk, *Hanefti mezhebi Furû Konularında Hz. Âişe'nin (r.a.) Fıkhi Görüşleri*, İstanbul: Kitâbî yayınları 2020. (*Hz. Âişe'nin Fıkhi Görüşleri*)

Haçkalı, Abdurrahman, "İctihâd ve Taklîd", *İslâm Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türcan, Ankara: Grafikler yayınları 2012, s. 255-271.

Hallâf, Abdül Vahhâb, *İlk Dönem İslam Hukuku*, çev. Abdül Hadi Timurtaş, İstanbul: Pınar yayınları 2006.

Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, çev. Mehmet Yazgan, Ankara: Beyan yayınları 2013.

....., "Sahabe Devrinde İctihat", çev. Ahmet Yasin Küçüktiryaki, *Diyanet İlmî Dergi*, cilt: 49, sayı: 1, 2013, s. 69-81.

Hatiboğlu, Mehmed Said, "Haziret-i Âişe'nin Hadis Tenkidçiliği", *Atatürk Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 71, s. 59-74.

İbn Abdülber, Ebu Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Asım en-Nemerî (ö. 463/1071), *el-İstî'âb fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, thk. Ali Muhammed el-Becevi, Beyrut: Daru'l-Ceyl yayınları 1992, I-IV. (*el-İstî'âb*)

....., *Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlih*, thk. Ebî Eşbal ez-Züheyrî, Suudi Arabistan: Daru'l-İbni'l-Cezevi yayınları 1994, I-II. (*Câmiu Beyân*)

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşkî (ö. 1252/1836), *Reddü'l-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr*, Beyrut: Daru'l-Fikr yayınları 1992, I-VI. (*Reddü'l-Muhtâr*)

....., “Şerhu'l-Manzûmeti'l-Müsemmât bi Ukûdi Resmi'l-Müftî”, *Mecmûatü'r-Resâil*, İstanbul 1320, 1/10-52. (“Ukûdi Resmi'l-Müftî”)

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhîm b. Osman b. el-Absî (ö. 235/849), *el-Kitabü'l-Musannef fi'l-Ehâdis ve'l-Âsâr*, thk. Kamil Yusuf el-Huut, Riyad: Mektebetü'r-Rüşd yayınları 1409, (*el-Musannef*)

İbn Ebû Tâhir, Ebü'l-Fazl Ahmed İbn Tayfur (ö. 280/893), *Belâgatü'n-Nisâ*, thk. Ahmed el-Alfi, Kahire: Matbâ'tu Medrese Validatu Abbâsu'l-Ula 1908.

İbn Hacer, Ebü'l Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî (ö. 852/1449), *el-İsabe fi Temyiz's-Sahâbe*, thk. Adil Ahmed Abdulmevcud ve Ali Muhammed Muaz, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye yayınları 1415, I-VIII. (*el-İsabe*)

....., *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî*, Beyrut: Daru'l-Mu'ârif yayınları, ty., I-XIII. (*Fethu'l-Bârî*)

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî (ö. 456/1064), *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkam*, thk. Şeyh Ahmed Muhammed Şâkir, Beyrut: Daru'l-Afak yayınları, ty., I-VIII. (*el-İhkâm*)

....., *Cevâmiu's-Sire ve Hamsu Resâ'ile Uhra*, thk. İhsan Abbas, Mısır: Daru'l-Mu'ârif yayınları 1990. (*Cevâmiu's-Sire*)

....., *el-Muhallâ*, Beyrut: Daru'l-Fikr yayınları, ty., I-XII.

İbn Hişam, *İslâm Tarihi Sîreti-i İbni Hişam Tercemesi*, çev. Hasan Ege, İstanbul: Ravza yayınları 2013, I-IV. (*İslâm Tarihi*)

İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb b. Saîd Şemseddin el-Cevziyye (ö. 751/1350), *İ'lâmü'l-Muvakkî'in 'an Rabbi'l-Âlemîn*, thk. Muhammed Abdusselam İbrahim, Beyrut: Daru'l-Kutub yayınları 1991, I-IV. (*İ'lâmü'l-Muvakkî'in*)

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. el-Cemmâilî el-Makdisî (ö. 620/1223), *el-Mugnî*, yy., Mektebetu'l-Kahire yayınları, 1968, I-X.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim b. ed-Dîneverî (ö. 276/889), *el-İmâme ve's-Siyâse*, çev. Cemaleddin Saylık, Ankara: Ankara Okulu yayınları 2017. (*el-İmâme*)

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvîni (ö. 273/887), *Sünen-i İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, yy., Daru'l-İhya yayınları ty., I-II.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem b. Ali Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn el-Ensârî er-Rüveyfî (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut: Daru's-Sadir yayınları 1993, I-XV.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Ahmed el-Kurtubî el-Endelüsî (ö. 520/1126), *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, çev. Vecdi Akyüz, İstanbul: Beyan yayınları 1991. (*Bidâyetü'l-Müctehid*)

İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî (ö. 230/845), *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Âta, Beyrut: Daru'l-Kutub yayınları 1990, I-VIII. (*et-Tabakât*)

İbnü'l-Cellâb, Ebü'l-Kâsım Ubeydullâh b. Hüseyin b. Hasen b. el-Basrî (ö. 378/988), *et-Tefrî*, thk. Seyid Kusri Hasan, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l İlmiyye yayınları 2007, I-II.

İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivasî el-İskenderî (ö. 861/1457), *Fethu'l-Kadîr*, yy., Daru'l-Fikir yayınları, ty., I-X.

İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn Abdirrahmân b. Mûsâ eş Şehrezûrî (ö. 643/1245), *Edebü'l-Müftî ve'l-Müsteftî*, thk. Abdullah Abdulkadir, Medine: Mektebetü'l-Ulûm yayınları 2002. (*Edebü'l-Müftî*)

Kahraman, Abdullah, "Kadın Fakihlerin Öncüsü: Hz. Aişe", *Diyanet İlmî Dergisi*, cilt: 45, sayı: 2, 2009, s. 73-90.

Kal'acî, Muhammed Revvâs, *Arapça-İngilizce-Türkçe Fıkıh Lugatı*, çev. Ayhan Ak, İstanbul: Ocak yayıncılık 2012. (*Fıkıh Lugatı*)

Kandemir, M. Yaşar, "Meymûne", *DİA*, 29/506-507.

....., "Ümmü Seleme", *DİA*, 42/328-330.

....., "Hafsa", *DİA*, 15/119-120.

....., "Fâtıma", *DİA*, 12/219-223.

Karâfi, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Adirrahmân el-Mısırî (ö. 684/1285), *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Hacı, Said A'rab, Muhammed Buhubza, Beyrut: Daru'l Gurbu'l-İslâmi, 1994, I-XIV.

Karaman, Hayreddin, *İslam Hukukunda İctihad*, İstanbul: Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 1996.

....., *İslam Hukuk Tarihi*, İstanbul: İz yayıncılık, 2007.

....., *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: Ensar yayınları 2010.

....., *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, İstanbul: Ensar yayınları 2016.

....., "Fakih", *DİA*, 12/126-127.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed (ö. 587/1191), *Bedâ'i'u's-Sanâ'i fî Tertîbi ş-Şerâ'i*, yy., Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye yayınları, 1986, I-VII. (*Bedâ'i'u's-Sanâ'i*)

Kazıcı, Ziya, *Hz. Muhammed'in Aile Hayatı ve Eşleri*, İstanbul: Çamlıca yayınları 2019.

Keskin, Yusuf Ziya, "Sehle bint Süheyl", *DİA*, 36/323.

Keskioğlu, Osman, "Müctehidlerin Dereceleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, cilt: 6, sayı: 9-10, 1967, s. 232-236; *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Ankara: DİB yayınları 2003.

Kırbaçoğlu, M. Hayri, *İslam Düşüncesinde Hadis Metodolojisi*, Ankara: Ankara Okulu yayınları 2015.

Kotan, Sehal Deniz, *Kadın Sahabîlerin Rivayetlerinin Değerlendirilmesi*, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2019.

Makkarî, Ahmed Muhammed, "Müctehid İmâmlar ve Mezheplerinin Dayandığı Esaslar", çev. Yakup Mahmutoğlu, *Gümüshane Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt:4, sayı: 8, 2015, s. 269-284.

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvatta*, thk. Muhammed Mustafa el-A'zami, Abu Dabi: Zaid b. Sultan el-Nahyan Hayırsever ve İnsani Yardım Vakfı 2004, I-VIII

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî (ö. 450/1058), *el-Hâvi'l-Kebîr*, thk. Şeyh Ali Muhammed Muavad, Şeyh Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcut, Beyrut: Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye yayınları 1999, I-XIX.

Medrûk, Muhammed Selâm, “Mü’minlerin Annesi Hz. A’işe’nin Fıkhı ve İctihad Usûlü”, çev. Müctebe Uğur, *Diyanet Dergisi*, cilt: 16, sayı:2, 1977, s.75-84. (“Hz. Aişe’nin Fıkhı ve İctihad Usûlü”)

Memduhoğlu, Adnan, *Sahabenin İctihad Anlayışı*, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.

Merdâvî, Ebü’l-Hasen Alâüddîn Ali b. Süleyman b. Ahmed (ö. 885/1480), *el-İnsâf fi Ma’rifeti’r-Râcih mine’l-Hilâf*, yy., Daru’l-İhya yayınları, ty., I-XII. (*el-İnsâf*)

Mergmânî, Ebü’l-Hasen Burhânüddîn Ali b. Ebî Bekr b. Abdilcelîl el-Ferganî (ö. 593/1197), *el-Hidâye fi Şerhi Bidâyetü’l-Mübtedî*, thk. Tulâl Yusuf, Beyrut: Daru’l-İhya yayınları, ty., I-IV. (*el-Hidâye*)

Mevsîlî, Ebü’l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd b. Mevdûd (ö. 683/1284), *el-İhtiyar li-Ta’lîli’l-Muhtâr*, çev. Mehmet Keskin, İstanbul: Ümit yayınları 1998, I-IV. (*el-İhtiyar*)

....., *el-Mutâr’ın Anahtarı*, ter. ve şerh eden Orhan Çeker, Konya: Tekin Kitabevi 2021.

Mutlu, İsmail, *Hanım Sahabiler*, İstanbul: Mutlu yayınları 2015.

Müslim, Ebü’l-Hüseyn b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî en-Nisburi (ö. 261/875), *Sahih-i Müslim*, thk. Muhammed Fuad Abdulbaki, Beyrut: Daru’l-İhya, ty., I-V.

Nedvî, Seyyid Süleyman, *İslâm Tarihi: Asr-ı Saâdet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul 1928, I-V. (*Asr-ı Saâdet*)

Nesâî, Ebü Abdîrahmân Anmed b. Şuayb b. Alî el-Horasani (ö. 303/915), *es-Sünenü’l-Kubra*, thk. Hasan Abdulmun’im Şelbi, Şuayb el-Arnaud, Abdullah b. Abdulmuhsin et-Terki, Beyrut: er-Risale yayınları 2001, I-XII.

Nevevî, Ebü Zekerîya Yahyâ b. Şeref b. Mürî (ö. 676/1277), *Âdâbü’l-Fetvâ ve’l-Müftî ve’l-Müsteftî*, thk. Bisam Abdülvehhab el-Câbî, Dımaşk: Daru’l-Fikr yayınları 1988. (*Âdâbü’l-Fetvâ*)

....., *el-Minhâc* (el-Muğni), Beyrut 1315.

Niyaz, Mevlana, *Kadın Sahabiler*, çev. Ali Genceli, İstanbul: Toker yayınları 1971.

Orkiç, Muhammed Tayyib, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Ankara: DİB yayınları 1981.

Öztürk Levent, *Hız. Peygamber Döneminde Sağlık Hizmetinde Kadınların Yeri*, İstanbul: Ayışığı Kitapları yayınları 2001.

Özüçalışır, Abdullah, “Hz. Aişe (r.a.) Validemizin İlmi Yönü”, *Uluslararası İslam ve Kadın (Çalıştay)*, Iğdır 2018, s. 531-558.

Paçacı, İbrahim, Karagöz, İsmail, *Dini Kavramlar Sözlüğü*, Ankara: DİB yayınları 2007.

Sabuncu, Ömer, “Hz. Peygamber’in Hanımı Hz. Safiyye’nin Hayatı ve İlmi Kişiliği”, *İstem Dergisi*, sayı: 28, 2016, s. 307-330. (“Hz. Safiyye’nin Hayatı ve İlmi Kişiliği”)

Said Fayiz, ed-Dahil, *Mevsuatü Fıkhı Âişe Ümmü’l-Mü’minin*, Beyrut: Daru’n-Nefais yayınları 1989.

Sandıkçı, S. Kemal, “Ümmü Şerîk”, *DİA*, 42/131-132.

Savaş, Rıza, *Hız. Muhammed Devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza yayınları 1991.

....., *Raşid Halifeler devrinde Kadın*, İstanbul: Ravza yayınları 1996.

....., “Cüveyye bint Hâris”, *DİA*, 8/146.

Şehnûn, Ebu Saîd Abdusselam et-Tenûhî (240/854), *el-Müdevvenetu'l-Kübra*, Mısır 1923. (*Müdevvene*)

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed (ö. 483/1090); *el-Mebsût*, çev. ed. Mustafa Cevat Akşit, İstanbul: Gümüşev yayınları 2008. I-XXXI

Seyyid Bey, Muhammed, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: Düşün yayınları 2010.

Süyûti, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân İbn Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî (ö. 911/1505), *el-İtkan fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, Beyrut: Heyetü'l-Mısriyye al-Âmatu lil Kitabi yayınları 1974, I-IV. (*el-İtkan*)

Şabân, Zekiyyüddin, *Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: TDV yayınları 1996. (*Usûlü'l Fıkıh*)

Şafak, Ali, “İslam Hukukunda Kaynaklar – İctihad – Müctehid – Mezheb – Taklid ve Telfik Meseleleri Üzerine Bir Araştırma”, *Anadolu Ü. İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, 1979, s.1-36. (“İslam Hukukunda Kaynaklar”)

Şâfî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs (ö. 204/820), *er-Risale*, çev. İbrahim Çalışkan, Abdulkadir Şener, Ankara: Diyanet Vakfı yayınları 2017.

Şahin, Osman-Koçak, Muhsin-Dalgın, Nihat, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul: Ensar yayınları 2017.

Şahyar, Aişe Esra, “Ümmü'd-Derda el-Eslemiyye”, *DİA*, 42/316.

....., “Zeyneb bint Ebû Seleme”, *DİA*, 44/358-359.

Şâtîbî, Ebû İshâk İbrâhim b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât*, thk. Ebû Abide Meşhur b. Hasan Ali Salman, yy., Daru'l-İbn Âfân yayınları 1997, I-VII.

Şener, Abdulkadir, “İslam Hukukunda İctihad ve Taklid Problemi”, *Ankara Ü. İlâhiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 24, 1990, s. 375-387.

Şennavî, Abdülaziz, *Sahabe Hayatından Tablolar (Hanım Sahabiler)*, çev. Taceddin Uzun, Konya: Uysal Kitabevi yayınları 2015. (*Hanım Sahabiler*)

Şeyh Nizâm, Burhânîpurlu ve diğerleri, *el-Fetâva'i-Hindiyeye (Fetâva'i el-Âlemgîriyye)*, çev. Mustafa Efe, Ankara: Akçağ yayınları 1988, I-XVI. (*el-Fetâva'i-Hindiyeye*)

Şiblî, Mevlânâ, *Büyük İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet*, çev. Ömer Rıza Doğrul, İstanbul: Eser Yayınları 1978, I-V. (*Asr-ı Saadet*)

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb el-Kahirî (ö. 977/1570), *Mugni'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî el-Fâzi'l-Minhâc*, çev. Soner Duman, İstanbul: Miraç yayınları 2009, I-XV (*Mugni'l-Muhtâc*)

Taberânî, Ebü'l-Kâsım Müsnidü'd-dünyâ Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb (ö. 360/971), *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmacid es-Selefî, Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye yayınları, ty., I-XXV.

Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesir b. Galib el-Âmulî el Bağdâdî (ö. 310/923), *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki, Adussened Huseyn Yemame, yy., Daru Hacer yayınları 2001, I-XXVI. (*Câmiu'l-Beyân*)

....., Târîhu't-Taberî, Beyrut: Daru'l-Taras yayınları 1967, I-XI.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Selâme b. Abdülmalik b. Seleme el-Ezdî el-Hacrî el-Mısırî (ö. 321/933), *Şerh'u Me'âni'l-Âsâr*, thk. Muhammed Zuhri en-Necar, Muhammed Seyid Cad el-Hakk, yy., Âlimi'l-Kutub yayınları 1994, I-V.

....., "Mahrem Bulunmaması Durumunda Kadının Haccı Meselesi", çev. Recep Cici, *Uludağ Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: VII, sayı: 7, 1998, s. 651-659.

Tahmaz, Abdülhamid Mahmud, *es-Seyyidetü Âişe Ümmü'l-Mü'minin ve Alimetu'n-Nisai'l-İslâm*, Dımaşk: Darü'l-Kalem yayınları 1999. (*es-Seyyidetü Âişe*)

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dûkâtî (ö. 1231/1816), *Hâşiyetü't-Tahtâvî Ala Meraku'l-Felah Şerhu Nuru'l-İzah*, thk. Muhammed Abdulaziz Halid, Neşr: Daru'l-Kutub İlmiyye, Beyrut 1997, I. (*Hâşiyetü't-Tahtâvî*)

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre Yezîd (ö. 279/892), *Sünen-i Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Muhammed Fuad Abdalbaki, Mısır: Şirketi Mektebe ve Matbâ Mustafa el-Babi el-Halbi 1975, I-V.

Toksarı, Ali, "Hz. Peygamber Devrinde Kadın", *Diyânet İlmî Dergisi*, sayı: 4, 1993, s. 67-80.

Uraler, Aynur, *Peygamberimizin Hanımı Ümmü Habîbe ve Rivayet Ettiği Hadisler*, İstanbul: Beyan yayınları 1995. (*Ümmü Habîbe*)

....., "Ümmü Habîbe", *DİA*, 42/318-319.

....., "Safiyye", *DİA*, 35/474-475.

Yaman, Ahmet, *Fetva Usûlü ve Âdâbı*, İstanbul: Marmara Ü. İlahiyat Fakültesi vakfı yayınları 2019.

....., "Sahâbenin Fikhî Mezheplere Kaynaklığı", *Necmettin Erbakan Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 38, 2014, s. 11-44.

Yardım, Ali, "Esmâ bint Ebû Bekir es-Sıddık", *DİA*, 11/402-404. ("Esmâ")

Yıldırım, Celâl, *Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri Mezheplere Göre Fikhî Hükümler ve Şerhleri*, Konya: Uysal kitabevi, 1986, I-V. (*Kaynaklarıyla Ahkâm Hadisleri*)

Yıldırım, Suzan, "Hz. Peygamber'in Hanımı Ümmü Seleme", *Diyânet İlmî Dergisi*, cilt: 45, sayı: 2, 2009, s. 91-108.

Zehebî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osmân b. Kaymaz (ö. 748/1348), *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Mecmuâ mina'l-Muhakikiin ve İşraf el-Şeyh Şuayb el-Arnaût, yy., Muessese er-Risale yayınları, 1985, I-XXV. (*Siyer*)

Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedreddin Muhammed b. Abdillâh b. Bahâdır eş-Şâfiî (ö. 794/1392), *el-İcâbe li-irâdi Me'stedrekethü 'Âişe 'ale-s-Sahâbe*", thk. Said Efgânî, Beyrut: Mektebu'l-İslâm yayınları 1970. (*el-İcâbe*)

Zeydân, Abdülkerîm, *Fıkıh Usulü*, çev. Ruhi Özcan, İstanbul: Emek Matbacılık yayınevi 1982. ; *İslam Hukukuna Giriş*, çev. Ali Şafak, İstanbul: Kayıhan yayınları 2017.

Zuhayli, Vehbe, *Fıkıh Usulü*, çev. Ahmed Efe, İstanbul: Risale yayınları 1996; *İslâm Fıkıhı Ansiklopedisi*, çev. Ahmed Efe, Yunus Vehbe Yavuz ve diğerleri, İstanbul: Risale yayınları 1994, I-X.

İnternet Kaynakları

"Cemel Vakası Nedir?", *Sorularla İslamiyet*, <https://sorularlaislamiyet.com/cemel-vakasi-nedir> [Erişim Tarihi: 15.09.2021]

“Cemel Vakası”, Sorularla Risale, <https://sorularlarisale.com/cemel-vakasinda-hz-ali-efendimizin-karsisinda-yer-alan-sahabe-efendilerimizin-sonradan-pisman-olduklari-dogru-mudur> [Erişim Tarihi, 19.09.2021]

Çeker, Orhan, “İctihad Kapısı Kapalı Mıdır?”, <https://www.youtube.com/watch?v=0AQWOpjrVAI> [Erişim Tarihi: 07.03. 2020]

